

Volume XLIX

2007 / 1

Themanummer
Gemeenteraadsverkiezingen 2006
De Dorpsstraat heraangelegd

Johan Ackaert, Herwig Reynaert en Peter Van Aelst (red.)

Res Publica

<http://www.respublica.be>

Hoofredacteur – Rédacteur en chef – Editor

Bart MADDENS

Redactiesecretaris – Secrétaire de rédaction – Assistant editor

Stefaan FIERS

Redactie – Comité de rédaction – Editorial Board

Johan ACKAERT, Peter BURSENS, Ben CRUM, Carl DEVOS, Marc HOOGHE,
Petra MEIER, Herwig REYNAERT, Patrick STOUTHUYSEN, Stefaan WALGRAVE

Redactieadres – Adresse de la rédaction – Editor

E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven
res.publica@soc.kuleuven.be

Uitgever – Publié par – Publisher

Uitgeverij Acco, Brusselsestraat 153, B-3000 Leuven

www.uitgeverij.acco.be

tel. +32 16 62 80 00

fax +32 16 62 80 01

e-mail: uitgeverij@acco.be

Vertegenwoordiging in Nederland:

Kemper Conseil, De Star 17, NL-2266 NA Leidschendam

tel. +31 70 386 80 31

fax +31 70 386 14 98

e-mail: kemperconseil@dataweb.nl

Abonnementenprijzen – Prix d'abonnement – Subscription rates

	Individu Individual	Instelling Institution	Student
België – Belgique & Nederland	€ 35	€ 80	€ 25
Abroad (EC members)	€ 65	€ 80	/
Abroad (non EC members)	€ 95	€ 95	/

Los nummer – numéro simple – single issue

€ 15

Dubbel nummer – numéro double – double issue

€ 30

Rekening – Compte – Bank account

België – Belgique / Abroad

Postrekening 000-0964500-29,

Acco-Boekbestellingen, Brusselsestraat 153, B-3000 Leuven

IBAN-code: BE26000096450029

SWIFT- of BIC-code: BPOTBEB1

Nederland

Giro 4436148,

Acco-Boekbestellingen, Brusselsestraat 153, B-3000 Leuven

RES PUBLICA

Tijdschrift voor politieke wetenschappen
Revue de science politique
Journal of political science

Driemaandelijks tijdschrift
Revue trimestrielle
Published quarterly

THEMANUMMER GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN 2006 DE DORPSSTRAAT HERAANGELEGD

Johan Ackaert, Herwig Reynaert en Peter Van Aelst (red.)

Verantwoordelijke uitgever:

Politologisch Instituut v.z.w.
K.U. Leuven
E. Van Evenstraat 2B
3000 Leuven

ISSN 0486-4700
ISBN 978-90-334-6484-3

Omslagontwerp:

Danny Juchtmans en Stefaan Fiers
Foto op de cover: Henk Binnendijk

© 2007 by Acco

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this review may be produced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

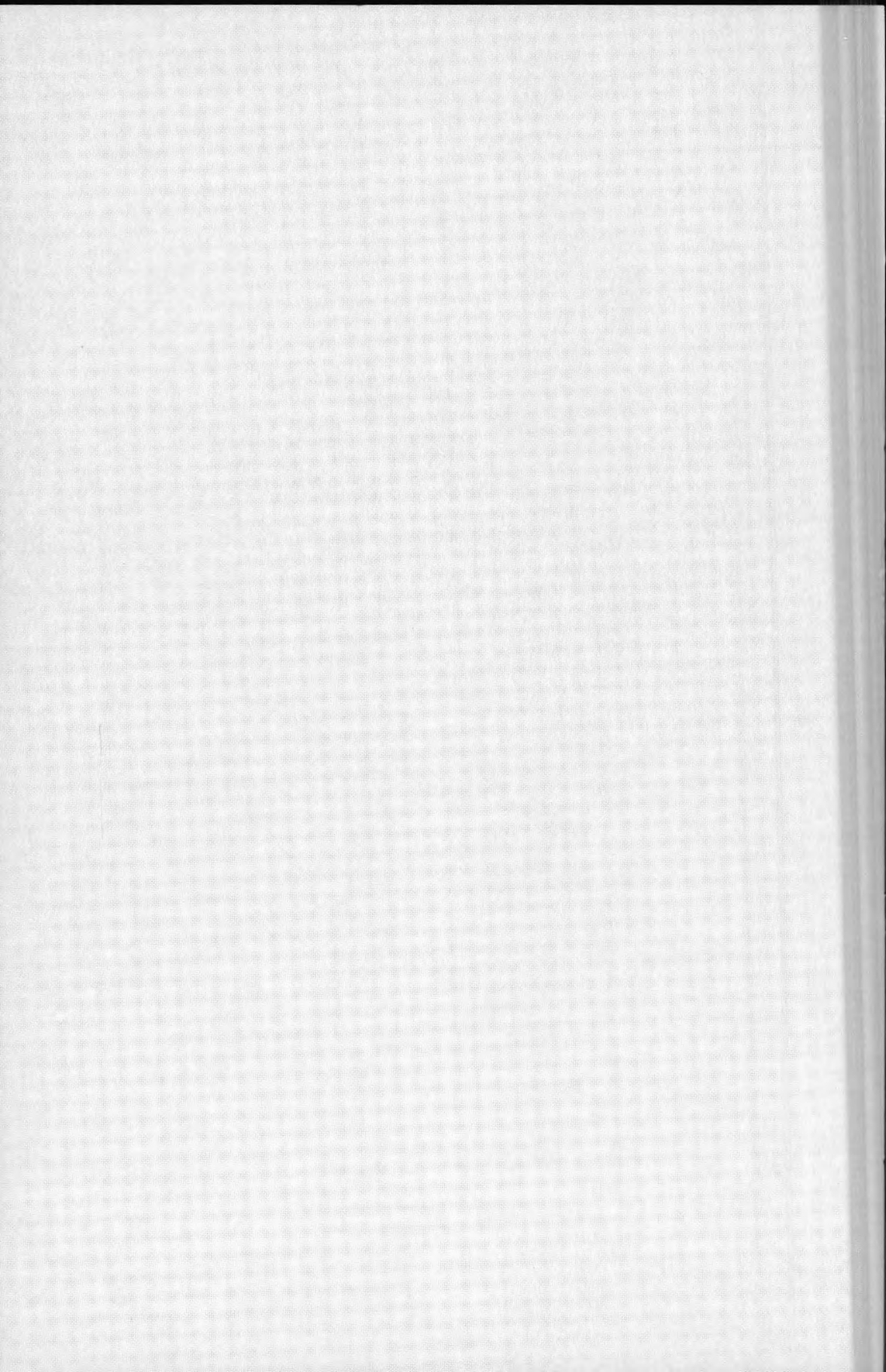
INHOUD

INLEIDING	5
■ Peter VAN AELST, Herwig REYNAERT en Johan ACKAERT De strijd om de (heraangelegde) Dorpsstraat	7
DEEL I. NIEUWE SPELREGELS EN HUN UITKOMST	13
■ Johan ACKAERT, Koenraad DE CEUNINCK, Herwig REYNAERT, Kristof STEYVERS en Tony VALCKE Doen (wijzigende) instituties ertoe? De invloed van het gemeente(kies)de- creet op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006	15
■ Jean-Benoit PILET, Pascal DELWIT en Emilie VAN HAUTE Eerste lessen uit de automatische benoeming van burgemeesters in Wallo- nië	34
■ Petra MEIER Een vergelijkend perspectief op de positie van mannen en vrouwen in de lokale politiek	46
DEEL II. HOE LOKAAL ZIJN DE GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN?	65
■ Fanny WILLE en Kris DESCHOUWER Het beschermde dorp. Nationale tendensen bij gemeenteraadsverkiezin- gen	67
■ Carl DEVOS, Dries VERLET en Herwig REYNAERT Spreken lokale afdelingen van Vlaamse partijen uit één mond?	89
DEEL III. WAT BEPAALT WINST OF VERLIES?	111
■ Jan VERMEIR en Bruno HEYNDELS Loont besturen? Electorale voor- en nadelen van bestuursdeelname bij ge- meenteraadsverkiezingen	113
■ Bart MADDENS, Karolien WEEKERS, Stefaan FIERS en Ine VANLAN- GENAKKER Op zoek naar een verklaring voor de persoonlijke score van de kandidaten bij lokale verkiezingen	132

<ul style="list-style-type: none"> ■ Peter VAN AELST en Michiel NUYTEMANS 	
Het succes van 'Patrick'. Op zoek naar bewijzen en verklaringen van het Janssens-effect in Antwerpen	150
DEEL IV. ANTWERPEN ONT(K)LEED	173
<ul style="list-style-type: none"> ■ Peter THIJSSEN 	
Het IMBY-syndroom: de (on)zin van de Antwerpse districtsraadsverkiezingen	175
<ul style="list-style-type: none"> ■ Lien WARMENBOL en Marjolein MEIJER 	
Stemgedrag in Antwerpse stadswijken: op zoek naar verklaringen op mesoniveau	194
BESLUIT	211
<ul style="list-style-type: none"> ■ Johan ACKAERT, Herwig REYNAERT en Peter VAN AELST 	
Hoe duurzaam is de heraangelegde Dorpsstraat? Lessen uit 8 oktober 2006	213
AUTEURS	227

INLEIDING

De strijd om de (heraangelegde) Dorpsstraat

Peter VAN AELST
Herwig REYNAERT
Johan ACKAERT

1. De lange aanloop naar 8 oktober 2006

Verkiezingen worden nogal gemakkelijk als 'historisch' bestempeld. Journalisten of politici bedenken dan namen als 'de moeder aller verkiezingen' (1999) of 'zwarte zondag' (1991). Ook wetenschappers hebben de neiging om het belang van verkiezingen uit te vergroten. We zijn niet van mening dat de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 historische verkiezingen waren. Evenmin denken we dat ze als triviaal of onbelangrijk kunnen worden afgedaan. Dat bewijzen alvast de opvallende uitslagen in sommige steden en gemeenten. Deze verkiezingen hebben de krachtsverhoudingen vastgelegd op het lokale niveau voor de volgende zes jaar. De invloed daarvan op ons dagelijkse leven valt moeilijk te ontkennen. Verkiezingen draaien echter om meer dan winst en verlies. Zo hebben ook de manier waarop de campagne is verlopen of de veranderde spelregels van lokale verkiezingen een invloed op het beeld dat burgers hebben van onze (lokale) democratie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat politieke wetenschappers van alle Vlaamse universiteiten met grote belangstelling deze verkiezingen hebben gevolgd. Het resultaat van hun wetenschappelijke analyses zijn gebundeld in dit themanummer. Alvorens hun bijdragen kort te situeren, brengen we de lange aanloop naar deze verkiezingen in herinnering. Zowel de wetgevende aanloop als de campagne in de media werden ongewoon lang uitgesponnen.

In 2002 werden de deelstaten in ons land bevoegd voor de organisatie van de lokale besturen, inclusief de organisatie van de gemeenteraadsverkiezingen. Vlaanderen kon voortaan eigen klemtonen leggen. De Vlaamse regering besliste de lokale spelregels te veranderen. De Dorpsstraat werd heraangelegd. Het gemeentedecreet dat daarvoor moest zorgen werd pas drie jaar later goedgekeurd. Het gemeentekiesdecreet, dat de spelregels met betrekking tot de verkiezingen zou vastleggen, liet nog een jaar langer op zich wachten. Amper vier maanden voor de verkiezingen van 8 oktober werd het definitief goedgekeurd. Niet meteen een voorbeeld van goed bestuur. Uiteraard moeten veranderingen aan de kieswetgeving doordacht gebeuren en niet snel worden afgehandeld. Het feit dat de wetgeving zolang op zich liet wachten is echter in de eerste plaats een gevolg van de partijpolitieke twisten. Vooral de andere politieke samenstelling van de Vlaamse

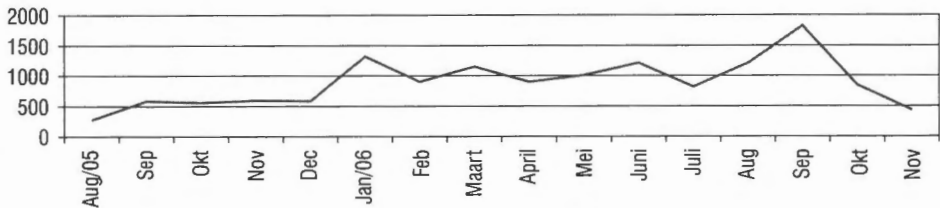
regering na de verkiezingen van 2004, en de existentiële bekommernissen van de kleine kartelpartners verklaren de moeizame compromisvorming.¹

De lokale partijen hebben echter niet gewacht op het kiesdecreet om zich voor te bereiden op de verkiezingen. Wanneer de campagne precies begonnen is, is moeilijk te zeggen. Het cliché luidt dat de campagne van een verkiezing start de dag na de vorige verkiezing, maar in het geval van de gemeenteraadsverkiezingen durven we daar toch aan twijfelen. Bovendien waren er nog federale verkiezingen in 2003 en regionale (en Europese) in 2004 die de aandacht van politici en media opeisten. Een oppervlakkige analyse van Vlaamse kranten leert ons dat het aantal artikels dat aan de gemeenteraadsverkiezingen wordt gewijd ongeveer een jaar voor 8 oktober 2006 voor het eerst gevoelig stijgt.² Tussen 8 september en 8 oktober 2005 verschijnen er meer dan 500 artikels die verwijzen naar de gemeenteraadsverkiezingen. Het dubbele van de maanden ervoor. De *Gazet van Antwerpen* en de *VRT* pakken ondermeer uit met een grootschalig opinieonderzoek in de stad Antwerpen. De toon lijkt gezet, de volgende maanden verslapt de aandacht niet meer. Integendeel. Vanaf januari schommelt het aantal artikels over de gemeenteraadsverkiezingen rond de 1000 per maand. Voor deze onwaarschijnlijke berichtenstroom zijn meerdere verklaringen. Vooreerst was er een ongeziene peilingsbehoefte bij quasi alle Vlaamse media.³ Naast de klassieke opiniepeilingen werd er ook kwistig met andere soorten bevragingen geëxperimenteerd. Het laatste Nieuws teerde meer dan ooit op het internetpanel van de Stemmenkampioen, het Nieuwsblad speelde het groot met haar Buurtonderzoek. Een tweede reden voor de vele nieuwsberichten over de gemeenteraadsverkiezingen is de neiging van journalisten (én politicologen) om politieke uitspraken en daden in de maanden voor een stembusgang te duiden als strategische beslissingen van politici om de kiezer te verleiden. Los van het feit of deze interpretatie klopt, worden verkiezingen dus gelinkt aan politieke feiten of gebeurtenissen die er vaak weinig mee te maken hebben. Zo werd een veiligheidsplan van Mechels burgemeester Somers een jaar voor de verkiezingen door een krant gezien als een onderdeel van 'een laatste eindspurt' naar de gemeenteraadsverkiezingen. Het arti-

1. In de bijdrage van Ackaert e.a in dit nummer wordt dieper ingegaan op ontstaan en gevolgen van deze veranderingen. Zie ook REYNAERT, H., STEYVERS, K., *Oude wijn in nieuwe zakken? Een doorlichting van de politieke vernieuwingen in het gemeentedecreet*. In: SCHRAM, F., WAYENBERG, E., (eds.), *Het Vlaamse gemeentedecreet: tussen continuïteit en vernieuwing*. Vanden Broele, Brugge, 2006, pp. 17-47.
2. Het gaat om een analyse op basis van de elektronische database van Mediargus met daarin de artikels van alle Vlaamse dagbladen. Alle krantenartikels met het woord 'gemeenteraadsverkiezingen' werden geteld. (tijdschriftartikels werden niet meegeteld.) In een zeer beperkt aantal gevallen gaat het niet om een verwijzing naar de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006, maar bijvoorbeeld naar de lokale verkiezingen in Nederland. De maanden zijn steeds berekend van de 9de dag tot de 8ste dag van de volgende maand, om duidelijk de berichtgeving van voor en na 8 oktober 2006 te kunnen scheiden.
3. VAN AELST, P. & NUYTEMANS, M. (2005) 8 oktober gepeild, in *Samenleving en Politiek*, 13(9), 24-31.

kel over deze eindspurt verscheen 378 dagen voor de verkiezingen.⁴ Een laatste en veruit de voornaamste reden voor de zeer lange aanloop naar 8 oktober in de media is de lijstvorming. Wie zal waar de lijst trekken? Wie gaat met wie in kartel? Zal de minister de lijst duwen? Een jaar lang vormen de lijstvorming en de bijhorende conflicten in de 308 Vlaamse gemeenten en bij uitbreiding de 589 Belgische gemeenten voer voor discussie en stof voor artikels.

Tijdens de laatste maand neemt het aantal artikels met verwijzing naar de gemeenteraadsverkiezingen niet onverwacht nog sterk toe (tot 1822). De stijging is vooral te wijten aan de aandacht voor de diverse campagneactiviteiten van de (lokale) partijen, die in tegenstelling met de media vrij laat aan de (straat)campagne beginnen. De vaststelling dat kiezers steeds later hun definitieve stemkeuze bepalen, maakt dat ook partijen en politici zo lang mogelijk wachten om de kiezer te overtuigen met affiches, folders, advertenties, huisbezoeken, ...

Bron: Mediargus.

Grafiek 1. Aantal artikels met verwijzing naar gemeenteraadsverkiezingen in de Vlaamse pers.

Er kunnen terecht bedenkingen worden gemaakt bij deze langgerekte stroom aan mediaberichten. Was de kiezer wel vragende partij voor zulk groot aanbod? Aan de andere kant stellen we vast dat de media-aandacht opvallend 'lokaal' was. Ook nationale media gingen op zoek naar de thema's en politici van grote steden en kleine gehuchten. Burgemeester en schepenen waren toch voor enkele weken belangrijker dan premier en minister.

De geïnteresseerde burger heeft tijdens de campagne alvast de kans gekregen iets te leren over de politiek in zijn regio. In deze bijdrage willen we een stap verder zetten en de verkiezingen van 8 oktober aan een wetenschappelijke analyse onderwerpen. We doen dat naar wetenschappelijke normen snel, maar niet minder diepgaand. Dit was enkel mogelijk door beroep te doen op een brede groep van Vlaamse én enkele Waalse politicologen. We stellen hun bijdragen kort voor.

4. DE MORGEN, 26/09/2005.

2. 8 oktober 2006 ontleed

Dit themanummer bestaat uit vier delen. In DEEL I wordt ingezoomd op de nieuwe spelregels en hun uitkomst. In hun bijdrage brengen *Johan Ackaert*, *Koenraad De Ceuninck*, *Herwig Reynaert*, *Kristof Steyvers* en *Tony Valcke* de veranderende wetgeving voor de lokale besturen in kaart. Ze gaan ook na wat hun invloed was op de uitslag van 8 oktober. In Wallonië werden enkele andere spelregels voor de gemeenteraadsverkiezingen afgesproken. Zo werd beslist dat de kandidaat met de meeste stemmen van de grootste partij automatisch de burgemeesterscherp mag omgorden. *Jean-Benoit Pilet*, *Pascal Delwit* en *Emilie van Haute* bespreken resultaten en gevolgen van deze (bijna) rechtstreekse verkiezing van de Waalse burgemeesters. Tot slot van dit deel gaat *Petra Meier* in op een cruciale nieuwe spelregel voor de verkiezing van de lokale besturen: de gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de lijsten. Het lijkt erop dat meer gelijke kansen nog geen gelijke vertegenwoordiging inhoudt.

In DEEL II van dit boek staat de vraag centraal hoe lokaal deze gemeenteraadsverkiezingen waren. *Fanny Wille* en *Kris Deschouwer* bekijken of gemeenteraadsverkiezingen in België een eigen lokale dynamiek hebben, dan wel of zij beïnvloed worden door de nationale politieke verhoudingen. *Carl Devos*, *Dries Verlet* en *Herwig Reynaert* gaan na in hoeverre de lokale afdelingen van de Vlaamse politieke partijen uit één mond spreken. Beide bijdragen tonen aan dat de nationale politiek een stempel drukt op de lokale politiek, maar dat er tegelijk genoeg verschillen zijn en blijven die maken dat de Wetstraat en de Dorpsstraat niet in elkaars verlengde liggen.

In DEEL III wordt dieper ingegaan op de een cruciaal aspect van verkiezingen: winst en verlies. Drie bijdragen trachten een beter inzicht te geven in de factoren die het lokale electorale succes kunnen bepalen. *Jan Vermeir* en *Bruno Heyndels* gaan na of besturen loont. Hun analyse van de lokale verkiezingen van 1988, 1994 en 2000 nuanceert alvast de idee dat partijen die deelnemen aan het bestuur daar electoraal voordeel uithalen. Gemeenteraadsverkiezingen zijn niet enkel een strijd tussen partijen, maar ook tussen personen. *Bart Maddens*, *Karolien Weekers*, *Stefaan Fiers* en *Ine Vanlangenakker* bieden meer inzicht in de elementen die bijdragen tot persoonlijk electoraal succes. Naast de score van de partij en de plaats op de lijst speelt vooral een uitvoerend mandaat een grote rol. In het bijzonder het burgemeesterschap blijkt veelal de beste garantie om het tot lokale stemmenkampioen te schoppen. In een derde bijdrage gaan *Peter Van Aelst*, *Michiel Nuytemans* dieper in op het succes van de absolute stemmenkampioen van 8 oktober: Patrick Janssens. Zijn electoraal succes lijkt te worden verklaard door een appreciatie voor zijn kwaliteiten en beleid, in combinatie met een opvallende campagne en een negatieve motivatie: de afkeer van het Vlaams Belang.

In DEEL IV wordt de verkiezingsuitslag in Antwerpen verder ont(k)leed. De bijdrage van *Peter Thijssen* handelt over een voor Vlaanderen uniek fenomeen: de districtsraden. De raden zijn opgericht om de Antwerpenaar terug dichterbij zijn

bestuur(ders) te brengen. De analyse van de uitslagen van 2006 lijken die positieve doelstelling niet te onderschrijven. In een laatste bijdrage gaan *Lien Warmenbol* en *Marjolein Meijer* nog een stapje lokaler en kijken wat er zich in Antwerpen op wijkniveau heeft afgespeeld. Op basis van eigen exit-poll data trachten ze het succes van de verschillende partijen in bepaalde wijken te duiden.

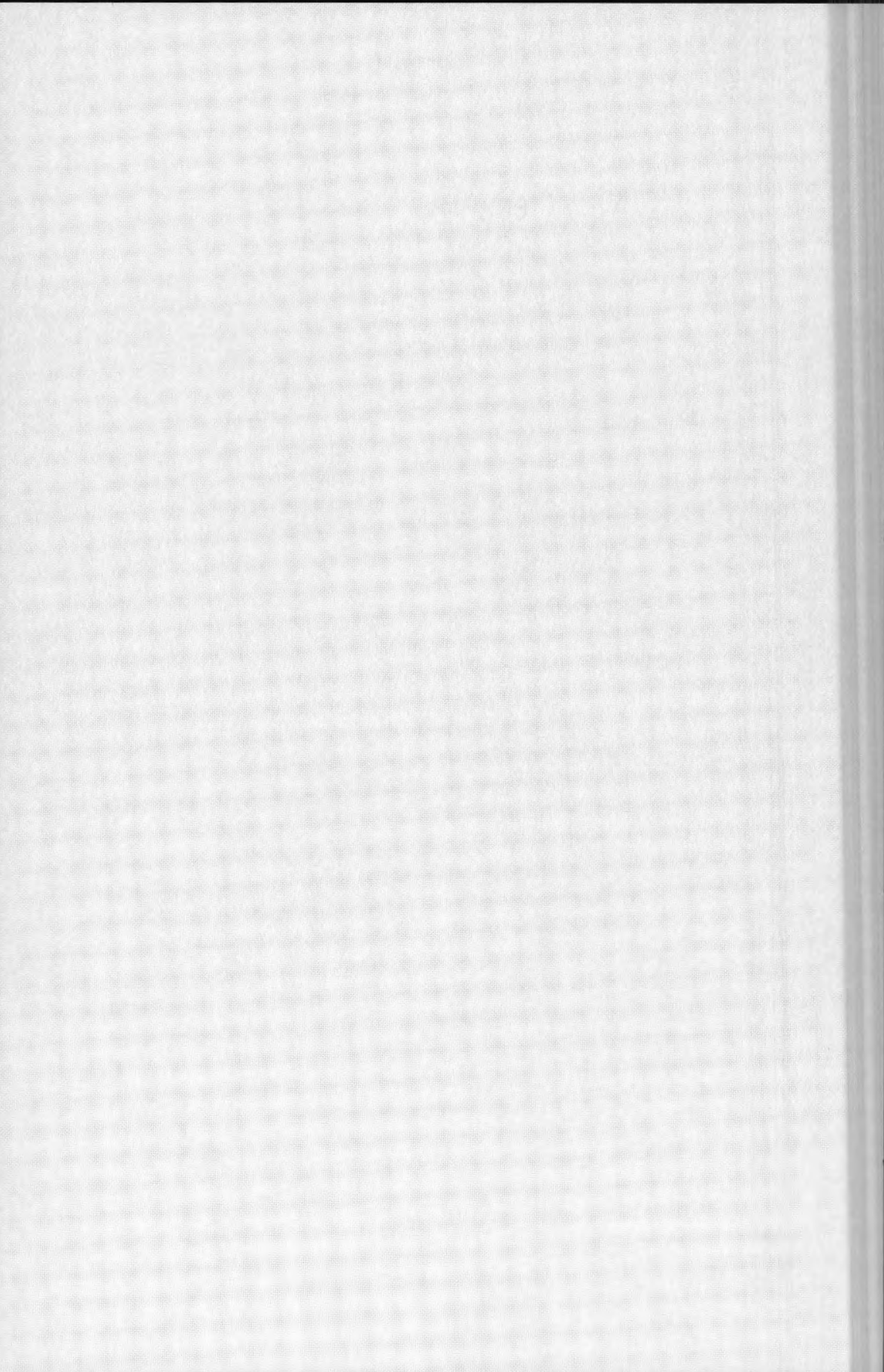
In een algemeen besluit trachten we lessen te trekken uit deze lokale verkiezingsstrijd. De verschillende bijdragen hebben een ruim aanbod aan relevante bevindingen opgeleverd en onze kennis over lokale politiek en verkiezingen aangescherpt. Over de duurzaamheid van de heraangelegde Dorpsstraat blijven vooralsnog heel wat vragen open.

DEEL I

NIEUWE SPELREGELS EN HUN UITKOMST

Doen (wijzigende) instituties ertoe? De invloed van het gemeente(kies)decreet op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006

Johan ACKAERT
Koenraad DE CEUNINCK
Herwig REYNAERT
Kristof STEYVERS
Tony VALCKE

ABSTRACT

With the local elections in 2006, new organisational schemes have been applied by the Flemish government to the 308 municipalities. These schemes included institutional reform aimed to change the outset of local government. In this article we studied the influence of these reforms in practice. Are they actually carriers of change? We thereby focused on the direct aspects linked to these reforms. While many instruments of reform had indirect intended effects, acceptance and action among key decision-makers (both voters and local governors to the extent of their discretion) to use them directly becomes crucial. Our analysis has shown that, with some exceptions, direct autonomous space for action was only limitedly used, hence reducing the chances for indirect change. While it is still too early to fully assess the foreseen indirect effects, in our opinion it is crucial to understand the nature of these local reforms within the central (Flemish) bargaining arena. The latter seems to have transformed the new schemes of local governmental organisation to the path-dependent art of the political feasible.

1. De Echternach-allures van het gemeentedecreet

Op 6 juli 2005 keurde het Vlaams Parlement het gemeentedecreet goed. Daarmee kwam er een voorlopig einde aan een proces dat al in de vorige legislatuur werd ingezet. Met de regionalisering van de organieke wetgeving in 2002 kwam het gros van de bevoegdheden m.b.t. de lokale besturen op haar grondgebied in handen van het Vlaams Gewest. Mede onder impuls van het kerntakendebat en gedragen door het principe van subsidiariteit ontsproot in de schoot van de toen-

malige Vlaamse regering de ambitie het bestuur 'zo dicht mogelijk bij de burger' te brengen. De gemeente werd daarbij als basisniveau en eerstelijnsbestuur geïdentificeerd. Om die ambitie te kunnen realiseren, werkte de regering een nieuw organiek kader uit voor de lokale besturen onder de vorm van een gemeentedecreet.¹ Verder dan de voorontwerpfase raakte dat decreet echter niet. Precies die vernieuwingen die het politieke debat het meest polariseerden en die het resultaat waren van een moeizame evenwichtsoefening tussen de toenmalige regeringspartijen vormden het struikelblok voor de uiteindelijke goedkeuring van een gemeentedecreet.²

Met het aantreden van de nieuwe regeringsploeg Leterme I in 2004 werd een aantal van de oude ambities echter heropgevist. De regering engageerde zich bovendien vóór juli 2005 een gemeentedecreet goed te keuren om tot een '... modern, democratisch en efficiënt...' gemeentebestuur te komen.³ In de goedkeuring van het decreet slaagde men in ieder geval. Toch past een belangrijke nuance. Wie de vergelijking maakt met het vorige voorontwerp van gemeentedecreet kan niet om de vaststelling heen dat enkele van de sterkst in het oog springende politieke vernieuwingen van het toneel verdwenen zijn: de rechtstreekse verkiezing van de burgemeester, een vergaande cumulatierегeling voor lokale uitvoerende mandatarissen en de introductie van een constructieve motie van wantrouwen worden niet langer in de decreettekst opgenomen. Waarschijnlijk maakten de veranderde krachtsverhoudingen in de nieuwe Vlaamse regering een compromis rond die vernieuwingen onmogelijk. Helemaal begraven zijn de bovenstaande vernieuwingsplannen echter niet. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 is een tweede discussieronde voorzien die deze politieke 'hete hangijzers' hun definitief beslag moet doen krijgen. Bovendien sluit een aantal vernieuwingen nauw aan bij tendensen die eerder werden ingezet en hebben de meeste een facultatief karakter.⁴

Naast het gemeentedecreet (het brede organisatiekader voor de lokale besturen) werkte de Vlaamse regering ook aan een wijziging van de spelregels die het electorale proces in de gemeente omgeven. Op een finale versie van het gemeente-

1. STEYVERS, K., REYNAERT, H., Het gemeentedecreet: gerealiseerde ambities? In: REYNAERT, H., STEYVERS, K. (eds.), Het gemeente- en provinciedecreet: gerealiseerde ambities? Vanden Broele, Brugge, 2003, pp. 1-13. Daarmee werd echter uitvoering gegeven aan een principebesluit onderdeel van de Sint-Michielsakkoorden.
2. STEYVERS, K., Nieuwe wetten, nieuwe bazen? De impact van het gemeentedecreet en gemeentekiesdecreet op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. In: Samenleving en Politiek, 2006, nr. 5, pp. 22-30.
3. Regeerakkoord 2004. Vertrouwen geven, verantwoordelijkheid nemen. De ontplooiing van Vlamingen en Vlaanderen duurzaam bevorderen. Een zorgzame, lerende samenleving. Goed en doelmatig bestuur. Vlaamse Regering 2004-2009, Brussel, 2004, pp. 55-56.
4. REYNAERT, H., STEYVERS, K., Oude wijn in nieuwe zakken? Een doorlichting van de politieke vernieuwingen in het gemeentedecreet. In: SCHRAM, F., WAYENBERG, E. (reds.), Het Vlaamse gemeentedecreet: tussen continuïteit en vernieuwing. Vanden Broele, Brugge, 2006, pp. 17-47.

kiesdecreet bleef het wachten tot 7 juli 2006.⁵ Ook hier bleek politiek de (minimale) kunst van het haalbare. Waar men onder paars-groen nog het zetelverdelings-systeem Imperiali wilde vervangen (op vraag van Agalev), werd dat in het huidige decreet niet opgenomen (onder invloed van de christendemocraten).⁶ Wel werd er een compromis gevonden rond een verder terugvoeren van het overdrachtelijke effect van de lijststem (een liberaal kernpunt) en de uitbreiding van genderquota op de kandidatenlijsten (onder druk van de socialisten).⁷

Gezien het veelzijdige karakter van deze vernieuwingen is het niet mogelijk ze te bestuderen vanuit een eenduidig theoretisch kader (bijvoorbeeld door koppeling aan concepten als presidentialisering of representatieve inclusiviteit). Zij zijn meerduidig en wijzen veeleer op het hybride resultaat van onderhandelingen en compromisvorming binnen een politieke meerderheid dan naar een eenduidige hervormingsvisie. Dat sluit ook aan bij een belangrijke bedenking bij wat op het eerste zicht technische en neutrale institutionele hervormingen lijken. Die weerspiegelen vaak (partij-)politieke doelstellingen en krachtsverhoudingen.⁸ Daarom willen wij in deze bijdrage de vraagstelling wat breder formuleren. Wij willen immers nagaan in welke mate die institutionele wijzigingen ook tot effectieve veranderingen in de gemeentelijke bestuurspraktijk zouden kunnen leiden. De klassieke vraagstelling van het (neo-)institutionalisme wordt dus geparafraseerd: *does changing institutions matter?*⁹ Zullen hervormingen aan bestuurlijke kaders m.a.w. ook aanleiding tot werkelijke wijzigingen van de politieke praxis?

Bij die centrale vraag passen enkele belangrijke bedenkingen. Een eerste houdt verband met het verwachte indirecte effect van de hervormingen. Heel wat van de wijzigingen aan de vermelde kaders hebben betrekking op de samenstelling van de gemeentelijke instituties. De hervormers verwachten echter dat die externe, eerder indirecte effecten met zich zullen meebrengen. Zo wordt van het verkiezen van een eigen voorzitter door de gemeenteraad (mogelijk dus niet de burgemeester) verwacht dat dit het democratische tegengewicht van die raad zal ver-

5. Decreet van 7 juli 2006 houdende wijziging van de Gemeentekieswet, gecoördineerd op 4 augustus 1932, de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen en de wet van 11 april 1994 tot organisatie van de geautomatiseerde stemming. In: Belgisch Staatsblad, 13 juli 2006 (1ste editie).

6. Dit zetelverdelingssysteem bevoordeelt de grote lijsten (in termen van stempercentages) en de vorming van absolute meerderheden. ACKAERT, J., Imperiali, D'Hondt en Niemeyer als verdelingstechnieken bij de gemeenteraadsverkiezingen. Een simulatie aan de hand van de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988. In: Res Publica, 1990, nr. 4, pp. 537-556.

7. Dat komt mooi tot uiting wanneer enkele kleinere partijen (N-VA en Spirit) in de loop van het debat vragen stellen bij de voor hun nadelige effecten van de afschaffing van het devolutief effect van de lijststem (gezien de kartelformule waarin ze naar de kiezer stappen). De VLD – die tijdelijk alleen komt te staan als voorstander van die afschaffing – dreigt dan het politiek akkoord over de quotaregeling op te blazen. (De Standaard, 7 juli 2005).

8. KERSTING, N., Reforming Local Electoral Systems in Europe. In: REYNAERT, H., STEYVERS, K., DELWIT, P., PILET, J.-B. (eds.), o.c., 2005, pp. 29-48.

9. MARCH, J., OLSON, J., The New Institutionalism. Organizational Factors in Political Life. In: American Political Science Review, 1984, vol. 78, pp. 738-749.

sterken t.a.v. de uitvoerende macht. Rekening houdend met het tijdsperspectief (vele vernieuwingen werden maar toegepast in de aanloop naar of ten gevolge van de recente gemeenteraadsverkiezingen) is het daardoor onmogelijk in deze bijdrage een definitief empirisch gestaad antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag in al haar indirecte betekenissen. Wel kunnen we ons richten op de directe effecten van de hervormingen. Waar het facultatieve maatregelen betreft (vooral uit het gemeentedecreet), laat dit toe een bijkomende dimensie aan onze centrale vraagstelling toe te voegen. Daarvoor kunnen we een beroep doen Kiser en Ostrom. Zij wijzen op het belang van *acceptance* (norminternalisering) en *action* (gedragsexternalisering) door de sleutelactoren bij het vertalen van institutionele hervorming in politieke verandering.¹⁰ Voor de maatregelen die een zekere lokale handelsvrijheid toelaten, behoren de lokale besturen zeker tot die sleutelactoren. Hetzelfde geldt (vooral dan op het vlak van de gemeenteraadsverkiezingen) voor de kiezers. Het nagaan van deze directe effecten levert ons dan inzichten op over het draagvlak voor deze institutionele hervormingen en hun mogelijke indirecte bestuurlijke reikwijdte. Die kunnen dan aangevuld worden met inzichten uit voorgaand (buitenlands) onderzoek om het antwoord op onze centrale onderzoeksvraag zo scherp als vandaag mogelijk te stellen.

Daarbij richten we ons eerst op de veranderingen die het gemeentekiesdecreet met zich meebracht. Die beïnvloeden uiteraard in de eerste plaats het electorale machtsverwervingsproces. Vervolgens kijken we naar de wijzigingen als gevolg van het gemeentedecreet. Die hebben vooral betrekking op de gemeentelijke instellingen (hier politiek opgevat). We hebben daarbij ook oog voor twee belangrijke voorgestelde wijzigingen die het niet haalden, maar o.i. cruciaal zijn om de huidige hervormingsdynamiek te begrijpen. Schema 1 geeft daarbij een overzicht.

Schema 1. Institutionele dynamiek in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen 2006.

Kader	Actievelid	Wel	Niet
Gemeentekiesdecreet	Gemeenteraadsverkiezingen	Representatie – genderpariteit kandidatenlijsten Zeggingskracht – verminderd overdrachtelijk effect lijststem	Representatie – afschaffing systeem Imperiali Zeggingskracht – rechtstreekse verkiezing burgemeester
Gemeentedecreet	Gemeentelijke instellingen	Gemeenteraad – eigen voorzitter CBS – aantal leden – ocmw-voorzitter opgenomen – vrouwelijke vertegenwoordiging	CBS – decumulatie

10. Naast de loutere *awareness* van deze veranderingen. KISER, L., OSTROM, E., *The Three Worlds of Action: a Metatheoretical Synthesis of Institutional Approaches*. In: MCGINNIS, M. (ed.), *Polycentric Games and Institutions*. Michigan University Press, Michigan, 2000, pp. 56-88.

2. Hervorming (en verandering) van de gemeenteraadsverkiezingen?

De gemeenteraadsverkiezingen worden traditioneel beschouwd als het belangrijkste representatieve machtsverwervingsproces op lokaal vlak. Dat proces bestaat uit verschillende, opeenvolgende machtsmomenten: de verkiezingsgestalte (lijstvorming, kiescampagne, ...), de uitspraak van de kiezer, de interpretatie van de uitslag en de vorming van een bestuursmeerderheid.¹¹ Opvallend is dat de uiteindelijk doorgevoerde hervormingen vooral betrekking hebben op de eerste twee machtsmomenten (representatie) en minder op de laatste twee (zeggingskracht) waarin de zelfstandige positie van partijen en hun besturen al door eerder onderzoek van Ackaert werd aangehaald. De partijen spelen nog steeds met de kaarten die de kiezer deelt, al valt de troef vandaag soms wel eens anders.¹²

2.1 De man-vrouw pariteit op de kieslijst

Traditioneel is er een beperkte aanwezigheid van vrouwen in de lokale politiek (zie bijdrage Meier in dit nummer).¹³ Pas vanaf 1970 kunnen we spreken van een kentering in positieve zin. Toch was het wachten tot aan de verkiezingen van 1994 vooraleer er van een betekenisvolle vrouwelijke aanwezigheid kon worden gesproken (20% van de lokale verkozenen). Naast de vele sensibiliseringscampagnes (van de overheid en de politieke partijen) was er toen vooral de eerste toepassing van een genderquotum op de gemeentelijke kieslijsten (toen nog één vierde). Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 steeg het percentage vrouwelijke mandatarissen naar 27% mede doordat de ondertussen integraal toegepaste wet Smet-Tobback één derde van de plaatsen op de lijsten voor vrouwen reserveerde. Toch bleef ook toen de ondervertegenwoordiging van vrouwen opmerkelijk, zeker onder de uitvoerende mandatarissen. Amper 20% van de schepepen en 7% van de burgemeesters in de legislatuur 2001-2006 waren vrouwen.¹⁴

De Vlaamse decreetgever wilde die scheef trekking verder wegwerken voor de verkiezingen van 2006.¹⁵ De uitgewerkte regeling was dubbel. In de eerste plaats werd

11. DEWACHTER, W., Gestalten van gemeenteraadsverkiezingen en de samenvoeging der gemeenten. In: (Anon.), *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek (1890-1970)*. Brussel, Gemeentekrediet, 1994, pp. 465-490.
12. ACKAERT, J., De kiezers delen de kaarten uit, de partijen spelen ermee... In: BUELENS, J., DESCHOUWER, K. (red.), *De dorpsstraat is de wetstraat niet*. Brussel VUBPRESS, 1996, pp. 50-74.
13. REYNAERT, H., STEYVERS, K., VERLET, D., Van dorpsfiguur tot eerstelijnsbestuurder. De lokale politieke elite in Vlaanderen na 1945. In: FIERS, S., REYNAERT, H., *Wie zetelt? De gekozen politieke elite in Vlaanderen doorgelicht*. Leuven, Lannoo Campus, 2006, pp. 35-58.
14. ACKAERT, J., *Politiek in mijn gemeente*. Leuven, Davidsfonds, 2006, p. 82.
15. REYNAERT, H., STEYVERS, K., *Oude wijn in nieuwe zakken? Een doorlichting van de politieke vernieuwingen in het gemeentedecreet*. In: SCHRAM, F., WAYENBERG, E. (red.), *Het Vlaamse gemeentedecreet. Tussen continuïteit en vernieuwing*. Brugge, Vanden Broele, 2006, pp. 20-21.

de helft van de plaatsen op de kandidatenlijsten voorbehouden voor vrouwen. Bovendien kregen vrouwen minstens één plaats bij de eerste drie plaatsen op de lijst.

Dat kandidatenquota een positieve invloed hebben op het aantal vrouwelijke mandatarissen bleek al in het verleden. Toch hebben ze ook hun beperkingen in termen van effectief verkozen vrouwen. Op 8 oktober 2006 bleken er immers van de 7.350 verkozen raadsleden 2.457 vrouw te zijn (net één derde). Het speerpunt van een electorale campagne vormden die vrouwen echter eerder bij uitzondering: zo was slechts 18% van de lijsttrekkers bij de gemeenteraadsverkiezingen vrouw. Vrouwen komen letterlijk op de tweede (47%) en vooral zelfs derde plaats (52%). Ook de lijstduwers zijn overwegend mannelijk (83%). Ook het effect van de machtshiërarchie blijft geldig: bij de installatie van de nieuwe gemeentebesturen in januari 2007 werden 29 vrouwen burgemeester (of 9% van het totaal).¹⁶

Over de mogelijke bijwerkingen van quota bestaat er dan weer veel discussie: zo wordt vaak aangehaald dat ze de zoektocht naar kandidaten bij de lijstvorming alvast niet vereenvoudigen. Bovendien lijkt een aanzienlijk aantal vrouwelijke mandatarissen zelf met die quota te worstelen. Velen zien er een hulpmiddel in voor de eigen verkiezing maar wijzen ook op mogelijke negatieve beeldvorming over de eigen kwaliteiten in hoofde van sommige (vooral mannelijke) collega's.¹⁷

2.2 Het gebruik van de voorkeurstem: meer is niet meer

Een tweede electorale hervorming situeert zich op het niveau van de uitspraak van de kiezer. Naast het toewijzen van een persoonlijke voorkeurstem aan één of meer kandidaten kan die ook het bolletje bovenaan de lijst kleuren. Met het uitbrengen van die zogenaamde lijststem verklaart hij zich (impliciet) akkoord met de 'nuttige volgorde' die de partij of lijst voor haar kandidaten heeft voorzien. In het verleden was die lijststem niet enkel belangrijk voor het bepalen van de krachtsverhoudingen tussen de politieke partijen maar speelde ze ook een lijstinterne rol. Om aan hun verkiesbaarheidscijfer te raken, konden de eerst geklasseerde kandidaten immers een beroep doen op de verzameling lijststemmen. Waar er in de praktijk wel sprake was van wisselstroom tussen populariteit en verkregen lijstplaats liet dit soms kandidaten met minder sterke adelbrieven toe toch verkozen te raken.¹⁸

16. Cijfers van de VVSG (alle burgemeesters). In de provincieraden is de vrouwelijke aanwezigheid wat groter, namelijk 37%. In de Antwerpse districten is dat zelfs 46%. De ocmw's in de Vlaamse Rand en Voeren scoren met 49% zelfs nog beter.

17. REYNAERT, H., STEYVERS, K., VERLET, D., Vrouwen als lokale mandatarissen: instroom, profiel en uitstroom. In: Burger, bestuur & beleid, Tijdschrift voor Bestuurskunde en Bestuursrecht, 2005, nr. 2, pp. 91-113.

18. Al bleek er evenzeer sprake van een zekere interactie tussen lijstplaats en opgebouwde populariteit: populaire kandidaten werden vaak bovenaan de lijst geplaatst. ACKAERT, J., Het gebruik van de voorkeurstem bij de gemeenteraadsverkiezingen. Een terreinverkenning in de provincie Limburg. In: Res Publica, 1994, nr. 2, pp. 107-117.

De voorbije decennia is sleutelen aan de impact van de voorkeurstem een vast agendapunt in de binnenlandse politiek geweest. Vooral onder druk van de liberale coalitiepartner bereikte de Vlaamse regering een consensus om het zogenaamde overdrachtelijk effect van de lijststem zelfs helemaal af te schaffen. Het Vlaamse decreet van 10 februari 2006 houdende de wijziging van de Gemeentekieswet (dat nadien nogmaals werd gewijzigd) droeg daarvan de sporen.¹⁹ Dit decreet bepaalde dat de lijststem niet langer meetelde bij de aanwijzing van de individuele gekozenen (met uitzondering van de opvolgers). Voortaan zouden voorkeurstemmen het enige middel zijn waarmee kandidaten hun verkiesbaarheidscijfer konden behalen en het enige criterium bij het vaststellen van de zetelvolgorde. Dit was dan wel buiten de waarden van het Arbitragehof en Groen! gerekend. Die laatste partij stelde een verzoekschrift in tot schorsing (steunende op een discriminerende behandeling van kandidaten) van o.a. deze bepalingen van het decreet, waarop het Arbitragehof inging.²⁰ Bijgevolg dienden de Vlaamse regering en het parlement in ijltempo de nodige wijzigingen aan het decreet aan te brengen. Na een zoektocht waarin de meest uiteenlopende alternatieven werden overwogen, vond de meerderheid een consensus in het reduceren van het volume over te dragen lijststemmen tot een derde (zowel bij de gemeente- als bij de provincieraadsverkiezingen, zowel voor de effectieve gekozenen als voor de opvolgers).²¹

Het Vlaamse idee om het overdrachtelijk effect van de lijststem te minimaliseren sluit aan bij eenzelfde Europese tendens om de lokale verkiezingen te 'personaliseren'. Die keuze is ideologisch niet neutraal. Ze wijst op een voorkeur om personen meer gewicht te geven in de electorale competitie ten nadele van de organisaties die ze vertegenwoordigen (partijen of lijsten). De perceptie dat die organisaties hun bemiddelende kerntaak vandaag minder volledig of gemakkelijk kunnen opnemen, is daar niet vreemd aan.²² Persoonsgebonden verkiezingen zouden een directere band doen ontstaan tussen gekozenen en kiezers en die laatste (opnieuw) betrekken bij de politiek. Het ligt ook in het verlengde van een Europese tendens om het lokale niveau te gebruiken als een soort proeflaboratorium voor het doorvoeren van wijzigingen aan de verkiezingsarchitectuur. Dat electorale veranderingen binnen het machtsbereik van de politiek liggen, relatief eenvoudig te realiseren zijn en vrij snel zichtbaar resultaat opleveren, is daarbij mooi meegenomen.

De reductie van de impact van de lijststem werd door VLD-voorzitter Somers voorgesteld als een '...belangrijke stap naar een echte burgerdemocratie...' met de ge-

19. B.S. 28/02/2006.

20. ARBITRAGEHOF, Arrest nr. 90/2006 van 24 mei 2006. GROEN! vorderde o.a. ook de schorsing van de bepalingen m.b.t. het gebruik van de delerreeks Imperiali, maar is hierin niet gevolgd door het betrokken hof.

21. Decreet van 7 juli 2006 houdende wijziging van het gemeentekiesdecreet.

22. KERSTING, N., *Reforming Local Electoral Systems in Europe*. In: REYNAERT, H., STEYVERS, K., DELWIT, P., PILET, J.-B. (eds.), o.c., 2005, pp. 29-48.

meenteraad als '... echte afspiegeling van de samenleving...' ²³ Toch noopt de bestaande praktijk tot enige nuance. Ten eerste omdat het gebruik van de voorkeurstem bij de gemeenteraadsverkiezingen traditioneel al sterk doorweegt op dat van de lijststem. ²⁴ De geringe sociale afstand van het lokale machtsniveau geeft de verkiezingen een persoonlijk tintje. Ongeveer 85% van alle kiezers maakte voorheen al gebruik van één of meerdere voorkeurstemmen bij die verkiezingen. Dat percentage is des te meer uitgesproken bij de grote politieke partijen die het gros van de lokale mandatarissen leveren. ²⁵ Waarschijnlijk valt dus geen spectaculair effect te verwachten van het verder reduceren van het devolutief effect van de lijststem. Overigens was dat effect bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen al gehalveerd. ²⁶ Dat de impact van de kiezer dus slechts heel relatief vergroot, moet ten derde nog worden afgewogen tegen het belang van de preselectie door politieke partijen bij de lijstvorming. Persoonlijke voorkeurstemmen kunnen verzamelen mag dan een belangrijke impliciete verkiesbaarheidsvoorwaarde blijven, om die te verwerven moet een potentiële kandidaat eerst door selectieagenten *binnen* de politieke partij op een kieslijst worden geplaatst. Ten vierde mag niet worden vergeten dat de plaats op de lijst een effect heeft op het aantal behaalde naamstemmen. ²⁷ De kiezer heeft dus in meer dan één betekenis het 'laatste' woord. ²⁸

Binnen het tijdsperspectief van deze bijdrage was het niet mogelijk om het effect van de reductie van de lijststem op de aanwijzing van de gekozenen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 af te lijnen. Wel kan vermoed worden dat de publiciteit rond de verzwakte impact van de lijststem kiezers er meer zal toe aangezet hebben om naamstemmen uit te brengen. Het cijfermateriaal vertelt een genuanceerd verhaal. In 2006 brachten in Vlaanderen 83% van de kiezers immers een voorkeurstem uit. ²⁹ Die groep kende gemiddeld 3,2 voorkeurstemmen toe. Een precieze vergelijking met de vorige verkiezing in 2000 is moeilijk, gezien er enkel volledig cijfermateriaal voor Vlaams-Brabant beschikbaar is (nochtans waren die verkiezingen de eerste waarbij het totaal aantal lijststemmen werd gehalveerd). Kijken we voor die provincie terug in de tijd dan blijkt er een lichte stijging te zijn van het gebruik van de voorkeurstem. ³⁰ Ook is er een stijging

23. Aldus VLD-voorzitter Somers. BAVA, o.c., 2005.

24. WAUTERS, B., De kracht van voorkeurstem in stad en dorp. Afdeling Politologie, Leuven, 2000, pp. 13-50.

25. VAN MOERKERKE, B., Alleen de voorkeurstemmen tellen. In: Lokaal, 2005, nr. 8, pp. 22-23.

26. REYNAERT, H., STEYVERS, K., De gemeenteraadsverkiezingen als lokaal machtsverweringsproces in Vlaanderen. In: DEVOS, C., GAUS, H., (red.), Schijn of scharnier. Politieke trendbreuken in de jaren '90. Academia Press, 2004, pp. 28-29.

27. ACKAERT, J., o.c., pp. 107-117.

28. BUELENS, J., Over lijsten, namen en macht verwerven. In: BUELENS, J., DESCHOUWER, K., (red.), De dorpsstraat is de Wetstraat niet. VUBPRESS, Brussel, 1996, pp. 39-49.

29. Eigen berekeningen op basis van databestanden ons ter beschikking gesteld door het Agentschap Binnenlands Bestuur.

30. WAUTERS, B., De halvering van de voorraad lijststemmen. Een eerste evaluatie van het effect van deze maatregel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2000 aan de hand van de resultaten in de provincie Vlaams-Brabant, Leuven, Afdeling Politologie KU Leuven, 2000, 8 p.

in het gebruik van de meervoudige voorkeurstem. De kiezers die met andere woorden gebruik maken van de voorkeurstem, geven hun stem gemiddeld gesproken aan meer kandidaten. In 1994 brachten 84% van de kiezers een voorkeurstem uit en koos men gemiddeld voor 3,2 kandidaten.³¹

Op het eerste gezicht zette de ophef rond het reduceren van het belang van de lijststem de kiezers dus niet in grotere mate aan tot het gebruik van dit genre stem. Integendeel, het aandeel kiezers dat deze stemtechniek hanteert liep ietwat terug. Om deze vaststelling te verklaren spreidt tabel 1 het gebruik van de voorkeurstem over de 'nationale' politieke partijen.³²

Tabel 1. Partijgebonden evolutie van het gebruik van de voorkeurstem in Vlaanderen.

	1994			2006		
	Gemiddeld % voorkeurstem.	Gemiddeld aantal voorkeurstem.	Aantal observaties	Gemiddeld % voorkeurstem.	Gemiddeld aantal voorkeurstem.	Aantal observaties
SP/sp.a – Spirit	80,2	2,9	224	84,5	2,9	208
VLD	82,9	3,1	226	85,8	3,1	225
VU/N-VA	81,4	2,9	111	88,0	3,6	35
AGALEV/GROEN!	54,2	2,1	155	70,3	2,8	121
VB	42,0	1,7	131	65,0	2,6	222
CVP/CD&V N-VA	89,9	3,2	265	90,3	3,4	272

Het beeld uit tabel 1 nuanceert de hoger gemaakte vaststelling m.b.t. de terugloop van het aandeel naamstemmen. Bij elke weergegeven partij maken de kiezers immers meer gebruik van deze stemtechniek en brengen ze meer naamstemmen uit. Hierbij mag echter niet uit het oog worden verloren dat het om (per partij) gewogen gemiddelden gaat. We noteren dat het aandeel voorkeurstemmen het laagst ligt bij kiezers van het Vlaams Belang. Uitgerekend die partij bouwde haar positie in de Vlaamse gemeenten sterk uit in de bestudeerde periode. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 behaalde die partij 17,2% van de stemmen in de gemeenten waar ze lijsten indiende tegenover 6,6% in 1994.³³ Daarenboven trad die formatie in 2006 in 222 gemeenten aan tegenover 131 in 1994. Met andere woorden, de grotere aantrekkingskracht van het Vlaams Belang gecombineerd met het gegeven dat de kiezers van die partij minder geneigd zijn om een voorkeurstem uit te brengen (hoewel die stemtechniek aldaar ook meer in zwang geraakt) zette een rem op de groei van deze stemtechniek (zie Maddens e.a. in dit nummer voor aanvullende inzichten).

31. WAUTERS, B., o.c., p. 16.

32. Deze tabel bevat geen gegevens over kartelverbanden, lokale lijsten en diverse partijen omdat het beschikbare bronnenmateriaal geen sluitende vergelijking toestond. De gegevens over 1994 steunen opnieuw op WAUTERS, B., o.c., p. 22 en p. 29.

33. ACKAERT, J., REYNAERT, H., VALCKE, T., Assepoester en het schoentje? Winnaars en verliezers bij de verkiezingen van 8 oktober. In: Samenleving en Politiek, 2006, vol. 13, nr. 9, p. 8.

3. Hervorming (en verandering) van de gemeentelijke instellingen?

Het gemeentedecreet voorzag naast de wijzigingen die een effect hadden op het verloop van de gemeenteraadsverkiezingen ook in enkele belangrijke vernieuwingen die een effect hebben op de werking en de samenstelling van de lokale politieke instellingen. Dat geldt zowel voor de gemeenteraad als voor het college van burgemeester en schepenen.

3.1. De gemeenteraad met (facultatief) een eigen voorzitter

In het gemeentedecreet wilde de Vlaamse regering de gemeenteraad herwaarderen. Dat moest gebeuren met een reeks maatregelen die de positie van zowel de raad als de raadsleden moet versterken.³⁴ Traditioneel wordt de gemeenteraad immers verondersteld de hoeksteen van de lokale democratie te zijn. Meest opvallend was het principe dat de raad voortaan haar eigen voorzitter kan kiezen. Het is dus niet langer meer de burgemeester die van rechtswege voorzitter is van de gemeenteraad. Met deze ontvlechting van uitvoerende en wetgevende macht (cf. meer duale stelsels) wilde men vooral die laatste de kans geven een eigen gezicht te krijgen (wanneer zij een eigen voorzitter heeft).

Bij de installatie van de gemeenteraden begin januari 2007 bleek dat 209 gemeenten (of 68%) opnieuw de burgemeester verkozen als voorzitter van de gemeenteraad. In 10 gemeenten (iets minder dan 4%) bleef men wat ruimer binnen de uitvoerende macht. Daar werd een schepen voorzitter. Voor 89 gemeenten (29%) is het een gemeenteraadslid die het voorzitterschap van de gemeenteraad mag uitoefenen.³⁵ Een ruime meerderheid van de gemeenten blijft dus bij de burgemeester als voorzitter van de gemeenteraden. In termen van toepassing dus niet meteen een zeer grote politieke vernieuwing.

We kunnen bijkomend een aantal vragen stellen bij de operationele werking van die figuur. Die beperkt zich immers tot het procesbeheer van de gemeenteraadszittingen. Van bijkomende bevoegdheden of dito ondersteuning wordt geen gewag gemaakt. Hooguit heeft de voorzitter recht op een dubbel presentiegeld.³⁶ Het risico bestaat daarbij dat de hooggespannen verwachtingen rond de creatie van een (facultatief) aparte voorzitter van de gemeenteraad niet kunnen worden ingelost en het voorzitterschap vooral fungeert als politieke troostprijs.

34. REYNAERT, H., STEYVERS, K., Oude wijn in nieuwe zakken? Een doorlichting van de politieke vernieuwingen in het gemeentedecreet. In: SCHRAM, F., WAYENBERG, E. (red.), Het Vlaamse gemeentedecreet. Tussen continuïteit en vernieuwing. Brugge, Vanden Broele, 2006, pp. 24-28.

35. Dit blijkt uit cijfers afkomstig van de VVSG (maart 2007) <http://www.vvsg.be>

36. Art. 15 van het Besluit van de Vlaamse regering van 19 januari 2007 houdende het statuut van de lokale en provinciale mandataris. In Nederland kiest men er bijvoorbeeld voor via het inrichten van een soort griffie de gemeenteraad afzonderlijk te ondersteunen.

3.2 Het college van burgemeester en schepenen: the usual suspects?

3.2.1 Met of zonder de ocmw-voorzitter?

Met de komst van het gemeentedecreet kregen ook de openbare centra voor maatschappelijk welzijn enkele nieuwigheden op hun bord. De Vlaamse regering bracht daarbij in 2006 enkele wijzigingen aan de ocmw-wetgeving aan om die in overeenstemming te brengen met het gemeentedecreet. De werkelijke wijzigingen aan de bestuurlijke organisatie van het ocmw (personeel, financiën, toezicht) zijn voor 2007.

Toch zijn er nu al enkele vernieuwingen ingevoerd die belangrijke gevolgen kunnen hebben voor de werking van de centra.³⁷ Eén van de meest in het oog springende vernieuwingen is de mogelijkheid om de ocmw-voorzitter in het schepencollege op te nemen.³⁸ Juridisch wordt het zelfs aangemoedigd: de voorzitter van het ocmw is sinds begin 2007 van rechtswege schepen, tenzij de gemeenteraad er anders over beslist.³⁹ Voor de legislatuur 2007-2012 is dit nog een facultatieve maatregel, vanaf 2013 wordt het verplicht.

De decreetgever hoopte met deze maatregel een verhoogde samenwerking tussen gemeente en ocmw tot stand te brengen om op die manier te komen tot een beter gestroomlijnd lokaal sociaal beleid. Vlaams minister Keulen gaf zelf toe dat er in sommige gemeenten concurrentie is tussen het ocmw en de schepen van sociale zaken en bij uitbreiding tussen het ocmw en het gemeentebestuur (met mogelijke inefficiënties tot gevolg). Om dergelijke situaties in de toekomst te vermijden is een betere coördinatie nodig tussen beide instellingen.⁴⁰ Die betere coördinatie hoopt men door de opname van de ocmw-voorzitter in het schepencollege te bereiken. De ocmw-voorzitter wordt een volwaardige schepen die overigens ook nog bijkomende bevoegdheden kan worden toegewezen (in de praktijk wellicht vooral sociale zaken). Naast een verhoogde samenwerking gemeente – ocmw (structurele integratie) zorgt de maatregel er wellicht voor dat één persoon voortaan een leidende rol krijgt binnen het lokaal sociaal beleid (bestuurlijke concentratie).

Een deel van de Vlaamse gemeenten lijkt de redenering van de decreetgever te volgen. Bij de installatie van de gemeente- en ocmw-raden bleek dat van de 308

37. DE CEUNINCK, K., De uitdagingen voor het ocmw na het gemeentedecreet. In: REYNAERT, H. (ed.), *Naar een versterkte lokale en provinciale democratie?* Brugge, Vanden Broele, 2006, pp. 89-100.
38. Verder zijn er nog een reeks minder in het oog springende maatregelen zoals de afschaffing van het overlegcomité, de vervroeging van de installatievergadering, de verplichte aanwezigheid van beide geslachten in de raad en het vast bureau, de mogelijkheid om ondervoorzitters aan te duiden en de mogelijkheid tot het delen van personeel met de gemeente.
39. Art. 44 en 312 van het gemeentedecreet.
40. KEULEN, M., *Handelingen van de commissievergadering 29 van 2004-2005. Document C29 – Bin 3. Commissie voor binnenlandse aangelegenheden, bestuurszaken, institutionele en bestuurlijke hervormingen en decreetsevaluatie.*

Vlaamse steden en gemeenten er 191 gemeenten de voorzitter van het ocmw aan het schepencollege toevoegden, een meerderheid dus van 62%.⁴¹ Of de relatie tussen de gemeente en het ocmw daadwerkelijk veel zal veranderen door de opname van de voorzitter van het ocmw in het schepencollege moet uiteraard worden afgewacht.⁴² De ocmw's bevinden zich traditioneel in een moeilijke bestuurlijke context, waarbij ze zowel tegenover de federale als de Vlaamse overheid verantwoordelijkheden hebben. Verder blijven ze financieel sterk afhankelijk van de gemeente en is het ook die laatste die blijft instaan voor het toezicht op het ocmw.⁴³ Sommigen zien de opname van de voorzitter van het ocmw in het college als een eerste aanzet voor de volledige integratie ervan in de gemeente.

3.2.2 Met minder schepenen, of toch niet?

De decreetgever liet ook ruimte in de omvang van het schepencollege. Waar het aantal schepenen vroeger werd opgelegd volgens het aantal inwoners legt het decreet nu enkel nog een maximum op.⁴⁴ Facultatief kunnen de gemeenten dus overgaan tot een vermindering van het aantal schepenen. In januari 2007 bleek dat amper vier Vlaamse gemeenten ervoor kozen om het met minder schepenen te doen.⁴⁵

Een bijzonder situatie doet zich voor wanneer men werkt met ondervoorzitters voor het ocmw. Die laatste kunnen volgens de decreetgever de taaklast van een schepen die tegelijk ook ocmw-voorzitter is verlichten. In dat geval is men wel verplicht het aantal schepenen te verminderen overeenkomstig het aantal ondervoorzitters (maximum twee) waarvoor men opteert. Enkel in de stad Antwerpen gebeurde dit (twee schepenen minder).

3.2.3 Beide geslachten in het college

Een laatste wijziging heeft betrekking op de geslachtsverhoudingen binnen het schepencollege. Voortaan moet elk schepencollege personen van de beide geslachten bevatten.⁴⁶ Voorheen was dit niet het geval.

In de legislatuur 2000-2006 was de vrouwelijke aanwezigheid bij de uitvoerende mandatarissen niet verwaarloosbaar (van alle schepenen was één op vijf vrouw).

41. Cijfer van de VVSG (februari 2007). Van alle ocmw-voorzitters is 64,3% mannelijk en 35,7% vrouwelijk.

42. DE CEUNINCK, K., o.c., pp. 92-96.

43. Het college van burgemeester en schepenen, met uitzondering van de voorzitter van het openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn, oefent het toezicht uit op het ocmw. Zie hiervoor art. 46 van het decreet tot wijziging van de organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn.

44. Art. 44 van het gemeentedecreet.

45. Het gaat om de stad Antwerpen en de gemeenten Baarle-Hertog, Schelle en Vosselaar.

46. Art. 44 van het gemeentedecreet.

Toch bleek één op de vier schepencolleges een exclusieve mannenaangelegenheid.⁴⁷ Momenteel zetelen er vrouwen in elk schepencollege en is 28,4% van de schepenen in Vlaanderen een vrouw.⁴⁸ Gemiddeld gesproken bijna 10% dus tegenover de vorige legislatuur.

4. Voor de verandering, geen hervorming

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen werden naast de al aangehaalde ook enkele andere mogelijke hervormingen bediscussieerd. Vooral het idee de burgemeester voortaan rechtstreeks door de bevolking te laten verkiezen en het aan banden leggen van de nochtans courante praktijk van cumulatie van politieke mandaten sprongen daarbij het meest in het oog. Om deze maatregelen door te voeren, bestond een (weliswaar wankel) politiek draagvlak onder paars-groen. Kantelende machtsevenwichten zorgden ervoor dat ze eerst het hele voorontwerp van gemeentedecreet lieten crashen en bij een herneming van het debat in de ijskast werden gestopt om een beperkter hervormingsplan te laten goedkeuren. Ze zijn cruciaal om de huidige kaders te kunnen begrijpen.

4.1 De rechtstreekse verkiezing van de burgemeester: het kalme oog van de storm?

Dat de aanstellingswijze en de bevoegdheden van de burgemeester in het gemeentedecreet vrijwel ongewijzigd blijven in vergelijking met de bestaande situatie is misschien verwonderlijk indien men het voorafgaande regeringsdebat rond diens rechtstreekse verkiezing als maatstaf neemt. De benoeming van de burgemeester blijft het prerogatief van de Vlaamse regering. Wel bestaat er een politiek akkoord om de kwestie na de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 terug op tafel te leggen.

Ondanks de blijvende ambtsdualiteit zijn burgemeesters vandaag veel meer *local principal* dan *central agent*. Hun rolperceptie als aanvoerder van de politieke meerderheid en administratie en vertrouwensman van de plaatselijke bevolking combineren ze echter nog steeds met een door het centrum bekrachtigde aanstelling die in feite sterk lokaal verankerd is.⁴⁹ De vorige Vlaamse regering vond vooral

47. ACKAERT, J., Politiek in mijn gemeente. Davidsfonds, Leuven, 2006, p. 82. VAN BOUWEL, M., Vrouwen in de politiek. Het blijft een triest verhaal. In: Lokaal, 2005, nr. 8, pp. 19-21.

48. Cijfers van de VVSG. Zonder ocmw-voorzitters die eventueel in het schepencollege zitten.

49. ACKAERT, J., De rol van de burgemeester. In: Res Publica, 1997, nr. 1, pp. 27-44. ACKAERT, J., Transformation of the Political Executive in Belgian Local Government. In: BERG, R., RAO, N. (eds.), Transforming Local Political Leadership. Palgrave MacMillan, Houndmills, 2005, pp. 168-179.

dat laatste nog steeds onvoldoende. Door de rechtstreekse verkiezing wilde men de bevolking meer inspraak geven in de samenstelling van de lokale uitvoerende organen en haar op die manier nauwer bij de lokale democratie betrekken.

Toch waren er heel wat bedenkingen bij de conceptie van de rechtstreekse burgemeestersverkiezing in de vorige ontwerpen van gemeentedecreet. Een kandidaat zou er samen met zijn running-mate in een aparte verkiezing (met hoogstens twee rondes) om de burgemeesterssjerp strijden. Het koppel dat als winnaar uit de bus zou komen kreeg veertien dagen om een bestuursmeerderheid te vormen.⁵⁰

Zo kan men zich vragen stellen bij het operationele effect van deze maatregel. Waar het de bedoeling was vooral de voorkeurstem meer gewicht te geven – en dus de stemmenkampioen het burgemeesterschap toe te vertrouwen – lijkt die praktijk vandaag al stevig ingeburgerd. Van de na de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 aangestelde burgemeesters is bijna 82% de voorkeurstemmenkampioen. Zo'n 95% van de burgemeesters staat in de top drie van de stemmentrekkers. Die cijfers liggen wat hoger dan de 75% burgemeesters-stemmenkampioenen van de gemeenteraadsverkiezingen van 2000. Hier speelt wellicht een *incumbency effect* (75% van alle burgemeesters is oudgediende in het mandaat tegen 60% in 2000). Geslacht, partij of gemeentegrootte blijken geen significant effect te hebben op het aandeel burgemeesters dat stemmenkampioen is.⁵¹

Daarnaast werden fundamentele bedenkingen geformuleerd bij het bevrozen van de bevoegdheden van de burgemeester, het mogelijke versterken van mediatisering en personalisering door de rechtstreekse burgemeestersverkiezing, het risico op cohabitation en de moeilijke verhouding met de gemeenteraad die door de toenmalige regeling kon ontstaan.⁵² Wellicht is het geleidelijk verdwijnen van het (partij)politiek draagvlak voor de rechtstreekse burgemeestersverkiezing en in bredere zin voor maatregelen van politieke vernieuwing zoals vooropgesteld in de 'Nieuwe Politieke Cultuur' van meer doorslaggevend belang geweest in het afvoeren van deze plannen dan de bovenstaande bedenkingen.

Vlaanderen blijkt zich maar aarzelend in te schrijven in de internationale tendens naar een versterkt uitvoerend leiderschap op lokaal vlak. Als gevolg van heel wat bestuursvernieuwingen (opkomst NPM, deliberatieve democratie, ...) ontstonden in verschillende landen problemen op het vlak van coördinatie en controle van

50. STEYVERS, K., REYNAERT, H., o.c., 2003, pp. 13-14.

51. STEYVERS, K., REYNAERT, H., Towards a Direct Election of Mayors in Belgium: Giving up Representation or Giving in to Political Renewal? In: Representation. The Journal of Representative Democracy, 2007 (forthcoming).

52. STEYVERS, K., PILET, J.-B., REYNAERT, H., DEVOS, C., Idool 2006: naar een rechtstreekse verkiezing van de burgemeester in België. In: Burger, Bestuur & Beleid, 2004, nr. 2, pp. 95-113. PILET, J.-B., STEYVERS, K., REYNAERT, H., DEVOS, C., Three Regions, Three Debates, Three Outcomes? The Appointment of Mayors in Belgium. In: REYNAERT, H., STEYVERS, K., DELWIT, P., PILET, J.-B., (eds.), Revolution or Renovation? Reforming Local Politics in Europe. Vanden Broeue, Brugge, 2005, pp. 49-80.

het lokaal beleid. De verantwoordelijkheid om aan deze problemen het hoofd te bieden, werd meestal in handen gelegd van uitvoerende mandatarissen.⁵³ Dat principe gaat meestal gepaard met enkele institutionele veranderingen zowel op functioneel als op electoraal vlak. In het eerste geval ruimt de collectivistische Noord-Europese variant van politiek leiderschap – gesteund op het monistisch primaat van verkozen leken – veld voor een geïndividualiseerde vorm van sterk leiderschap.⁵⁴ Dat neigt naar het model dat Mouritzen en Svara als de *strong mayor* omschrijven. De uitvoerende taken van het lokaal bestuur zijn daar (formeel) in handen van de burgemeester. Deze kan bogen op een politieke meerderheid in het bestuur en beschikt in voorkomend geval over een kabinet om zijn programma mee uit te voeren.⁵⁵ Onder meer Duitsland en Italië evolueerden in de jaren '90 naar een dergelijk éénhoofdig dagelijks bestuur. Vaak, maar niet noodzakelijk, gaat hiermee een electorale component gepaard: de burgemeester wordt er rechtstreeks verkozen door de plaatselijke bevolking. Impliciet (maar soms ook formeel) geeft dit model bovendien vaak aanleiding tot een feitelijke dualisering van het lokaal bestuur. De gemeenteraad plooit daarbij terug op haar kerntaken van controle en representatie.⁵⁶

4.2 De cumulatie van politieke mandaten

In de aanloop naar het gemeentedecreet kwam nog een ander debat opnieuw op het voorplan. Het idee dat het wenselijk is het cumuleren van mandaten op verschillende politieke niveaus aan te pakken is niet nieuw. In de jaren '90 raakte het verbonden met de veronderstelling dat het politieke systeem in een diepe crisis zat. Om de vermeende kloof met de burger (de oorzaak van die crisis) te dichten en de antipolitiek de wind uit de zeilen te nemen, moesten overheid en politiek terug aansluiting vinden bij de verzuchtingen van de burger. Een deel van het heil werd gezocht in het sleutelen aan de bestuurlijke instituties die meer burgervriendelijk (transparant, efficiënt, participatief) moesten worden.⁵⁷ Cumulatie van politieke mandaten (vermeende machtsconcentratie, ondoorzichtige roldefinïering, ongelijke behandeling door verschil in toegang tot de Brusselse kanalen, belangenvermenging) getuigde daar niet van. Het debat over een mogelijke decu-

53. JOHN, P., *Local Governance in Western Europe*. Sage, London, 2001, p. 16.

54. JOHN, P., BORRAZ, O., *The Transformation of Urban Political Leadership in Western Europe*. In: *International Journal of Urban and Regional Studies*, 2004, vol. 28, nr. 1, pp. 107-120.

55. MOURITZEN, P.-E., SVARA, J., *Leadership at the Apex. Politicians and Administrators in Western Local Governments*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2002, pp. 55-56.

56. LARSEN, H., *Transforming Political Leadership: Models, Trends and Reforms*. In: BERG, R., RAO, N. (eds), *Transforming Local Political Leadership*. Palgrave MacMillan, Houndmills, 2006, pp. 195-211.

57. DEVOS, C., BOUCKÉ, T., STAELRAEVE, S., VERSTRAETE, T., *De schizofrene jaren negentig. Over (schijn) bewegingen in de Belgische politiek*. In: GAUS, H., DEVOS, C. (red.), *Schijn of scharmier. Politieke trendbreuken in de jaren '90*. Gent, Academia Press, pp. 81-122.

mulatie van politieke mandaten bleef dan ook als een soort uitloper van die NPC meegaan tot de aanloop naar de nieuwe kaders op de lokale besturen.

Er zijn natuurlijk verschillende vormen van cumulatie denkbaar. Over de meest simpele vorm, de cumulatie van een politiek mandaat met een (andere) beroepsactiviteit, bestaat weinig discussie. Hoewel het aantal beroepspolitici de laatste decennia toeneemt,⁵⁸ houden de meeste politici er nog een (andere) job op na – al was het maar omdat een beroepsinkomen vaak noodzakelijk blijft. De vraag is wel wat die beroepsactiviteit precies inhoudt. Kan een politicus tegelijk ook ambtenaar zijn? Het gemeentedecreet (art.11) catalogeert provinciegouverneurs, magistraten en ambtenaren van de betreffende gemeente alvast als ‘onverenigbaarheden’ voor gemeenteraadsleden. Maar kan een politicus ook bedrijfsleider zijn? Op dit vlak zijn in het gemeentedecreet geen maatregelen voorzien.

Tijdens de vorige legislatuur was er op Vlaams niveau wel veel discussie over de combinatie van uitvoerende politieke mandaten en dan vooral op het niveau van het college van burgemeester en schepenen. Daarvoor werd toen een vrij vergaande decumul vooropgesteld. Het ambt van burgemeester of schepenen zou voortaan onverenigbaar zijn met dat van parlementslid op Vlaams, federaal of Europees niveau. Voor de duur van dit laatste mandaat zouden lokale uitvoerende mandatarissen als verhinderd worden beschouwd voor het uitoefenen van hun plaatselijk mandaat.⁵⁹ Maar samen met het wegvallen van het politieke draagvlak voor de rechtstreekse verkiezing van de burgemeester kwam ook het compromis rond de decumul op de helling te staan.

In het huidige decreet wordt gekozen voor een facultatieve regeling. Daarbij kan een schepenen of burgemeester die lid is van het Vlaams, federaal of Europees parlement aan de gemeenteraad een verzoek richten om verhindering van zijn lokaal mandaat.⁶⁰ Het gaat hier dus niet om een verplichting maar om een systeem van ‘vrijwillige verhindering’. De cumulatie met andere uitvoerende mandaten blijft hoe dan ook verboden.

Wellicht zal deze regeling slechts een heel beperkt effect hebben op de positie van de in aanmerking komende groep. Cumulatie levert veel lokale mandatarissen in de praktijk vaak niet te verwaarlozen politieke voordelen op. Niet alleen is een lokaal mandaat een belangrijk hulpmiddel in de opbouw van een politieke carrière van een parlementslid, het is ook een belangrijke troefkaart bij verkiezingen. Bo-

58. REYNAERT, H., STEYVERS, K., VERLET, D., Van dorpsfiguur tot eerstelijnsbestuurder. De lokale politieke elite in Vlaanderen na 1945. In: FIERIS, S., REYNAERT, H. (red.), *Wie zetelt? De gekozen politieke elite in Vlaanderen doorgelicht*. Leuven, Lannoo Campus, 2006, p. 55; FIERIS, S., GERARD, E., VAN UYTVEN, A., *De uitverkorenen. De federale en Vlaamse parlementsliden (1946-2004)*. In: Idem, p. 107.

59. REYNAERT, H., STEYVERS, K., *Oude wijn in nieuwe zakken? Een doorlichting van de politieke vernieuwingen in het gemeentedecreet*. In: SCHRAM, F., WAYENBERG, E. (red.), *Het Vlaamse gemeentedecreet. Tussen continuïteit en vernieuwing*. Brugge, Vanden Broele, 2006, pp. 30-31.

60. Art. 48 en art. 61 van het gemeentedecreet.

vendien biedt de uitoefening van een parlementair mandaat heel wat mogelijkheden om het lokaal mandaat succesvol(ler) te maken.⁶¹ Dat is typisch voor zuidelijke bestuursmodellen met functioneel en discretionair beperkte lokale besturen en waar de cumulatie van politieke mandaten en de toegang tot het centrale besluitvormingsniveau de weg opent voor belangenverdediging van en middelenverwerving voor de eigen gemeente.⁶² Het valt te betwijfelen of een groot deel schepenen/burgemeesters-parlementsleden van deze regeling gebruik zal maken.

Data over de situatie na de parlementsverkiezingen van 2003 zijn helaas niet beschikbaar. Na de verkiezingen van 1999 cumuleerde meer dan de helft (51%) van de federale parlementsleden (Kamer én Senaat) met een gemeentelijk politiek mandaat en bijna een kwart (24%) met een uitvoerend politiek mandaat op gemeentelijk niveau (18% als burgemeester en 5% als schepen). Een minderheid cumuleerde dus niet. Daarbij moeten we bedenken dat de cijfers voor 1999 geen rekening houden met ocmw-mandaten. Ackaert merkte op dat, als we de cijfers over een langere periode bekijken, we in 1999 een duidelijke daling kunnen vaststellen. Deze zou in verband staan met de hervorming van de parlementaire instellingen (daling van het aantal volksvertegenwoordigers en gebruik van andere kiesomschrijvingen waardoor lokale bekendheid minder een rol speelde) en met de verkiezingsresultaten in dat jaar (winst voor Agalev en Vlaams Belang, twee partijen die altijd een lagere cumulatiegraad laten optekenen).⁶³

De recentst beschikbare data wijzen echter alweer op een verhoogde graad van cumulatie.⁶⁴ Van de 124 Vlaamse parlementsleden zijn er in januari 2007 (na de installatie van de nieuwe gemeenteraden volgend op de verkiezingen van 8 oktober 2006) 107 (86%) die gelijktijdig ook een lokaal politiek mandaat uitoefenen. Daarvan zijn er 45 (36%) met een uitvoerend mandaat (20 burgemeesters, 21 schepenen en 4 ocmw-voorzitters). De cijfers voor het federale parlement zijn vergelijkbaar. Van de 150 leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers zijn er in januari 2007 niet minder dan 122 (81%) die gelijktijdig ook een lokaal politiek mandaat uitoefenen. Van deze parlementsleden zijn er 57 (38%) met een uitvoerend lokaal politiek mandaat (28 burgemeesters, 25 schepenen, 3 ocmw-voorzitters en één districtsvoorzitter). Ook veel senatoren cumuleren hun federaal mandaat met een lokaal mandaat maar de combinatie met een uitvoerend lokaal

61. ACKAERT, J., *Politiek in mijn gemeente*. Leuven, Davidsfonds-Politeia, 2006, p. 117.

62. PAGE, E., GOLDSMITH, M., *Centre and Locality: Functions, Access and Discretion*. In: PAGE, E., GOLDSMITH, M. (eds.), *Central and Local Government Relations. A Comparative Analysis of West European Unitary States*. Sage Publications, London, 1987, pp. 1-11; FIERS, S., *Carrièrepatronen van Belgische parlementsleden in een multi-level omgeving*. In: *Res Publica*, 2001, nr. 1, pp. 171-192.

63. ACKAERT, J., *Politiek in mijn gemeente*. Leuven, Davidsfonds-Politeia, 2006, pp. 115-117.

64. We moeten er wel rekening mee houden dat er zich gedurende een legislatuur heel wat verschuivingen kunnen voordoen. De aangehaalde cijfers hebben betrekking op de situatie bij het begin van de nieuwe lokale bestuursperiode 2007-2012. Met dank aan de betrokken diensten van het Vlaams parlement, de Kamer en de Senaat voor hun medewerking bij het verzamelen van de data.

mandaat komt er minder frequent voor: van de 71 senatoren hebben er 62 tegelijk ook een gemeentelijk mandaat. Bij 17 gaat het over een uitvoerend mandaat op lokaal vlak (6 burgemeesters, 10 schepenen en 1 ocmw-voorzitter). De data voor 2007 lijken er op te wijzen dat de eerder vastgestelde daling (1999) van de graad van cumulatie van tijdelijke aard was. In internationaal perspectief lijkt België daarmee aan te sluiten bij de 'recordhouders' zoals Frankrijk waar bijna 80% van de parlementsleden cumuleert met een lokaal politiek mandaat.

5. De kunst om hervormen te veranderen

In deze bijdrage zijn we op zoek gegaan naar de (mogelijke) effecten van het wijzigend institutioneel kader op de lokale besturen dat voor het eerst werd toegepast tijdens of als gevolg van de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Wij hebben ons (o.w.v. het tijdsperspectief en indirecte karakter van een aantal van die hervormingen) daarbij vooral gericht op de directe effecten van de hervormingen. De decreetgever sleutelde immers vooral aan de samenstelling van de bestuurlijke instellingen of de voorstructurering van het verkiezingsproces met als doel bijkomende indirecte effecten in het leven te roepen in de werking van de betrokken organen of praktijken. Waar lokale besturen en/of kiezers een zekere handelsvrijheid hadden in het benutten van die directe actieruimte lijken *acceptance* en *action* in de richting van de vooropgestelde hervorming wel gedeeltelijk te bestaan.

Het aandeel persoonlijke voorkeurstemmen (meer gewicht gegeven door het terugvoeren van het overdrachtelijk effect van de lijststem) verloor lichtjes terrein. Toch blijft een grote meerderheid van de kiezers op lokaal vlak opteren voor deze stemtechniek. In termen van de hervorming blijkt de verandering dus niet zo uitgesproken. Breder electoraal is die er wel. Uit onze analyse blijkt immers dat bij alle politieke partijen het relatieve gewicht van de voorkeurstem (aantal en aandeel) toeneemt. Ook bij de partijen die hier traditioneel wat minder goed scoren. Toch is het één van deze partijen, Vlaams Belang, dat met haar toenemend stemmenaandeel deze trend onder een meer algemene stagnatie verbergt.

De uitbreiding van geslachtsgebonden quota op de kandidatenlijsten, bracht nog geen genderparitaire gemeenteraden met zich mee. Toch lijkt deze electorale hervorming gepaard te gaan met effectieve en directe verandering in lijn met eerdere ontwikkelingen. In 2006 werden 6% meer vrouwen verkozen. Tot de top van de lokale (uitvoerende) mandaten stoten vrouwen echter nog steeds moeilijk door, al is er ook hier sprake van een positieve trend.

De kiezer lijkt dus bereid de instrumenten aan te grijpen die door de institutionele hervormingen wordt voorzien op electoraal vlak, zij het beperkt. Hetzelfde geldt voor het gros van de lokale bestuurders wat de lokale politieke instellingen betreft. Zo blijkt in één op de drie gemeenten het voorzitterschap van de raad te

worden uitgeoefend door een raadslid dat geen deel uitmaakt van de uitvoerende macht. Het verminderen van het aantal schepenen kan op nog minder bijval rekenen (slechts vier Vlaamse gemeenten). Het integreren van de ocmw-voorzitter in het college van burgemeester en schepenen is dan weer wel relatief populair. Om en bij de 60% van de gemeenten kiest ervoor.

In termen van directe effecten blijken de hervormingen op het eerste zicht geen spectaculaire wijzigingen met zich mee te zullen brengen (op enkele uitzonderingen na). We hebben hierboven aangegeven dat we, op basis van gegevens uit het verleden en enkele voorzichtige interpretaties, voor de indirecte effecten wellicht tot vergelijkbare conclusies kunnen komen. Verder onderzoek is echter nodig om dit ook empirisch hard te kunnen maken.

Om de wijzigingen aan de kaders op de lokale besturen te kunnen plaatsen tegen eigenlijke veranderingen is het echter cruciaal de ontstaansgeschiedenis van het gemeente(kies)decreet in herinnering te brengen, met een bijzondere rol voor het wijzigende machtsevenwicht tijdens de legislaturen waarin deze institutionele hervormingen bediscussieerd werden. Onder paars-groen waren de ambities groot. De rechtstreekse verkiezing van de burgemeester en een vergaande decumulatieregeling vormden de discursieve speerpunten (of overblijfsels?) van het ideeëngoed van de Nieuwe Politieke Cultuur die in het vermeende proeflaboratorium van de democratie zouden worden uitgetest. Precies die speerpunten bleken echter struikelblokken voor de uiteindelijke goedkeuring van de vermelde kaders. De in de volgende legislatuur gevormde meerderheid koos voor een politiek meer haalbaar scenario. Onder druk van de noodzaak met een effectief institutioneel kader te komen, behield men hervormingen waarover een compromis kon worden gevonden, werden de meest uitgesproken hervormingsplannen in de ijskast gestopt en vele hervormingsmogelijkheden aan de vrijheid van lokale actoren overgelaten. Waarmee het veranderingspotentieel meteen ook stevig werd bijgesteld. Zoals wel vaker bij (wijzigende) instituties speelt padafhankelijkheid soms harder op dan doorgaans wordt verwacht.

Eerste lessen uit de automatische benoeming van burgemeesters in Wallonië

Jean-Benoit PILET
Pascal DELWIT
Emilie VAN HAUTE

ABSTRACT

The last local elections in Wallonia were marked by the introduction of a new legislation concerning the way mayors are appointed. Before 2006, mayors were appointed by the regional government. Since the last elections, a new decree institutes that is automatically appointed mayor the candidate having most preferential votes from the list having most seats. In this article, we explore how the new legislation has affected the way voters behave in 2006 and also how it has affected parties when it comes to coalition agreements. What appears is that the new legislation has a fairly limited impact. Voters did not cast more preferential votes in 2006 than in 2000. The logics of coalitions have not been changed significantly. Finally, the only notable – even if not spectacular – impact of the new Walloon decree is that the elections have been much more focused on the candidates that were leading their list, the ones that were presented by their party as their candidate to become mayor. These candidates have more often been appointed mayors in 2006 than in 2000 and the proportion of preferential votes that they have received is higher in 2006. In that sense, even if the degree of change must not be exaggerated, Walloon local elections are slightly turning into a horse race between candidates leading their list.

Inleiding

Sinds de jaren negentig is de mogelijke rechtstreekse verkiezing van burgemeesters¹ een van de meest besproken electorale hervormingen in België. De kwestie werd op gang gebracht door de VLD en vormde het voorwerp van tal van voorstellen voor het veranderen van de manier waarop de burgemeester wordt benoemd. De onderliggende gedachte bestaat erin de invloed van de kiezer op de benoeming van de hoogste functie in de gemeentepolitiek te vergroten en die van

1. J.-B. PILET, *Changer pour gagner? Les réformes électorales en Belgique*, Brussel, Editions de l'Université de Bruxelles, 2007.

de partijen te verkleinen. Om daartoe te komen, is er sprake geweest van een stemming voor één kandidaat met twee ronden, een beetje zoals de formule die in Frankrijk wordt gebruikt voor de presidentsverkiezingen. Anderen opperden een lijststemming in twee ronden met een meerderheidsbonus voor de winnende lijst. Dat systeem wordt toegepast voor de gemeentelijke en regionale verkiezingen in Frankrijk.² De derde overwogen piste bestond erin de burgemeester te verkiezen op basis van de voorkeurstemmen.

Over al die voorstellen werd gedebatteerd in Vlaanderen, Wallonië en Brussel. De discussie werd echter het hevigst gevoerd binnen het Vlaamse politieke bestel. In 2001 was de Vlaamse regering trouwens de eerste om ernstig werk te maken van een hervorming. Er kon echter niet tot een akkoord worden gekomen en de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 werden georganiseerd zonder nieuwe regeling voor het benoemen van de burgemeesters.

In Wallonië daarentegen, waar de discussies lange tijd heel wat discreter verliepen, werd in 2006 uiteindelijk een nieuwe *Code de la démocratie locale* (wetgeving betreffende de plaatselijke democratie) goedgekeurd. Deze wet bepaalt een nieuwe manier om burgemeesters te benoemen. Voortaan wordt de kandidaat met de meeste voorkeurstemmen op de lijst van de gemeentelijke meerderheid met de meeste stemmen automatisch tot burgemeester benoemd. Deze nieuwe formule werd voor het eerst toegepast bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006.

Dit artikel handelt over de effecten van deze nieuwe methode voor het benoemen van burgemeesters. Het analyseert de impact van de nieuwe wetgeving op de benoeming van de burgemeesters, maar ook op het gedrag van de partijen en de kiezers tijdens deze verkiezingen. Deze evaluatie maakt het mogelijk de eerste lessen te trekken uit de maatregel.

1. Nieuwigheden inzake het gemeentelijk kiesrecht in het Waalse Gewest en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In 2006 werd er een nieuwe *Code wallon de la démocratie locale* (Waalse wetgeving betreffende de plaatselijke democratie) van kracht. De voornaamste vernieuwing van die tekst bestaat in een wijziging van de regels inzake de benoeming van de burgemeesters. De burgemeesters van de gemeenten worden volgens deze nieuwe regeling immers niet langer benoemd door de gewestelijke overheid op voorstel van de partijen die de gemeentelijke coalitie vormen. Zij worden benoemd via een drie-fasen procedure.

2. P. DELWIT, "The March 2004 Regional Elections in France: Term for a transfer of Power" *Regional and Federal Studies*, 2004, 14(4), pp. 580-590.

Na afloop van de verkiezingen vatten de partijen onderhandelingen aan om een coalitie te vormen. Zodra er een akkoord werd gesloten, bestaat de tweede fase in het identificeren van de lijst met de meeste stemmen binnen de partijen die de coalitie vormen. De derde fase ten slotte bestaat erin de kandidaat met de meeste voorkeurstemmen op de lijst met de meeste stemmen tot burgemeester te benoemen. Als die kandidaat de benoeming weigert, verliest hij noodzakelijkerwijs zijn recht op een benoeming tot schepen. Hij wordt dan vervangen door de kandidaat met het tweede grootste aantal voorkeurstemmen op de lijst met de meeste stemmen.³

Dit systeem toont duidelijk aan dat hier geen sprake kan zijn van een rechtstreekse verkiezing van de burgemeester. Een rechtstreekse verkiezing zou veronderstellen dat de stembrief die de kiezer in de stembus steekt werkelijk als enige en uitsluitende doel heeft de burgemeester van de gemeente te kiezen. In feite kan alleen een afzonderlijke verkiezing voor één kandidaat met één of twee ronden, los van de gemeenteraadsverkiezingen, daadwerkelijk een rechtstreekse verkiezing zijn. Bij de in Wallonië gebruikte formule dient het stembiljet op de eerste plaats om de gemeenteraadsleden te verkiezen, en eventueel ook de burgemeester. De invloed van de kiezer op de benoeming van de burgemeester is trouwens van secundaire aard. Hij wordt beïnvloed door de keuze van de partijen tijdens de vorming van de meerderheidscoalitie in de gemeente en door de respectieve scores van de lijsten van de genoemde coalitie.

Deze formule zorgt niettemin voor een grotere invloed van de burger en een vermindering van de privileges van de partijen inzake de keuze van de burgemeester. De geboekte vooruitgang is gering maar reëel. Zodra de resultaten van de verkiezing gekend zijn en de coalitie gevormd werd, heeft de partij geen inspraak meer in de keuze van de burgemeester. Het nieuwe besluit vormt een kleine stap in de richting van een "benoeming" van de burgemeester door de kiezer.

Naast deze eerste hervorming werden er nog twee andere wijzigingen van het kiesrecht in Wallonië van kracht bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006.⁴ Net als in de beide andere gewesten en op de andere bevoegdheidsniveaus, werden de regels inzake pariteit lichtjes versterkt. Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen

3. Wanneer de meest populaire kandidaat zijn benoeming echter aanvaardt maar verhinderd is, bijvoorbeeld door zijn uitoefening van een ministerambt, wordt zijn plaatsvervanger gekozen zonder rekening te houden met de voorkeurstemmen.
4. Naast deze keshervormingen, voerde de Waalse wet betreffende de plaatselijke democratie nog een andere belangrijke nieuwigheid in: de constructieve motie van wantrouwen. De gemeenteraad heeft voortaan de macht om hetzij een afzonderlijk lid van het college te ontslaan, hetzij de volledige gemeentelijke meerderheid. Dat vereist een meerderheid van stemmen binnen de gemeenteraad en het voorstel van een alternatief dat de meerderheid van stemmen krijgt binnen de genoemde gemeenteraad. Deze maatregel mag echter niet worden gebruikt tijdens de 18 maanden die voorafgaan aan de verkiezingen en de 18 maanden die er op volgen, d.w.z. drie of de zes jaren van de gemeentelijke ambtsperiode.

gen van 2006 werd de pariteit mannen-vrouwen op de lijsten en op de twee eerste plaatsen verplicht. Dat heeft geleid tot een stijging van het aantal verkozen vrouwelijke gemeenteraadsleden. In 2000 bedroeg het percentage vrouwelijke gemeenteraadsleden nog 26%. Dat percentage steeg tot tweeëndertig in 2006.⁵

De laatste belangrijke wijziging heeft betrekking op de opvolgers. Het bepalen van de volgorde van de opvolgers gebeurt immers uitsluitend op basis van de voorkeurstemmen. De lijststemmen spelen daarbij geen rol. Een kandidaat die een goede plaats heeft op de lijst maar die niet verkozen werd wegens een te gering aantal stemmen kan zich dus niet langer automatisch troosten met de positie van eerste opvolger dankzij de lijststemmen. Hij kan niet langer hopen op een plaats in de gemeenteraad bij de eerste kandidatuurintrekking door een verkozen op zijn lijst. Om aanspraak te kunnen maken op een positie als opvolger dient men nu ook voortaan een 'stemmenkanon' te zijn. Deze hervorming werd behaald door het CDH, dat reeds sinds de jaren negentig voorstander is van de totale afschaffing van de devolutieve kracht van de lijststemmen.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de wetgever heel wat minder actief geweest op het vlak van het kiesrecht. Er werd daar immers geen enkele wijziging aangenomen met betrekking tot de methode voor het benoemen van de burgemeester of tot de verkiezing van de gemeenteraadsleden en hun opvolgers. De enige nieuwigheid is de mannen-vrouwen pariteit op de lijsten en op de twee eerste plaatsen van de kandidatenlijst. Ook deze maatregel heeft een zeer gunstige uitwerking gehad op de vertegenwoordiging van de vrouwen in de gemeenteraden van de Brusselse 19 gemeenten. In 2000 vertegenwoordigden ze 38,4% van de lokale verkozenen. Momenteel nemen ze 49,9% van de mandaten voor hun rekening.

2. De mechanische en psychologische effecten van de electorale hervormingen

Sinds de werken van Maurice Duverger en zijn beroemde wetten op de verkiezingsmethoden, heeft de politieke wetenschap zich uitgebreid verdiept in de effecten van de kieswetten.⁶ Die zijn van tweërlei aard: mechanisch en psychologisch⁷: "*mechanical effects are those that directly follow from electoral rules. Psychological effects pertain to how parties and voters react to these rules*".⁸ Met andere woorden, de mechanische impact van een kieswet is de impact die automatisch, mathematisch voortvloeit uit die kieswet, onder gelijke omstandigheden. De psychologi-

5. In dit nummer geeft de bijdrage van Petra Meier een diepgaandere analyse van deze kwestie.

6. M. DUVERGER, *Les partis politiques*, Parijs, Armand Colin, 1951.

7. A. BLAIS, L. MASSICOTTE, "Electoral Systems", in L. LEDUC, R.G. NIEMI, P. NORRIS, *Comparing Democracies 2*, Londen, Sage, 2002, pp. 40-69.

8. Ibid.

sche impact van een kieswet daarentegen heeft betrekking op hoe de partij(en) en de kiezer(s) reageren op die wet.

Wanneer de kieswet evolueert, kan men zich verwachten op mechanische en psychologische effecten die het resultaat van de verkiezingen beïnvloeden.

Het doel van deze bijdrage bestaat meer bepaald in het isoleren van de mechanische en psychologische effecten van de invoering van de nieuwe regeling inzake de benoeming van de burgemeesters in Wallonië. Wij willen analyseren hoe deze regel, uit zichzelf (mechanisch effect), de toewijzing van de burgemeestersssjaal in de 262 Wallse gemeenten heeft gewijzigd. Wij proberen echter ook uit te zoeken hoe deze nieuwe wetgeving het gedrag van de politieke 'spelers', de partijen en de kiezers, heeft gewijzigd (psychologisch effect).

Wat de mechanische effecten van de nieuwe regeling betreft, bestaat het doel erin te bepalen of het mogelijk is de 'burgemeesters van de hervorming' te identificeren. Dat is een delicate oefening aangezien het niet gemakkelijk is te weten wie de burgemeesters zouden zijn zonder de nieuwe wetgeving. Hun benoeming zou immers helemaal hebben afgehangen van de beslissingen van de partijen. Vóór 2006 bestond er geen enkele duidelijke regel. In de meeste gevallen kozen de partijen echter de lijsttrekker als burgemeester. In 2000 was dat het geval in 81,9% van de Waalse gemeenten.⁹ Bijgevolg bestaat de meest betrouwbare manier om het mechanische effect van de nieuwe wetgeving te identificeren erin na te gaan of in 2006 het aantal niet lijsttrekkende burgemeesters groot was, en of dat is toegenomen tussen 2000 en 2006. Die burgemeesters die geen lijsttrekker waren, zullen het dichtst aanleunen bij wat men de burgemeesters van de automatische benoeming zou kunnen noemen.

Daarnaast heeft de essentie van deze analyse betrekking op hoe de partijen en de kiezers hun gedrag hebben veranderd op basis van de nieuwe regeling inzake de toekenning van het burgemeestersambt. Wat de partijen betreft, kan er een eerste hypothese worden geformuleerd: de partijen die bij de verkiezingen op de tweede plaats eindigden, zijn geneigd zich aan te sluiten bij de partijen met minder stemmen dan zichzelf in plaats van met de partij die de verkiezingen won. Deze hypothese houdt steek wanneer men ervan uitgaat dat het ultieme doel van de verkiezingen de verovering van het burgermeesterschap blijft. Een partij met het tweede grootste aantal stemmen sluit zich liever niet aan bij de winnende partij op het gevaar af verstoken te blijven van het burgemeesterschap. Er is op dat vlak geen enkele onderhandeling meer mogelijk. Als de partij zich echter aansluit bij een kleinere partij, kan ze nog kans maken op het veroveren van het burgermeesterschap. Dit eerste hypothetische strategische effect kan worden getoetst door na te gaan of het aantal coalities waarbij de eerste partij van de gemeente wordt uitgesloten groter was in 2006 dan in 2000.

9. K. STEYVERS, J.-B. PILET, H. REYNAERT, C. DEVOS, "Idool 2006: Naar een rechtstreekse verkiezing van burgemeester in België" *Burger, bestuur en beleid. Tijdschrift voor bestuurskunde en bestuur recht*, 2004, 1(2), pp. 95-113.

Een tweede mogelijke impact van de nieuwe wetgeving op het gedrag van de partijen bestaat in een eventuele toename van de vijandigheid tussen de twee grootste partijen van de gemeente. Aangezien het burgemeesterschap aan de grootste partijen voorbehouden is, zouden die er hun voornaamste doel van moeten maken tijdens de campagne. Bijgevolg zou de strijd om het leiderschap in hevigheid moeten toenemen. Het is mogelijk dat de twee grootste partijen agressievere campagnes ten aanzien van elkaar zullen voeren, waardoor een verzoening en een bondgenootschap na de verkiezingen zou kunnen worden bemoeilijkt. Om deze hypothese te toetsen, zullen wij nagaan in welke mate coalities tussen de twee grootste partijen van de gemeente in 2006 minder frequent voorkomen dan in 2000.

Een derde mogelijk effect op het gedrag van de partijen ten slotte zou kunnen bestaan in de vorming van samenwerkingsverbanden of kartels. Voor een kleine partij vormt de enige manier om aanspraak te maken op het burgemeesterschap erin vóór de verkiezingen een alliantie te sluiten met andere partijen om op die manier groter te worden en deel te kunnen nemen aan de strijd om de burgemeesterssjal. Het is niet langer mogelijk te mikken op een positie van partij-pivot, zoals dat bijvoorbeeld het geval was in Honnelles in 2000, waar Ecolo het burgemeesterschap in de wacht had gesleept met één enkele verkozen tegenover twee lijsten met een gelijk aantal zetels. Bijgevolg wordt er een vergelijking gemaakt tussen het aantal kartellijsten of allianties tussen partijen in 2000 en 2006. Als het effect heeft gespeeld, moeten er in 2006 meer kartels zijn.

Het psychologische effect van een nieuwe verkiezingsregel is ook van toepassing op de kiezers, die hun stemgedrag kunnen veranderen op basis van de nieuwe institutionele regel. Wij zullen de psychologische effecten toetsen aan de hand van drie hypothesen.

Aangezien de voorkeurstemmen in 2006 een grotere rol speelden bij de benoeming van de burgemeester, zouden de kiezers ook meer voorkeurstemmen hebben uitgebracht dan in 2000. Het tweede mogelijke effect bestaat in een tendens naar een stemmenconcentratie de eerste kandidaten van de lijst. Die concentratie zou voortkomen uit de wens om een stem voor de kandidaat-burgemeester van de lijst van hun keuze te combineren met een klassieke stem voor de kandidaten voor een mandaat van gemeenteraadslid. De laatste hypothese neemt aan dat de kiezers geneigd zouden zijn voorrang te verlenen aan de grote partijen, die aanspraak kunnen maken op het burgemeesterschap. Om de keuze van de burgemeester te kunnen beïnvloeden, moet de kiezer stemmen voor de kandidaten van de lijsten die een voldoende aantal zetels hebben. Om deze hypothese te toetsen, vergelijken wij de opgetelde scores van de twee grootste partijen in de Waalse gemeenten voor 2000 en 2006.

Samengevat worden in deze bijdrage zes mechanische en psychologische effecten van de nieuwe regeling voor het benoemen van de Waalse burgemeesters bestudeerd. Deze zijn ongetwijfeld niet de enig denkbare gevolgen. Maar ze zouden het mogelijk moeten maken een eerste balans op te maken van de geautomati-

seerde burgemeesterbenoeming in Wallonië. Ze zouden ook het mogelijk na te gaan of die nieuwe benoemingsmethode geneigd is de situatie van de gemeenteraadsverkiezingen te veranderen.

3. De burgemeesters van de hervorming: de mechanische impact van de nieuwe wetgeving

De eerste analyse van de impact van de nieuwe regeling voor het benoemen van de burgemeesters in Wallonië is er dus op gericht die burgemeesters te isoleren die in de Franstalige pers soms '*les bourgmestres du décret Courard*' (de burgemeesters van het besluit Courard) worden genoemd. Met die term worden de in 2006 benoemde burgemeesters aangeduid, waarvan de waarnemers denken dat ze misschien geen burgemeester zouden zijn geworden onder de vroegere wetgeving.

Die 'burgemeesters van de hervorming' zijn nochtans moeilijk te identificeren. Het is moeilijk te bepalen wie er zou zijn gekozen binnen de partijen om de burgemeesterssjaal om te doen als de oude regels nog hadden gegolden in 2006. Maar wetende dat de partijen vroeger de neiging vertoonden de lijsttrekker van de grootste partij van de meerderheidscoalitie tot burgemeester te benoemen, zou het interessant zijn na te gaan hoeveel van de in 2006 benoemde burgemeesters geen lijsttrekkers waren. Deze zijn dan waarschijnlijk de echte 'burgemeesters van de hervorming'.

In 2000 waren 81,9% van de benoemde burgemeesters ook lijsttrekkers. Slechts 18,1% van de burgemeesters voerden hun lijst niet aan bij de verkiezingen. Is dat percentage gestegen na de hervorming? Uit een analyse blijkt het tegenovergestelde. In 2006 waren slechts 11,8% van de benoemde burgemeesters geen lijsttrekkers. Het is mogelijk emblematische gevallen te benadrukken waarin de lijsttrekker werd verslagen door een andere kandidaat van zijn lijst: in Bassenge werd Josly Piette, de vroegere algemeen secretaris van het ACV, tot burgemeester benoemd terwijl hij als laatste kandidaat op de lijst van het CDH stond; in Seneffe werd Philippe Busquin burgemeester, terwijl ook hij als laatste op de lijst stond; in Flémalle versloeg de vroegere staatssecretaris Isabelle Simonis de uittredende burgemeester en lijsttrekker van de PS. De gewestelijke of nationale verkozenen lieten zich voorbijsteken door lokaal meer verankerde lijstgenoten: in Viroinval werd het Waalse kamerlid van de PS Jean-Marc Delizée in de strijd om het burgemeesterschap met twee stemmen verslagen door Bruno Buchet; Marie Arena, PS-lijsttrekster in Binche, werd met 914 overtroffen door haar lijstgenoot Laurent Devin.

De algemene tendens in 2006 is echter dat er minder niet-lijsttrekkende burgemeesters werden benoemd, dat wil zeggen die door hun respectieve partijen niet werden naar voren geschoven voor het burgemeesterschap. Dat kan op verschil-

lende manieren worden verklaard. Zich bewust van het toegenomen belang van de voorkeurstemmen, zouden de partijen er meer voor hebben gezorgd de meest populaire kandidaat tot lijsttrekker te maken. Zo hebben de kandidaten voor het burgemeesterschap er ongetwijfeld ook op aangedrongen hun lijst te mogen aanvoeren. Ten slotte is het ook mogelijk dat de populaire lijsttrekkers in 2000 op de achtergrond zijn gebleven ten gunste van minder goed geplaatste en minder gekende kandidaten. Er zijn verschillende denkbare scenario's. Een populaire lijsttrekker die het einde van zijn loopbaan echter in zicht heeft, zou kunnen beslissen de burgemeesterssjaal aan een minder populaire en minder gunstig geplaatste lijstgenoot te laten, die echter de toekomst van de lijst vertegenwoordigt. In bepaalde gemeenten kon het ook voorkomen dat een lijsttrekker op de achtergrond blijft om een van zijn lijstgenoten naar voren te schuiven die aanvaardbaarder is voor al de partijen van de coalitie. Die flexibiliteit werd teniet gedaan door de nieuwe wetgeving. De hypothese voorzag een toename van het aantal niet-lijsttrekkende burgemeesters. Maar in feite heeft zich het omgekeerde voorgedaan.

4. De impact van de hervorming op het gedrag van de partijen

Naast de mechanische effecten van de hervorming en van het verlies van flexibiliteit die ze met zich meebracht inzake de burgemeesterbenoeming, is de nieuwe wetgeving ook een potentiële bron van veranderingen in de houding van de partijen. Werd het spel van de coalities erdoor aangetast? Wetende dat alleen de eerste partij van de coalitie aanspraak kan maken op het burgemeesterschap, zouden de tweede partijen geneigd zijn geen coalitie aan te gaan met de eerste partij.

Eens te meer werd dit verwachte effect van de nieuwe regeling voor de benoeming van de burgemeesters in Wallonië niet bevestigd na de verkiezing van 8 oktober 2006. Het percentage coalities met uitsluiting van de lijst met de meeste verkozenen ten gunste van een coalitie tussen de andere kleinere partijen is in 2006 precies gelijk aan dat van 2000. Dergelijke coalities treffen wij aan in nauwelijks drieëntwintig gemeenten van de 261 (8,81%).¹⁰ Met andere woorden, de tweede lijsten slaagden er in 2006 niet beter in aan de macht te komen zonder de eerste partij dan in 2000. Hun taak was nochtans meteen al delicaat aangezien in 171 gemeenten van de 262 (65,27%) één lijst de absolute meerderheid aan zetels in de wacht wist te slepen in 2006 (tegen 159 in 2000, of 60,69%). Zonder rekening te houden met die gemeenten waar je echt niet om de grootste lijst heen kunt, werd de eerste partij uitgesloten van de coalitie in nauwelijks iets meer dan een kwart van de gevallen (25,56%). Deze cijfers tonen dat de kleinste partijen er niet beter dan voorheen in slaagden de sterkste partij te isoleren, hoewel de nieuwe rege-

10. De berekening werd uitgevoerd op 261 gemeenten en niet op 262, aangezien de gemeenteraad van Komen-Waasten werd samengesteld volgens het systeem van evenredige vertegenwoordiging en dus niet het resultaat was van een coalitieakkoord.

ling het burgemeesterschap automatisch toewijst aan die laatste zodra ze de ontvangende partij is binnen een gemeentelijke coalitie.¹¹ Uit de cijfers waar wij over beschikken kunnen wij echter niet afleiden of de kleine partijen niet meer dan in 2000 vergeefs hebben getracht de grootste lijst van de macht te verdringen. Onze cijfers hebben immers betrekking op de gevormde coalities en niet op de geprobeerde coalities.

Een tweede hypothese werd geformuleerd in verband met een mogelijke impact van de nieuwe wetgeving op het spel van de coalities. Volgens die hypothese zou het aantal coalities tussen de twee eerste partijen in 2006 kleiner zijn dan in 2000. Die afname zou te wijten zijn aan het feit dat het besluit Courard de concurrentie voor de plaats van eerste partij doet toenemen om het burgemeesterschap in de wacht te slepen. Daaruit zou een grotere vijandigheid kunnen voortvloeien tussen de twee eerste partijen, wat de vorming van een gemeentelijke coalitie tussen de twee partijen met de meeste verkozenen moeilijker te verwezenlijken zou maken. Dat wordt bevestigd, zij het in zeer beperkte mate. In 2000 werden 43 gemeenten geleid door een coalitie van de twee grootste partijen (16,48%). In 2006 waren er dat nog slechts 35 (13,41%). Het verschil is echter minimaal. Voegen wij daar nog aan toe dat het kleinste aantal coalities tussen de twee grootste partijen een toename van het aantal akkoorden tussen de eerste partij en de als derde of nog lager geëindigde partijen als logisch gevolg heeft. Dat type van coalities leidde 48 gemeenten in 2000 (18,39%) tegen 58 in 2006 (22,22%). Uit die geringe evoluties kan men bezwaarlijk concluderen dat het besluit Courard de concurrentie tussen de sterkste lijsten zodanig zou hebben verscherpt dat die zich niet langer zouden kunnen verenigen na de verkiezingen.

Het laatste hypothetische effect van de nieuwe regeling inzake de benoeming van burgemeesters in Wallonië is het effect op het gedrag van de lokale lijsten vóór de verkiezingen. Volgens de derde hypothese zouden de lijsten immers vaker kartels gaan vormen om kans te maken op het veroveren van het burgemeesterschap. Die kartels moeten hun electoraal gewicht verhogen om hun kansen op het burgemeesterschap te vergroten. Door de nieuwe wetgeving zijn de kleine lijsten immers *de facto* verstoken van iedere kans op het verwerven van de hoogste gemeentelijke functie, terwijl ze vroeger nog konden hopen ze te verwerven via post-electorale onderhandelingen.

Om deze hypothese te toetsen, berekenden wij het gemiddelde aantal partijen dat een lijst indiende voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Dat bedraagt 3,92, tegen 4,10 in 2000 (-0,18 procentpunten). De afname is reëel maar ook hier weer beperkt. Als wij de partijen zonder verkozenen uitsluiten van de berekening, is de situatie in 2006 tamelijk vergelijkbaar met die van 2000. Het gemiddelde aantal partijen in de gemeenteraden in 2006 bedraagt 3,33, tegen 3,49 in

11. Daarbij mogen wij natuurlijk niet vergeten dat het aantal absolute meerderheden is toegenomen en dat in dat geval de grootste partij automatisch deelneemt aan de macht aangezien men er niet omheen kan.

2000 (-0,16 procentpunten). Met andere woorden, het aantal partijen is gedaald maar de evolutie is zeer beperkt. Het blijkt dus moeilijk aan te tonen dat de nieuwe regeling voor de benoeming van burgemeesters in Wallonië de kleinste partijen er in belangrijke mate van heeft doen afzien zich als alleenstaande partijen aan te bieden aan de kiezers.

5. De impact van de hervorming op het gedrag van de kiezers

Als wij hypothetisch gesproken meegaan in de gedachte van Duverger, volgens welke iedere wijziging in de kieswet een psychologisch effect zou hebben op het gedrag van de spelers, moet de analyse niet alleen worden toegespitst op de partijen maar ook op de andere belangrijke deelnemers aan het verkiezingsspel, namelijk de kiezers. Wij stelden drie hypothesen met betrekking tot een mogelijke impact van de nieuwe regeling inzake de benoeming van burgemeesters in Wallonië.

Zich bewust van het toegenomen belang van de voorkeurstemmen, zouden de kiezers vaker een voorkeurstem uitbrengen ten nadele van de lijststemmen. De hypothese wordt niet gestaafd. De evoluties tussen 2000 en 2006 zijn gering. In 2000 bevatte 82,64% van de stembiljetten een of meer voorkeurstemmen terwijl 17,36% van de biljetten een lijststem bevatte.¹² Zes jaar later maken de voorkeurstemmen 81,62% van het totaal uit, of 1,02 procentpunten minder. Met andere woorden, hoewel het belang van de voorkeurstem is toegenomen omdat ze een rol speelt bij de benoeming van de burgemeester, doen de kiezers er iets minder vaak een beroep op. Dat feit is des te verbazender als je weet dat er voor al de verkiezingen in België een duidelijke tendens bestaat in de richting van een toename van de voorkeurstemmen ten nadele van de lijststemmen.¹³

De tweede mogelijke impact van de nieuwe regeling is dat de kiezers hun stemmen concentreerden op de lijsttrekkers van de partijen, die meestal naar voren werden geschoven als 'kandidaat-burgemeesters'. De kiezers zouden wensen te stemmen voor hun burgemeester en niet alleen voor de kandidaten voor een mandaat van gemeenteraadslid. Hier hebben wij te maken met de hypothese die het duidelijkst wordt gestaafd. In 2000 concentreerden de lijsttrekkers zich op 48,15% van al de stembiljetten met een of meer voorkeurstemmen. Zes jaar later stijgt dat aandeel tot 53,19%, een stijging van meer dan vijf procentpunten. Deze duidelijke evolutie lijkt te wijzen op de wil van de kiezers om inspraak te hebben

12. Voor 2000 werden deze cijfers berekend op basis van de verkiezingsresultaten in de 158 gemeenten van Wallonië (60,31%) waar de verdeling tussen voorkeurstemmen en lijststemmen beschikbaar is. Voor 2006 houden de cijfers rekening met de 262 gemeenten.

13. B. WAUTERS, K. WEEKERS, J.-B. PILET, "Het gebruik van de voorkeurstem bij de regionale en Europese parlamentsverkiezingen van 13 juni 2004", *Res Publica*, 2004, 46/2-3, pp. 377-411.

in de benoeming van hun burgemeester door vaker te stemmen op de lijsttrekkers, de 'kandidaat-burgemeesters'.

De laatste hypothese postuleert dat de voorkeur van de kiezers uit zou gaan naar de grote partijen, aangezien die aanspraak kunnen maken op het burgemeesterschap. Om ze te toetsen worden de gemiddelden van de gecumuleerde scores van de twee grootste lijsten in iedere gemeente vergeleken voor 2000 en 2006. In 2000 bedroeg het gemiddelde van de gecumuleerde scores van de twee eerste lijsten in de 262 gemeenten van Wallonië 76,11%. In 2006 bedroeg dat 79,34%. De Waalse kiezers concentreerden hun stem in 2006 dus meer op de grote lijsten dan de voorgaande jaren. Dat kan wijzen op een wil om inspraak te hebben in de benoeming van de burgemeester door te stemmen voor de grote lijsten, die een reële kans maken de toekomstige burgemeester in hun rangen te hebben. De evolutie blijft niettemin beperkt: nauwelijks drie procentpunten.

Zoals blijkt uit tabel 1 heeft de nieuwe regeling inzake de benoeming van de burgemeesters in Wallonië globaal genomen dus weinig invloed gehad op het gedrag van de partijen en de kiezers, en dat voor al de getoetste hypothesen. Op het vlak van de cijfers zijn de enige betekenisvolle evoluties een duidelijke daling van het aantal burgemeesters die geen lijsttrekker waren (H1) en een toename van het percentage stemmen op lijsttrekkers (H8). De beide wijzigingen lijken te wijzen op een toegenomen concentratie van de verkiezingen op de kandidaat-burgemeesters.

Tabel 1. Overzicht van de getoetste hypothesen en de waargenomen resultaten.

	2000	2006
H1: % burgemeesters die geen lijsttrekker waren	18,1	11,8
H2: % coalities zonder de eerste partij van de gemeente	8,8	8,8
H3: % gemeenten geleid door een coalitie tussen de twee eerste partijen	16,5	13,4
H4: % gemeenten geleid door een coalitie tussen de eerste en de derde partij	18,4	22,2
H5: gemiddeld aantal partijen die opkwamen voor de verkiezingen	4,1	4,1
H6: gemiddeld aantal in de gemeenteraad vertegenwoordigde partijen	3,5	3,3
H7: % kiezers die minstens één voorkeurstem uitbrachten	82,6	81,6
H8: % door de lijsttrekkers behaalde voorkeurstemmen	48,2	53,2
H9: gemiddeld % door de twee grootste partijen behaalde stemmen	76,1	79,3

Conclusie

De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2006 in Wallonië moeten sowieso worden onthouden als een gedenkwaardige gebeurtenis, gezien de nieuwe regeling inzake de benoeming van de burgemeesters. Hoewel er nog steeds niet kan worden gesproken van een rechtstreekse verkiezing betekent de nieuwe wet een kleine stap in de richting van een grotere inspraak van de kiezers in de keuze van

de burgemeester. Momenteel wordt de kandidaat met het grootste aantal voorkeurstemmen op de lijst binnen de gemeentelijke coalitie met het grootste aantal verkozenen in de gemeenteraad tot burgemeester benoemd.

Het doel van dit artikel bestond erin de eerste effecten van deze hervorming te meten. Verwijzend naar Duverger onderzochten wij meer in het bijzonder de mechanische impact van de nieuwe regeling, d.w.z. haar invloed ondanks het gedrag van de betrokkenen, en de psychologische impact van de nieuwe wetgeving op het gedrag van de betrokkenen (partijen en kiezers), en dat aan de hand van negen hypothesen.

De eindconclusie van onze studie lijkt te zijn dat de nieuwe regeling voor het benoemen van de burgemeesters veel over zich heeft doen spreken maar in werkelijkheid weinig heeft veranderd op gemeentelijk vlak in Wallonië. De effecten van de nieuwe regels zijn meestal nauwelijks waarneembaar. Het gedrag van de partijen is slechts in zeer geringe mate veranderd onder invloed van het nieuwe besluit. Ook de coalitietypes blijven ongeveer hetzelfde als die van de vorige gemeentelijke legislatuur. Het percentage kleine lijsten ligt niet erg veel lager dan in 2000, hoewel hun kansen op het veroveren van het burgemeesterschap haast tot nul werden herleid. Wat de kiezers betreft, zijn de veranderingen nauwelijks meer waarneembaar. Wij zien ten hoogste een grotere concentratie van de voorkeurstemmen op de lijsttrekkers en een lichte stijging van het percentage gecumuleerde stemmen van de twee grootste lijsten, die strijden om het burgemeesterschap. Maar ook die bewegingen zijn slechts gering. Wij stellen zelfs lichte wijzigingen vast die de verwachte effecten van de nieuwe wetgeving tegenspreken. Zo is het percentage voorkeurstemmen lichtjes gedaald, hoewel het nieuwe mechanisme voor het benoemen van de burgemeesters het politieke belang van dat soort stemmen heeft vergroot.

Kortom, zowel in de letter als in de feiten heeft de nieuwe regeling voor het benoemen van de burgemeesters, die in 2006 werd toegepast in Wallonië, verre van de, al dan niet wenselijke, ingrijpende verandering teweeggebracht die een echte rechtstreekse burgemeesterverkiezing teweeg zou kunnen brengen. Nu moeten de effecten van de nieuwe institutionele regel nog doorheen de tijd worden geobserveerd. Het is immers niet noodzakelijk bij het eerste experiment dat ze het meest duidelijk zijn, vooral als het gaat om de psychologische effecten.

Een vergelijkend perspectief op de positie van mannen en vrouwen in de lokale politiek

Petra MEIER

ABSTRACT

The article analyses the gender balance in local Belgian politics in the aftermath of the 2006 local elections. It offers a comparative perspective on the position of candidates, representatives elected and those holding office including data from the last three decades. The article also discusses the attitude of local party sections towards measures to foster a gender balance. The data show that local party sections more easily agree on parity at the level of candidates than that they support a real sharing of power at the level of the executive power. Local party sections do not support more than a guaranteed minimum presence of wo/men in the councils of elders. Furthermore, both at the level of candidates and at that of the executive the data reveal a final glass ceiling. Women have difficulties reaching the top positions on electoral lists as well as the top positions in the local executive power.

1. De blinde vlek van de verhoudingen m/v in de lokale en provinciale politiek

Zowel politici als wetenschappers besteedden het laatste decennium toenemend aandacht aan de maatschappelijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen in de politiek, in navolging van de vrouwenbeweging, die het thema al lang hoog in het vaandel draagt. Belangrijke vragen in dit kader zijn die naar de eigenlijke positie van vrouwen in de politiek, de oorzaken voor hun ondervertegenwoordiging en de middelen om te komen tot meer evenwichtige verhoudingen.¹ Ondanks deze toegenomen interesse bestaan er nog een aantal blinde vlekken wat de verhoudingen van mannen en vrouwen in de politiek betreft. Zo is er verhoudingsgewijs minder onderzoek dat specifiek handelt over de positie van vrouwen in de Belgische lokale en/of provinciale politiek² of dat er op substantiële wijze

1. CELIS, K. & MEIER, P., *De macht van het geslacht. Gender, politiek en beleid in België*, Leuven, Acco, 2006.
2. MARISSAL, I. & HANSEN, I., *Naar een paritaire democratie. Analyse van de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2000*, Brussel, Directie van de gelijke kansen – Federaal Ministerie van Te-

aandacht aan besteedt.^{3, 4} Ook internationaal wordt er verhoudingsgewijs veel minder onderzoek verricht naar de positie van vrouwen in de lokale politiek.⁵

De doelstelling van dit artikel bestaat erin om de uitslagen van de jongste gemeenteraadsverkiezingen in perspectief te plaatsen. Meer concreet wil dit artikel een antwoord bieden op twee vragen. Welke positie bekleden vrouwen tegenwoordig in de lokale en provinciale politiek? En welke houding heerst er anno 2006 onder de politieke partijen ten opzichte van de bevordering van meer evenwicht van mannen en vrouwen in de lokale politiek?

Wat de eerste vraag betreft plaatsen we de laatste verkiezingen van oktober 2006 in vergelijkend perspectief. We gaan daarbij terug tot zover de data beschikbaar zijn en hebben aandacht voor de evolutie in de verhoudingen van mannen en vrouwen onder de kandidaten en gekozenen. We maken deze oefening zowel voor de lokale als voor de provinciale verkiezingen. Voor de lokale verkiezingen aggregeren we de gegevens per gewest omdat dit het niveau is waarvoor de meeste data bestaan en we het langste perspectief kunnen bieden. Wat de provinciale verkiezingen betreft aggregeren we om dezelfde reden op het Vlaamse en

werkstelling en Arbeid; MARQUES-PEREIRA, B. & VANCLAIRE, L., Genre et gestion locale du changement: quelle méthode comparative?, in MARQUES-PEREIRA, B. & MEIER, P. (red.), *Genre et politique en Belgique et en Francophonie*, Louvain-La-Neuve, Bruylant-Academia, 2005; MEIER, P., Aandacht voor de man-vrouw verhoudingen in de lokale politiek, *Het tijdschrift van Dexia Bank, Themanummer lokale verkiezingen oktober 2000*, 2001/2, 216, pp. 49-62; REYNAERT, H., STEYVERS, K. & VERLET, D., Vrouwen als lokale mandatarissen: instroom, profiel en uitstroom, *Burger, bestuur en beleid. Tijdschrift voor bestuurskunde en bestuursrecht*, 2005, 2(2), pp. 91-113; REYNAERT, H. & VERLET, D., Cherchez la femme. Les élues locales en Flandre (1946-2000), in MARQUES-PEREIRA, B. & MEIER, P. (red.), *op.cit.*; STEYVERS, K., Hoe komen de toekomstige vrouwelijke mandatarissen in contact met de lokale politiek?, in MAERTEN, M. & SCHEEPERS, S. (red.), *lain Reader Vrouwen en Besluitvorming*, Brussel, RoSa, 2002.

3. FIERS, S. et al., *De trajecten van vrouwen in de Belgische politiek*, Brussel, IGVM, 2006; REYNAERT, H., De sociale achtergrond van de lokale politieke elite in Vlaanderen 1946-1988, *Res Publica*, 1997, 39(1), pp. 45-62; REYNAERT, H., *Lokale en regionale politiek: lokale politici in Vlaanderen 1946-1994*, Brugge, Vanden Broele, 2000; REYNAERT, H. & VALCKE, T., De lokale en provinciale elites in Oost-Vlaanderen na WOII: een verkennend comparatief onderzoek, *Res Publica*, 1998, 40(1), pp. 99-126; REYNAERT, H., STEYVERS, K. & VERLET, D., Van dorpsfiguur tot eerstelijnsbestuurder. De lokale politieke elite in Vlaanderen na 1945, in FIERS, S. & REYNAERT, H. (red.), *Wie zetelt? De gekozen politieke elite in Vlaanderen doorgelicht*. Leuven, Lannoo Campus, 2006; VAN MOLLE, L. & GUBIN, E., *Vrouw en politiek in België*, Lannoo, Tiel, 1998.
4. Voor de volledigheid kunnen we tevens verwijzen naar een historisch georiënteerd onderzoek naar profielen van vrouwelijke mandatarissen: GUBIN, E., & VAN MOLLE, L., *Vergeten pioniers. Tien vrouwen in de politiek. De gemeenteraadsverkiezingen van 1921*, Brussel, Standaard Uitgeverij, 1994.
5. Zie bij voorbeeld BRATTON, K.A. & RAY, L.P., Descriptive Representation, Policy Outcomes, and Municipal Day-Care Coverage in Norway, *American Journal of Political Science*, 2002, 46(2), pp. 428-437; GIDENGIL, E. & VENGROFF, R., Representation Gains of Canadian Women or Token Growth? The Case of Quebec's Municipal Politics, *Canadian Journal of Political Science*, 1997, 30(3), pp. 513-537.

Waalse niveau. Voor het lokale niveau bekijken we tevens de evolutie van het aantal vrouwelijke mandatarissen.

Het tijdsperspectief is ingegeven door twee redenen. Ten eerste zeggen cijfers over de huidige situatie enkel iets indien ze in een historisch perspectief geplaatst worden. Ten tweede zijn de gegevens over man-vrouwverhoudingen in de lokale politiek vaak versnipperd en worden daarom in dit artikel voor heel België bijeengebracht. Het voordeel van het lokale politieke niveau, namelijk het grote aantal vergelijkbare onderzoekseenheden, is tevens hét grote nadeel, vooral wanneer data manueel verzameld moeten worden. Bij eerdere verkiezingen kon enkel teruggegrepen worden naar de lijsten met kandidaten en uitslagen, wat veel tel- en vooral navraagwerk vergde (dit laatste bij niet seksspecifieke voornamen). De lokale verkiezingen van oktober 2006 zijn de eerste waarbij de bevoegde organiserende overheden, de drie gewesten, zelf met cijfermateriaal naar buiten traden. Op hun websites (zie voetnoten bij tabellen 1 en 2) presenteren zij minstens het aantal vrouwelijke gekozenen ten opzichte van het totaal aantal gekozen kandidaten. Dit wijst op een zekere inburgering van de thematiek. Het gaat echter vaak om cijfers die op zich weinig zeggen en in het nodige perspectief geplaatst moeten worden. Dat is niet steeds gemakkelijk gezien bij voorbeeld enkel percentages gegeven worden waardoor een vergelijking met andere gewesten en vroegere resultaten moeilijk wordt. Maar de gegevens op zich zijn – tenminste gedeeltelijk – beschikbaar.

De tweede vraag naar de houding van politieke partijen ten opzichte van de bevordering van meer evenwicht tussen mannen en vrouwen spitst zich toe op de lokale politiek. We bespreken in dit kader een aantal resultaten van een schriftelijke vragenlijst die in de zomer van 2006, in de aanloop naar de verkiezingen, afgenomen werd bij alle lokale partijvoorzitters of -secretarissen. Het onderzoek waarop deze vragenlijst gebaseerd is spitst zich toe op het lokale politieke niveau. Naast het provinciale ontbreekt hier grotendeels ook het tijdsperspectief. In een soortgelijke vragenlijst, afgenomen in de aanloop naar de lokale verkiezingen van 2000, werden ook de verhoudingen van mannen en vrouwen en de bevordering van een evenwicht op dit niveau bevestigd. Gezien de inmiddels gewijzigde juridische context moesten deze vragen herzien en aangevuld worden, wat een tijdsperspectief grotendeels onmogelijk maakte. Waar mogelijk vergelijken we echter met de gegevens van 2000. We analyseren de houding van de lokale afdelingen van partijen ten opzichte van ingevoerde maatregelen zoals de nieuwe quotawet en nog circulerende voorstellen. We gaan tevens na of politieke partijen op het lokale niveau over eigen, de bestaande wettelijk opgelegde quota aanvullende, maatregelen beschikken.

2. De evolutie van de verhoudingen m/v in de lokale en provinciale politiek

Wat het aantal vrouwelijke kandidaten en gekozenen betreft beschikken we over volledige gegevens sinds de verkiezingen van 1994 voor het lokale niveau, en die van 2000 voor de provincieraden. De afgelopen drie verkiezingen zijn historisch gezien ook de meest belangrijke geweest gezien i) de overheid bij de lokale en provinciale (evenals de Europese) verkiezingen van 1994 voor het eerst aan partijen een bepaalde verhouding mannelijke en vrouwelijke kandidaten oplegde, en ii) voor de laatste drie verkiezingen telkens een andere quota gold die progressief naar meer sekse-evenwicht streefde. Op de lokale verkiezingen van 1994 was de overgangsmaatregel van de toen net ingevoerde quotawet Smet-Tobback van toepassing.⁶ Volgens deze overgangsmaatregel mochten maximaal drie vierde van de kandidaten op een lijst van hetzelfde geslacht zijn. Voor de verkiezingen van 2000 gold vervolgens de volledige quota uit de wet Smet-Tobback. Zo mochten maximaal twee derde van de kandidaten van hetzelfde geslacht zijn. Voor de verkiezingen van 2006 werden nieuwe quota in het leven geroepen. In 2002 had de federale wetgever al de wet Smet-Tobback vervangen door een reeks nieuwe wetten⁷ die bepaalde dat kieslijsten evenveel mannelijke als vrouwelijke kandidaten bevatten. Eveneens nieuw aan deze wetten is de bepaling dat voor de eerste twee plaatsen op de lijst de rits toegepast wordt. Voor de eerstvolgende verkiezingen na het van kracht worden van de wet gold echter dat de eerste drie plaatsen op de lijst niet door kandidaten van dezelfde sekse ingenomen mochten worden. De wetten van 2002 zijn echter niet van toepassing op de lokale en provinciale verkiezingen, gezien de daaraan gerelateerde bevoegdheid ondertussen werd overgeheveld naar de gewesten. De verschillende gewesten hebben daarom hun eigen quotaregels voor de lokale en de provinciale verkiezingen voorbereid. Ook hier geldt dat lijsten evenveel mannelijke als vrouwelijke kandidaten moeten bevatten. Terwijl in Brussel en Wallonië daarnaast geldt dat de eerste en tweede plaats door een mannelijke en vrouwelijke kandidaat gedeeld moeten worden, moet op

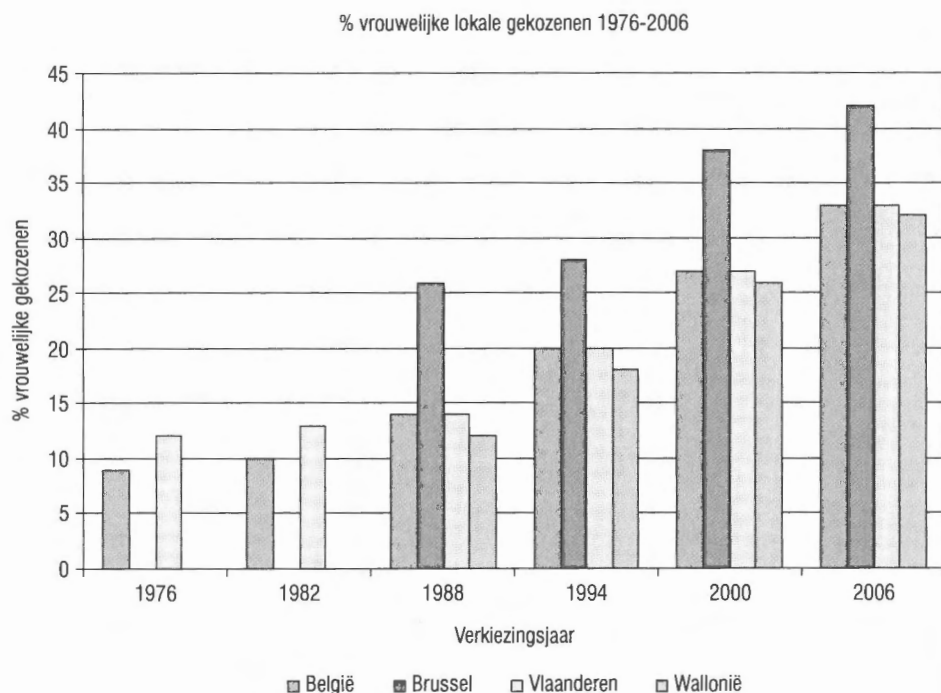
6. 'Wet van 24 mei 1994 ter bevordering van een evenwichtige verdeling van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen' *Belgisch Staatsblad* 1 juli 1994.

7. 'Wet van 17 juni 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten voor de verkiezingen van het Europees Parlement'. *Belgisch Staatsblad* 28 augustus 2002; 'Wet van 18 juli 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de federale Wetgevende Kamers en van de Raad van de Duitstalige Gemeenschap'. *Belgisch Staatsblad* 28 augustus 2002; 'Bijzondere wet van 18 juli 2002 tot waarborging van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten van de kandidaturen voor de verkiezingen van de Waalse Gewestraad, de Vlaamse Raad en de Brusselse Hoofdstedelijke Raad'. *Belgisch Staatsblad* 13 september 2002; 'Wet van 13 december 2002 houdende verschillende wijzigingen van de kieswetgeving'. *Belgisch Staatsblad* 10 januari 2003.

Vlaamse lokale lijsten slechts een van de eerste drie plaatsen gaan naar een mannelijke of vrouwelijke kandidaat (zie ook Ackaert et al. in dit nummer).⁸

2.1 Evolutie kandidaten en gekozenen m/v voor de gemeenteraad

Wat de evolutie van het aantal vrouwelijke gekozenen op lokale lijsten betreft, wijst grafiek 1 (zie tabel 1 voor de data) op een continue opwaartse trend vanaf de verkiezingen van 1982,⁹ en deze trend wijzigt niet op het moment dat de over-

Grafiek 1. Evolutie lokale gekozen vrouwen 1976-2006.

8. Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Ordonnantie ertoe strekkende evenveel mannen als vrouwen op de gemeentelijke kieslijsten te plaatsen (Belgisch Staatsblad, 09/03/2005, PRB nr/64/04-05). Vlaams Gewest: Decreet van 16 februari 2006 houdende wijziging van de Gemeentekieswet (Belgisch Staatsblad, 28/02/2006, Vlaams Parlement, nr. 637(05-06). Waals Gewest: Décret du 30 novembre 2005 modifiant certaines dispositions du Code de la démocratie locale et de la décentralisation (Belgisch Staatsblad, 02/01/2006, Waals Parlement, nr. 204(04-05).
9. Van voor 1976 bestaan enkel gegevens voor het Vlaamse gewest en die wijzen erop dat vrouwen tot in de jaren '70 nauwelijks aanwezig waren in de lokale politiek (REYNAERT, H., *op.cit.*, 1997; REYNAERT, H., & VERLET, D., *op.cit.*).

heid quota oplegt aan partijen, laat staan deze quota verstrengt. De regel 'quota, meer vrouwen' of 'strengere quota, nog meer vrouwen', gaat niet op voor het aantal vrouwen verkozen op de Belgische lokale lijsten. De quota hebben de verhoudingen van mannen en vrouwen in de lokale Belgische politiek wellicht geen schade berokkend, maar ze hebben de trend die al voor de eerste quotawet inzetten niet fundamenteel gewijzigd.

Indien we de gegevens uitsplitsen per gewest, kunnen we vaststellen dat de Vlaamse gegevens sinds 1988 samenvallen met het nationale gemiddelde, terwijl de Waalse zich net daaronder en de Brusselse zich een stuk boven het nationale gemiddelde situeren. In Brussel vinden we trouwens wel een trend opwaarts parallel aan de invoering van de quotawet van 1994, terwijl we bij de verkiezingen van 2000, toen meer verregaande quota golden, een afvlakking vaststellen. (Een soortgelijk fenomeen konden we ook voor de verkiezingen op gewestelijk niveau vaststellen, waar het aantal vrouwen in het Brusselse traditioneel boven dat van de andere gewesten uitstak maar bij de laatste verkiezingen van 2004 een minder sterke groei kende.) In de twee andere gewesten is geen echte wijziging van de met de verkiezingen van 1988 ingezette trend te bespeuren. Indien de gewestelijke dynamiek zich voortzet bij de komende lokale verkiezingen zal de kloof tussen de Brusselse lokale politiek enerzijds en de Vlaamse en Waalse anderzijds verkleinen. Ook opmerkelijk is dat het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië op lokaal niveau verwaarloosbaar klein is vergeleken met de andere politieke niveaus. Het verschil tussen het gemiddelde aantal vrouwen verkozen op Vlaamse en Waalse lokale lijsten is kleiner dan bij voorbeeld dat verkozen voor het Vlaams en Waals Parlement. Op de andere politieke niveaus steekt Brussel er ook boven uit wat het aantal vrouwelijke gekozenen betreft, maar is ook de kloof tussen Vlaanderen en Wallonië groter. Er is blijkbaar iets eigen aan het lokale politiek niveau dat Vlaanderen en Wallonië delen terwijl we het niet terugvinden in Brussel. Het stedelijke karakter en de omvang van de kieskring in het Brusselse bieden een verklaring.¹⁰

Uit tabel 1 kunnen we verder afleiden dat er doorheen de tijd steeds meer vrouwelijke kandidaten dan gekozenen waren. De verhouding op het niveau van de kandidaten vertaalt zich dus niet naar dat van de gekozenen. Een veel aangehaalde verklaring hiervoor is dat vrouwelijke kandidaten minder verkiesbare plaatsen op de kieslijsten bekleden. Gezien het traditionele belang van voorkeurstemmen bij lokale verkiezingen en de recente bevestiging ervan door een afzwakking van de impact van de lijststem (alleszins in Vlaanderen, zie Ackaert et al. in dit nummer), is het moeilijk verkiesbare plaatsen te bepalen. Wel is bekend dat vrou-

10. Zie bij voorbeeld REYNAERT, H., *op.cit.*, 1997; MARISSAL, C. & HANSEN, I., *op.cit.* Tot soortgelijke bevindingen, namelijk een hoger aantal verkozen vrouwen in de 13 Vlaamse centrumsteden dan gemiddeld in Vlaanderen, komen ook: VANLANGENAKKER, I. et al., Profiel van de kandidaten en de verkozenen in de 13 Vlaamse centrumsteden, *Samenleving en politiek*, 2006, 13(9), pp. 14-22.

wen verhoudingsgewijs minder vaak de topposities op lijsten innemen en dit geldt ook voor het lokale niveau. In oktober 2000 leverden vrouwen 18% van alle lijsttrekkers voor de lokale verkiezingen (25% in Brussel, 17% in Vlaanderen en 18% in Wallonië). Voor 2006 beschikken we enkel over data voor Vlaanderen. Daar maakten vrouwen 21% van de lijsttrekkers uit bij de lokale verkiezingen, in de centrumsteden waren het net geen 24%.¹¹

Tabel 1. Evolutie kandidaten en gekozenen m/v voor de gemeenteraad.¹²

	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	België
Verkiezingen van 1976*				
Gekozenen v		12%		9%
Verkiezingen van 1982*				
Gekozenen v		13%		10%
Verkiezingen van 1988*				
Gekozenen v	26%	14%	12%	14%
Verkiezingen van 1994				
Kandidaten v	40% (1447)	32% (9905)	31% (4859)	32% (16211)
Gekozenen v	28% (178)	20% (1447)	18% (912)	20% (2537)
Verkiezingen van 2000				
Kandidaten v	44% (1718)	39% (13200)	40% (8118)	40% (23036)
Gekozenen v	38% (249)	27% (1980)	26% (1334)	27% (3563)
Verkiezingen van 2006				
Kandidaten v	49% (1738)	49% (15500)	49% (9587)	49% (26825)
Gekozenen v	42% (280)	33% (2456)	32% (1667)	33% (4403)

* niet alle gegevens beschikbaar

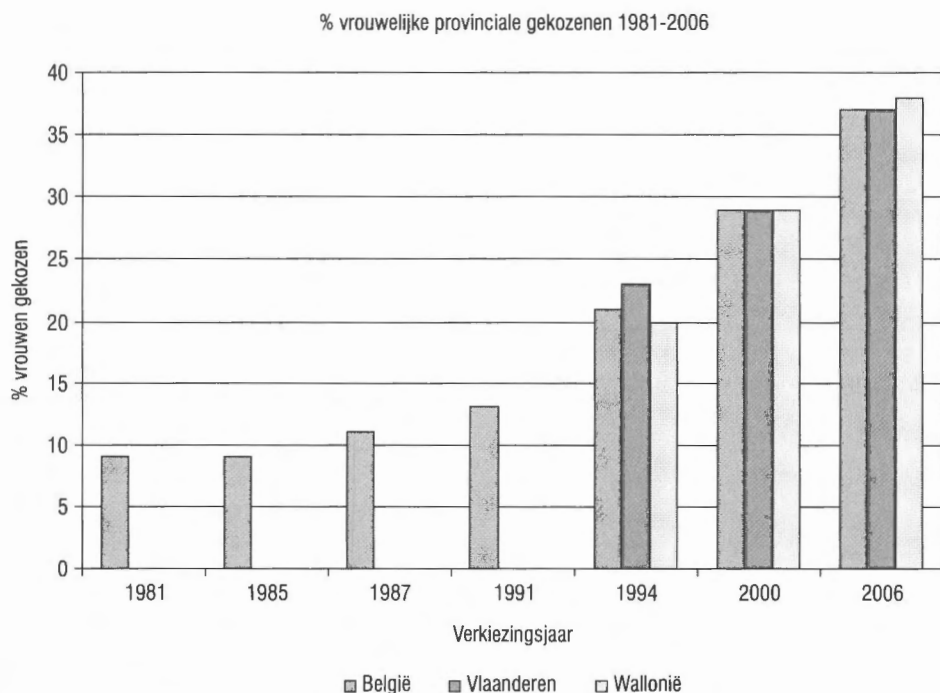
Ook opmerkelijk, doch gekend, is het feit dat zowel in 1994 als in 2000 op de lijsten in alle gewesten gemiddeld meer vrouwelijke kandidaten stonden dan wettelijk was voorgeschreven. Voor 2006 echter kunnen we vaststellen dat de 50-50 verdeling steevast in het nadeel van vrouwelijke kandidaten bepleit wordt. Zoals ook voor het aantal vrouwelijke gekozenen geldt, was het aantal vrouwelijke kandidaten in Brussel hoger dan elders. Met ingang van de nieuwste quota is deze kloof vanzelfsprekend gedicht. Maar we vinden al in 2000 een verkleining van de

11. Voor de gegevens van 2000 zie MARISSAL, C. & HANSEN, I., *op.cit.*; voor die van 2006 zie VANLANGENAKKER, I. et al., *op.cit.*.
12. Bron: CELIS, K. & MEIER, P., *op.cit.* (voor de data van 1976 en 1982); MARISSAL, C. & HANSEN, I., *op.cit.* (voor de data van 1988, 1994 en 2000); REYNAERT, H., *op.cit.*, 1997 (voor de Vlaamse data van 1976 en 1982); http://www.bruxelleselections2006.irisnet.be/results/nl/local_brussels/home.html (voor de Brusselse data van 2006, eigen berekening); <http://binnenland.vlaanderen.be/verkiezingen/verkiezingen2006/overzicht.html> (voor de Vlaamse data van 2006, eigen berekeningen); http://elections2006.wallonie.be/Site_Internet_RW/fr/local_wallonia/home.html (voor de Waalse data van 2006, eigen berekeningen).

kloof van het aantal vrouwen op Brusselse lijsten enerzijds en op Vlaamse en Waalse lijsten anderzijds. Analoog aan de trend die we kunnen vaststellen bij het aantal gekozen vrouwen, blijken ook de aantallen vrouwelijke kandidaten eerst in Brussel een plafond te bereiken waarna de rest van het land een inhaalbeweging maakt.

2.2 Evolutie kandidaten en gekozenen m/v voor de provincieraad

De beschrijving van de lokale data geldt ook voor de provinciale. Uit grafiek 2 en tabel 2 blijkt dat een stijging van het aantal verkozen vrouwen inzet in de jaren '80, een evolutie die nog eens versnelt in 1991. Vervolgens blijft ze stabiel ongeacht welke quota ingevoerd worden. Ook hier zijn er steeds meer vrouwelijke kandidaten dan gekozenen, en meer dan wettelijk voorgeschreven. Evenals op het lokale niveau vertaalt zich het pariteitsprincipe naar een lichte oververtegenwoordiging van mannelijke kandidaten. En tenslotte is ook op het provinciale niveau het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië zo goed als onbestaande wat het aantal vrouwelijke kandidaten en gekozenen betreft.

Grafiek 2. Evolutie provinciale gekozen vrouwen 1981-2006.

Tabel 2. Evolutie kandidaten en gekozenen m/v voor de provincieraad.¹³

	Vlaanderen	Wallonië	België
Verkiezingen van 1981*			
Gekozenen v			9%
Verkiezingen van 1985*			
Gekozenen v			9%
Verkiezingen van 1987*			
Gekozenen v			11%
Verkiezingen van 1991*			
Gekozenen v			13%
Verkiezingen van 1994			
Gekozenen v	23% (91)	20% (64)	21% (155)
Verkiezingen van 2000			
Kandidaten v	42% (1319)	42% (892)	42% (2211)
Gekozenen v	29% (119)	29% (95)	29% (214)
Verkiezingen van 2006			
Kandidaten v	48% (1180)	48% (994)	48% (2174)
Gekozenen v	37% (151)	38% (127)	37% (278)

* niet alle gegevens beschikbaar

2.3 Evolutie vrouwelijke mandatarissen in de lokale politiek

Voor het lokale niveau hebben we ook data over het aantal vrouwelijke mandatarissen. Zoals uit grafiek 3 blijkt (zie tabel 3 voor de data), kunnen we voor alle mandaten een opwaartse trend noteren. Daar kunnen we echter twee kanttekeningen bij plaatsen. Deze trend is minder stijl naarmate het ambt in gewicht toeneemt. En bij de laatste verkiezingen is die trend afgeremd voor wat de toename van het aantal vrouwelijke raadsleden en in zekere mate het aantal burgemeesters betreft.

Bij raadsleden zien we een eerste trend opwaarts in de jaren '80, zoals we die ook voor de gekozenen konden vaststellen. Deze wordt lichtjes versterkt in 1994, het moment waarop de quotawet voor het eerst wordt toegepast en hetzelfde gebeurt nog eens in 2000, wanneer de quotawet in haar volle omvang wordt toegepast. In 2006, het moment waarop de nieuwe quota van toepassing zijn, verzwakt die trend. Dat is des te opmerkelijker gezien de nieuwe quota een stuk verder gaan

13. Bron: CELIS, K. & MEIER, P., *op.cit.* (voor de data van 1981, 1985, 1987, 1991); MARISSAL, C. & HANSEN, I., *op.cit.* (voor de data van 1994 en 2000); <http://binnenland.vlaanderen.be/verkiezingen/verkiezingen2006/overzicht.html>. (voor de Vlaamse data van 2006); http://elections2006.wallonie.be/Site_Internet_RW/fr/province_wallonia/home.html (voor de Waalse data van 2006)

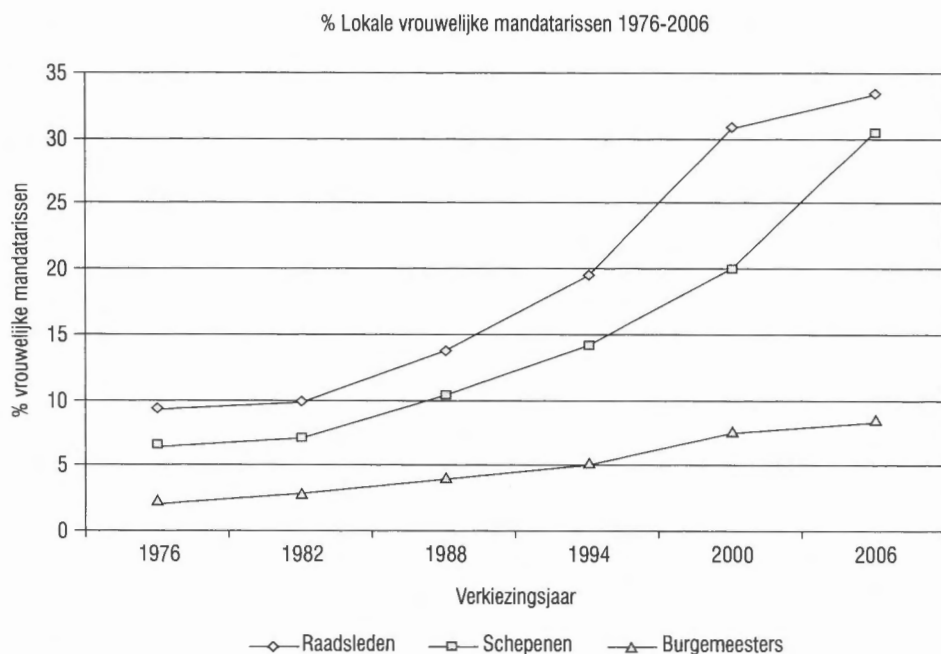
dan de oude en de Ministers die ervoor bevoegd zijn, veel heil hadden verwacht van de quota. Een mogelijke verklaring hiervoor schuilt in het feit dat gelijktijdig met de nieuwe quota ook andere regels ingevoerd werden, zoals de reducering van de impact van de lijststem (tot een derde). Daardoor neemt het gewicht van de in de lokale politiek minder belangrijke posities bovenaan de lijst nog meer af. Een andere mogelijke verklaring is dat het aantal vrouwelijke raadsleden een plafond bereikt. Echter, op andere politieke niveaus ligt dat plafond veel hoger. Toekomstige lokale verkiezingen moeten uitwijzen of het lokale politieke niveau een lager plafond kent dan de andere politieke niveaus. Indien dit het geval is stelt zich de vraag naar een specifieke aanpak van het lokale politieke niveau wil de overheid de doelstelling van de gelijkheid van mannen en vrouwen bereiken.

Het aantal vrouwelijke schepenen volgt, zij het niet met exact gelijke trede, de evolutie van het aantal raadsleden. Interessant is dat de opwaartse trend met de laatste verkiezingen nog een nieuwe impuls heeft gekregen. Hier zit voor een stuk wellicht de nieuwe regel tussen dat de executieven niet meer exclusief uit leden van één geslacht mochten bestaan.¹⁴ Na de verkiezingen van 1994 zetelde in zo goed als de helft van de schepencolleges geen vrouw, in de vorige legislatuur telde nog een derde van de schepencolleges geen enkel vrouwelijk lid. Daar is dus nu verandering in gekomen, er moet minstens één vrouw in zetelen. De maatregel bewijst dat minimalistische maar dwingende regels maatschappelijke groepen kunnen helpen om hardnekkige barrières te doorbreken. Deze maatregelen zorgen dan echter niet noodzakelijk voor een doorbraak op grote schaal in die zin dat vrouwen nu bij voorbeeld een groot aantal schepenen in elk schepencollege gaan leveren. Ook hier moet de tijd uitwijzen in welke mate de quota leiden tot evenwicht.

De evolutie van het aantal vrouwelijke burgemeesters verloopt veel trager en is in 2006 lichtjes afgeremd. Hun aandeel ligt vandaag ongeveer op het niveau van dat van de raadsleden 30 jaar geleden. Van alle politieke niveaus wordt de functie van de burgemeester – zoals ook die van een eerste Minister of Minister-president – gekenmerkt door het meest hardnekkige glazen plafond. Over heel de lijn kunnen we dus een eerste drempel vaststellen op het niveau van de kandidaten die door de nieuwste quotawet is weggewerkt. Elke daaropvolgend niveau wordt echter nog steeds gekenmerkt door een bijkomende drempel: vrouwen geraken minder gemakkelijk over de kaap van de gekozenen, de kaap van de schepenen en de kaap van de burgemeester. Op elk niveau is de uitval van vrouwen groter dan die van mannen. Een andere mogelijke verklaring voor het lage aantal vrouwelijke burgemeesters is een tijds-effect. Men wordt niet van vandaag op morgen burgemeester. De vertraging van de lijn van de burgemeesters op die van de raadsleden kan gewoon wijzen op de tijd die het duurt eerdad men doorstoot naar de functie van burgemeester. Indien het tijds-effect een verklaring vormt voor het

14. Artikel 11bis van de Belgische Grondwet.

lage aantal vrouwelijke burgemeesters zou hun aantal binnenkort wel moeten toenemen. Een verdere voorwaarde is dat vrouwen niet sneller dan mannen uitstromen uit de lokale politiek. Onderzoek in Vlaanderen wijst op een groter draaideureffect bij vrouwen dan bij mannen, zij gaan de politiek wel in maar zijn ook in een wip terug buiten. Onderzoek onder lokale politici naar hun afhaken in het eerste trimester van hun mandaat dat inging op 01/01/2001, geeft aan dat verhoudingsgewijs iets meer vrouwen dan mannen, maar vooral jonge vrouwen afhaken.¹⁵ Als men dan eerst een tijd moet meedraaien om burgemeester te worden, vermindert dit de kansen van vrouwen op een dergelijk mandaat.

Grafiek 3. Evolutie vrouwelijke lokale mandatarissen 1976-2006.

15. Als redenen voor hun vertrek geven vrouwen vaker de moeilijke combinatie arbeid-gezin op, mannen vaker het perspectief van een andere functie. Mannen die afhaken overwegen ook meer dan vrouwen om bij een volgende verkiezing opnieuw te kandideren (42% ten opzichte van 22%). Zij haken in tegenstelling tot vrouwen niet werkelijk af. Ze leggen hun functie neer als strategische zet in de ontplooiing van een bredere (politieke) carrière (REYNAERT, H., STEYVERS, K. & VERLET, D., *op.cit.*).

Tabel 3. Evolutie vrouwelijke lokale mandatarissen (enkel in %).¹⁶

	1976	1982	1988	1994	2000	2006
Raadsleden	9.2%	9.8%	13.8%	19.5%	30.8%	33.3%
Schepenen	6.4%	7.1%	10.4%	14.1%	20.0%	30.5%
Burgemeesters	2.0%	2.9%	3.9%	5.1%	7.5%	8.5%

3. De bevordering van meer evenwicht m/v in de lokale politiek

De tweede vraag die we in dit artikel wensen te beantwoorden handelt over de houding die politieke partijen aannemen ten aanzien van de bevordering van meer evenwicht tussen mannen en vrouwen in de lokale politiek. De quota voor de kieslijsten en tevens de maatregel dat executieven een minimale vertegenwoordiging van mannen en vrouwen moeten respecteren hebben het kader waarbinnen partijen opereren grondig gewijzigd. Deze wijziging situeert zich enerzijds op het niveau van de opgelegde verhoudingen en anderzijds op dat van de daarmee gepaard gaande inburgering van een streven naar gelijkheid van mannen en vrouwen. In de aanloop naar de lokale verkiezingen van 2006 werden alle lokale afdelingen van de Belgische partijen bevraagd naar de bevordering van een evenwicht van mannen en vrouwen in de lokale politiek en naar de wenselijkheid van maatregelen die dit moeten bewerkstelligen. De bedoeling ligt erin om, evenals tijdens de voorbereiding van de verkiezingen van 2000, te peilen naar de houding van lokale afdelingen van politieke partijen ten aanzien van dit thema. De gegevens bieden inzicht in de wijze waarop partijen zelf pogingen ondernemen om een evenwicht van mannen en vrouwen te bevorderen, welk draagvlak bestaat voor de door de overheid opgelegde maatregelen en voor nog circulerende voorstellen om te komen tot een nog beter evenwicht.

3.1 Partijen met bijkomende maatregelen ter bevordering van een evenwicht m/v

Uit tabel 4 blijkt dat zo ongeveer de helft van de lokale partijafdelingen aangeeft over bijkomende, eigen, maatregelen te beschikken ter aanvulling van de wette-

16. Bron: ACKAERT, J., *De burgemeestersfunctie in België. Analyse van haar legitimering en van de bestaande rolpatronen en conflicten*, Proefschrift tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Sociale Wetenschappen, Leuven, K.U.Leuven, 2006 (voor de data van 1976 t.e.m. 2000); DE WANDELER, C., *Elections communales 2006. Résultats chiffrés en Région de Bruxelles-Capitale, Présentation tijdens de studievoormiddag Gender en politiek*, Amazone, Brussel, 27 januari 2007 (voor de Brusselse data van 2006); de data voor Vlaanderen werden verstrekt door Binnenland Vlaanderen, die voor Wallonië door Jean Faniel van CRISP.

lijk opgelegde quota. In totaal zeggen 49% van de lokale afdelingen de rits toe te passen bij de samenstelling van de lijst en 11% geeft aan te gaan voor een vrouwelijke lijsttrekker. Gezien sommige afdelingen beide maatregelen combineren kunnen we ervan uitgaan dat ongeveer de helft van de lokale afdelingen de door de wet opgelegde quota aanvult met eigen maatregelen. Wat we niet kunnen achterhalen is hoe dwingend partijen deze afspraak ervaren, of zij het als een verplichting zien waar ze zich stipt aan houden of als een streefdoel dat opzij geschoven kan worden om tegemoet te komen aan andere prioriteiten.

Interessant is dat een veel groter aantal partijen zegt de rits toe te passen dan te opteren voor een vrouwelijke lijsttrekker. Ook al zijn voorkeurstemmen heel belangrijk in de lokale politiek, de plaats van de lijsttrekker blijft de absolute toppositie, die op zijn minst een grote symbolische waarde heeft. De lijsttrekker is de belangrijkste persoon op de lijst (en niet enkel op de lijst). Het feit dat dit over het algemeen een man blijft, wijst er weer op dat de gelijkheid tussen mannen en vrouwen ingeburgerd geraakt, maar dat de absolute topposities daarvan worden uitgesloten. In de lokale politiek worden glazen plafonds tussen verdiepingen gesloopt, maar door het laatste glazen plafond breken vrouwen niet door. We kunnen deze evolutie op twee niveaus observeren, wat vrouwelijke mandatarissen betreft en met betrekking tot de samenstelling van de lijsten. Hoe dichter bij het centrum van de macht, hoe minder vrouwen. De laatste kaap voor de mandatarissen is die van burgemeester, en voor de kandidaten is het die van de lijsttrekker. En zoals we weinig vrouwen onder de burgemeesters vinden, zo zijn er ook weinig vrouwelijke lijsttrekkers.

Als we naar de gegevens per partij kijken kunnen we twee vaststellingen maken. Ten eerste onderscheiden de groene partijen zich – zoals gewoonlijk – van de andere door een meer doorgedreven aandacht voor de gelijkheid van mannen en vrouwen. Ten tweede is de rits duidelijk sterker ingeburgerd in het Zuiden van het land. Binnen hun eigen taalgroep steken zowel Groen! als ECOLO er duidelijk boven uit wat het aantal toepassingen van de rits betreft. Maar bijna alle Franstalige partijen halen de scores van Groen! of zijn er niet ver van af. Zo scoren de Franstalige Christendemocraten, Sociaaldemocraten en Liberalen duidelijk hoger dan hun Vlaamse tegenhangers. (In dit kader willen we er op wijzen dat de gegevens van het FDF en Vlaams Belang, evenals van de categorie 'andere' Vlaamse of Franstalige partijen en Spirit met de nodige reserves benaderd moeten worden gezien het kleine aantal antwoorden.) Ook al verschillen de Vlaamse en Franstalige zusterpartijen, partijideologie lijkt dus geen goede verklaring te bieden voor de reden waarom partijen al dan niet open staan voor maatregelen ter bevordering van gelijkheid. Daar tegenover staat dat er in het Zuiden van het land minder animo is voor vrouwelijke lijsttrekkers, al is het verschil niet zo groot als in het geval van de rits. Tenslotte valt aan Vlaamse zijde de inhaaloperatie van de SPa op. De partij positioneert zich duidelijk na Groen! als een partij die begaan is met het bevorderen van de gelijkheid van mannen en vrouwen en niet vies is om dit te realiseren via regels. Maar ook de SPa kan niet tippen aan het aantal maatregelen dat we terugvinden aan Franstalige kant.

Tabel 4. Partijen met bijkomende maatregelen ter bevordering van een evenwicht m/v.

	Vlaamse partijen		Franstalige partijen	
	Rits	Lijsttrekker v	Rits	Lijsttrekker v
CD&V	26% (28/107)	11% (12/107)	CDH	52% (65/126) 8% (10/126)
Spa	40% (47/124)	14% (17/124)	PS	53% (59/112) 7% (8/112)
VLD	22% (25/114)	9% (10/114)	MR	61% (48/79) 14% (11/79)
Groen!	60% (55/91)	23% (21/91)	ECOLO	87% (117/135) 10% (13/135)
N-Va	35% (22/63)	8% (5/63)	DFD	63% (5/8) 13% (1/8)
Spirit	38% (17/45)	9% (4/45)		
Vlaams Belang	53% (17/32)	16% (5/32)		
Andere Vl. Part.	58% (11/19)	16% (3/19)	Andere Fr. Part.	67% (18/27) 4% (1/27)
Totaal Rits:	49% (534/1082)			
Totaal Lijsttrekker v:	11% (121/1082)			

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 werden partijen eveneens bevroegd naar bijkomende maatregelen ter aanvulling van de wettelijk opgelegde quota. De vraag was of maatregelen getroffen werden en welke vorm die aannamen (quota of streefcijfers), niet wat deze maatregelen concreet oplegden. Een strikte vergelijking van deze gegevens met die van 2006 is dus niet mogelijk. Ook toen vonden we vooral aanvullende maatregelen bij de Groenen, onderscheidde de SPa (toen nog SP) zich van de andere traditionele Vlaamse partijen en konden we een verschil waarnemen tussen Franstalige en Vlaamse partijen. Terwijl quota een eerder Franstalig verschijnsel waren, vonden we streefcijfers vooral in Vlaanderen terug. Het grootste verschil tussen 2000 en nu ligt echter in het feit dat anno 2006 veel meer lokale partijafdelingen bijkomende maatregelen uitgevaardigd hebben. In 2000 hadden amper 16% van de partijen quota en 9% streefcijfers. Ook al combineerden toen weinig partijen beide types maatregelen, dan nog beschikte amper een vierde van alle partijen over eigen maatregelen.¹⁷ Het totaal aan bijkomende maatregelen is dus fors gestegen, en dit terwijl de wettelijk opgelegde quota strenger werden. We zouden verwachten dat partijen net aanvullende maatregelen treffen als het juridische kader veel spelruimte laat, omdat zij dan nog veel kanten uit kunnen. Binnen het huidige wettelijke kader beschikken partijen enkel nog over de opties van de rits en van de vrouwelijke lijsttrekker. In 2000 konden partijen bij voorbeeld ook nog opteren voor bijkomende maatregelen die vervat zitten in de nu wettelijk opgelegde quota. De forse toename van door partijen getroffen aanvullende bepalingen is dan ook een indicator voor een inburgering van het streven naar gelijkheid van mannen en vrouwen.

We vinden een bevestiging van deze groeiende aanvaarding van het streven naar gelijkheid ook in het aantal partijafdelingen dat instemt met door hogerhand opgelegde quota (zie tabel 5, eerste drie kolommen). Op de vraag of zij vinden dat de nationale partijleiding of overheid bindende quota zou moeten opleggen ant-

17. MEIER, P., *op.cit.*

woordde 29% respectievelijk 31% van de lokale afdelingen positief. In 2000 antwoordde steeds 24% van de lokale afdelingen positief op deze vragen. Er is dus een lichte stijging waar te nemen van het aantal afdelingen dat instemt met opgelegde quota, wat op een zeker gewenningseffect kan wijzen.

3.2 Houding ten aanzien van maatregelen ter bevordering van een evenwicht m/v

We onderzochten tevens het draagvlak voor een aantal mogelijke maatregelen ter bevordering van een evenwicht van mannen en vrouwen in de lokale politiek (zie tabel 5, laatste vier kolommen). Een van deze vragen is toegespitst op de samenstelling van de kieslijsten. Het betreft de mogelijke uitbreiding van de huidige quota door een volledige rits. De andere drie vragen focussen op de samenstelling van de executieve. We bevragen enerzijds het draagvlak voor de nu in werking getreden regel dat het schepencollege moet zijn samengesteld uit mannen en vrouwen. We bevragen anderzijds twee mogelijke aanvullingen op deze maatregel, namelijk een paritair samengesteld schepencollege en een regel waarbij de burgemeester en de eerste schepen of OCMW-voorzitter van verschillend geslacht zijn.

Indien we de gegevens in tabel 5 bekijken valt op dat slechts 27% van alle lokale afdelingen voor een verplichte rits is. Dit percentage is iets lager dan het aantal afdelingen dat akkoord gaat met door de overheid opgelegde quota. Het is vooral veel lager dan het aantal lokale afdelingen dat zegt een dergelijke rits toe te passen. Grote verschillen in houding vinden we bij alle partijen terug, met uitzondering van Groen!. Het antwoordenpatroon van de Vlaamse groenen is het meest consistent. Terwijl 60% van de lokale afdelingen van Groen! zegt de rits toe te passen is ook 53% van de lokale afdelingen van Groen! voor een verplicht opgelegde rits. Verder bevestigen de gegevens het grotere draagvlak voor een rits in het Zuiden van het land. De Franstalige partijen staan duidelijk positiever tegenover een verplichte rits dan de Vlaamse, hoewel we ook hier een discrepantie kunnen constateren tussen het aantal dat voor een verplichte rits is en het aantal dat zegt een dergelijke rits toe te passen. Een andere tendens die bevestigd wordt is de profilering van de SPa als een partij die duidelijk minder tegen maatregelen ter bevordering van een evenwicht gekant is dan de ander traditionele Vlaamse partijen.¹⁸ Het verschil tussen het aantal afdelingen dat voor een verplichte rits is en het aantal afdelingen dat beweert deze regel toe te passen kan op twee zaken wijzen. Ten eerste is het mogelijk dat partijen positief tegenover de rits staan maar het niet appreciëren als de overheid dergelijke maatregelen oplegt en aldus hun handelingsvrijheid bij de samenstelling van de lijst beknot. Ten tweede kun-

18. Dit gegeven is des te interessanter gezien de Vlaamse Minister bevoegd voor Gelijke Kansen van SPa-signatuur en duidelijk tegen quota gekant is.

nen de gegevens erop wijzen dat partijen hun eigen maatregelen meer als streefdoel dan als verbintenis zien terwijl een opgelegde rits geen spelruimte toelaat.

Tabel 5. Houding partijen ten opzichte van (regels voor) meer evenwicht m/v.

	Voor bindende quota opgelegd door de nationale partij	Voor bindende quota opgelegd door de overheid	Voor een verplichte rits	Voor een gemengd college (minimum één m/v)	Voor een paritair college (gelijk aantal m/v)	Voor een burgemeester en OCMW-voorzitter of eerste schepenen van verschillend geslacht
CD&V	16% (17/103)	14% (14/103)	12% (12/99)	65% (66/101)	14% (14/103)	12% (12/104)
Spa	25% (31/122)	26% (32/124)	23% (28/121)	73% (88/121)	21% (25/121)	17% (20/121)
VLD	4% (5/113)	5% (5/112)	12% (14/114)	54% (61/114)	5% (6/113)	4% (5/112)
Groen!	38% (32/84)	42% (37/88)	53% (47/88)	91% (80/88)	39% (34/87)	24% (21/89)
N-Va	8% (5/60)	3% (2/60)	10% (6/63)	48% (30/63)	3% (2/63)	11% (7/62)
Spirit	18% (8/45)	31% (14/45)	18% (8/45)	84% (38/45)	11% (5/45)	16% (7/43)
Vlaams Belang	6% (2/32)	7% (2/31)	0% (0/31)	42% (13/31)	3% (1/31)	7% (2/30)
Andere partijen	16% (3/19)	17% (3/18)	28% (5/18)	68% (13/19)	11% (2/19)	16% (3/19)
CDH	32% (39/122)	39% (49/126)	21% (27/127)	58% (74/127)	14% (18/127)	10% (12/125)
PS	37% (40/108)	39% (43/109)	31% (35/113)	68% (75/111)	15% (17/114)	13% (15/113)
MR	20% (16/79)	24% (19/78)	28% (22/80)	50% (40/80)	9% (7/79)	7% (6/81)
ECOLO	75% (96/128)	71% (90/127)	59% (77/131)	85% (115/135)	44% (58/133)	26% (34/133)
FDF	38% (3/8)	25% (2/8)	25% (2/8)	86% (6/7)	13% (1/8)	13% (1/8)
Andere partijen	33% (7/21)	38% (9/24)	23% (6/26)	62% (16/26)	23% (6/26)	4% (1/26)
Totaal	29% (304/1044)	31% (321/1053)	27% (289/1064)	67% (715/1068)	18% (196/1069)	14% (146/1066)

Wat de maatregelen betreft die betrekking hebben op de executieve, bestaat het meest brede draagvlak duidelijk voor de net toegepaste regel dat in schepencolleges niet uitsluitend leden van één geslacht zitting mogen hebben. Ruim twee derde van de lokale afdelingen onderschrijft deze regel. Hetzelfde kan niet gezegd

worden voor de aanvullingen op deze maatregel. Slechts 18% van de lokale afdelingen is voorstander van een paritair samengesteld schepencollege en 14% van een regel waarbij de burgemeester en de eerste schepen of OCMW-voorzitter van verschillend geslacht moeten zijn. Partijen zijn duidelijk niet te vinden voor garanties die verder reiken dan een minimale aanwezigheid van vrouwen op het uitvoerende niveau. Het draagvlak voor regels ter bevordering van een evenwicht op het niveau van de kieslijsten is beter.

Er bestaan echter ook op dit niveau grote verschillen tussen partijen. Onder de groenen is het draagvlak het breedst. Echter, er is ook maar nipt een kwart van de groene afdelingen te vinden voor afspraken op het niveau van de burgemeester, eerste schepen en OCMW-voorzitter. Voor een paritair samengesteld schepencollege zijn 40% groene afdelingen te vinden. Meer dan vier vijfde van de groene afdelingen onderschrijft echter de huidige regel van een minimale aanwezigheid van mannen en vrouwen in het schepencollege. Bij sommige andere partijen staat maar de helft van de lokale afdelingen achter deze in werking getreden regel. Verder tekent SPa zich opnieuw af als een partij die iets meer voor deze regels te vinden is dan de andere traditionele Vlaamse partijen. We kunnen echter geen groot verschil tussen Vlaamse en Franstalige partijen vaststellen. Regels die voor meer evenwicht van mannen en vrouwen in de executieve moeten zorgen, kennen geen groter draagvlak in het Zuiden van het land.

4. Conclusies

Naar aanleiding van de jongste lokale en provinciale verkiezingen wilde dit artikel een antwoord bieden op twee vragen, die naar de huidige positie van vrouwen in de lokale en provinciale politiek en die naar de houding onder de politieke partijen ten opzichte van de bevordering van meer evenwicht van mannen en vrouwen in de lokale politiek. We zetten de bevindingen van dit artikel even op een rijtje.

Ten eerste kunnen we vaststellen dat de quota de verhoudingen van mannen en vrouwen in de lokale Belgische politiek wellicht geen schade berokkend, maar ze hebben de trend die al voor de eerste quotawet inzette niet fundamenteel gewijzigd. Zowel op lokaal als op provinciaal niveau stijgt het aantal verkozen vrouwen vanaf de jaren '80, een evolutie die redelijk stabiel blijft ongeacht of en welke quota ingevoerd worden. Wel is het zo dat de verhouding van mannen en vrouwen op het niveau van de kandidaten zich niet vertaalt naar dat van de gekozenen, er zijn steeds meer vrouwelijke kandidaten dan gekozenen. Er zijn ook steeds meer vrouwelijke kandidaten dan de quota voorschrijven, met de uitzondering van het tijdens de laatste verkiezingen toegepaste pariteitsprincipe. Ook al zijn de verschillen gering, het minieme mogelijke verschil aan mannelijke en vrouwelijke kandidaten (één bij een oneven aantal plaatsen op de lijst) wordt

steevast ten voordele van mannelijke kandidaten beslecht. Er bestaat in de lokale politiek ook eenduidig een glazen plafond wat de absolute top betreft. Dit glazen plafond vinden we zowel op het niveau van de kandidaten als op dat van de mandatarissen. Hoe dichter bij het centrum van de macht, hoe minder vrouwen. De laatste kaap voor de mandatarissen is die van burgemeester, en voor de kandidaten is het die van de lijsttrekker. Op beide niveaus vinden we weinig vrouwen.

Een tweede vaststelling is dat het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië verwaarloosbaar klein is op lokaal en provinciaal niveau. Dit geldt zowel voor de samenstelling van de lijsten als voor de aantallen verkozen vrouwen. Zoals op de andere politieke niveaus steekt Brussel er boven uit wat de positie van vrouwen in de lokale politiek betreft. Wel kunnen we vaststellen dat de aantallen vrouwelijke kandidaten en gekozenen in Brussel een plafond lijken te bereiken en dat de rest van het land aan een inhaalbeweging bezig is.

Ten derde kunnen we vaststellen dat er – wat de absolute topposities betreft – weinig animo is onder de lokale afdelingen van partijen om via regels tot meer evenwicht te komen. Partijen zijn eerder te vinden voor de rits dan voor een vrouwelijke lijsttrekker, voor een minimale aanwezigheid van vrouwen in het schepencollege dan voor een paritair samengesteld schepencollege, laat staan voor een regel waarbij de burgemeester enerzijds en de eerste schepen respectievelijk OCMW-voorzitter anderzijds van verschillend geslacht zijn. De gegevens wijzen er ook op dat partijen duidelijk niet te vinden zijn voor garanties die verder reiken dan een minimale aanwezigheid van vrouwen op het uitvoerende niveau, en ook deze net toegepaste regel kan niet in alle partijen op onvoorwaardelijke steun rekenen. Wel moeten we vaststellen dat anno 2006 veel meer lokale partijafdelingen bijkomende maatregelen uitgevaardigd hebben dan dat dit het geval was in 2000. Gezien we omwille van het strenger geworden wettelijk kader zouden verwachten dat partijen net minder aanvullende maatregelen hadden getroffen, kunnen we ervan uitgaan dat deze maatregelen wijzen op een zekere inburgering van de gelijkheidsthematiek en het bevorderen ervan via regels. Dit bevestigt het ten opzichte van 2000 lichtjes gestegen aantal lokale partijafdelingen welk instemt met door hogerhand opgelegde quota.

Tenslotte kunnen we vaststellen dat niet alle partijen – zoals gewoonlijk – op dezelfde lijn zitten. De groene partijen onderscheiden zich gewoontegetrouw door een meer doorgedreven aandacht voor de gelijkheid van mannen en vrouwen en bereidheid om deze via maatregelen te realiseren. Daarnaast valt aan Vlaamse zijde de SPa op als een partij die begaan is met het bevorderen van de gelijkheid van mannen en vrouwen en niet vies is om dit te bewerkstelligen via regels. Ook kunnen we af en toe verschillen in houding vaststellen tussen Vlaamse en Frans-talige partijen. Zo vinden we in het Zuiden van het land een duidelijk breder draagvlak voor de rits dan in Vlaanderen en wordt die ook vaker toegepast. Daar tegenover staat dat er in het Zuiden van het land minder animo is voor vrouwelijke lijsttrekkers, ook al is het verschil op dit vlak veel kleiner. Regels die voor

meer evenwicht van mannen en vrouwen in de executieve moeten zorgen, kennen geen groter draagvlak onder Vlaamse of Franstalige partijen. In dit laatste geval speelt duidelijk en in eerste instantie een groene partijideologie in het voordeel van vrouwen.

Uit het voorgaande kunnen we concluderen dat de positie van vrouwen in de lokale en provinciale politiek geleidelijk aan verbetert, er is een tendens richting meer evenwicht. Ook in de lokale en provinciale politiek blijven echter glazen plafonds aanwezig. De wil om deze weg te werken via – door hogerhand opgelegde – regels is klein, desondanks het feit dat we een zekere inburgering van de gelijke kansen thematiek kunnen waarnemen.

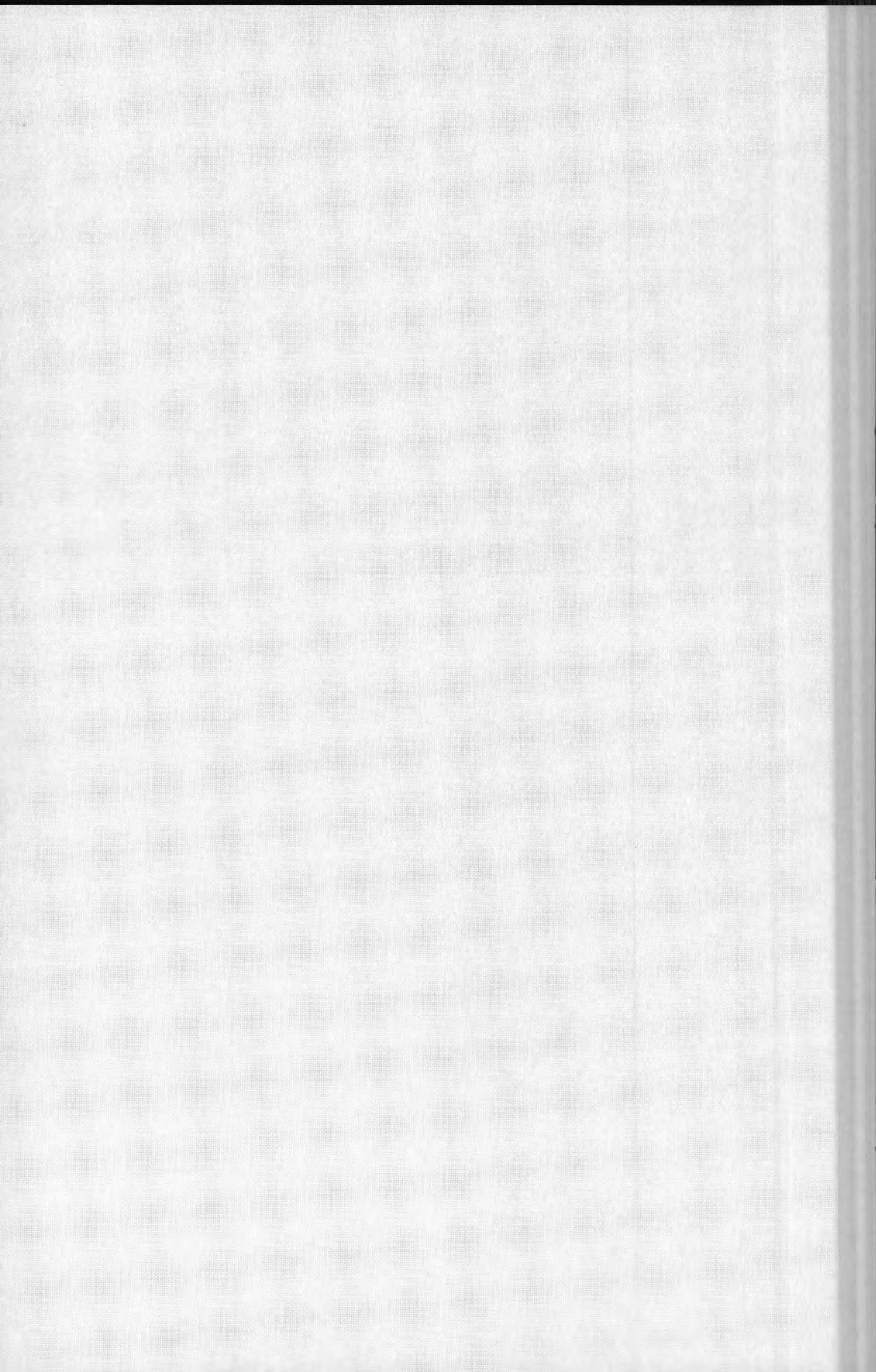
Deze conclusies kunnen twee diametraal tegenovergestelde politieke betogen ondersteunen. Ten eerste kan op basis van het voorgaande geconcludeerd worden dat verdere quota niet nodig zijn gezien het politieke draagvlak ervoor ontbreekt. Ten tweede kan op basis van de hier voorliggende bevindingen geargumenteed worden dat verdere, strengere quota wel degelijk nodig zijn omdat vrouwen anders het glazen plafond in de lokale en provinciale politiek niet zo snel zullen doorbreken. In beide gevallen gaat het om politieke keuzes, hetzij om de zaken rustig op hun beloop te laten, hetzij om de invalshoek van de substantiële gelijkheid en daarmee gepaard gaande nodige interventies in te slaan.

Uit de bevindingen vloeit ook voort dat het beeld van de positie van vrouwen in de lokale politiek nog steeds grotendeels braakliggend terrein is met veel ruimte voor verder en verklarend onderzoek. Zo is bij voorbeeld de vraag naar de invloed van de vervrouwelijking van de lokale politiek, onder andere met betrekking tot het belang van een lokale politieke verankering voor de uitbouw van een carrière, en de gevolgen van het lokale glazen plafond hierop. Ook is er de vraag naar de verschuiving van aandacht van gender naar diversiteit en (in het beste geval) intersectionaliteit en de gevolgen hiervan voor de gender balans op lokaal niveau. Er is verder de vraag naar de grenzen van quota, en zo kunnen we nog een tijdje doorgaan.

DEEL II

**HOE LOKAAL ZIJN DE
GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN?**

Het beschermde dorp

Nationale tendensen bij gemeenteraadsverkiezingen

Fanny WILLE
Kris DESCHOUWER

ABSTRACT

In national elections the results tend to become more 'nationalized': a homogeneous party offer all over the territory, less variation in the results per constituency and more homogeneous electoral swings. This article investigates whether this nationalization can also be witnessed at local elections. It focuses on two indicators: the party offer and the voting behaviour. The party offer is the presence of the national parties on the local ballot paper, while the voting behaviour looks at patterns of homogeneity across the municipalities.

The answer to the question of nationalization is mixed. The Flemish and Walloon local elections display the same long-term trend as the national elections, but they keep their own local character. The heterogeneity of the local party offer clearly demonstrates the local specificity of the local elections, and consequently the voting behaviour also differs from the voting behaviour at national elections. We also find that the local elections in Wallonia are less nationalized than in Flanders.

Although the local character of the local elections remains important, the newer parties – Ecolo and Groen! – show until 2000 a clear trend towards nationalization. Especially the extreme right Vlaams Belang shows positive scores on all indicators of nationalization since its first local appearance in 1982.

In welke mate wordt de inzet en de uitslag van gemeenteraadsverkiezingen beïnvloed door de nationale en regionale partijpolitieke verhoudingen? Dat is de vraag die we in deze bijdrage zullen proberen te beantwoorden. Ze klinkt op het eerste gezicht heel eenvoudig, maar is het niet. Om ze te beantwoorden kunnen immers vele verschillende indicatoren gebruikt worden, en die wijzen niet noodzakelijk allemaal in dezelfde richting. Meestal levert de vraag dan ook een gemengd antwoord op.¹

1. DESCHOUWER, K., Local elections in Belgium: between nationalization and localism, pp. 43-58 in L.Lopez Nieto (ed), *Local elections in Europe*, Barcelona, Institut de Ciencies Politiques i Socials, 1994; DESCHOUWER, K., Nationale partijen en gemeenteraadsverkiezingen, pp. 13-25 in J. Buelens & K. Deschouwer (eds.), *De Dorpsstraat is de Wetstraat niet*, Brussel, VUB-Press, 1996; DESCHOUWER, K. & J. BUELENS, Vertical interaction between party systems: local elections and national politics in Belgium, paper presented at de conference *Elezioni locali e sistemi di rappresentanza in Italia e in Europa*, Società Italiana di Studi Elettorali, Napoli, 19-20 oktober 2000.

We zullen hier een update presenteren van de diverse indicatoren die in het verleden al gebruikt werden, en ze aanvullen met een aantal nieuwere metingen en inzichten. In het eerste deel zetten we een aantal theoretische argumenten op een rijtje die de verwachtingen met betrekking tot een eventuele nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen kunnen onderbouwen. In het tweede deel evalueren we de mate van nationalisering aan de hand van verschillende indicatoren.

1. Waarom nationalisering?

De gemeenteraadsverkiezingen hebben plaats binnen een *historische evolutie naar toenemende nationalisering* van de nationale verkiezingen. Caramani² brengt die trend heel secuur in kaart. Kort samengevat stelt hij vast dat politieke partijen in toenemende mate *aanwezig zijn op het gehele grondgebied*. Dat wil dus zeggen dat alle kiezers de mogelijkheid hebben om voor hetzelfde nationale aanbod te kiezen, dat over het hele grondgebied de inzet van de verkiezingen dezelfde is. Die trend naar nationalisering of institutionalisering³ van de partijsystemen heeft zich overigens al in grote mate vóór de Eerste Wereldoorlog voltrokken. In de tweede plaats stelt Caramani⁴ een *homogenisering van de resultaten* vast. Dat betekent dat de scores van de verschillende partijen steeds minder variëren tussen de verschillende kieskringen. Ook die evolutie zet zich heel vroeg in, en blijft in de loop van de 20ste eeuw langzaam in dezelfde richting bewegen. Dat doet meteen de vraag rijzen of we bij gemeenteraadsverkiezingen een zelfde beweging naar homogenisering van het aanbod en naar homogenisering van de resultaten kunnen zien.

Er zijn ook in België diverse elementen die kunnen doen vermoeden dat er ook bij gemeenteraadsverkiezingen en dus over de lokale variatie heen ook een toenemende nationalisering te vinden is. In eerste instantie was er de grootschalige *fusie* van de gemeenten in 1976. Die forse reductie van het aantal gemeenten maakt het voor de politieke partijen een stuk makkelijker om in een zo groot mogelijk aantal gemeenten een plaatselijke werking op te zetten en aan de zesjaarlijkse verkiezingen deel te nemen. De fusie zou dus moeten leiden tot een betere of *homogenere spreiding* van alle partijen over het hele grondgebied. Door het verdwijnen van de zeer kleine gemeenten, gaat ook een stuk zeer plaatselijke 'folklore' verloren. Dorpspolitiek die zijn betekenis ontleent aan wat er zich op een klein en relatief homogeen grondgebied afspeelt, maakt plaats voor politiek met meer

2. CARAMANI D., *The Nationalisation of Electoral Politics: A Conceptual Reconstruction and Review of the Literature*, *West European Politics*, 19(2), 1996, 205-224; CARAMANI D., *The nationalization of politics. The formation of national electorates and party systems in Western Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
3. SARTORI, G., *Comparative constitutional engineering. An inquiry into structures, incentives and outcomes*, London, Routledge, 1997.
4. CARAMANI D., 1996; CARAMANI D., 2004.

strijd in een kiezerskorps dat in de meeste gemeenten meer op het nationale kiezerskorps lijkt.

De fusie van de gemeenten introduceerde ook een element in de kieswetgeving dat een grotere nationalisering toelaat: partijen kunnen sinds 1976 in elke gemeente een zelfde *nationaal lijstnummer* krijgen voor één enkele *nationale naam*. Ook dat maakt het voor de partijen makkelijker om op een relatief homogene manier aanwezig te zijn in de verschillende gemeenten. De aard en de vorm van de verkiezingspropaganda kan overal dezelfde zijn, wat betekent dat in alle (in vele) gemeenten de kiezers geconfronteerd worden met dezelfde symbolen, dezelfde slagzinnen, dezelfde verwijzingen naar het nationale beleid en naar de nationale kopstukken. Voor de partijen (en voor de politicologen) is het dan ook veel makkelijker om de uitslagen van de vele gemeenteraadsverkiezingen op te tellen tot een nationale uitslag.

Gemeenteraadsverkiezingen worden in België allemaal *op dezelfde dag* georganiseerd. En ook dat draagt bij tot nationalisering. De nationale optelsom die kan gemaakt worden van de resultaten in de verschillende gemeenten is een cijfer dat heel vergelijkbaar is met de uitslag van een nationale (of regionale) verkiezing. De gemeenteraadsverkiezingen kunnen aldus een plaats en vooral een betekenis krijgen in de reeks van de nationale verkiezingsuitslagen.

Het nationale belang van de uitslag is verder ook verbonden met de plaats van de gemeenteraadsverkiezingen in de *nationale electorale cyclus*. De kans op nationalisering is het grootst wanneer de vorige of de volgende parlementsverkiezingen kort in de buurt zijn. De gemeenteraadsverkiezingen van 2000 kregen op die manier een grote nationale betekenis. De federale en regionale verkiezingen van juni 1999 hadden geleid tot een stevige omwenteling in de Belgische politiek. De christen-democratie verloor in Vlaanderen haar eerste plaats aan de liberalen, de socialisten verloren (vooral in Vlaanderen) bijzonder veel kiezers en de groene partijen boekten stevige winsten. Overal (behalve in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) verdwenen de christen-democraten uit de coalities en werden regeringen gevormd met liberalen, socialisten, groenen en (in Vlaanderen) regionalisten. Die wissel werd gezien en geduid als een fundamentele politieke vernieuwing, een breuk met het verleden, het begin van een nieuw en fris bestuur. De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2000 werden daardoor een nationale test. Voor de christen-democraten kwam het erop aan te bewijzen dat ze niet dood en begraven waren, en ze konden dat doen op een terrein waarop ze altijd sterk hadden gestaan (zie ook nog verder). Voor de partijen die tot de nieuwe federale en regionale coalities waren toegetreten, was er de hoop op een herhaling van het electorale succes van 1999 of – voor de socialisten – de hoop dat het nieuwe elan dat van die coalities uitging zou toelaten om een aantal van de verloren kiezers terug te winnen.

Ook de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 bevonden zich heel kort bij nationale verkiezingen: die volgden binnen het jaar. Bij alle partijen heerste een grote onzekerheid. De federale verkiezingen van 2003 en de regionale verkiezingen van

2004 gaven immers zeer tegenstrijdige tendensen te zien. Wie in 2003 winst boekte, moest in 2004 weer stemmen inleveren of omgekeerd. Alleen voor het Vlaams Belang was de tendens (al sinds 1987 overigens) altijd en overal eenduidig.

2. Of toch de gemeente?

Diverse elementen leiden dus naar een verwachting van nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen, naar een betekenis ervan die nationaal gestuurd en nationaal gelezen wordt. Toch zijn dat niet de enige factoren waarmee rekening moet gehouden worden. Een aantal zaken wijst immers eerder op een (blijvende) lokale verankering en betekenisgeving van de gemeenteraadsverkiezingen.

In eerste instantie is er het *kiessysteem*. Op het gemeentelijke niveau worden de zetels verdeeld aan de hand van de delerreeks Imperiali, die een beduidend minder proportionele zetelverdeling oplevert dan de delerreeks D'Hondt die voor nationale en regionale verkiezingen gebezigd wordt. Dit heeft tot gevolg dat het op het gemeentelijke niveau makkelijker is om een absolute meerderheid van de zetels te behalen. Omdat de delerreeks Imperiali vooral pijnlijk is wanneer diverse kleine partijen de strijd aangaan met één grote, is de kans veel groter dat op het gemeentelijke niveau electorale allianties aangegaan worden (kartels of gemeenschappelijke lijsten) tussen afdelingen van partijen die op het nationale niveau apart naar de kiezer trekken. De hogere drempel in het kiessysteem is daarom een factor die de nationalisering kan afremmen.

Een tweede argument kan gevonden worden in de partijentheorie. Katz en Mair⁵ beschrijven hoe politieke partijen in toenemende mate tot de nationale staat worden aangetrokken, hoe de 'party in public office' steeds zwaarder weegt in de partijorganisatie. De kern van een 'kartelpartij' of moderne kaderpartij⁶ is de top ervan, de centrale partijorganisatie die in de eerste plaats gevoed wordt – zowel qua agenda als qua personeel – door de houders van de nationale mandaten, door de parlementsleden en de regeringsleden. In die moderne politieke partij is de zogenaamde 'party on the ground' almaar minder belangrijk. De leden en het leven in en rond de plaatselijke afdelingen staan niet meer centraal in de partij, zijn niet meer het referentiepunt, zijn niet meer de voedingsbodem – voor personeel en politieke agenda – van de nationale partijleiding. Een mogelijke conse-

5. KATZ, R. & P. MAIR, Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party, *Party Politics*, vol. 1, no 1, 1995, pp. 5-28; KATZ, R. & P. MAIR, The ascendancy of the party in public office: party organizational change in twentieth-century democracies, pp. 113-165 in R. Gunther, J. Montero & J. Linz, *Political parties. Old concepts and new challenges*, Oxford, Oxford University Press, 2002.
6. KOOLE, R.A., The vulnerability of the modern cadre party in the Netherlands, pp. 278-303 in R. Katz & P. Mair (eds.) *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*, London, Sage, 1994.

quentie van het losser worden van de band tussen het lokale partijleven en de zo belangrijk geworden nationale staat is dat *lokale afdelingen van partijen een autonoom bestaan gaan leiden*. De logica van de partijorganisatie is dan niet zozeer een hiërarchie maar een stratarchie, waarbij elk niveau een eigen aangepaste logica kan volgen. Het spreekt vanzelf dat deze evolutie ook eerder doet vermoeden dat gemeenteraadsverkiezingen dan – behalve misschien in de belangrijke grotere steden – een meer typisch lokale aangelegenheid worden.

3. Nationalisering in België

Indien de term 'nationalisering' verwijst naar de impact van de partijpolitieke verhoudingen op het niveau van de nationale staat, rijst er voor België een evident interpretatieprobleem. Alle Belgische politieke partijen beperken immers hun actieradius tot één enkele van de twee grote taalgemeenschappen, wat betekent dat de electorale competitie zich op het niveau van de taalgemeenschappen afspeelt. Er is geen nationale competitie. Verkiezingsuitslagen worden nooit op het nationale niveau geaggregeerd en geïnterpreteerd. Elke federale verkiezing levert twee aparte uitslagen op. Nationalisering betekent in die context dan eerder 'regionalisering'.

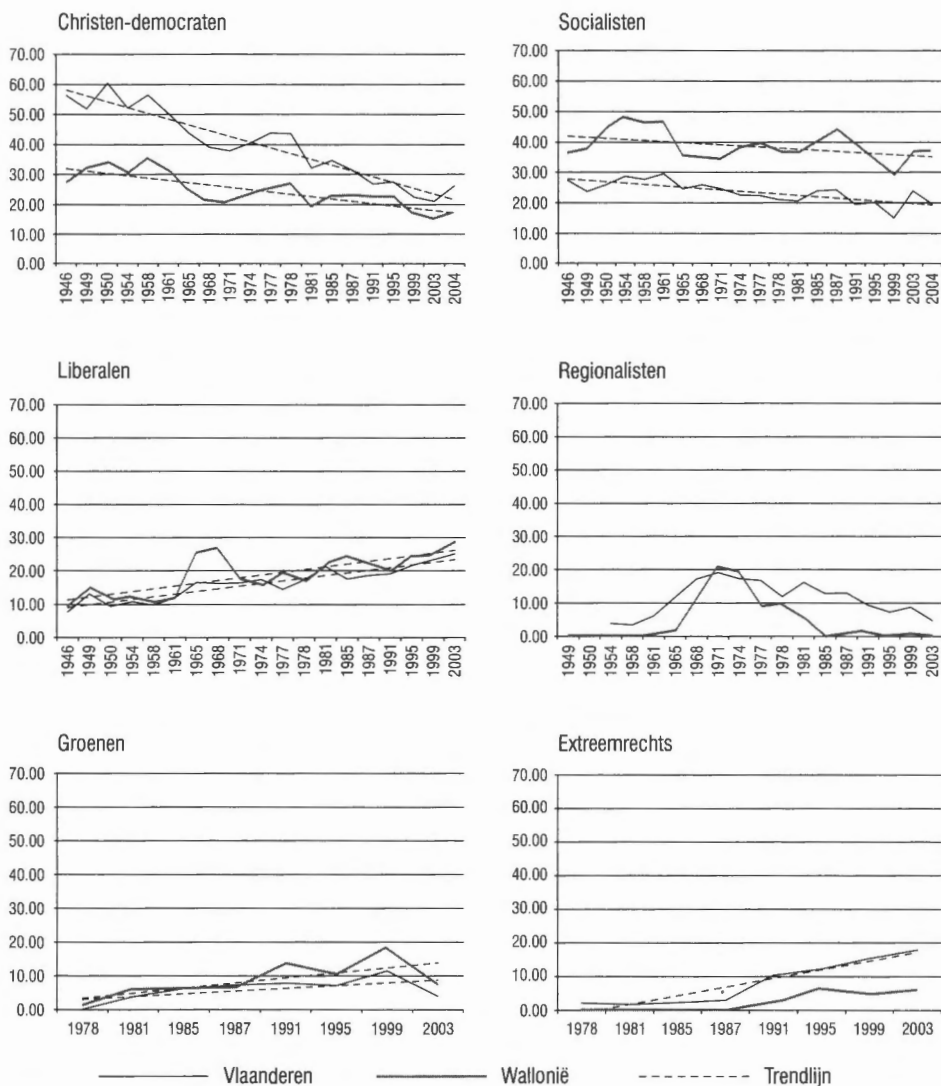
Sinds 2002 zijn het de gewesten – Vlaanderen, Wallonië en Brussel – die bevoegd zijn voor de regelgeving met betrekking tot de gemeenten. Het statuut van de gemeenten, de afbakening van hun bevoegdheden, hun interne organisatie, de relatie met de hogere overheden én de kieswetgeving kunnen nu variëren over de drie gewesten.⁷ In 2006 waren er inderdaad ook al een aantal verschillen. De verhouding tussen gemeenteraad en schepencollege wordt anders ingevuld en de techniek voor het verdelen van de zetels binnen de lijsten is verschillend. Dat zijn allemaal elementen die mede een bijdrage kunnen leveren tot een regionale eerder dan een nationale impact op de verkiezingen.

Toch zijn de Belgische partijpolitieke verhoudingen niet beperkt tot de electorale competitie per taalgroep. In de federale regering zitten altijd zowel Nederlandstalige als Franstalige partijen. De federale regering is ook altijd – tot nog toe – op een symmetrische wijze samengesteld, wat betekent dat de partijen van dezelfde ideologische familie altijd samen besturen of oppositie voeren. Op het nationale niveau zijn er derhalve ook zeer relevante verhoudingen die in het hele land dezelfde zijn.

Dat blijkt bijvoorbeeld zeer duidelijk uit de *langetermijntrends* van de verschillende politieke families in Vlaanderen en in Wallonië. Die trends lopen merkwaar-

7. Zie bijdrage Ackaert e.a., Pilet e.a. en Petra Meier in dit nummer.

dig parallel, zoals blijkt uit figuur 1. Belangrijkste verschillen zijn de snellere daling van de christen-democratie in Vlaanderen, de snellere neergang van de regionalisten in Wallonië en de veel snellere en eenduidiger stijging van extreem-rechts in Vlaanderen. De laatste verkiezingen in die figuur zijn overigens de regionale verkiezingen van 2004, waarbij alleen de trend voor de socialistische partijen niet dezelfde was in Vlaanderen en Wallonië.

Figuur 1. De evolutie van de grote families in Vlaanderen en Wallonië bij nationale (1946-2003) en regionale (2004) verkiezingen.

Bovendien geldt ook dat – behalve tijdens de zeer woelige jaren zestig en zeventig (en in 1949) – een verkiezingsuitslag in Vlaanderen en Wallonië meestal dezelfde trend aangeeft: winst of verlies voor beide partijen van dezelfde familie.⁸

Met andere woorden: nationalisering kan in België twee betekenissen hebben. Het kan wijzen op effecten van de regionale politieke verhoudingen én van de federale politieke verhoudingen op de gemeentelijke politiek. We zullen in wat volgt dan ook beide betekenissen moeten bekijken.

Om de mate van nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen te analyseren, zullen we gebruik maken van twee soorten indicatoren. In eerste instantie bekijken we het partijpolitieke aanbod, de aanwezigheid van de nationale partij en op het gemeentelijke niveau. In de tweede plaats kijken we naar het stemgedrag, en naar de mate waarin dat vaste patronen vertoont over alle gemeenten heen. We analyseren 570 Belgische gemeenten, 308 in Vlaanderen en 262 in Wallonië, en dit voor de verkiezingsjaren 1976, 1982, 1988, 1994, 2000 en 2006.⁹

4. Het partijpolitieke aanbod

Deze eerste indicator van nationalisering is heel eenvoudig: de aanwezigheid van de nationale partijen op het lokale niveau. Met de nationale partijen bedoelen we aan Vlaamse zijde CD&V, Sp.a, VLD, N-VA, Groen! en Vlaams Belang en aan Waalse kant PS, cdH, MR, RW,¹⁰ Ecolo en FN. Als die nationale partijen in een groot aantal gemeenten aanwezig zijn en potentieel een groot aantal kiezers kunnen bereiken, is er sprake van nationalisering. Het betekent immers dat het nationale stemgedrag hetzelfde kan zijn als het gemeentelijke. Of dat stemgedrag inderdaad hetzelfde is, bekijken we verder nog.

In de tabellen 1 en 2 staan voor elke partij het aantal gemeenten waarin ze opkwam onder haar nationaal lijstnummer, en welke proportie van de kiezers (per gewest) daarmee kon bereikt worden. Voor 2006 werd echter noodgedwongen een lichtjes andere methode gebruikt. Tot 2000 gold inderdaad dat een partij alleen maar onder haar nationaal nummer kon opkomen indien ze onder haar nationale naam opkwam. In 2006 gold dat een lijst het nationaal nummer kreeg wanneer de naam van die partij als eerste vermeld werd. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld een lijst met de naam VLD-plus ook het nummer van de VLD kreeg

8. DESCHOUWER, K., Ik zeg u (nog) geen vaarwel. Politieke partijen en de nationale staat, pp. 85-106 in M. Hooghe (red), *Op zoek naar politiek. Democratie en de verplaatsing van de politiek*, Leuven, Acco, 2006.

9. We kijken naar de invloed van de nationale en regionale politiek op het lokale niveau. Om de complexiteit te omzeilen werd het Brussels Hoofdstedelijk Gewest niet opgenomen.

10. Het RW kwam enkel op bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 en 1982.

toegekend. Op die manier is het aantal gemeenten waar een partij onder haar nationaal nummer opkomt in 2006 dus sowieso wat groter dan voordien.

Tabel 1. Lokale aanwezigheid en het percentage bereikte kiezers sinds 1976 in Vlaanderen.

	CVP CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang	Sp.a – Groen!
Aantal gemeenten							
1976	265	255	147	156			
1982	277	264	180	162	61	24	
1988	282	264	218	173	149	50	
1994	243	224	214	75	156	131	
2000	258	213	211	84	188	181	
2006	270	172	223	35	110	224	43
Pct kiezers bereikt							
	CVP CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang	Sp.a – Groen!
1976	92,93	91,47	64,81	67,45			
1982	95,36	91,79	72,27	72,29	35,96	28,88	
1988	96,33	94,01	83,90	74,83	68,44	40,64	
1994	78,68	83,15	82,43	36,87	70,98	64,90	
2000	90,73	79,28	78,07	43,92	76,93	78,75	
2006	94,21	63,74	83,56	11,65	51,52	87,43	14,78

Tabel 2. Lokale aanwezigheid en het percentage bereikte kiezers sinds 1976 in Wallonië.

	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
Aantal gemeenten						
1976	172	104	63	44		
1982	176	82	72	14	73	
1988	173	71	67		84	
1994	166	74	79		131	37
2000	149	54	75		185	9
2006	139	85	97		147	15
Pct kiezers bereikt						
	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
1976	82,9	64,1	44,3	43,7		
1982	74,9	47,0	45,3	11,4	51,7	
1988	83,9	52,1	52,4		59,5	
1994	81,9	55,7	53,2		75,3	34,4
2000	77,2	42,4	53,7		87,9	18,8
2006	73,4	56,6	61,0		78,4	25,1

Ook de kartelvorming heeft gevolgen voor onze indicator. We kozen ervoor om alle CD&V/N-VA kartels als een CD&V-lijst te klasseren, en namen voor VLD-Vivant en Sp.a-Spirit een analoge beslissing. Indien echter een kartel gevormd werd tussen twee nationale partijen die op het nationale vlak géén kartel met elkaar sloten (bijvoorbeeld VLD-Sp.a of Sp.a-Groen!), dan telden we die als een lokale lijst, en niet als een nationale. Kartels die nationaal niet mogelijk zijn maar in sommige gemeenten wel, zijn immers een aanduiding van een lokale invulling van het partijaanbod. In tabel 1 staat daarom ook een aparte kolom voor Sp.a-Groen! (die soms ook de andere volgorde in de naamgeving gebruikte).

In Vlaanderen is CD&V – al dan niet met N-VA – de meest zichtbare partij bij de gemeenteraadsverkiezingen. In 2006 was de partij aanwezig in 270 van de 308 gemeenten en ze bereikte daardoor 94,21% van de kiezers. Sinds 1976 is CD&V steeds heel sterk aanwezig, met alleen een dipje in 1994 vanwege vele lokale kartels met de toenmalige VU (onder meer ook in Antwerpen).

Ook de VLD was in 2006 zeer ruim aanwezig op het lokale niveau. Bij de VLD is er sprake van een lichte trend naar nationalisering: er was een flinke sprong vooruit in 1988 en nadien een heel lichte vooruitgang (mede ook door de ruimere interpretatie die we in 2006 gebruiken).

Bij Sp.a (met Spirit in 2006) is er helemaal geen sprake van toenemende aanwezigheid en bijgevolg ook niet van toenemende nationalisering. Het tegendeel is waar. Sinds 1988 is er een gestage daling van het aantal gemeenten waar de partij onder haar eigen naam opkomt. In 2006 waren er 43 gemeenten met een rood-groen kartel, en dat betekent dat ook Groen! beduidend minder aanwezig was in 2006. Voor de Sp.a compenseren de rood-groene kartels het verlies, maar voor Groen! is dat bijlange niet het geval. Sinds het ontstaan van de partij breidde haar aanwezigheid op het lokale niveau bij elke verkiezing verder uit, maar in 2006 hebben duidelijk een aantal afdelingen niet meer aan de verkiezingen deelgenomen.

De enige partij waarvoor er een duidelijke *trend* is naar nationalisering, d.w.z. een steeds toenemende spreiding van het aanbod, is het Vlaams Belang. Bij elke verkiezing zijn er meer lijsten en worden er potentieel ook meer kiezers bereikt. Net zoals voor Groen! begint deze verspreiding in de grote steden en breidt van daar uit naar de omliggende gemeenten. Vlaams Belang komt ook stevast onder de eigen naam op, met in 2006 weliswaar een paar gemeenten waar er een kartel was met Vlott. Ook dat hebben we als een nationale lijst gerekend. Het Vlaams Belang is met een aanwezigheid in 224 gemeenten en een percentage bereikte kiezers van 87,43% de tweede meest zichtbare partij in Vlaanderen.

Een omgekeerde trend is er voor N-VA, die we in de kolom van de Volksunie ondergebracht hebben. Wat de cijfers hier illustreren is de langzame erosie van de partij. Wel opvallend is dat N-VA in 35 Vlaamse gemeenten alleen en onder de eigen naam aan de verkiezingen deelnam. Ook dat mag beschouwd worden als een lokale eigenheid, omdat er nationaal een kartel is met CD&V.

In Wallonië (tabel 2) valt meteen op hoe de aanwezigheid van de nationale partijen en dus ook de nationalisering een stuk beperkter is dan in Vlaanderen. De hoogste score is voor Ecolo, maar zelfs die partij is in bijna de helft van de Waalse

gemeenten niet op de stembiljetten terug te vinden. Ecolo scoorde in 2000 extreem hoog, maar viel net als Groen! in 2006 terug.

De tweede partij die in Wallonië vrij sterk aanwezig is, is de PS. Maar zelfs in 2006 komt zij in minder gemeenten op dan Ecolo. De partij bereikt daarmee wel driekwart van de kiezers, wat meteen betekent dat zij – net als Ecolo – eerder de kleine gemeenten links laat liggen. Er is bij de PS ook helemaal geen sprake van toenemende nationalisering van het aanbod. Dat schommelt, en was in 2006 lager dan ooit.

cdH en MR zijn nog minder aanwezig, en bereiken nauwelijks de helft van de Waalse kiezers. Ook FN is maar beperkt aanwezig, maar bereikt wel een kwart van de kiezers. Dat wijst op een concentratie van die aanwezigheid in de grote steden.

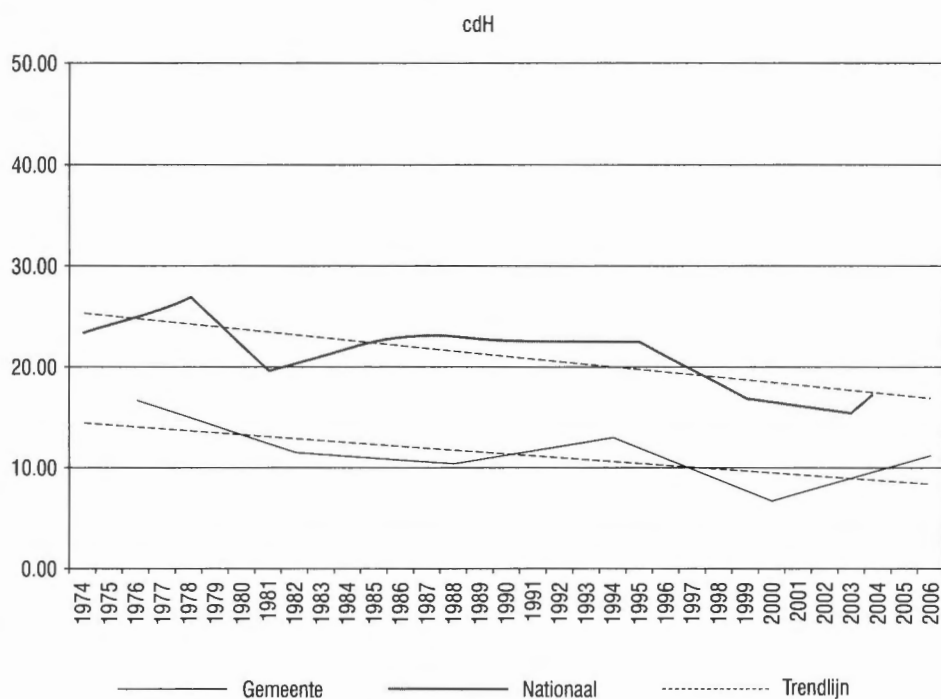
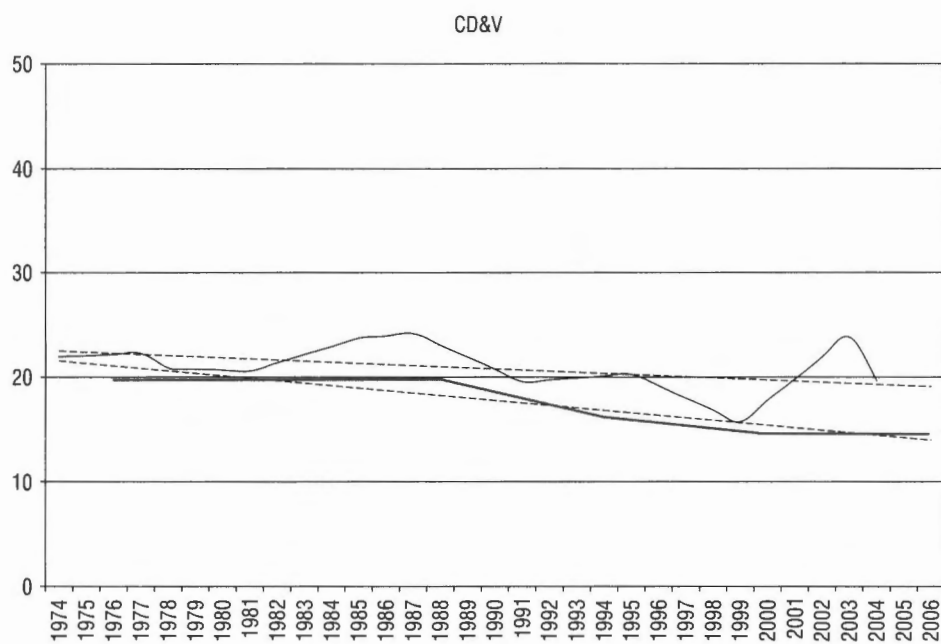
We mogen zonder meer stellen dat het partijpolitieke aanbod in Wallonië veel lokaler is dan in Vlaanderen. In Wallonië zijn er ook veel meer kleine gemeenten, waar de 'grote' politiek niet zoveel vat heeft op de dorpspolitiek. Maar ook in Vlaanderen is er flink wat variatie tussen de partijen, met vooral een sterk ingeplante christen-democratie. Van een systematische nationalisering is in geen van beide gewesten sprake.

5. Het stemgedrag

5.1 De nationale en lokale trends

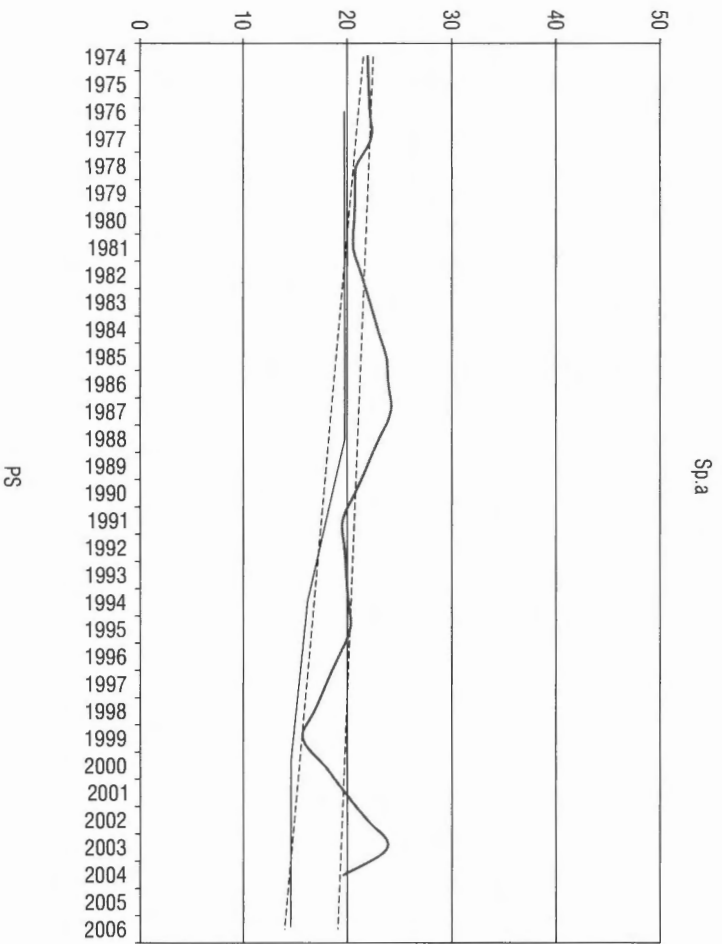
Ook het stemgedrag – het antwoord van de kiezers op het aanbod van de partijen – kan een goede aanduiding zijn van de nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen. We zagen hierboven al dat het aanbod nogal varieert, en dat het dus voor vele kiezers sowieso niet mogelijk is om bij gemeenteraadsverkiezingen voor de nationale partij van hun keuze te stemmen. En toch staat dat lokale stemgedrag niet totaal los van het nationale stemgedrag. Dat valt vooral op wanneer we de evolutie op langere termijn bekijken. In figuur 1 toonden we al de evolutie sinds de jaren 70 van de resultaten bij nationale (en regionale verkiezingen voor 2004). In figuur 2 vergelijken we die trend voor elke partij met de evolutie van de gemeentelijke resultaten. Voor beide curven plaatsen we ook een trendlijn, en dan kunnen we alleen maar vaststellen dat de nationale en de gemeentelijke trends verbazend gelijk lopen.

De lijn die de evolutie voor de gemeenteraadsverkiezingen aangeeft, is (bijna) altijd lager dan de lijn van de nationale verkiezingen. Dat is logisch. Om de gemeentelijke uitslag te berekenen, namen we de proportie behaalde stemmen van een partij (onder haar nationaal nummer) van *alle geldig uitgebrachte stemmen* in Vlaanderen of Wallonië. Omdat geen enkele partij in alle gemeenten opkomt, is die uitslag logischerwijze lager dan voor nationale verkiezingen, waarbij elke

Figuur 2. De evolutie van de verkiezingsuitslagen bij gemeenteraadsverkiezingen (basis = alle geldige stemmen per regio) en de nationale en regionale (2004) verkiezingen.

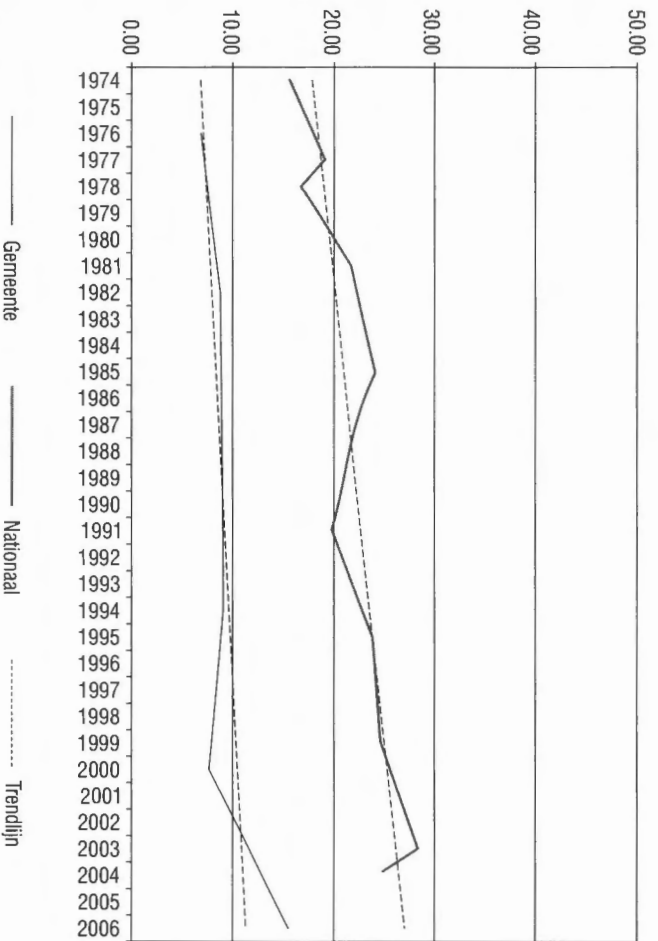
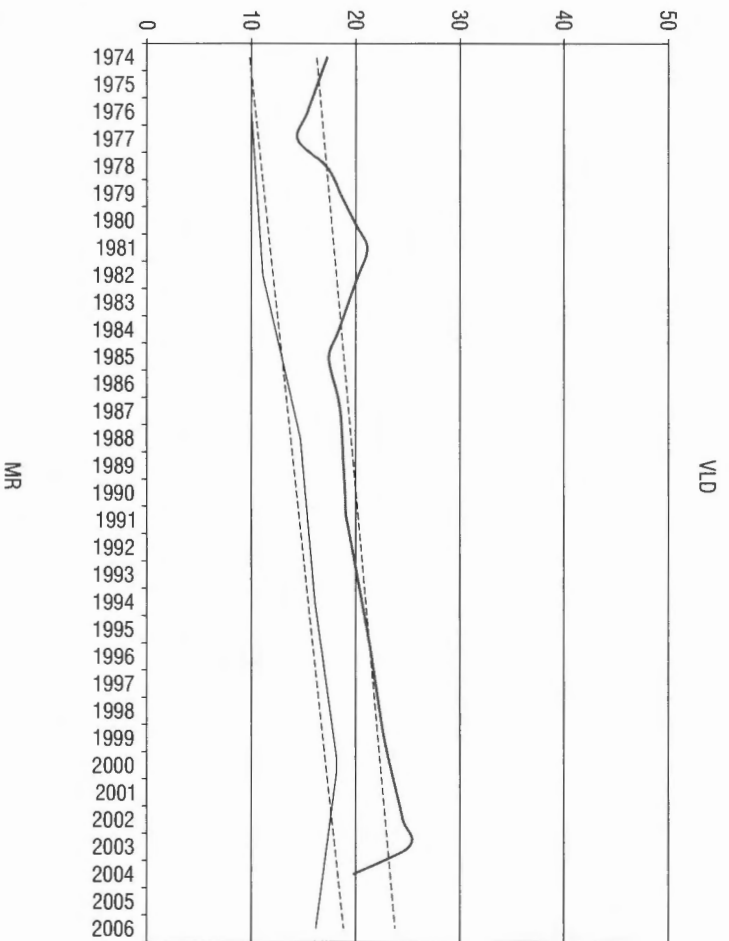
Deel II. Hoe lokaal zijn de gemeenteraatsverkiezingen?

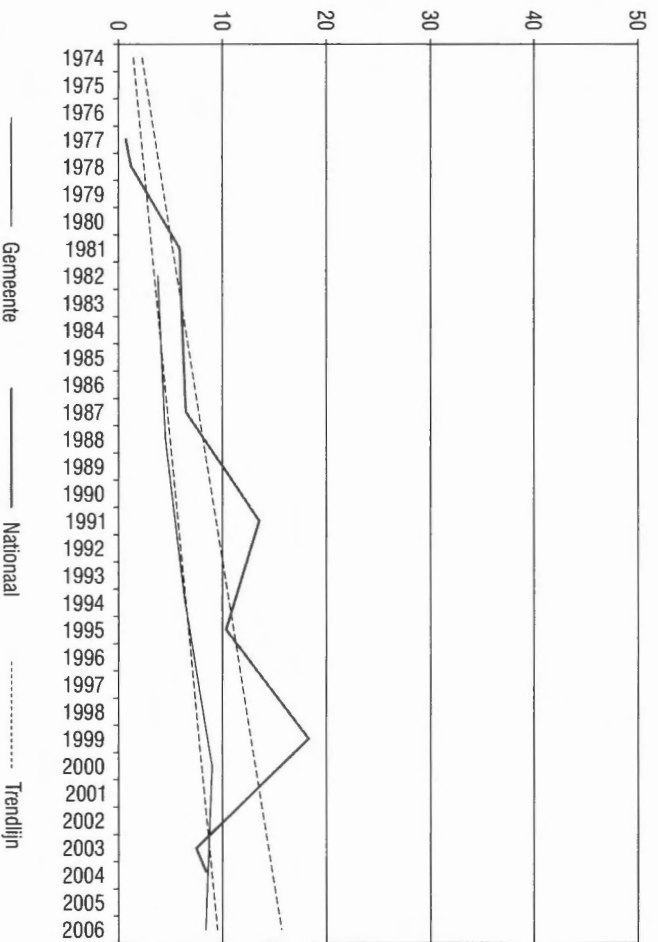
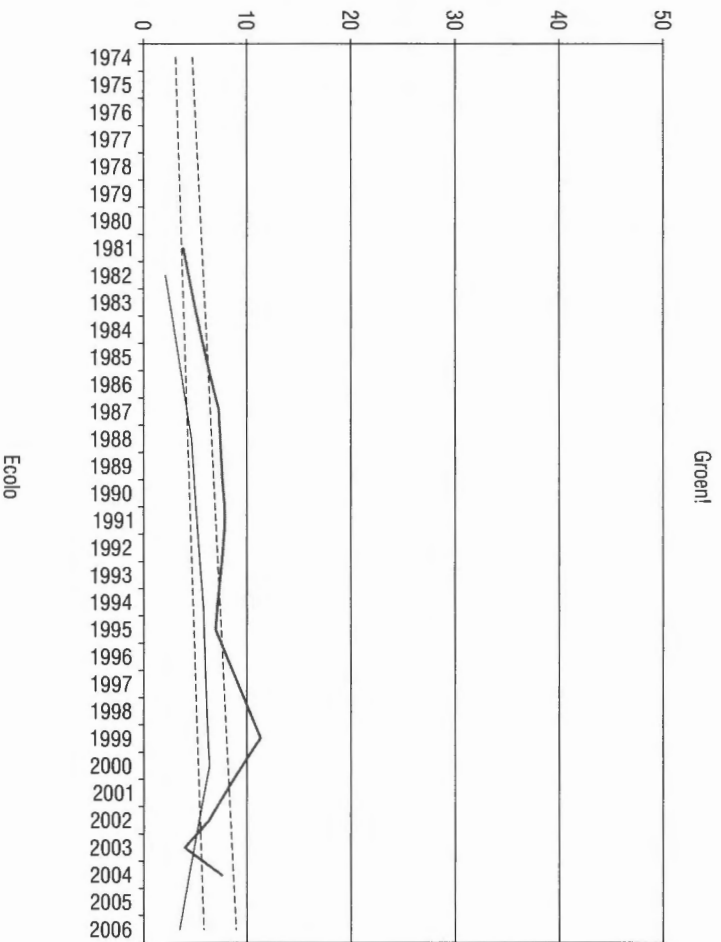
Figuur 2 vervolg.

Nationale tendensen bij gemeenteraadsverkiezingen

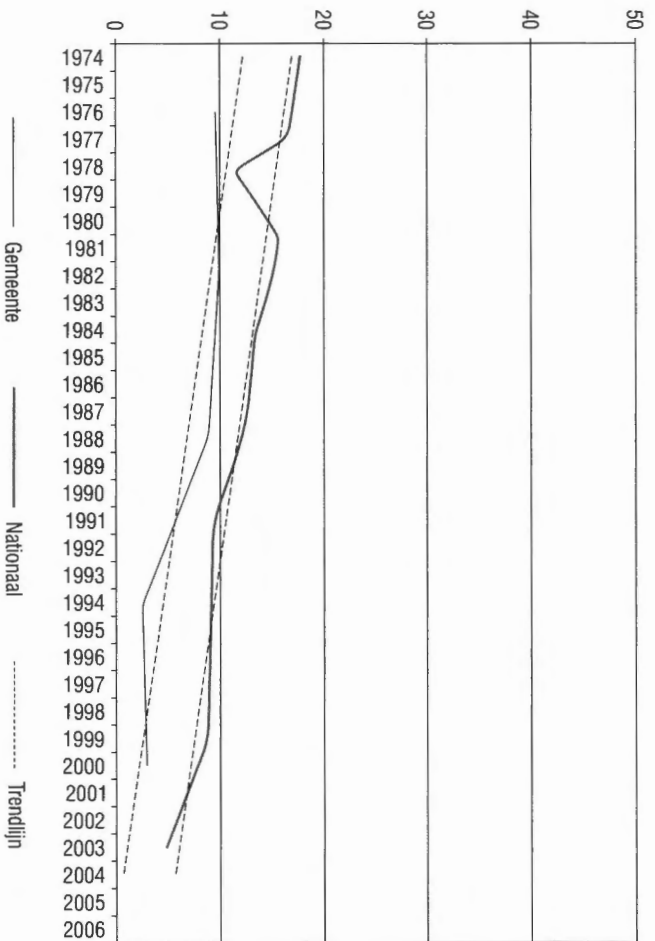
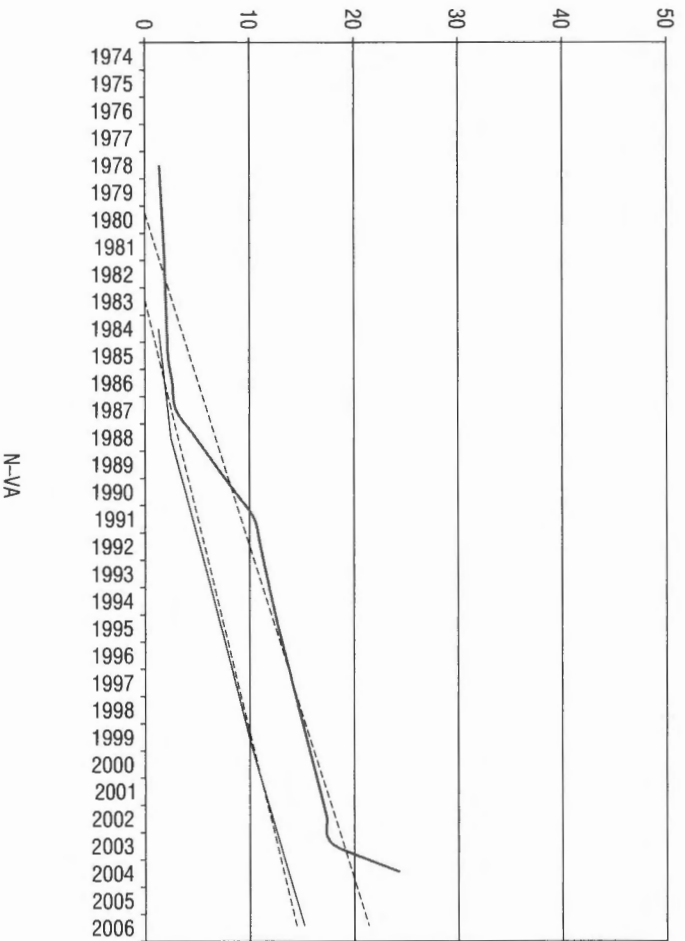
Figuur 2 vervolg.

Figuur 2 vervolg.

Nationale tendensen bij gemeenteraadsverkiezingen

Vlaams Belang

Figuur 2 vervolg.

— Gemeente   — Nationaal   - - - - - Trendlijn

partij voor alle kiezers beschikbaar is.¹¹ Opvallend toch is dat voor één partij de uitslag op het gemeentelijke niveau *hoger* is dan bij nationale verkiezingen: CD&V. Ook dat moeten we als een specificiteit van de lokale verkiezingen zien, al loopt de algemene trend ook voor de christen-democraten voor beide types verkiezingen parallel.

Bij de Waalse partijen zien we dat de algemene trend voor de gemeenteraadsverkiezingen ook dezelfde is als voor de nationale verkiezingen, maar dat de afstand tussen beide lijnen groter is. Dat illustreert opnieuw de geringere aanwezigheid van de nationale partijen op de gemeentelijke stembrieven. De partijen kunnen dan veel minder kiezers bereiken dan bij nationale verkiezingen.

5.2 Homogeniteit van de resultaten

Indien we nationalisering interpreteren zoals Caramani¹² dat doet, moeten we ook op zoek gaan naar het antwoord op de vraag of de kiezers zich in alle gemeenten op dezelfde manier gedragen. Indien de uitslagen niet sterk – en steeds minder – verschillen van de ene gemeente tot de andere, wijst dat op het verdwijnen van de lokale specificiteit van het stemgedrag. Indien de stemverschuivingen of 'electorale swings' dezelfde zijn in alle gemeenten, wijst dat er ook op dat de kiezers reageren op een centrale of nationale impuls, en zich niet laten leiden door typisch lokale ontwikkelingen. We zullen beide elementen onderzoeken.

Om de homogeniteit van de verkiezingsresultaten te berekenen hebben we de 'Cumulative Regional Inequality Index'¹³ of CRII gebruikt. Deze index vergelijkt de verdeling van de kiezers van een partij over al de gemeenten met de verdeling van alle kiezers over de gemeenten. Als bijvoorbeeld 10% van alle kiezers in Gent wonen dan moet een partij ook 10% van haar kiezers hebben in de stad Gent opdat de spreiding dezelfde zou zijn. Als dit voor elke gemeente zo is, is de CRII gelijk aan 0. De waarde van de index varieert tussen 0 en 1 en hoge scores wijzen dus op heterogeniteit, terwijl lagere scores duiden op meer homogeniteit. De CRII wordt berekend aan de hand van de volgende formule:

$$\text{CRII} = \sum |P_i - V_i| / 2$$

P_i = het aantal kiezers voor partij P in gemeente i gedeeld door het totale aantal kiezers voor partij P in alle gemeenten.

11. Het is ook mogelijk om de gemeentelijke uitslag van een partij te berekenen in alleen maar die gemeenten waar de partij opkwam. Dat levert voor elke partij een wat hogere gemeentelijke score op, maar die score is dan wel voor elke partij gebaseerd op een ander totaal kiezerskorps. Voor het punt dat we hier willen maken – de vergelijking van de gemeentelijke en de nationale trend – maakt dit echter niet zoveel uit. Hoe je de gemeentelijke uitslag ook berekent, de trend per partij blijft dezelfde.
12. CARAMANI D., 2004.
13. ROSE R. & URWIN D., *Regional Differentiation and Political Unity in Western Nations*, London/Beverly, Sage, 1975.

V_i = het aantal geldige stemmen in gemeente i gedeeld door het totale aantal geldige stemmen in alle gemeenten.

Caramani¹⁴ toont aan dat bij nationale verkiezingen de territoriale variaties in de uitslagen van de verschillende partijen langzaam eroderen (behalve voor typisch regionale partijen). Ook voor België geldt dat de territoriale homogeniteit bij nationale verkiezingen toeneemt.¹⁵ We zagen ook al dat de lokale trends de nationale trends volgen (of omgekeerd). Maar we mogen zeker niet stellen dat de resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen voor de verschillende partijen systematisch homogener worden. Alle gegevens daarover staan in tabel 3.

Tabel 3. Homogeniteit van het resultaat per partij (Cumulative Regional Inequality Index = CRII) sinds 1976 in Vlaanderen en Wallonië.

Vlaanderen	CVP – CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang
1976	0,15	0,23	0,41	0,37		
1982	0,13	0,22	0,34	0,32	0,64	0,73
1988	0,15	0,22	0,27	0,32	0,35	0,66
1994	0,25	0,28	0,27	0,64	0,33	0,43
2000	0,21	0,31	0,27	0,57	0,28	0,31
2006	0,19	0,41	0,28	0,88	0,49	0,21
Wallonië	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
1976	0,23	0,38	0,57	0,58		
1982	0,30	0,54	0,55	0,89	0,50	
1988	0,24	0,50	0,50		0,42	
1994	0,26	0,47	0,49		0,28	0,67
2000	0,29	0,59	0,48		0,19	0,82
2006	0,33	0,45	0,41		0,26	0,76

In Vlaanderen is er slechts één partij die elke keer een homogenere uitslag heeft: Vlaams Belang. Voor de VLD zien we weer die sprong in 1988, maar sindsdien blijft de CRII op hetzelfde niveau. Voor de Sp.a zien we dat de resultaten relatief homogeen zijn tot 1988, maar nadien worden ze elke keer weer heterogener. In 2006¹⁶ bleek (opnieuw) hoezeer de uitslagen in de steden en in de landelijke gemeenten verschillen. Dat laatste geldt trouwens ook voor CD&V, maar dan omgekeerd. CD&V heeft een uitslag die echter vrij homogeen is. Dat heeft ook te maken met de goede spreiding van de aanwezigheid in de gemeenten. Daar waar een partij geen lijst heeft, heeft zij ook geen kiezers, en dat doet de regionale variatie van de uitslag stijgen.

14. CARAMANI D., 2004.

15. DESCHOUWER K., Bestuurbaar België? Een politicologische exploratie, pp. 51-74 in Carl Devos (red), *Ménage à trois. Quo vadis Belgica?*, Gent, Academia Press, 2006.

16. ACKAERT J., REYNAERT H. & VALCKE T., Assepoester en het schoentje? Winnaars en verliezers bij de verkiezingen van 8 oktober, *Samenleving en politiek*, 13(9), 2006, 4-13.

Voor Groen! en N-VA vertellen deze cijfers ook weer een deel van het verhaal van de partij. De Volksunie start met relatief homogene resultaten in 1976, en die nemen toe tot 2006. Met slechts 35 gemeenten waar er een N-VA lijst was, kon de index voor 2006 ook alleen maar zeer hoog zijn. Bij Groen! zien we de index gestaag dalen – ook een gevolg van de betere spreiding van de gemeentelijke aanwezigheid van de partij – en dan in 2006 weer fors stijgen.

Langs Waalse zijde is het beeld zo mogelijk nog wat complexer en meerduidiger. De uitslagen van de PS worden *heterogener*, met 2006 als hoogste score. Bij cdH schommelt de index en de resultaten van de MR worden langzaam maar zeker homogener (maar in absolute termen nog steeds eerder heterogeen). Ecolo heeft resultaten die homogener worden tot 2000, en in 2006 weer een stuk heterogener. We mogen hier alvast besluiten dat de verkiezingsresultaten blijven verschillen van de ene gemeente tot de andere. Dat is vrij logisch. We bekijken hier het stemgedrag en dus het antwoord van de kiezers op het aanbod van de politieke partijen. Maar dat stemgedrag kan altijd ook deels verklaard worden door het aanbod: als een partij niet deelneemt aan de verkiezingen, kunnen de kiezers er ook niet voor stemmen.

5.3 Electorale swings

Ook met uitslagen die variëren tussen de gemeenten is het mogelijk dat de verschuivingen – winst of verlies – een homogeen patroon vertonen. Als een partij over de hele lijn wint, is dat een aanduiding van een grotere nationalisering dan wanneer zij in de helft van de gemeenten winst boekt en in de andere helft verlies.

Tabel 4. Winst, verlies of status quo per partij in Vlaanderen.

	Pct gemeenten met winst					
	CVP – CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang
1982	21,88	59,92	53,44	48,51		
1988	38,83	37,35	59,49	20,44	79,25	94,44
1994	29,83	26,76	61,33	7,69	78,26	100,00
2000	14,66	28,65	71,04	44,68	59,85	99,12
2006	56,92	46,00	15,90	25,00	22,68	96,51
	Pct gemeenten met verlies					
	CVP – CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang
1982	67,97	29,96	39,69	44,78		
1988	44,32	49,80	27,22	73,72	11,32	5,56
1994	55,88	60,09	31,49	87,69	13,04	0,00
2000	71,98	61,46	18,58	44,68	30,66	0,88
2006	30,43	40,67	70,26	68,75	74,23	1,74

Pct gemeenten met gelijke uitslag						
	CVP – CD&V/N-VA	SP – Sp.a-Spirit	PVV – VLD	VU – N-VA	Agalev – Groen!	Vlaams Blok – Belang
1982	10,16	10,13	6,87	6,72		
1988	16,85	12,85	13,29	5,84	9,43	0,00
1994	14,29	13,15	7,18	4,62	8,70	0,00
2000	13,36	9,90	10,38	10,64	9,49	0,00
2006	12,65	13,33	13,85	6,25	3,09	1,74

Tabel 5. Winst, verlies of status quo per partij in Wallonië.

Pct gemeenten met winst						
	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
1982	44,52	28,77	65,91	22,22		
1988	50,31	56,60	39,22		70,00	
1994	17,95	38,46	45,10		53,42	
2000	35,66	12,77	51,06		90,68	0,00
2006	37,90	57,14	50,00		29,29	80,00
Pct gemeenten met verlies						
	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
1982	37,42	61,64	25,00	77,78		
1988	33,96	33,96	56,86		22,00	
1994	68,59	48,08	41,18		39,73	
2000	50,35	80,85	29,79		8,47	100,00
2006	46,77	38,10	40,74		62,86	0,00
Pct gemeenten met gelijke uitslag						
	PS	PSC – cdH	PRL – MR	RW	Ecolo	FN
1982	18,06	9,59	9,09	0,00		
1988	15,72	9,43	3,92		8,00	
1994	13,46	13,46	13,73		6,85	
2000	13,99	6,38	19,15		0,85	0,00
2006	15,32	4,76	9,26		7,86	20,00

In de tabellen 4 en 5 zijn de gemeenten voor elke partij in drie groepen verdeeld: gemeenten met winst ten opzichte van de vorige verkiezing in die gemeenten (indien een vergelijking mogelijk is), gemeenten met verlies en gemeenten waar de uitslag gelijk bleef. We klasseerden een uitslag als 'gelijk' indien de winst of het verlies niet groter was dan 3% van de stemmen van de partij. Een partij die in 1976 20% behaalde in een gemeente en in 1982 niet meer dan 20.6% of niet minder dan 19.4% beschouwen we op die manier als gelijk gebleven.

Om de tabellen te lezen moet er vooral gezocht worden naar hoge cijfers bij winst of verlies. Die geven immers aan dat een partij in het grootste deel van de gemeenten dezelfde electorale swing vertoont. Die hoge cijfers zijn relatief schaars. Indien we de grens op 67% leggen, zien we voor CD&V twee maal een zeer

homogene swing: verlies in 1982 en in 2000 (overigens ook na nationaal verlies in 1981 en in 1999). Bij de VLD vinden we alleen een duidelijke winst in 2000 (overigens na de sterke nationale uitslag van 1999 en het veroveren van het premierschap in België en in Vlaanderen).

Bij Volksunie en N-VA zien we de dat de achteruitgang snel en vrij homogeen gebeurde, met duidelijk verlies in 1988, 1994 en 2006. Groen! wint op erg homogene wijze in 1988 en 1994 (een stuk minder in 2000) en verliest over de hele lijn in 2006. Voor Sp.a zijn de uitslagen altijd zeer gemengd, en dat was ook in 2006 het geval. Voor Vlaams Belang is de uitslag op extreme wijze homogeen, met nauwelijks afwijkingen op het algemene patroon. In 1994 boekte de partij zelfs in alle gemeenten winst. In 2000 was er één gemeente met verlies. In 2006 was er één gemeente met verlies en één met status quo.

In Wallonië zijn we sneller uitgepraat, wat er alweer op wijst dat de lokale spreiding en betekenis van de resultaten er veel groter is dan in Vlaanderen. We onthouden alleen de homogene winst van Ecolo in 1988 en in 2000, en het vrij homogene verlies van de PS in 1994 en in 2000.

5.4. De vergelijking met nationale uitslagen

We hebben inmiddels vastgesteld dat de uitslagen per gemeente blijven verschillen, en dat de electorale swings ook eerder heterogeen zijn. Daarbij keken we steeds naar de uitslagen per partij. We kunnen echter ook onderzoeken in welke mate de volledige uitslag in een gemeente afwijkt van de nationale uitslag. Hiervoor gebruiken we een 'dissimilariteitsindex'. Die berekent voor elke gemeente het verschil tussen de gemeentelijke uitslag en de globale uitslag in de hele regio van de dichtstbijzijnde nationale verkiezing. Deze index gebruikt dezelfde logica als de volatiliteitindex (die normaal gebruikt wordt om de uitslag van twee opeenvolgende verkiezingen met elkaar te vergelijken).

De formule is de volgende:

$$VI = \Sigma |GU_i - NU| / 2$$

GU_i = de uitslag van een partij in gemeente i

NU = de nationale uitslag van die partij

Deze index varieert tussen 0 en 100, waarbij de waarde 0 duidt op een gemeente waarvan de uitslag perfect overeenkomt met de nationale uitslag, en 100 betekent dat de uitslag volledig verschillend is (wanneer geen enkele nationale partij deelneemt aan de lokale verkiezing). In tabel 6 staat de gemiddelde dissimilariteitsindex voor alle Vlaamse en Waalse gemeenten sinds 1976.

Tabel 6. De gemiddelde dissimilariteitsindex (gemeente-nationaal) sinds 1976 in Vlaanderen en Wallonië.

	1976	1982	1988	1994	2000	2006
Vlaanderen	39,88	40,70	37,71	46,97	45,04	45,63
Wallonië	61,02	62,82	62,70	65,00	65,24	64,42

De gemiddelde index in Wallonië schommelt tussen de 61 en 65. Dat is erg hoog, en hoeft ons niet meer te verbazen. Er is ook absoluut geen sprake van een stijging of van een daling. Ook in Vlaanderen is het moeilijk om van een echte trend te spreken, al zijn de recente waarden toch hoger dan de oudere waarden. En ook in Vlaanderen is de gemiddelde afwijking tussen de gemeentelijke uitslag en de lokale uitslag behoorlijk groot.

6. Conclusie

We zijn in deze bijdrage op zoek gegaan naar het antwoord op de vraag of gemeenteraadsverkiezingen in België een eigen lokale dynamiek hebben, dan wel of zij beïnvloed worden door de nationale politieke verhoudingen. De resultaten van die zoektocht zijn – zoals dat in het verleden ook het geval was – gemengd. We kwamen tot twee inzichten.

In de eerste plaats is het zeer duidelijk en opvallend hoe de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen *op lange termijn dezelfde evoluties volgen als de uitslagen van de nationale verkiezingen*. Die trends op lange termijn zijn overigens dezelfde in Vlaanderen en Wallonië (behalve voor extreemrechts), wat beduidt dat er in dit verband niet alleen sprake is van een invloed van de regionale verhoudingen op de partijen (die tot één regio beperkt zijn), maar dat er ook nationale *Belgische* ontwikkelingen zijn die afstralen op de regionale uitslagen én op de lokale uitslagen.

Die grote trends lopen gelijk, maar de resultaten voor de gemeenteraadsverkiezingen zijn voor alle partijen (behalve voor de Vlaamse christen-democraten) wel steeds lager dan voor nationale of regionale verkiezingen. Dat heeft te maken met *het partijpolitieke aanbod op het lokale vlak*. De nationale partijen zijn daar niet in alle gemeenten aanwezig. Van gemeente tot gemeente varieert derhalve het politieke aanbod en dus ook de politieke strijd. Dat is de tweede bevinding van dit onderzoek: het lokaal variërende politieke aanbod maakt van de gemeenteraadsverkiezingen – die zich afspelen tegen een achterdoek van duidelijke grote historische evoluties – een aangelegenheid die moet begrepen worden vanuit een sterke lokale eigenheid van de meeste van die gemeenteraadsverkiezingen. En die lokale eigenheid neemt niet af. We kunnen met de cijfers in de hand onmogelijk beweren dat de nationale partijen in toenemende mate hun stempel drukken op de gemeenteraadsverkiezingen.

Uit de analyse van het stemgedrag kunnen we evenmin concluderen dat er in toenemende mate patronen zijn die het gemeentelijke niveau overstijgen. Het stemgedrag blijft – ook vanwege het andere aanbod – bij gemeenteraadsverkiezingen sterk verschillen van het stemgedrag bij nationale verkiezingen. Dat de trends op lange termijn gelijk lopen, wijst erop dat kiezers *potentieel* een meer gelijklopend stemgedrag zouden kunnen vertonen. Maar ze doen het niet omdat ze het niet kunnen.

Ook de electorale verschuivingen blijven een erg heterogeen beeld tonen. Waar bij nationale of regionale verkiezingen de electorale swings over het hele territorium zeer homogeen zijn en homogener worden, is dat bij de gemeenteraadsverkiezingen zelden of nooit het geval. Als een partij in het algemeen winst of verlies boekt, staan daar meestal ook vele gemeenten tegenover waar de omgekeerde trend wordt waargenomen.

Vlaanderen en Wallonië verschillen op al deze punten van elkaar. In Wallonië zijn de gemeenteraadsverkiezingen veel minder genationaliseerd dan in Vlaanderen. De verklaring daarvoor heeft niets te maken met het verschillende partijaanbod in noord en zuid, maar wel met de territoriale organisatie van beide regio's. In Wallonië zijn er veel meer kleine gemeenten, en dat zijn precies de gemeenten waar het aanbod van de nationale partijen beperkt blijft, en waar zowel grote als kleinere partijen niet op de stembrieven aanwezig zijn.

Al bij al komen we met de door ons gebruikte indicatoren tot de vaststelling dat de Dorpsstraat zwaar weegt en blijft doorwegen in de betekenis van gemeenteraadsverkiezingen. Dat geldt echter wel veel minder voor de nieuwe partijen. Zowel Ecolo als Groen! vertoonden tot 2000 een duidelijke trend naar nationalisering: steeds ruimer aanbod en steeds homogene resultaten en swings. In 2006 werd dat omgebogen, maar dat is een evolutie naar het beeld van wat er zich in 2003 op het federale vlak afspeelde.

De andere uitzondering op de regel is Vlaams Belang. Voor die partij geldt zonder meer dat de gemeenteraadsverkiezingen maximaal op de parlementsverkiezingen gelijken. De partij komt elke keer in meer gemeenten op, en steevast onder eigen naam. De uitslag van het VB is steeds homogener, en de electorale swings zijn overal precies dezelfde.

Spreeken lokale afdelingen van Vlaamse partijen uit één mond?

C. DEVOS
D. VERLET
H. REYNAERT

ABSTRACT

It is often suggested that the nationalization of local elections has increased. As a result, a hypothesis could be that the mutual differences between policy programs of local divisions of the same national party decrease. In this contribution, we focus on the local election of October 8th 2006 in order to analyse these mutual differences. The aim of this contribution is to measure the homogeneity or heterogeneity of the policy positions of the local divisions of national political parties, on a range of substantive issues on which they have the freedom to differ. Therefore, we compare the opinions of local party agents within the different party families. We use the results of a survey among the representatives of the local departments of the different political parties in the run-up to the local elections. Our research shows that, regarding to the selected questions, in general the local divisions speak with one voice. Our analysis does not indicate that there is a large mixture of visions between divisions of the same national party. Besides, this analysis shows that in general, the size of the municipality can seldom be used in indicating the relative disagreement within political families. This level of agreement is the largest within the green party and the smallest within the liberal family. Those are also the two parties of which the local agents say that the influence of supra-local party levels is small, compared to representatives of other political families.

1. Inleiding

De gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 waren de eerste die onder Vlaams gesternte plaatsvonden. Volgens nogal wat commentaren waren die verkiezingen vooral van belang omdat ze gezien werden als het startschot voor de federale verkiezingen van 10 juni 2007. Het roept het beeld op van de lokale politiek als afgeleide van de nationale politiek. Nu de verkiezingspollen uit de lucht gewassen zijn, kunnen we nagaan of dat beeld enigszins aan de werkelijkheid beantwoordt.

Het nationale belang van gemeenteraadsverkiezingen is onmiskenbaar. De nationale interpretaties van de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen zijn dan wel geen eenvoudige oefening, ze vormen een belangrijk politiek instrument.¹ Ondanks hun plaatselijk karakter hebben gemeenteraadsverkiezingen vrijwel steeds een impact op de bovenlokale politieke machtsverhoudingen, al was het maar door de beeldvorming over of perceptie van winnaars en verliezers. Er wordt vaak geopperd dat de nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen alsmäär toenam. Ondanks het feit dat het belang van de lokale lijsten die de verkiezingen een plaatselijk tintje geven niet mag worden onderschat, zouden vooral nationale partijen en kopstukken met hun programmapunten het lokale erf inkleuren. Ackaert merkt terecht op dat de discussie naar de mate van nationalisering van de lokale politiek nog altijd niet afgerond is. Veel hangt immers af van de meetinstrumenten waarmee de verhouding lokale – nationale politiek wordt afgewogen.² Op basis van het bestaande onderzoek dat o.a. door Ackaert, Buelens, Deschouwer en Dewachter werd verricht, kunnen we besluiten dat er maar één indicator is die wijst op een zekere nationalisering van de gemeentepolitiek nl. de aanwezigheid van de lokale afdelingen van de nationale partijen. De andere gebruikte indicatoren (ideologie en beleid, partijstructuren, coalitievorming, verschillen tussen de verkiezingsuitslagen) wijzen op duidelijke verschillen tussen de lokale en nationale verkiezingsstrijd. Ackaert stelt dan ook dat de gemeentepolitiek vooral een aangelegenheid voor de gemeentenaren lijkt te zijn.³

Het al dan niet gelijklopen van de lokale verkiezingen enerzijds en de federale of regionale verkiezingen anderzijds kan m.a.w. op verschillende punten onderzocht worden. Elders in dit themanummer wordt ingegaan op de vraag in welke mate de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen beschouwd kunnen worden als gevolgen van gemeentelijk of van genationaliseerd stemgedrag. In dit artikel zoeken we een antwoord op de vraag of de lokale afdelingen van de Vlaam-

1. ACKAERT, J., REYNAERT, H., VALCKE, T., Assepoester en het schoentje? Winnaars en verliezers bij de verkiezingen van 8 oktober. In: Samenleving en Politiek, 2006, nummer 9, pp. 4-13.
2. ACKAERT, J., Politiek in mijn gemeente. Leuven, 2006, pp. 105-113.
3. Zie o.a.: BUELENS, J., DESCHOUWER, K., (red), De Dorpsstraat is de Wetstraat niet. Een onderzoek naar de opvattingen van plaatselijke woordvoerders van nationale partijen. Brussel, 1996. DESCHOUWER, K., Nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen in België: trends en tegenstrijdigheden. Paper voor het Politicologenetmaal 2006. DEWACHTER, W., De politieke zeggingskracht van de gemeenteraadsverkiezingen. Antwerpen, Utrecht, 1970. ACKAERT, J., De nationalisatie van de gemeentepolitiek. Een onderzoek naar de verwevenheid tussen nationale politiek en gemeentepolitiek op het niveau van de politieke mandatarissen. In: Les Elections Communales et leur impact sur la Politique belge (1890-1970). De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische Politiek (1890-1970). Crédit Communal/Gemeentekrediet, Historische Uitgaven, reeks in-8°, nr.87, 1994. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, M., DE BAKKER, B., De invloed van de gemeenteraadsverkiezingen op de nationale politieke machtskonstellatie. In: Res Publica, 1970, nr.3. LECLERCQ, J., LENTZEN, E., Comparaison entre les scrutins communaux et législatifs 1976-1988. In: Courrier hebdomadaire du CRISP, 1989, nr. 1235. VAN DE PUT, G., Verschuivingen in de partijkeuze. Een vergelijking van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen 1964 en de parlementaire verkiezingen 1965. In: Res Publica, 1970, 12.

se partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 uit één mond spraken. Deschouwer kwam in hoger vermeld werk voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 tot de conclusie dat er niet echt sprake was van een nationalisering van de lokale beleidsprogramma's. Geldt die conclusie voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 nog steeds?

2. Data, methode en opzet

Het doel van deze bijdrage is na te gaan in welke mate er homo- of heterogeniteit is in de standpunten die door de lokale afdelingen van eenzelfde nationale politieke partij worden ingenomen over een reeks inhoudelijke vraagstukken. We vergelijken meningen van lokale partijverantwoordelijken om een uitspraak te doen over de mate van interne (on)eensgezindheid over enkele inhoudelijke standpunten binnen partijen die met een nationaal lijstnummer deelnamen aan de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006. We delen die lokale afdelingen op in verschillende categorieën van grootte van de gemeente waarin ze actief zijn. Om deze grootte van de 308 Vlaamse gemeenten hierna als variabele te hanteren gebruiken we het aantal raadsleden in de gemeenteraad als criterium voor de opdeling in verschillende categorieën: gemeenten tot 21 raadsleden (minder dan 12.000 inwoners), van 23 tot 25 raadsleden (van 12.000 tot 19.999), van 27 tot 35 raadsleden (van 20.000 tot 49.999) en met meer dan 37 raadsleden (vanaf 50.000). Deze indeling is gebaseerd op bevolkingscijfers. We veronderstellen immers dat er tussen lokale programma's van één partij inhoudelijke verschillen zijn die afhankelijk zijn van de grootte van de gemeente.

Tabel 3. Overzicht van het aantal respondenten naar gemeentegrootte en partij.

	CD&V	Groen!	SPa	N-Va	Spirit	VLD	andere	Totaal
t.e.m. 21	41	22	50	11	9	37	18	188
23-25	31	25	38	16	12	33	10	165
27-35	24	28	23	22	13	22	16	148
37+	4	7	4	9	9	9	2	44
	100	82	115	58	43	101	46	545

In tabel 3 geven we een overzicht van het aantal waarnemingen per grootte van de gemeente. Deze gegevens worden ook opgesplitst naargelang van de partij die de respondenten vertegenwoordigen. In het onderzoek deden binnen de groep kleinste gemeenten vertegenwoordigers mee uit 104 gemeenten. In de categorie 23-25 vinden we respondenten uit 79 gemeenten, de categorie 27-35 raadsleden omvat vertegenwoordigers uit 66 gemeenten. In de laatste categorie vinden we lokale partijvertegenwoordigers uit alle 12 gemeenten met meer dan 35 raadsle-

den. Van alle 308 Vlaamse gemeenten zijn er 130 met minder dan 23 raadsleden, 94 gemeenten met 23 of 25 raadsleden, 72 met 27 tot 35 raadsleden en 12 steden met meer dan 35 raadsleden. Kortom, in de data vinden we de resultaten van vertegenwoordigers van 261 van de 308 Vlaamse gemeenten. Tabel 3 leert dat de verdeling over de verschillende partijen vrij evenwichtig is.

In deze bijdrage gaat het zoals gesteld niet om een vergelijking van standpunten van de lokale afdelingen van verschillende nationale partijen binnen dezelfde gemeenten, enkel om de vergelijking van standpunten van lokale afdelingen van dezelfde nationale partijen in verschillende gemeenten. We onderzoeken m.a.w. niet wat de verschillen zijn tussen SP.a, CD&V, VLD, spirit, Groen! en N-VA in resp. Gent, Blankenberge, enz., wel of er en wat de verschillen zijn tussen de afdelingen van de SP.a van Gent, Blankenberge, enz.

De vergelijking tussen de standpunten van verschillende lokale partijafdelingen binnen dezelfde gemeente is uiteraard al even interessant maar niet het onderwerp van deze bijdrage. Deze analyse wordt wel gehinderd door het feit dat in heel veel gemeenten slechts weinig lokale afdelingen van verschillende nationale partijen actief zijn of een antwoord instuurden. Ter illustratie: uit geen enkele gemeente kwamen ingevulde vragenlijsten terug van de vertegenwoordigers van de zes weerhouden nationale partijen. Slechts voor 3 gemeenten zijn antwoorden van vertegenwoordigers uit vijf verschillende politieke partijen voorhanden, voor 16 gemeenten komen vertegenwoordigers van vier verschillende partijen aan het woord. Kortom, voor een vergelijking tussen partijen binnen een gemeente zijn er te weinig bruikbare cases. Deze analyse is niettemin interessant om aan te geven of de verschillen tussen de lokale afdelingen van eenzelfde partij in verschillende gemeenten groter of kleiner zijn dan de verschillen tussen de lokale afdelingen van verschillende partijen in eenzelfde gemeente. Dergelijke analyse laat toe om bijv. een antwoord te geven op de vraag of de inhoudelijke verschillen tussen bijv. de CD&V van Brugge, Leuven en Hasselt gelijk, groter of kleiner zijn dan die tussen de CD&V, SP.a, VLD, Groen!, N-VA in Brugge, in Leuven en in Hasselt. Deze antwoorden laten bijv. toe om te oordelen of de CD&V van Brugge meer op de SP.a van Brugge lijkt dan wel op de CD&V van Hasselt.

We gebruiken voor deze analyse de resultaten van de bevraging van de verantwoordelijken van de lokale afdelingen van de verschillende politieke partijen die in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen op 8 oktober 2006 georganiseerd werd. Deze bevraging gebeurde in het kader van een interuniversitaire samenwerking tussen onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel, de Université Catholique de Louvain, de Universiteit Antwerpen, de Universiteit Gent, de Universiteit Hasselt, de Université de Liège en de Université du Luxembourg. Doel van dit onderzoek was om een beeld te schetsen van de lokale afdelingen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2006.⁴

4. Dit onderzoek werd al eerder uitgevoerd en leidde bijv. tot de publicatie van BUELENS, J., DESCHOUWER, K. (red), o.c., Brussel, 1996.

In deze bijdrage gebruiken we enkel de Vlaamse data van de bevraging. De vragenlijst werd in juni-juli 2006 verstuurd naar alle lokale vertegenwoordigers van CD&V, Groen!, SP.a, Vlaams Belang, N-VA, Spirit, en VLD. De globale respons bedraagt 34,8%. Aangezien slechts 12,8% van de lokale Vlaams Belang-afdelingen aan het onderzoek deelnam, wordt deze partij niet in onze analyse opgenomen.

In de vragenlijst werden de lokale partijverantwoordelijken⁵ over een ruime waaier onderwerpen (o.a. lijst- en coalitievorming, hun activiteiten en communicatie met leden, ...) bevraged. Voor deze bijdrage maakten we hieruit een beperkte selectie. Welke vragen en antwoorden werden opgenomen?

We selecteerden die vragen die handelen over inhoudelijke kwesties waarover de lokale afdelingen een autonome beslissingsmacht hebben. Zo worden vragen over bijvoorbeeld de activiteiten, het aantal leden of mandatarissen niet opgenomen, omdat die geen opinie betreffen over een inhoudelijke kwestie waarover de afdeling autonoom kan beslissen. Ook vragen over bijvoorbeeld het gemeentelijk stemrecht voor migranten werden niet geselecteerd omdat de lokale afdelingen daar geen eigen beslissingen kunnen over nemen. Vragen over coalitiegesprekken werden niet opgenomen omdat ze niet relevant zijn voor het analyseren van inhoudelijke verschillen of gelijkenissen tussen de afdelingen van eenzelfde nationale partij. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor vragen over de mate waarin het lokale resultaat bepaald zal worden door de nationale positie en het nationale imago van de partij of over de prestaties van de bestuursmeerderheid in de eigen gemeente tijdens de voorbije legislatuur.

Voor deze bijdrage gebruiken we vragen die betrekking hebben op het hanteren van streefcijfers bij de lijstsamenstelling, op het belang van thema's bij het opstellen van het programma, op de inhoudelijke verwantschap met andere partijen en op de houding tegenover een aantal maatregelen ter versterking van de lokale democratie.

De eerste groep vragen heeft betrekking op het gebruik van streefcijfers en quota om de vertegenwoordiging van verschillende groepen te waarborgen. Voor de vertegenwoordiging van vrouwen op de kandidatenlijsten bestaan wettelijk opgelegde bindende quota. Voor andere groepen, zoals jongeren, kandidaten van niet-Belgische origine en ouderen, bestaan die niet. Partijen kunnen hierover wel hun eigen politiek voeren, tot eigen criteria beslissen die al of niet intern afdwingbaar zijn. In de enquête werd nagegaan of de lokale afdelingen voor die groepen losse streefcijfers of zelfs bindende quota hanteerden.

Uit de antwoorden blijken er tussen partijen duidelijke verschillen te bestaan m.b.t. het gebruik van streefcijfers en quota. Zoals uit de analyse zal blijken zijn er, globaal genomen, weinig verschillen naargelang van de grootte van de gemeente. Niettemin zien we dat, over de partijgrenzen heen, er in de grotere ste-

5. Vaak zijn dat de lokale voorzitters, maar soms ook de secretaris of anderen die in de lokale afdeling verantwoordelijkheid dragen.

den meer gebruik gemaakt wordt van losse streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische origine.

Een tweede groep variabelen heeft betrekking op het belang dat de lokale partijafdelingen hechten aan twintig beleidsthema's. Deze thema's zijn: ruimtelijke ordening, cultuur, sociale zaken, taalgebruik, belastingen, het samenleven van verschillende culturen, onderwijs, godsdienst/levensbeschouwing, leefmilieu, ontwikkelingssamenwerking, participatie en inspraak van burgers, handel en economie, criminaliteit, politiek met propere handen, werkgelegenheid, verkeersveiligheid, mobiliteit, vergrijzing, steun aan lokaal verenigingsleven en sport. Het belang dat de lokale partijverantwoordelijken aan deze thema's hechten wordt uitgedrukt in een score van 1 (zeer onbelangrijk) tot 4 (zeer belangrijk). Via deze vraag kunnen we nagaan of er verschillen zijn in de mate waarin afdelingen van eenzelfde partij thema's al of niet (on)belangrijk vinden en of die eventuele verschillen afhangen van de grootte van de gemeente waarin ze actief zijn.

Uit de analyse blijkt dat er zeer uitgesproken verschillen bestaan in het belang dat afdelingen aan deze thema's hechten naargelang van de politieke partijen waartoe ze behoren. Met andere woorden, afdelingen van bijvoorbeeld CD&V en VLD verschillen terzake significant van elkaar. Maar er zijn ook duidelijke verschillen naargelang van de grootte van de gemeente, los van de partij waartoe die afdelingen behoren. Hoe groter de gemeente, hoe meer belang de afdelingen hechten aan taalgebruik, het samenleven van culturen, godsdienst, ontwikkelingssamenwerking, handel en economie, criminaliteit en sport.

In een meervoudige variantieanalyse hielden we zowel rekening met de partij als met de grootte van de gemeente om na te gaan welke factor het meest bepalend is voor het duiden van de verschillen in het belang dat lokale partijen aan de verschillende thema's hechten. Uit deze analyse komt naar voor dat voor bijna alle facetten de politieke familie een doorslaggevende rol speelt.⁶ Voor het taalgebruik, het samenleven van verschillende culturen, ontwikkelingssamenwerking, handel en economie en criminaliteit zien we ook een effect van gemeentegrootte.

De situering van de eigen lokale partijafdeling en van de nationale partij op een klassieke links-rechtsschaal, 0 (extreemlinks) tot 10 (extreemrechts), geeft de algemene ideologische positionering van de lokale partijafdelingen aan en vormt zodoende een indicator van gelijkenissen of verschillen in inhoudelijke stellingen. De analyse leert dat er inzake links-rechts positionering duidelijke verschillen bestaan naargelang van de partij waartoe de afdeling behoort terwijl er – over de partijgrenzen heen – geen noemenswaardige verschillen bestaan naargelang van de grootte van de gemeente waarin de afdelingen actief zijn.

6. Enkel wat betreft het belang dat men hecht aan onderwijs en politiek met propere handen zien we geen noemenswaardige verschillen naargelang van de partij die men vertegenwoordigt.

Ook de vraag met welke andere partijen de afdelingsverantwoordelijken zich qua beleidsprogramma verwant voelen, met welke partijen ze het meest en het minst beleidsinhoudelijke verschillen en overeenkomsten zien, geeft een inhoudelijke positionering van de afdeling aan. Dat geldt evenzeer voor de vraag met welke partij ze in geen geval in een meerderheid zou stappen. Het spreekt voor zich dat de analyse hier duidelijke verschillen oplevert naargelang van de partij waartoe die afdelingen behoren. Daarnaast zien we dat er ook, los van de specifieke partijen, duidelijke verschillen zijn naargelang van de grootte van de gemeente waartoe de afdeling behoort.⁷

In de vragenlijst werd gepeild – via een vijfpuntenschaal, van 1 (helemaal akkoord) tot 5 (helemaal niet akkoord) –⁸ naar de opvatting van lokale partijverantwoordelijken over de werking van de democratie (voorzitter van de gemeenteraad, verplichte rits bij de lijststopmaak, paritair schepencollege, burgemeester en de voorzitter van het OCMW/eerste schepen niet van hetzelfde geslacht, voorzitter van het OCMW moet lid zijn van het schepencollege en onverenigbaarheid van het mandaat van burgemeester met dat van federaal of regionaal parlementslid). Ook hier zijn duidelijke verschillen vast te stellen naargelang van de partij waartoe de afdelingen behoren, terwijl er op zich geen noemenswaardige verschillen zijn naargelang van de grootte van de gemeente, los van de partij, waarin die afdelingen actief zijn.

Zoals gesteld zullen we niet de houding of opvatting van alle afdelingen over alle thema's bespreken. We zijn immers enkel geïnteresseerd in de vraag of en in welke mate de lokale afdelingen uit één mond spreken. De weerhouden variabelen per partij werden geselecteerd op grond van ANOVA, enkelvoudige variantieanalyse. Deze statistische techniek laat toe om significante verschillen tussen de gemiddelden voor verschillende categorieën van een categorische variabele, zoals de partij waartoe de afdeling behoort, op te sporen. Met andere woorden, d.m.v. deze analysetechniek kunnen groeps-gemiddelden vergeleken worden. Eigen aan deze techniek is dat ze niet alleen rekening houdt met de verschillen tussen de groepen, maar ook rekening houdt met de verschillen binnen de groepen. Daarom maakt deze techniek het ons mogelijk om rekening te houden met de variantie binnen een bepaalde politieke familie. Door analyse van de standaardafwijkingen die horen bij het gemiddelde ontstaat zodoende een beeld van de mate van onenigheid binnen een bepaalde groep. Hoe groter deze standaardafwijking, hoe meer de meningen binnen deze groep verdeeld zijn.

Zoals aangegeven zijn we geïnteresseerd in de variantie binnen een bepaalde groep. Een belangrijke voorwaarde bij variantieanalyse is dat de varianties of standaardafwijkingen die gepaard gaan met de gemiddelden ongeveer gelijk moeten zijn. Als dat niet het geval is, dan is de eigenlijke variantieanalyse niet be-

7. Met uitzondering van de partij waarmee men in geen geval een meerderheid wil mee vormen, i.c. hoofdzakelijk het Vlaams Belang.
8. Daarnaast ook de categorie 'weet niet'. Deze kleine groep werd verder niet geanalyseerd.

trouwbaar. Het is over deze homogeniteit – of het gebrek eraan – dat deze bijdrage handelt. Ook voor de homogeniteit van de varianties is er een specifieke statistische test namelijk de Levene's test. Wanneer de Levene's test resulteert in een p-waarde kleiner dan 0,050 dan is er een probleem met de homogeniteit van de varianties. In de literatuur spreekt men in dat geval ook van heteroscedasticiteit. Het zijn precies deze gevallen die voor onze analyse interessant zijn. In het bijzonder geeft de analyse de thema's aan waarover er duidelijke verschillen zijn m.b.t. de eensgezindheid binnen de partijen.

Via deze techniek deelden we de thema's in onderstaande tabellen op. Voor die gevallen waarbij de varianties niet homogeen zijn, gaan we na binnen welke partijen er een hoge mate van eensgezindheid is, of net niet. Voor het al dan niet homogeen zijn van die varianties gebruiken we de resultaten van de Levene's test als criterium. In het geval dat er verschillen zijn in de mate waarin men het eens is over een bepaald item bekijken we welke partijen het beduidend meer en beduidend minder onderling eens zijn. Op die manier kijken we naar die aspecten waar vertegenwoordigers binnen een specifieke partij opmerkelijk meer of minder eensgezindheid aan de dag leggen in vergelijking met andere partijen. De resultaten van deze analyse worden per partij besproken. Op welke punten de partijen het, in vergelijking met de andere partijen, in hoge mate eens zijn, of net niet, blijkt uit de tabellen. Bij het ontbreken van die eensgezindheid, dus in het geval van uiteenlopende houdingen binnen één partij, gaan we ten slotte na in welke mate deze eventuele heterogeniteit toe te schrijven is aan de grootte van de gemeenten waarin de afdelingen actief zijn.

3. Nationale impact op lokale afdelingen van Vlaamse partijen

De invloed van nationale partijen op de lokale afdelingen kan op verschillende manieren gebeuren. Zo kan 'Brussel' bijv. punten voor het lokaal verkiezingsprogramma suggereren of vereisten stellen t.a.v. de lokale campagne of lijstvorming. Uit een bevraging van de Vlaamse partijhoofdkwartieren bleek dat de gemeenteraadsverkiezingen echt wel een lokaal gebeuren zijn.⁹ Nationale partijen tekenen enkele algemene krijtlijnen uit maar de lokale afdelingen beschikken over heel wat autonomie. Er is niet voorzien in een formele en systematische controle van lokale partijprogramma's. Als er inhoudelijke onverenigbaarheden aan het licht komen wordt er informeel overlegd.

De hogere bestuursniveaus van de partijen kunnen ook invloed proberen uit te oefenen op het vormen van lokale bestuursmeerderheden. Over dit laatste aspect werd in 2006 in een interuniversitair onderzoek aan lokale partijverantwoordelij-

9. Deze schriftelijke bevraging via email vond plaats in februari 2007. Alle partijen die in dit onderzoek aan bod komen werden bevraagd, we ontvingen evenwel geen antwoord van Spirit.

ken gevraagd welke invloed de provinciale of arrondissementale bestuursorganen uitoefenen op de keuze van een coalitiepartner in hun gemeente. Over de partijgrenzen heen stelt 44,7% van de lokale partijverantwoordelijken dat deze organen geen enkele invloed uitoefenen. Daarnaast zijn resp. 9,7% en 19,5% van oordeel dat deze invloed zeer zwak of zwak is. Slechts resp. 12,4% en 2,6% vinden dat deze invloed sterk of heel sterk is.¹⁰ We kunnen die antwoorden ook uitdrukken d.m.v. een schaalscore van 1 (geen enkele invloed) tot 5 (heel sterke invloed). Uit onze analyse blijkt een gemiddelde schaalscore van 2,08 met een standaardafwijking van 1,24. We kunnen dan ook besluiten dat m.b.t. de invloed van de hogere bestuursorganen op de keuze van de lokale coalitiepartner de autonomie van de lokale afdelingen hoog is.

Geldt dat voor alle partijen in gelijke mate? De gemiddelden per partij worden weergegeven in tabel 1. In deze tabel vinden we de laagste gemiddelde scores bij Groen! en de VLD, het hoogste gemiddelde bij Spirit. Met andere woorden, de invloed van de bovenlokale bestuursorganen is, volgens de betrokken lokale partijverantwoordelijken, het laagst bij Groen! en de VLD, het hoogst bij Spirit. Daarnaast zien we ook duidelijke verschillen in de standaardafwijkingen. Ze zijn het laagst bij Groen! en het hoogst bij de groep 'andere'¹¹ en Spirit. Deze standaardafwijkingen geven de mate van (on)eensgezindheid binnen een groep aan. Bij Groen! is er terzake meer eensgezindheid terwijl er bij Spirit meer onenigheid is over de invloed van de bovenlokale bestuursorganen. Dat er noemenswaardige verschillen zijn in deze eensgezindheid, kunnen we afleiden uit de significantie van de Levene's test (zie infra).¹²

Tabel 1. Invloed van de provinciale en arrondissementale bestuursorganen op de keuze van een coalitiepartner naargelang van de partij en de gemeentegrootte.

	n	gem.	st. afw.		n	gem.	st. afw.
CD&V	95	2,04	1,20	t.e.m. 21	170	1,90	1,10
Groen!	61	1,82	1,09	23-25	143	2,06	1,26
SPa	110	2,20	1,21	27-35	132	2,27	1,36
N-Va	56	2,13	1,22	37+	40	2,30	1,20
Spirit	37	2,41	1,44	Total	485	2,08	1,24
VLD	89	1,90	1,19				
Andere	38	2,34	1,49				
Totaal	486	2,08	1,24				

10. De resterende 11,1% van de respondenten antwoordde met "weet niet" of antwoordde niet op deze vraag.
11. In deze groep "andere" vinden we hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend, de kleine groep Vlaams Belang-vertegenwoordigers terug, naast enkele respondenten die zich voorstellen als vertegenwoordigers van een lokale lijst of een kartellijst.
12. Meer specifiek bedraagt de bijhorende p-waarde bij de Levene's test 0,005.

Tabel 2. Invloed van de provinciale en arrondissementele bestuursorganen op de keuze van een coalitiepartner naargelang de gemeentegrootte per partij.

	CD&V			Groen!			Spa			N-Va			Spirit			VLD		
	n	gem.	st. afw.	n	gem.	st. afw.	n	gem.	st. afw.	n	gem.	st. afw.	n	gem.	st. afw.	n	gem.	st. afw.
t.e.m. 21	39	2,13	1,08	16	1,69	1,01	49	2,04	1,17	10	2,30	1,16	8	1,75	1,04	32	1,53	0,98
23-25	28	2,04	1,35	17	1,47	0,72	36	2,22	1,27	15	2,27	1,33	11	2,27	1,42	27	2,04	1,26
27-35	24	2,08	1,28	23	2,00	1,17	21	2,43	1,29	21	2,14	1,24	10	2,80	1,93	21	2,00	1,34
37+	4	1,00	0,00	5	2,60	1,67	4	2,75	0,50	9	1,78	1,20	8	2,75	1,04	8	2,38	0,92
Totaal	95	2,04	1,20	61	1,82	1,09	110	2,20	1,21	55	2,15	1,22	37	2,41	1,44	88	1,88	1,17

In welke mate zijn er verschillen naargelang van de grootte van de gemeente? Uit tabel 1 kunnen we afleiden dat, globaal genomen, de invloed van bovenlokale bestuursorganen toeneemt naarmate de gemeenten groter zijn. Daarnaast zien we ook dat de onenigheid het grootst is in de gemeenten met 27 tot 35 raadleden, terwijl in de kleine gemeenten de eensgezindheid het grootst is.

Wat met de verschillen binnen de politieke partijen? Zijn er significante verschillen naargelang van de grootte van de gemeente? Op het niveau van de verschillende partijen levert dat niet telkens dezelfde tendens op (zie tabel 2). Bij Groen!, SP.a, Spirit en de VLD zien we, zoals in de globale analyse, een toenemende invloed naargelang de gemeenten groter zijn. Bij CD&V en N-VA vinden we de omgekeerde tendens. Op het niveau van de verschillende partijen zijn deze verschillen echter niet statistisch significant. Niettemin zien we dat de uiteenlopende meningen van de partijverantwoordelijken van Spirit geduid kunnen worden door de grootte van hun gemeente.

Hieruit valt te leren dat de bovenlokale partijorganen globaal genomen weinig invloed proberen uit te oefenen op de vorming van de lokale bestuursmeerderheid.

Leidt die lokale autonomie ertoe dat de lokale afdelingen van nationale partijen ook verschillende standpunten innemen over een aantal inhoudelijke kwesties? Spreekt bijv. de CD&V in de verschillende Vlaamse gemeenten uit één mond of zijn er zoveel lokale CD&V's als gemeenten waar ze actief zijn?

4. Analyse per politieke partij

4.1 CD&V

CD&V	
Eensgezindheid	Onenigheid
Belang van criminaliteit en sport.	Gebruik van streefcijfers voor jongere én oudere kandidaten.
Gebruik van streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische afkomst.	Belang van samenleven van verschillende culturen.
Links-rechtssituering van nationale partij.	Houding tegenover cumulverbod.

Uit de bevraging van de lokale partijverantwoordelijken van CD&V (N = 100) blijkt dat er binnen die partij een sterke eensgezindheid bestaat over het hanteren van streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische origine, terwijl de meningen duidelijker verdeeld zijn als het gaat om streefcijfers voor jongeren en ouderen. De CD&V-afdelingen maken wel veel gebruik van streefcijfers voor jongeren en ouderen, terwijl dat heel weinig gebeurt voor kandidaten van niet-Belgisch origine. De analyse leert tevens dat de afdelingen in de grotere gemeenten vaker gebruik maken van losse streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgisch origine.

Voor het overige zijn de verschillen tussen de lokale CD&V-afdelingen naargelang van de grootte van de gemeente beperkt.

Aan welke thema's hechten de CD&V-afdelingen bij het opstellen van het verkiezingsprogramma belang? Onder de verschillende CD&V-afdelingen bestaat er een grote eensgezindheid over het belang van de thema's criminaliteit en sport, terwijl over het belang van het samenleven van culturen de meningen sterk uiteen liggen: onafgezien van de grootte van de gemeente hechten de CD&V-afdelingen veel belang aan steun aan het lokaal verenigingsleven en aan sport, terwijl ze relatief weinig belang hechten aan het samenleven van verschillende culturen. Uit de analyse van de CD&V-afdelingen leren we dat voor de meeste van de 20 thema's er geen noemenswaardige verschillen zijn naargelang van de grootte van de gemeente. Voor het belang dat men hecht aan ruimtelijke ordening, taalgebruik, het samenleven van verschillende culturen en criminaliteit zien we daarentegen wel noemenswaardige verschillen afhankelijk van de grootte van de gemeente. De CD&V hecht in de kleinere gemeenten (tot 25 raadsleden) significant meer aandacht aan ruimtelijke ordening dan haar partijgenoten in grotere gemeenten. Deze trend zien we ook bij de verantwoordelijken van de VLD en N-VA, terwijl we de omgekeerde trend zien bij Spirit, Groen! en SP.a.

Het belang dat CD&V-afdelingen hechten aan het taalgebruik, het samenleven van culturen en criminaliteit neemt gestaag toe naarmate de gemeenten groter worden. Dat geldt ook voor andere partijen. Het gaat hier m.a.w. over een trend die partij-overstijgend is. Deze thema's hangen samen met de omvang van de gemeente, eerder dan met de specifieke partijen die erin actief zijn.

Uit eerder onderzoek bleek dat parlementsleden en kiezers van de CD&V zich centrumrechts situeren op een klassieke links-rechtsschaal.¹³ Deze positionering vinden we ook bij de lokale partijverantwoordelijken. Globaal genomen situeren ze hun eigen afdeling (5,5) iets minder rechts dan de nationale partij (5,7). Over de situering van de nationale partij op deze schaal bestaat grote eensgezindheid onder de verantwoordelijken van de lokale afdelingen. Daarnaast stellen we ook een hoge correlatie vast tussen de situering van de eigen afdeling en de partij op nationaal vlak (0,531). Cruciaal echter is dat er geen noemenswaardige verschillen te vinden zijn in de situering van de CD&V op de links-rechtsschaal naargelang van de grootte van de gemeenten.

Met welke partij voelen de lokale partijverantwoordelijken zich het meest inhoudelijk verwant? De relatieve meerderheid verkiest de SP.a (41,9%), ongeveer een vierde verkiest de N-VA, bijna een vijfde opteert voor de VLD. Met welke partij voelen ze zich het minst inhoudelijk verwant? Van alle lokale CD&V-verantwoordelijken antwoordt 59% Vlaams Belang, 14,5% voelt zich het minst verwant met de VLD. 82,9% van de CD&V-verantwoordelijken wil in geen geval een meerder-

13. DEVOS, C., VAN LIEFFERINGE, H., VERLET, D., *Op het kruispunt van de politiek. Links en rechts in Vlaanderen*. Gent, Academia Press, 2006.

heid vormen met het Vlaams Belang. Hoewel er in de grotere gemeenten (+37 raadsleden) een meer uitgesproken voorkeur is voor de SP.a, is het globaal verband tussen de voorkeur voor een specifieke partij en de grootte van de gemeente niet statistisch significant.¹⁴

Globaal genomen is er binnen de CD&V minder eensgezindheid over de onverenigbaarheid tussen het burgemeesterschap en een parlementair mandaat. Over het algemeen zijn de CD&V'ers – zoals de VLD'ers – niet te vinden voor dit cumulverbod. Daarnaast vinden de lokale CD&V-verantwoordelijken het minder dan hun collega's van andere partijen een goede zaak dat de voorzitter van de gemeenteraad niet de burgemeester moet zijn. Tenslotte stellen we m.b.t. de verschillende stellingen i.v.m. veranderingen van de lokale democratie geen verschillen vast tussen de CD&V-afdelingen naargelang van de grootte van de gemeente.

4.2 Groen!

Groen!

Eensgezindheid

Belang van ruimtelijke ordening, leefmilieu, ontwikkelingssamenwerking, participatie en inspraak, verkeersveiligheid en mobiliteit. Links-rechtssituering van eigen afdeling. Houding tegenover cumulverbod.

Onenigheid

Belang van levensbeschouwing en sport. Gebruik van streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische afkomst.

De lokale Groen!-verantwoordelijken (N = 82) zijn het – net zoals bij de SP.a – onderling relatief minder eens over quota of streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgisch origine dan de lokale afdelingen van andere partijen. Toch gebruiken, globaal genomen, de lokale verantwoordelijken van Groen! net zoals de SP.a vaak dergelijke streefcijfers. In 24% van de afdelingen is dit het geval. In de gemeenten met 23 of 25 raadsleden ligt dit gebruik hoger (40%), in de kleinste gemeenten het laagst (14%). Voor het overige zijn er geen noemenswaardige verschillen tussen de lokale Groen!-afdelingen m.b.t. het hanteren van quota en streefcijfers.

Ook over het belang van de respectievelijke verkiezings-thema's bestaat onder de Groen!-verantwoordelijken grote eensgezindheid. Ze zijn het in hoge mate eens over het belang van ruimtelijke ordening, taalgebruik, leefmilieu, ontwikkelingssamenwerking, participatie en inspraak, verkeersveiligheid en mobiliteit. Enkel over het belang van de verkiezings-thema's godsdienst en sport liggen de menin-

14. De gevonden waarde voor Cramer's V bedraagt 0,307 met een bijhorende p-waarde van 0,303.

gen sterker uiteen dan dat in andere partijen het geval is. De afdelingen van Groen! hechten meer belang aan ruimtelijke ordening, leefmilieu, ontwikkelings-samenwerking, participatie en inspraak, verkeersveiligheid en mobiliteit dan de afdelingen van andere partijen. Minder dan andere partijen hechten de Groen!-afdelingen belang aan taalgebruik, belastingen, godsdienst, handel en economie, criminaliteit, werkgelegenheid en sport. Uit de analyse blijkt dat er weinig verschillen zijn tussen de Groen!-afdelingen naargelang van de omvang van de gemeente waarin ze actief zijn. Dit komt overeen met de hoge mate van eensgezindheid over het belang van de meeste thema's. Minder eensgezindheid is er over het belang van het thema sport: hier zien we wel duidelijke verschillen naargelang van de grootte van de gemeente. In de grotere gemeenten hechten Groen!-afdelingen hier (nog minder) belang aan. Het gebrek aan eensgezindheid over het aspect godsdienst kunnen we niet duiden op grond van de grootte van de gemeente.

De verantwoordelijken van lokale Groen!-afdelingen situeren hun eigen afdeling en de partij op nationaal vlak het meest uitgesproken links (telkens 2,0). Vooral over de situering van de lokale afdeling is er een hoge mate van eensgezindheid. Binnen geen enkele partij zien we daarover meer eensgezindheid. Net zoals bij de CD&V, is er ook bij Groen! een hoge correlatie tussen de situering van de eigen afdeling en van de partij op nationaal vlak (0,505). Gezien de hoge mate van eensgezindheid bij de vertegenwoordigers van Groen! is het weinig verrassend dat er geen noemenswaardige verschillen zijn in de links-rechtssituering van de partij naargelang van de grootte van de gemeenten.

Over de keuze van partijen waarmee Groen!-verantwoordelijken zich het meest en het minst verwant voelen, stellen we vast dat 65,3% van de Groen!-verantwoordelijken zich, zoals verwacht, het meest verwant voelt met de SP.a. 13,3% opteert voor de CD&V. In deze voorkeuren zien we duidelijke verschillen naargelang van de grootte van de gemeente: de voorkeur voor SP.a neemt toe naarmate de gemeente groter is. In de kleinste gemeenten (kleiner dan 23 zetels) opteert 38,9% van de Groen!-verantwoordelijken voor de SP.a. In de grootste gemeenten (27+) stijgt dit tot 81,8%. In de kleinste gemeenten opteert een derde voor de CD&V. De CD&V wordt door 43,9% van de Groen!-verantwoordelijken als partij naar voor geschoven die in tweede instantie inhoudelijk het sterkst overeen komt met het programma van Groen!. In de kleinere gemeenten is dit minder het geval (28,6%), maar daar stipte men vaker de CD&V aan op nummer één. In de kleinste gemeenten noemt men vaker de SP.a in tweede instantie. Globaal genomen stelt 81,3% van de Groen!-afdelingen opnieuw zoals verwacht dat de inhoudelijke overeenkomsten het geringst zijn met het Vlaams Belang. In de kleinste gemeenten is dit in "slechts" 47,6% van de gemeenten het geval en stelt men in 23,8% van de gemeenten dat de inhoudelijke verschillen het grootst zijn met de VLD. Over de vraag met welke partij Groen!-afdelingen in geen geval in een meerderheid stappen is er heel grote eensgezindheid: het Vlaams Belang. In 90,9% van de gevallen stelt men in geen geval in zee te gaan met het Vlaams Belang. Hier zijn geen verschillen naargelang van de grootte van de gemeenten.

Ook over diverse voorstellen m.b.t. de werking van de lokale democratie zijn de Groen!-afdelingen het onderling in hoge mate eens. Deze eensgezindheid is het grootst over het cumulverbod tussen het burgermeesterschap en een parlementair mandaat. Groen! is de grootste voorstander van dit cumulverbod. Dit verbod hanteert de partij ook binnen haar eigen organisatie. Groen! is ook de grootste voorstander van het invoeren van een verplichte rits en van de paritaire samenstelling van het schepencollege. Binnen Groen! zijn er over die punten geen noemenswaardige verschillen naargelang van de grootte van de gemeente.

4.3 SP.a

SP.a	
Eensgezindheid	Onenigheid
Belang van sociale zaken.	Belang van ontwikkelingssamenwerking. Gebruik van streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische afkomst, jongeren én ouderen. Houding tegenover invoeren verplichte rits, paritaire samenstelling college en verschillend geslacht burgemeester/OCMW-vrz. of eerste schepen.

Bij de lokale SP.a-verantwoordelijken (N = 115) zijn er niet veel te vinden voor bindende quota. Over het gebruik van losse streefcijfers voor jongeren, ouderen en kandidaten van niet-Belgische afkomst daarentegen lopen de meningen nogal uiteen. Niettemin zien we dat globaal genomen veel afdelingen gebruik maken van dergelijke losse streefcijfers, net zoals de CD&V voor jongeren en ouderen en Groen! voor kandidaten van niet-Belgische origine. Hoewel de vertegenwoordigers uit de grotere gemeenten vaker gebruik maken van dergelijke streefcijfers zijn de verschillen in grootte van gemeenten op zich niet statistisch significant.

De groep van lokale SP.a-verantwoordelijken valt niet op door haar (on)eensgezindheid over het belang van verschillende verkiezingsthema's. Enige uitzonderingen hierop zijn de hoge eensgezindheid over het belang van sociale zaken enerzijds en het relatieve gebrek aan eensgezindheid over het belang van het thema ontwikkelingssamenwerking anderzijds. Wat vinden de SP.a-verantwoordelijken in vergelijking met andere partijen globaal genomen belangrijker? Bij het opstellen van het programma hechten ze veel belang aan sociale zaken, werkgelegenheid, vergrijzing en – net zoals hun collega's van Groen! – aan verkeersveiligheid en mobiliteit. Globaal genomen hechten ze minder belang aan handel en economie. Slechts m.b.t. het belang van drie thema's is er een significant verschil naargelang van de grootte van de gemeente: godsdienst, ontwikkelingssamenwerking en vergrijzing. Voor deze drie thema's geldt hetzelfde patroon: hoe groter de gemeente, hoe meer belang men er aan hecht.

De lokale SP.a-verantwoordelijken situeren hun eigen afdeling en de nationale partij duidelijk links op de klassieke links-rechtsschaal. Enkel de verantwoordelijken van Groen! situeren hun partij nog linkser. De lokale SP.a-verantwoordelijken situeren hun eigen afdeling (2,5) iets linkser dan de nationale partij (2,8). Ook hier stellen we een heel sterke correlatie vast tussen de situering van de eigen afdeling en van de partij op nationaal vlak (0,689). Tussen de SP.a-afdelingen zijn er geen noemenswaardige verschillen te vinden in de links-rechtssituering naargelang van de grootte van de gemeente waarin die afdelingen actief zijn.

Het ideologische profiel van een (lokale) partij(-afdeling) uit zich natuurlijk in veel meer dan in het belang dat men hecht aan verkiezingsthema's of in de links-rechtssituering. Op de vraag met welke partij de lokale SP.a-verantwoordelijken zich het meest inhoudelijk verwant voelen, antwoordt 31,5% CD&V, 27,9% Groen! en 18,9% VLD. Hier zien we duidelijke verschillen naargelang van de grootte van de gemeente. Zo opteren de SP.a-verantwoordelijken uit grotere gemeenten minder voor de CD&V (18,5%). Daarnaast zien we dat de voorkeur voor Groen! toeneemt naarmate de gemeente groter is (van 12,5% in de kleinste gemeenten tot 48,1% in de grootste gemeenten). In de kleinste gemeenten is er daarnaast een grotere voorkeur voor de VLD (27,1% tegenover 18,9% gemiddeld). De CD&V, VLD en Groen! worden ook vaak genoemd als partij die in tweede of derde instantie nauw aanleunt bij het eigen SP.a-programma. Uit de analyse blijken terzake geen noemenswaardige verschillen naargelang van de grootte van de gemeente. De lokale partijverantwoordelijken van de SP.a voelen zich het minst verwant met het Vlaams Belang (75,7%), de partij waarmee in geen geval een meerderheid wordt gevormd (94,6%).

Met betrekking tot verschillende voorstellen i.v.m. het versterken van de lokale democratie stellen we vast dat de SP.a-verantwoordelijken – zoals de CD&V-verantwoordelijken – zich minder kunnen vinden in de stelling dat het een goede zaak is dat de voorzitter van de gemeenteraad niet meer per definitie de burgemeester is. Daarnaast zien we meer dan in andere partijen interne onenigheid over voorstellen die betrekking hebben op de vertegenwoordiging van vrouwen (nl. de verplichte rits, paritaire samenstelling van het college alsook de burgemeester en voorzitter OCMW die van een ander geslacht zouden moeten zijn). Deze onenigheid komt echter niet overeen met verschillen naargelang van de grootte van de gemeente. Dat is wel het geval voor de heterogeniteit m.b.t. de stelling over het voorzitterschap van de raad: hoe kleiner de gemeente, hoe meer SP.a-verantwoordelijken vinden dat het een goede zaak is dat de voorzitter van de gemeenteraad niet per definitie de burgemeester is.

4.4 N-VA

N-VA	
Eensgezindheid	Onenigheid
Belang van politiek met propere handen en werkgelegenheid.	Belang van leefmilieu.
Gebruik van streefcijfers voor kandidaten van niet-Belgische afkomst, jongeren én ouderen.	Links-rechtssituering van eigen afdeling en nationaal.
Houding tegenover pariteit in schepencollege.	

Meer dan bij de andere partijen zijn de N-VA-verantwoordelijken (N = 59) het onderling eens over het gebruik van losse streefcijfers voor de vertegenwoordiging van jongeren, ouderen en kandidaten van niet-Belgische afkomst op de lijst. Ze maken minder dan andere partijen gebruik van dergelijke streefcijfers. Er zijn terzake binnen de groep N-VA-verantwoordelijken geen verschillen vast te stellen naargelang van de grootte van de gemeenten.

Is er onderling verschil over de mate waarin ze belang hechten aan specifieke verkiezingsthema's? Ze zijn het in hoge mate eens over het belang van de thema's werkgelegenheid en politiek met propere handen, terwijl er relatief veel onenigheid is over het belang van het thema leefmilieu. Deze onenigheid kunnen we niet duiden door rekening te houden met de grootte van de gemeente. Uit de vergelijking met andere partijen blijkt dat de N-VA-vertegenwoordigers relatief veel belang hechten aan criminaliteit en taalgebruik. Hier blijken telkens duidelijke verschillen naargelang van de grootte van de gemeente te bestaan: hoe groter de gemeente waarin de N-VA-verantwoordelijken actief zijn, hoe meer belang ze aan deze thema's hechten. Dat geldt ook voor het belang dat N-VA-verantwoordelijken hechten aan het samenleven van verschillende culturen, handel en economie en vergrijzing. Daarentegen hechten de N-VA-ers uit de kleinere gemeente meer belang aan het thema ruimtelijke ordening.

De lokale verantwoordelijken van de N-VA situeren hun eigen afdeling en hun nationale partij duidelijk aan de rechterzijde. De eigen afdeling (6,5) staat gemiddeld iets minder rechts dan de nationale partij (6,8). Maar achter deze gemiddelden gaat een relatief hoge onenigheid schuil. Uit de analyse blijken immers relatief hoge standaardafwijkingen. Er is wel een grote overeenstemming tussen de situering van de eigen afdeling en die van de nationale partij (0,773): hoe linkser of rechtser men de eigen afdeling situeert, des te linkser resp. rechtser zal men ook de nationale partij situeren. De onenigheid over de links-rechtssituering van de partij kunnen we niet duiden door de grootte van de gemeente.

Op de vraag met welke partij de lokale NV-A-partijvoorzitters zich het meest inhoudelijk verwant voelen, antwoordt de overgrote meerderheid CD&V (84,5%). Bij de kleinste gemeenten is deze voorkeur voor de CD&V minder uitgesproken. Zes van de elf voorzitters uit deze gemeenten opteren voor CD&V, twee voor het Vlaams Belang. Verder zien we dat VLD, Vlaams Belang en SP.a worden ge-

noemd als partijen die in tweede instantie inhoudelijk verwant zijn met de eigen partij (resp. 37,7%, 22,6% en 17,0%). Met welke partijen voelen lokale N-VA-verantwoordelijken zich het minst verwant? Blijkbaar met de progressieve of linkse partijen: Groen! scoort hier 35,8% en 30,2% van de lokale N-VA-voorzitters kiest voor SP.a. "Slechts" 17% of 9 N-VA-verantwoordelijken vermelden het Vlaams Belang. Een meerderheid stelt wel geen bestuursmeerderheid te willen vormen met het Vlaams Belang (56,1%). Hier kunnen, temeer wegens het beperkt aantal waarnemingen, geen noemenswaardige verschillen naargelang de grootte van de gemeente vastgesteld worden.

Globaal genomen is er bij de N-VA-verantwoordelijken een grote eensgezindheid over de pariteit in de samenstelling van het college van Burgemeester en Schepenen. Deze lokale N-VA-politici zijn het niet eens met dat voorstel. Wel vinden ze het een goede zaak dat de voorzitter van de gemeenteraad de burgemeester moet zijn. Uit de analyse blijken echter geen noemenswaardige verschillen in deze opvatting naargelang van de grootte van de gemeente.

4.5 Spirit

Spirit	
Eensgezindheid	Onenigheid
Belang van het samenleven van verschillende culturen. Houding tegenover ondubbelen voorzitterschap gemeenteraad en burgermeesterschap.	Belang van ruimtelijke ordening, criminaliteit en politiek met propere handen. Houding tegenover verschillend geslacht burgemeester/OCMW-vz of eerste schepenen.

Van deze kleinere partij telt de steekproef relatief gezien weinig partijvoorzitters (N = 43). Dat maakt dat de opsplitsing van deze groep lokale Spirit-verantwoordelijken naar o.a. de grootte van de gemeente met heel veel nuance en voorzichtigheid gepaard moet gaan. De verschillen naar grootte van de gemeente zijn echter verwaarloosbaar.

Wat het gebruik van quota en streefcijfers betreft, levert de analyse weinig opmerkelijke vaststellingen op. De cijfers leren wel dat de Spirit-vertegenwoordigers minder dan gemiddeld opteren voor streefcijfers voor ouderen (26% tegenover 33% gemiddeld).

Ook over het belang dat lokale Spirit-verantwoordelijken hechten aan de verschillende thema's bij het opstellen van het verkiezingsprogramma blijkt een grote eensgezindheid te bestaan, zeker wat betreft het samenleven van verschillende culturen. De meningen binnen de groep Spirit-vertegenwoordigers zijn meer verdeeld over het belang van ruimtelijke ordening, criminaliteit en politiek met propere handen. Aan welke facetten hechten de vertegenwoordigers van Spirit meer of minder belang in vergelijking met de vertegenwoordigers van andere partijen? Ze hechten meer belang aan de thema's cultuur en het samenleven van verschil-

lende culturen, minder aan ruimtelijke ordening, handel en economie, verkeersveiligheid, mobiliteit en vergrijzing.

De verantwoordelijken van Spirit situeren hun afdeling (2,9) en de nationale partij (2,9) duidelijk aan de linkerkant. Er is een sterke samenhang tussen de linksrechtssituering van de eigen afdeling en de nationale koepel (0,805).

Met welke partij voelen de lokale Spirit-verantwoordelijken zich het meest of minst inhoudelijk verwant? De overgrote meerderheid van deze groep vindt dat de SP.a inhoudelijk het nauwst aanleunt bij hun partij (76,2%). Deze liefde bleek niet meteen wederzijds te zijn (slechts 13,5% van de SP.a-verantwoordelijken stelden dat Spirit het meest aanleunt bij hun gedachtegoed).¹⁵ Daarnaast wordt Groen! door 58,5% van de Spirit-verantwoordelijken op de tweede plaats gezet. Het minst verwant voelen de Spiritisten zich met het Vlaams Belang (85,0%). 97,5% van deze groep wil in geen geval met het Vlaams Belang in zee gaan om een meerderheid te vormen.

Globaal gezien is er bij de Spirit-verantwoordelijken weinig eensgezindheid over de stelling dat de burgemeester en de voorzitter van het OCMW/de eerste schep niet van hetzelfde geslacht mogen zijn. Over de vraag of het een goede zaak is dat de voorzitter van de gemeenteraad niet langer de burgemeester moet zijn, is er wel eensgezindheid, nl. algemene instemming.

4.6 VLD

VLD

Eensgezindheid	Onenigheid
Belang van belastingen, handel en economie en criminaliteit. Houding tegenover invoeren verplichte rits, paritaire samenstelling college en verschillend geslacht burgemeester/OCMW-vz of eerste schepen.	Belang van cultuur, sociale zaken, het samenleven van verschillende culturen, godsdienst, leefmilieu, ontwikkelingssamenwerking, verkeersveiligheid, mobiliteit en de steun aan het lokaal verenigingsleven. Links-rechtssituering van eigen afdeling en nationaal. Houding tegenover ontduubelen voorzitterschap gemeenteraad en burgermeesterschap en cumulverbod.

Binnen de groep van lokale VLD-verantwoordelijken (N = 102) zijn er geen opvallende scores – noch wat betreft interne (on)eensgezindheid, noch wat het gebruik ervan betreft – te noteren m.b.t. de stellingen over het hanteren van quota's of streefcijfers. Wel blijken er significante verschillen te bestaan naargelang van de grootte van de gemeenten m.b.t. het gebruik van losse streefcijfers voor de vertegenwoordiging van kandidaten van niet-Belgische afkomst. In de gemeenten met 23 of 25 raadsleden maken de VLD-afdelingen het minst gebruik van derge-

15. Zoals gesteld moeten we deze resultaten nuanceren wegens het beperkt aantal Spirit-afdelingen dat aan dit onderzoek meewerkte.

lijke streefcijfers (9%), terwijl in de grootste gemeenten (+27 raadsleden) ze er het vaakst mee werken (35%).

Tussen de VLD-afdelingen bestaat er een grote eensgezindheid over het belang van het thema criminaliteit. Bij de VLD-vertegenwoordigers zijn er wel meer onderlinge verschillen dan in andere partijen over het belang van heel wat andere verkiezingsthema's. Dit is het geval voor sociale zaken, godsdienst, leefmilieu, participatie en inspraak, werkgelegenheid, verkeersveiligheid en mobiliteit. Over het belang van deze thema's liggen de meningen uiteen. De lokale VLD-verantwoordelijken hechten veel belang aan belastingen, handel/economie en criminaliteit. Minder belangrijk dan andere partijen vinden ze cultuur, sociale zaken, het samenleven van verschillende culturen, godsdienst, leefmilieu, ontwikkelingssamenwerking, verkeersveiligheid, mobiliteit en de steun aan het lokaal verenigingsleven. Is de onenigheid binnen de VLD toe te schrijven aan de verschillen in de grootte van de gemeente? Neen, uit de analyse blijkt dat er in geen enkel geval significante verschillen te vinden zijn in het belang dat VLD-verantwoordelijken aan verkiezingsthema's hechten naargelang van de grootte van de gemeente.

De VLD-verantwoordelijken situeren hun afdeling rechts van het centrum (6,3), hun nationale partij situeren ze minder rechts (5,8). De 'basis' ziet 'Brussel' m.a.w. als iets linkser dan de eigen afdeling. In vergelijking met de andere partijen levert de analyse een vrij zwakke correlatie op tussen de situering van de eigen afdeling en die van de nationale partij (0,280). Een meer linkse of rechtse situering van de eigen afdeling hangt m.a.w. niet sterk samen met een meer linkse of rechtse situering van de nationale partij. Voorts zijn er geen significante verschillen in de links-rechtssituering van de eigen afdelingen naargelang van de grootte van de gemeente.

Opmerkelijk is wel dat die significante verschillen er wel zijn als het gaat om de situering van de nationale partij. De VLD-verantwoordelijken in kleinere gemeenten situeren de nationale partij dichter bij het centrum situeren (5,4) dan lokale VLD-voorzitters uit gemeenten met 23 of 25 raadsleden (6,36). Bij de verantwoordelijken uit de categorie 27-35 raadsleden bedraagt dit gemiddelde 5,6; in de grootste gemeenten (+37 raadsleden) 6,1 (in +27 is dat 5,7).

Op de vraag met welke partij de lokale VLD-voorzitters zich het meest inhoudelijk verwant voelen, antwoordt de relatieve meerderheid CD&V (60,2%). Daarnaast verkiest 17,2% SP.a. In de grootste gemeenten (+27 raadsleden) is de voorkeur voor de CD&V groter (77,4%), terwijl in de gemeenten met 23 of 25 raadsleden de SP.a vaker wordt genoemd (22,6%). Ook de partijen die in tweede instantie worden vernoemd zijn SP.a en CD&V (resp. door 41,7% en 22,6%). De partij waarmee de lokale VLD-verantwoordelijken zich het minst verwant voelen is het Vlaams Belang (46,7%), gevolgd door Groen! (22,8%) en SP.a (16,3%). Van alle lokale VLD-verantwoordelijken wil 75,3% in geen geval met het Vlaams Belang een meerderheid vormen. Daarnaast antwoordt resp. 8,6% en 6,2% dat niet met Groen! of CD&V te willen doen. In de kleinere gemeenten wordt het Vlaams

Belang door de VLD-voorzitters minder vaak genoemd (59,3%), terwijl deze partij het vaakst wordt genoemd in de gemeenten met 23 of 25 raadsleden (93,1%).

Bij de lokale VLD'ers liggen de meningen over verschillende maatregelen ter versterking van de lokale democratie nogal uiteen. Dat geldt voor de vraag of het een goede zaak is dat de voorzitter van de gemeenteraad niet meer per definitie de burgemeester is. Ook over de cumul liggen de meningen uiteen. Daartegenover staat – in tegenstelling tot de SP.a – dat er bij de VLD-vertegenwoordigers wel eensgezindheid is over maatregelen die betrekking hebben op de vertegenwoordiging van vrouwen (nl. de verplichte rits, paritaire samenstelling van het college alsook de burgemeester en voorzitter OCMW die van een ander geslacht zouden moeten zijn). De lokale VLD'ers zijn het met deze voorstellen niet eens. Zoals de vertegenwoordigers van de CD&V zijn ook deze van de VLD niet te vinden voor de onverenigbaarheid van het mandaat van burgemeester met een parlementair mandaat. Belangrijker echter is dat we voor geen enkele van deze stellingen noemenswaardige verschillen kunnen vaststellen naargelang van de grootte van de gemeente.

5. Conclusie

Aan het nationale belang van de gemeenteraadsverkiezingen wordt niet getwijfeld. Er wordt zelfs beweerd dat de nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen voortdurend is toegenomen. Nationale partijen en kopstukken zouden o.a. met hun programmapunten het lokale erf inkleuren. Ons onderzoek moet in de context van de nog niet afgeronde discussie naar de mate van nationalisering geplaatst worden. Om de verhouding lokale – nationale politiek af te wegen, staan diverse meetinstrumenten ter beschikken (partijstructuren, verschillen tussen verkiezingsuitslagen, ...) waarvan we er twee gebruikten.

In de eerste plaats gingen we na in welke mate provinciale en arrondissementele bestuursorganen invloed proberen uit te oefenen op de vorming van lokale bestuursmeerderheden. Volgens de lokale partijverantwoordelijken valt dit best mee. Ze stellen immers globaal genomen dat er op dit vlak van lokale autonomie kan gesproken worden en dat er nauwelijks sprake is van inmenging van bovenaf.

Daarnaast gingen we heel uitgebreid in op de vraag of de lokale afdelingen van Vlaamse partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 uit één mond spraken. Of ze m.a.w. met betrekking tot hun programmapunten uniform optraden. Ons onderzoek toont aan dat, alvast m.b.t. de vragen die we selecteerden, de lokale afdelingen van een nationale partij in belangrijke mate uit één mond spreken. Onze analyse geeft niet aan dat er sprake is van een grote verscheidenheid van opvattingen tussen afdelingen binnen eenzelfde nationale partij

over een aantal beleidsinhoudelijke kwesties. Hiermee is de discussie over de nationalisering van de lokale verkiezingen uiteraard niet beslecht.

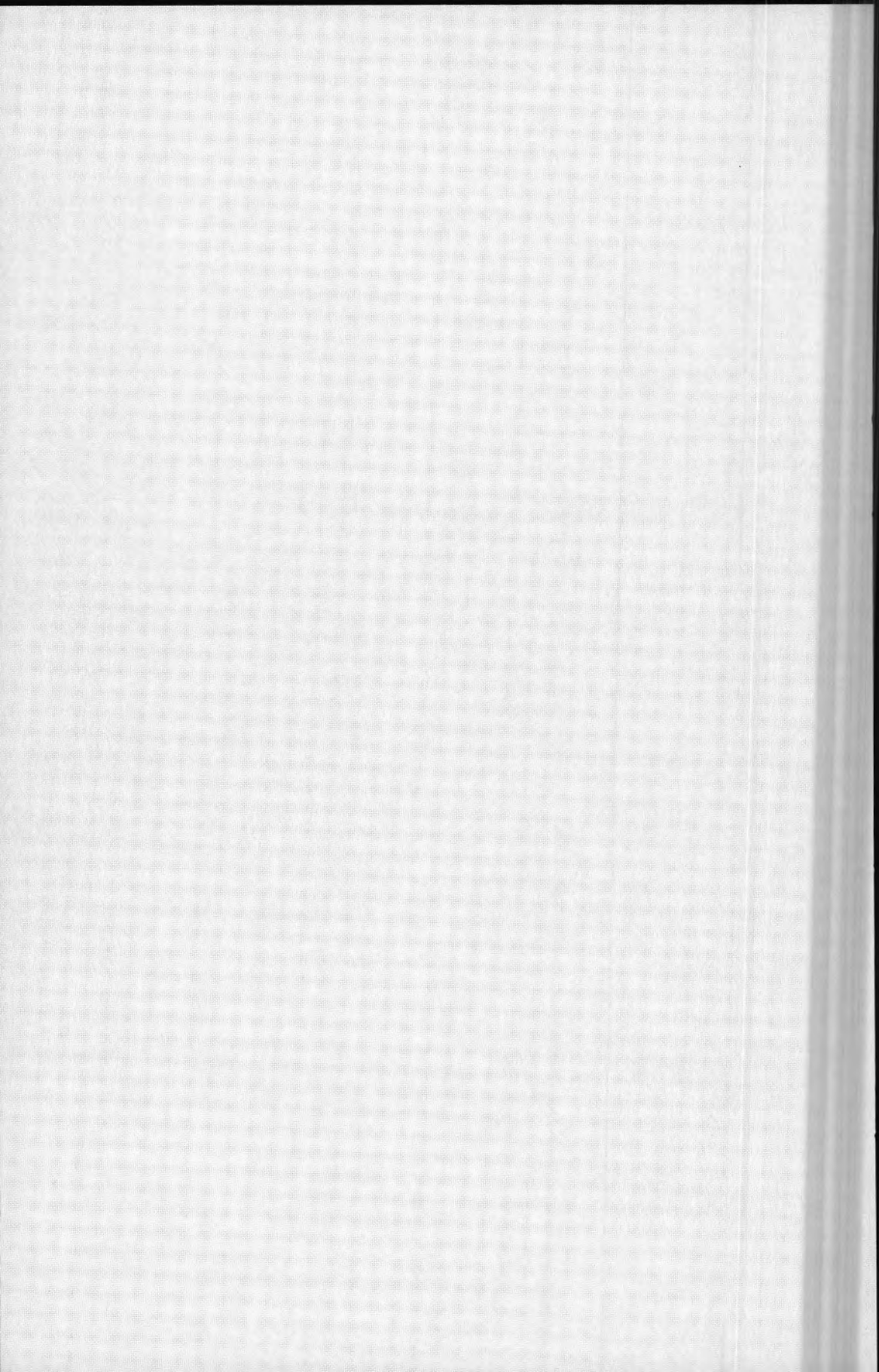
Deze bijdrage leert wel dat, globaal genomen, de grootte van de gemeente zelden kan ingeroepen worden in het duiden van de relatieve oneensgezindheid binnen de politieke families. Die eensgezindheid is het grootst bij de Groen!-verantwoordelijken, het kleinst bij de liberale familie. Het zijn meteen ook de twee partijen waarvan de lokale verantwoordelijken de invloed van bovenlokale bestuursniveaus het kleinst inschatten in vergelijking met de verantwoordelijken van andere partijen.

DEEL III

WAT BEPAALT WINST OF VERLIES?

Loont besturen? Electorale voor- en nadelen van bestuursdeelname bij gemeenteraadsverkiezingen

Jan VERMEIR¹
Bruno HEYNDELS

ABSTRACT

We analyse the presence of a cost of ruling and/or incumbency advantage in the municipal elections in Flanders of 1988, 1994 and 2000. The empirical work concentrates on vote share evolutions of the three main parties: CD&V, Sp.a and VLD. We find evidence that being in power leads to an incumbency advantage, especially for those parties who provide the mayor. The results indicate that this electoral advantage is not uniform among parties (the socialist party appears to benefit more) and, importantly, the incumbency advantage seems to dampen over successive elections. From the perspective of the local politicians, it is important to keep in mind that this incumbency advantage at the local level was insufficient to compensate for the general trend of the major parties to lose votes at *all* levels of government. Indeed, even in the 1988 elections – where a clear local incumbency (mayor) advantage could be identified for each of the three parties – it was the case that government parties on average lost votes.

1. Inleiding

In een democratische context gelden verkiezingen als dé ultieme test waaraan beleidsvoerders worden onderworpen. De kiezer kan het gevoerde beleid afstraffen of belonen, of zijn vertrouwen in de politieke beloftes van de respectieve partijen uitspreken. Wat er ook van zij, naderende verkiezingen zorgen steevast voor politieke onzekerheid en onrust bij zowel de meerderheids- als de oppositiepartijen. Verkiezingen zijn natuurlijk geen loterij: de verkiezingsuitslag is bijgevolg in zekere mate voorspelbaar. Er bestaat een uitgebreide literatuur die systematische invloeden onderzoekt van economische, politieke en sociologische variabelen. Eén van de meest verrassende vaststellingen is het bestaan van een zogenaamde

1. E-mailadres: jan.vermeir@vub.ac.be, bruno.heyndels@vub.ac.be. We danken Kris Deschouwer voor opmerkingen op een eerdere versie van deze paper. Jan Vermeir is aspirant van het FWO-Vlaanderen.

cost of ruling. Deze verwijst naar het fenomeen dat de aan de macht zijnde partijen bij de verkiezingen vaker stemmen verliezen dan winnen. Anderzijds kunnen aan deelname aan het bestuur ook electorale voordelen verbonden zijn. Dan spreekt men van een *incumbency advantage*. Het zijn deze electorale voor- en nadelen die het centrale aandachtspunt vormen in voorliggende studie. Concreet, onderzoeken we het bestaan van een *cost of ruling* en *incumbency advantage* op het niveau van de Vlaamse gemeenteraadsverkiezingen.

In paragraaf II geven we een kort overzicht van de relevante literatuur. Onze empirische analyse is samengevat in paragraaf III. We onderzoeken hoe de partijen die de gemeente bestuurden (desgevallend als lid van een coalitie) scoorden in de verkiezingen die volgden op hun bestuursdeelname. Dit onderzoek heeft betrekking op de periode 1982-2000.² We vinden dat bestuurspartijen inderdaad een electoraal verlies kennen. Politieke ontwikkelingen op federaal en regionaal niveau kunnen echter een invloed hebben op de lokale verkiezingsuitslagen. Partijen volgen bij gemeenteraadsverkiezingen vaak de nationale trend. Zoals de literatuur voorspelt zijn het de partijen die op federaal niveau aan de macht zijn die vaak electoraal verlies lijden. Om rekening te houden met deze invloeden, analyseren we de stemveranderingen van de drie voornaamste bestuurspartijen. In navolging van Ackaert stellen we vast dat er voor de verkiezingen van 1988 een systematisch verschil is tussen partijafdelingen die deelnamen aan het bestuur en partijafdelingen die in de oppositie zaten. Partijafdelingen die de burgemeester leveren halen een betere verkiezingsuitslag dan andere partijafdelingen.³ Dit suggereert dat er bepaalde electorale voordelen verbonden zijn aan de burgemeestersjerp: een zogenaamd *incumbency advantage*. Voor CD&V en VLD verdwijnt dit voordeel in 1994 en 2000. Voor de Sp.a daarentegen vinden we ook voor die verkiezingen dat partijafdelingen die de burgemeester leveren beter scoren. Een samenvatting van de belangrijkste resultaten en een discussie over de mogelijke verklaringen wordt gegeven in paragraaf IV.

2. Het uitbreiden tot de verkiezingen van 2006 was niet aangewezen door de belangrijke structurele verschuiving op het niveau van enkele grote partijen. Concreet leidde de kartellijsten Sp.a-Spirit en CD&V-N-VA ertoe dat resultaten van deze lijsten anno 2006 moeilijk te vergelijken zijn met de resultaten van de respectieve kartelpartners in 2000. Cruciaal ook voor een studie als de onze is het feit dat het zeer vaak voorkwam dat één van beide kartelpartners wél en een andere niet deel uitmaakte van de bestuurscoalitie. Dit maakt het natuurlijk empirisch onmogelijk om stemverschuivingen toe te wijzen aan deze of gene partij. Als alternatief zouden we hebben kunnen kijken naar die gemeenten waar de partijen niet als kartel opkwamen. Echter, dit leek ons niet aangewezen omdat we er niet redelijkerwijze kunnen vanuit gaan dat het vormen van een kartel los zou staan van het (verwachte) electorale succes. Dergelijke hypothese zou nochtans noodzakelijk zijn geweest om de evolutie doorheen te tijd te analyseren zoals dat verder in het artikel gebeurt.
3. ACKAERT, J., De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988. Analyse van de resultaten., *Res Publica*, nr. 3, 1989, 359-384.

II. Kost besturen stemmen? Een overzicht van de literatuur

1. Inleiding

De *cost of ruling* is een begrip uit de literatuur over kies- en populariteitsfuncties. Deze literatuur probeert verkiezingsresultaten of populariteit te verklaren aan de hand van economische en politieke variabelen, zoals de economische groei en werkloosheid of het aantal partijen in de regering. Een belangrijke vaststelling in deze literatuur is dat regeringspartijen gemiddeld verliezen bij de volgende verkiezingen. Het electoraal verlies is groter naarmate de bestuurspartijen langer aan de macht zijn geweest. Analoog neemt de populariteit van regeringspartijen systematisch af naarmate ze langer aan de macht zijn.⁴ Soms wordt een electorale cyclus waargenomen. Regeringspartijen winnen aan populariteit vlak na de verkiezingen (het zogenaamde *honeymoon effect*) en kennen een dieptepunt in het midden van de legislatuur (*mid-term effect*). Op het einde van de legislatuur blijft er een netto-verlies aan populariteit.⁵

Nannestad en Paldam onderzoeken 283 nationale verkiezingen in 19 ontwikkelde democratieën en kijken naar het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat van regeringspartijen.⁶ Ze definiëren het netto-verkiezingsresultaat van de regeringspartijen als het verschil in de percentages van de stemmen vóór en na de bestuursdeelname. Stel dat een regering uit n partijen bestaat, dan is het percentage van de geldige stemmen dat naar deze partijen gaat respectievelijk voorafgaand en na de bestuursdeelname

$$S_1 = \sum_{i=1}^n S_1^i \text{ en } S_2 = \sum_{i=1}^n S_2^i$$

waarbij i (1... n) de verschillende regeringspartijen zijn. Het netto-verkiezingsresultaat van de regeringspartijen is dan $C = S_2 - S_1$.

4. MUELLER, J.E., Presidential Popularity from Truman to Johnson, *American Political Science Review*, vol. 64, 1970, 18-34. GOODHART, C.A.E. en R.J. BHANSALI, Political Economy, *Political Studies*, vol. XVIII, nr. 1, 1970, 43-106. FREY, B.S. en F. SCHNEIDER, A Politico-Economic Model of the United Kingdom, *Economic Journal*, vol. 88, 1978, 243-253. SCHNEIDER, F. en W. W. en POMMEREHNE, Politico-Economic Interactions in Australia: Some Empirical Evidence, *Economic Record*, vol. 56, 1980, 113-131. CHAPPELL, H.W. Jr., Aggregate Vote Functions for the U.S. Presidency, Senate and House, *The Journal of Politics*, vol. 55, nr. 1, 1993, 207-217. NANNESTAD, P. en M. PALDAM, The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years, *Public Choice*, vol. 79, 1994, 213-245. VEIGA, L.G., Popularity functions for the Portuguese Prime Minister, Government, Parliament and President, *European Journal of Political Research*, vol. 33, 1998, 347-361. CHAPPELL, H.W. Jr., en L.G. VEIGA, Economics and elections in Western Europe: 1960-1997, *Electoral Studies*, vol. 19, 2000, 183-197.
5. PALDAM, M., The distribution of election results and the two explanations of the cost of ruling, *European Journal of Political Economy*, vol. 2, 5-24.
6. NANNESTAD, P. en M. PALDAM, The cost of ruling. A foundation stone for two theories, pp. 17-44 in DORUSSEN, H. en M. TAYLOR (red.), *Economic Voting*, Routledge/ECPR Studies in European Political Science, Londen, 2002.

De bevindingen van Nannestad en Paldam zijn samengevat in Tabel 1. Voor alle landen behalve Duitsland, is het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat van de regeringspartijen negatief. Gemiddeld kennen regeringspartijen een verlies van 2.5% van de stemmen. Bovendien kunnen Nannestad en Paldam de hypothese niet verwerpen dat deze *cost of ruling* hetzelfde is voor alle landen.⁷ De *cost of ruling* is dus dezelfde voor verschillende electorale systemen en partijstructuren. In een vroegere studie stellen ook Rose en Mackie vast dat regeringspartijen gemiddeld stemmen verliezen.⁸ Zij vinden echter dat het gemiddeld verlies groter is in Angelsaksische landen dan in continentaal Europa en Scandinavië.

Of de *cost of ruling* afhangt van het kiessysteem en partijstructuren of niet, de vaststelling blijft dat regeringspartijen op nationaal niveau gemiddeld stemmen verliezen. In paragraaf 2 geven we een overzicht van de voornaamste verklaringen voor deze *cost of ruling*.

Besturen mag dan al een electoraal verlies opleveren, er zijn mogelijk ook voordelen verbonden aan het bestuur. We gaan verder in op deze voordelen in paragraaf 3.

Tabel 1. De *cost of ruling* in ontwikkelde democratieën.

Land	Type verkiezing	N	Gemiddeld netto-verkiezingsresultaat C
Australië	House of Representatives	21	-1.95
België	Kamer der Volksvertegenwoordigers	15	-3.7
Canada	House of Commons	16	-4.02
Denemarken	Folketinget	21	-0.77
Duitsland	Bundestag	13	0.67
Finland	Eduskunta	14	-3.1
Frankrijk	Assemblée Nationale	14	-3.27
Ierland	Dail Eirann	15	-3.73
IJsland	Alting	15	-4.95
Italië	Camara dei Deputati	12	-1.88
Japan	House of Representatives	17	-2.65
Luxemburg	Chambre des Députés	8	-5.39
Nederland	Tweede Kamer	15	-2.46
Nieuw Zeeland	House of Representatives	16	-3.8
Noorwegen	Stortinget	13	-0.42
Oostenrijk	Nationalrat	15	-1.71
Verenigd Koninkrijk	House of Commons	14	-1.91
Verenigde Staten	President	12	-2.5
Zweden	Andra Kammaren	17	-2.12
Alle regeringen		283	-2.54

Bron: Nannestad en Paldam, *a.w.*, 2002.

7. Nannestad en Paldam, *a.w.*, 2002 definiëren de *cost of ruling* λ als minus het verwachte verkiezingsresultaat C van de regeringspartijen, $-\eta(C)$, en die kan gelijkgesteld worden aan het gemiddelde verkiezingsresultaat, dus de *cost of ruling* $\lambda = -\eta(C) \approx -\text{gemiddelde}(C)$.
8. ROSE, R. en T.T. MACKIE, *Incumbency in Government: Asset or Liability*, pp. 115-137 in H. Daalder, en P. Mair (eds.), *Western European Party Systems*, Sage Publications, London, 1983.

2. Mogelijke verklaringen voor een *cost of ruling*

2.1 Inleiding

De eerste auteur die een mogelijke verklaring formuleerde voor de *cost of ruling* is Mueller.⁹ Die stelt dat een Amerikaanse president systematisch aan populariteit verliest naarmate hij langer aan de macht is doordat er een "coalitie van minderheden" wordt gevormd. Hij ontleent het begrip "coalitie van minderheden" aan een hoofdstuk uit het basiswerk "An Economic Theory of Democracy" van Downs.¹⁰ In 2.2. schetsen we in het kort, de hypothese van de "coalitie van minderheden" van Downs. Mueller haalt echter ook andere argumenten aan dan de uitleg van Downs om te verklaren waarom een "coalitie van minderheden" de populariteit van een president stelselmatig aantast. Het argument dat de inconsistente beloften van de president of regeringspartij worden ontkracht naarmate de regeringsperiode vordert, werd verder uitgewerkt door Nannestad en Paldam (2.3.).¹¹ Een andere verklaring voor de *cost of ruling* komt van Paldam en Skott.¹² Zij baseren zich op het mediaankiezermodel (2.4.). Tenslotte is er de hypothese van de grievenasymmetrie of *grievance asymmetry*, een ander begrip uit de literatuur rond kies- en populariteitsfuncties, als mogelijke verklaring voor het gemiddeld negatieve netto-verkiezingsresultaat van regeringspartijen (2.5.).

2.2 De "coalitie van minderheden"

Mueller was de eerste om een regressie te schatten die de populariteit van een (Amerikaans) president verklaart aan de hand van economische en politieke variabelen.¹³ In deze populariteitsfunctie introduceert Mueller een trendvariabele die het populariteitsverlies meet ten gevolge van de tijd die de president al aan de macht is. Deze variabele, die de *cost of ruling* meet, noemt hij de "coalitie van minderheden"-variabele. De idee dat een bestuurspartij aan populariteit kan verliezen door een coalitie van minderheden ontleent hij aan Downs.¹⁴ Downs stelt zich de vraag hoe een oppositiepartij de verkiezingen kan winnen wanneer de regeringspartij voor elke beleidskeuze het standpunt van de meerderheid kan innemen.

De regeringspartij neemt steeds het standpunt in van de meerderheid van de kiezers. De meerderheid van de kiezers zou de regeringspartij dus moeten steunen. Deze meerderheid van de kiezers bestaat echter voor de verschillende beleids-

9. MUELLER, J.E., Presidential Popularity from Truman to Johnson, *American Political Science Review*, vol. 64, 1970, 18-34.

10. DOWNS, A., *An Economic Theory of Democracy*, New York, Harper and Row, 1957.

11. NANNESTAD en PALDAM, *a.w.*, 2002.

12. PALDAM, M., en P. SKOTT, A rational-voter explanation of the cost of ruling, *Public Choice*, vol. 83, 1995, 159-172.

13. MUELLER, *a.w.*, 1970.

14. DOWNS, *a.w.*, 1957, 55-60.

keuzes niet steeds uit dezelfde groep kiezers. De meeste kiezers zullen soms tot de meerderheid en soms tot de minderheid behoren. Meer dan de helft van de kiezers zal dus vroeg of laat door de regering teleurgesteld worden. Wanneer de meeste kiezers nu net die beleidskeuzes belangrijker vinden, waarover ze het met de regering oneens zijn, dan kan de oppositiepartij de verkiezingen winnen. Ze wint dan de verkiezingen door voor een aantal beleidskeuzes het standpunt van de minderheid in te nemen en dus een coalitie van minderheden te vormen.

De argumentatie van Downs is bedoeld om een verklaring te geven waarom een oppositiepartij soms de verkiezingen kan winnen. Dat is niet helemaal hetzelfde als verklaren waarom een regeringspartij gemiddeld stemmen verliest bij verkiezingen. Downs vermeldt wel dat de kans dat een regeringspartij verslagen wordt door een coalitie van minderheden, groter wordt naarmate ze langer aan de macht is.¹⁵ Naarmate een regeringspartij langer aan de macht is, maakt die immers meer beleidskeuzes en wordt het aantal kiezers dat tot een minderheid behoort groter. Voor een deel van de kiezers, zijn de beleidskeuzes waarvoor ze tot de minderheid behoren belangrijker dan die waarvoor ze tot de meerderheid behoren, waardoor de aanhang van de regeringspartijen systematisch slinkt.

2.3 Inconsistente beloften en de "constant sucker-fraction"

Naast de verwijzing naar de redenering van Downs, geeft Mueller nog enkele andere mogelijke argumenten waarom de "coalitie van minderheden"-variabele een deel van de populariteit van de president verklaart. De term "coalitie van minderheden"-hypothese dekt dus verschillende ladingen, ook al omdat Downs eigenlijk iets anders probeert te verklaren.

Nannestad en Paldam werken het argument van Mueller verder uit, dat een president aanhang verliest doordat hij zijn beloftes niet kan waarmaken.¹⁶ Een partij komt aan de macht door een reeks tegenstrijdige beloftes te maken. Ze kan die beloftes echter nooit realiseren. Wanneer ze eenmaal aan de macht is, wordt steeds meer duidelijk dat de beloftes niet te realiseren zijn, en verliest de regering aanhang. Deze hypothese impliceert echter dat er een deel van de kiezers zich steeds om de tuin laat leiden. Gesteld dat de *cost of ruling* gemiddeld dezelfde is in de verschillende ontwikkelde democratieën, dan moet in deze landen een constante fractie kiezers om de tuin geleid worden.¹⁷ Veel bewijs lijkt er echter niet voor deze hypothese.

15. DOWNS, *a.w.*, 1957, 60.

16. NANNESTAD en PALDAM, *a.w.*, 2002.

17. Nannestad en Paldam, *a.w.*, 2002 noemen deze constante fractie de "constant sucker-fraction".

2.4 De mediaankiezer en de mediaankloof

Paldam en Skott vertrekken van het mediaankiezermodel om een andere hypothese naar voor te schuiven.¹⁸ Het model gaat uit van twee partijen en een ééndimensionele beleidsruimte: De kiezers en de twee partijen bevinden zich op een links-rechts-as. Het mediaankiezermodel voorspelt dat beide partijen opschuiven naar de positie van de mediane kiezer. In het model van Paldam en Skott gebeurt dat echter niet helemaal. De partijen bevinden zich op een punt respectievelijk links en rechts van de mediane kiezer. De afstand tussen beide partijen noemen ze de mediaankloof. De algemene idee is nu dat een deel van de kiezers binnen deze kloof hun stem steeds afwisselt om zo afwisselend een links en rechts beleid te bekomen. Gemiddeld doorheen de tijd is het beleid een compromis tussen links en rechts en ligt het dus dichterbij de mediane kiezer dan het beleid van beide partijen afzonderlijk.¹⁹ Doordat een deel van de kiezers steeds zijn stem verandert bij de volgende verkiezingen, verliest de bestuurspartij echter steeds stemmen en bestaat er een *cost of ruling*.²⁰

De cruciale veronderstelling van het model is dat de partijen nooit helemaal opschuiven naar het punt van de mediane kiezer. Paldam en Skott halen aan dat de partijen wel verschillend moeten zijn, anders hebben de kiezers geen enkele reden om een stem uit te brengen. Bovendien moet het partijstandpunt eerst goedgekeurd worden door de partijleden en die hebben een andere voorkeur dan de mediane kiezer.

Hoewel de *cost of ruling* empirisch niet afhankelijk is van het kiessysteem of van de partijstructuur, is dit model erg restrictief.²¹ Niet alle landen kennen immers een twee-partijsysteem. Paldam en Skott argumenteren echter dat veel landen twee blokken van partijen kennen. Ze stellen ook dat de links-rechts-dimensie, hoewel een grote vereenvoudiging van de werkelijkheid, in veel landen de dominante dimensie is. Stevenson suggereert dat in de Benelux, die geen twee duidelijke partijblokken kent, er toch een links-rechts-concurrentie bestaat tussen mogelijke coalitiepartners van de christen-democraten in het centrum.²² Kiezers in het centrum willen dus een afwisseling van linkse en rechtse coalitiepartners van

18. PALDAM en SKOTT, *a.w.*, 1995.

19. Alesina en Rosenthal ontwikkelen een soortgelijk model waarbij de kiezers in het midden hun stem niet verdelen in de tijd, maar over de uitvoerende en wetgevende macht om zo een compromisbeleid te bekomen. Zo formuleren ze een mogelijke verklaring voor het fenomeen van *divided government* in de Verenigde Staten (de situatie waarbij president en congres tot een verschillende partij behoren). ALESINA, A. en H. ROSENTHAL, A Theory of Divided Government, *Econometrica*, vol. 64, nr. 6, 1996, 1311-1341.

20. Het model werd uitgebreid door Stevenson zodat het niet alleen de *cost of ruling* verklaart, maar ook waarom deze kost groter wordt naarmate de bestuurspartij langer aan de macht is. STEVENSON, R.T., The Cost of ruling, cabinet duration, and the "median-gap" model, *Public Choice*, vol. 113, 2002, 157-178.

21. NANNESTAD en PALDAM, *a.w.*, 2002.

22. STEVENSON, R.T., *a.w.*, 2002.

de christen-democraten, om zo een centrumbeleid te bekomen. Het is natuurlijk niet erg duidelijk hoe het argument van Stevenson opgaat in het geval van paarse regeringen.

2.5 De "grievenasymmetrie"

Een laatste verklaring voor de kost van het besturen is de *grievance asymmetry* of grievenasymmetrie. De hypothese van de grievenasymmetrie stelt dat positieve veranderingen een kleiner effect hebben op het stemgedrag dan negatieve veranderingen.²³ Een stijging van de werkloosheid zou dus een groter electoraal verlies veroorzaken dan dat een daling van de werkloosheid tot winst leidt. Wanneer de bestuurspartijen nu besturen zoals dat door de rationele kiezer wordt verwacht, dan verbeteren sommige variabelen en verslechteren andere. Gemiddeld is er dan een negatief netto-verkiezingsresultaat voor de regeringspartijen. Het bestaan van een grievenasymmetrie wordt gesuggereerd door Mueller en Bloom en Price.²⁴ Deze laatste vinden bewijzen voor een grievenasymmetrie op geaggregeerd niveau in de VS. In een analyse van kiesintenties in West-Europese landen vindt Lewis-Beck geen grievenasymmetrie.²⁵ Nannestad en Paldam vonden echter dat de reactie van kiezers in Denemarken op een economische verslechtering ongeveer driemaal groter was dan op een economische verbetering.²⁶

Het bestaan van een grievenasymmetrie wordt bevestigd in de (economische) psychologie. Daar wordt de grotere reactie op verliezen dan op winsten *loss aversion* genoemd. Tversky en Kahneman geven een overzicht van het empirisch bewijs voor het bestaan hiervan.²⁷

3. De voordelen van het bestuur: de *incumbency advantage*

Er zijn mogelijk ook electorale voordelen verbonden aan het bestuur.²⁸ Er bestaat een uitgebreide literatuur over de voordelen van de macht bij verkiezingen voor het congres of bij legislatieve verkiezingen op het niveau van de staten in de

23. NANNESTAD, P. en M. PALDAM, The grievance asymmetry revisited: A micro study of economic voting in Denmark, 1986-92, *European Journal of Political Economy*, vol; 13, 1997; 81-99.

24. MUELLER, a.w., 1970. (1975)

25. LEWIS-BECK, M.S., *Economics and Elections: The major Western Democracies*, Ann Arbor, Michigan University Press, 1988.

26. NANNESTAD, P. en M. PALDAM, a.w., 1997.

27. TVERSKY, A. en D. KAHNEMAN, 'Loss aversion in riskless choice: a reference-dependent model', *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 106, nr. 4, 1991, 1039-1061. Zie ook KAHNEMAN, D. En A. TVERSKY, Prospect theory: an analysis of decision under risk, *Econometrics*, vol. 47, nr. 2, 1979, 263-21. TVERSKY, A. en D. KAHNEMAN, Rational Choice and the Framing of Decisions, *Journal of Business*, vol. 59, nr. 4, 1986, 251-278.

28. ROSE en MACKIE, a.w., 1983.

V.S.²⁹ Zo winnen afgevaardigden die voor de eerste maal verkozen zijn, bij de volgende verkiezingen gemiddeld stemmen (de zogenaamde *sophomore surge*). Kandidaten die het ambt reeds bekleden hebben een aantal voordelen die de andere kandidaten niet hebben. Zo staan ze meer in de belangstelling en hebben ze gemakkelijker toegang tot de media, wat hen meer naambekendheid en zichtbaarheid oplevert. Bovendien hebben ze een aantal middelen ter beschikking in het kader van hun ambt (budgetten, personeel, en informatiekanaalen) die ze ook voor electorale doeleinden kunnen gebruiken. Zo kunnen ze aan politiek dienstbetoon doen en gemakkelijker campagnefondsen werven.

III. De *cost of ruling* in de Vlaamse gemeenteraadsverkiezingen

1. Inleiding

Om de 6 jaar vinden in de 308 Vlaamse gemeenten gemeenteraadsverkiezingen plaats. Op die dag, de tweede zondag van oktober, kiezen de inwoners van een gemeente tussen de 7 en de 55 gemeenteraadsleden. Het precieze aantal hangt af van het aantal inwoners. Wanneer een partij over een absolute meerderheid van de zetels beschikt, kan ze alleen het bestuur uitmaken, zoniet wordt een coalitie gevormd. In de voorbije bestuursperiode (2001-2006) bijvoorbeeld, kent ongeveer dertig procent van de gemeenten een één-partijbestuur; de rest van de gemeenten had een coalitiebestuur.³⁰ Hoewel de bestuurspartijen over meer dan de helft van de zetels in de gemeenteraad beschikken, behaalden ze niet altijd meer dan de helft van de stemmen. Bij de verkiezingen van 1994, behaalden de partijen die in de volgende legislatuur het bestuur gingen uitmaken gemiddeld 57 procent van de stemmen. In een gemeente als Kalmthout echter, behaalde de bestuurspartij slechts 41,8% van de stemmen en beschikte toch over 13 van de 25 zetels. De reden hiervoor is dat voor de toewijzing van de zetels de Imperiali-methode wordt

29. De literatuur over *incumbency advantage* handelt over het electorale voordeel van een kandidaat die een bepaald ambt – president, gouverneur, of afgevaardigde – reeds bekleedt. Zie bijvoorbeeld COX, G.W., en J.N. KATZ, Why Did the Incumbency Advantage in U.S. House Elections Grow?, *American Journal of Political Science*, vol. 40, nr. 2, 1996, 478-497. GELMAN, A. en G. KING, *a.w.*, 1991. Het kiessysteem in de Verenigde Staten is het majoritair systeem (Single Member Plurality). Wanneer de afgevaardigde voor het House of Representatives voor een bepaald district een Democraat is, dan heeft deze afgevaardigde een electoraal voordeel ten opzichte van de Republikeinse kandidaat, die niet over dezelfde middelen beschikt en vice versa. De term *incumbency* geldt zowel voor de uitvoerende macht (president of gouverneur) als voor de legislatieve macht (afgevaardigden) en is dus niet het equivalent van de dichotomie "regering-oppositie". De electorale voordelen van *incumbency*, zoals zichtbaarheid en dienstbetoon, zijn echter grotendeels dezelfde als die van een regeringspartij.

30. GEYS, B., Hoe verdeeld is de lokale politiek?, *Res Publica*, vol. XLV, nr. 4, 2003, 633-649.

gebruikt en hoewel dit een 'proportionele' methode is, bevoordeelt het toch de grotere partijen.³¹

De literatuur over de *cost of ruling* voorspelt dat de bestuurspartijen bij de volgende verkiezingen minder stemmen behalen. Het netto-verkiezingsresultaat van de bestuurspartijen is dus systematisch negatief. Wanneer we, zoals eerder vermeld, het percentage van de geldige stemmen behaald door de bestuurspartijen bij de verkiezingen vóór hun bestuursdeelname S_1 noemen en het percentage van de geldige stemmen voor deze partijen na hun bestuursdeelname S_2 , dan definiëren we het netto-verkiezingsresultaat C van de bestuurspartijen als $S_2 - S_1$. In paragraaf 2. gaan we na of het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat C van de bestuurspartijen significant negatief was bij de verkiezingen van 1988, 1994 en 2000 en of er dus sprake is van een *cost of ruling* op gemeentelijk niveau in Vlaanderen.

Mogelijk worden gemeenteraadsverkiezingen ook beïnvloed door nationale factoren. Dat zou betekenen dat de verkiezingsresultaten van de bestuurspartijen voor een deel ook de nationale evolutie van deze partijen op federaal of regionaal niveau reflecteren en niet noodzakelijk een lokale *cost of ruling*. Daarom analyseren we in paragraaf 3 ook het verkiezingsresultaat voor de drie voornaamste bestuurspartijen CD&V, Sp.a en VLD afzonderlijk. Ackaert toonde reeds aan dat de drie traditionele partijen het in 1988 net beter deden wanneer ze aan het bestuur deelnamen dan wanneer ze in de oppositie zaten.³² Voor de daaropvolgende verkiezingen vond hij geen verschil meer.³³ Het resultaat van 1988 suggereert dat er in dat jaar sprake was van een incumbency advantage. In onze analyse zullen we nagaan of deze incumbency advantage enkel bestaat voor partijen die de burgemeester leveren of ook voor partijen die enkel één of meer schepenen leveren. Daarbij vergelijken we niet enkel de gemiddelden, maar schatten we de incumbency advantage aan de hand van een regressie. In navolging van Gelman en King regresseren we de verkiezingsuitslag van een partij op haar vorige uitslag en dummy-variabelen die aangeven of de partij een burgemeester of schepenen levert.³⁴

2. De *cost of ruling* in de Vlaamse gemeenten

Om het netto-verkiezingsresultaat van de bestuurspartijen in elke Vlaamse gemeente te berekenen, moeten we eerst de stempercentages S_1 en S_2 berekenen. S_1 en S_2 zijn echter niet altijd te bepalen. S_1 is het percentage van de geldige stemmen behaald door de bestuurspartijen bij de verkiezingen voorafgaand aan de bestuursdeelname. De bestuurspartijen hebben echter niet altijd in dezelfde vorm aan de verkiezingen

31. ACKAERT, J., *De gemeenteraadsverkiezingen*, Leuven, Davidsfonds, 1994.

32. ACKAERT, J., *a.w.*, 1989.

33. ACKAERT, J., *De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1994. Analyse van de resultaten.*, *Res Publica*, 1995, 351-387.

34. GELMAN, A. en G. KING, *Estimating Incumbency Advantage without Bias*, *American Journal of Political Science*, vol. 34, nr. 4, 1991, 1142-64.

deelgenomen. Soms is een bestuurspartij een afsplitsing van een partij of een deel van een kartellijst. Het percentage van de stemmen, dat enkel naar deze afsplitsing ging of zou gegaan zijn, is niet te bepalen. Om vervolgens S_2 te bepalen, moeten de bestuurspartijen deelnemen aan de volgende verkiezingen. Ook dat is niet altijd het geval. Partijen veranderen immers: ze splitsen, ze gaan samen of vormen een kartellijst, of ze verdwijnen. In het ideale geval kunnen we het verkiezingsresultaat meten door het stempercentage van een bestuurspartij te vergelijken met het stempercentage van identiek dezelfde partij na de bestuursdeelname; met andere woorden een partij met dezelfde naam, en dezelfde kandidaten, met als enige verschil dat de partij aan de macht is geweest. In de praktijk veranderen partijen echter altijd. We moeten dus een keuze maken. Om pragmatische redenen kiezen we voor een eenvoudig criterium: we beschouwen een partij als dezelfde partij wanneer ze dezelfde naam draagt. We volgen hierin Buelens en Deschouwer.³⁵ Zij beschouwen een partij, die een naamsverandering doorvoert, als een nieuwe partij – de oorspronkelijke partij verdwijnt dus.³⁶ Bijvoorbeeld kan de CVP in een gemeente bij de volgende verkiezingen als Lijst van de Burgemeester opkomen. Partijkopstukken en programma kunnen nog grotendeels hetzelfde zijn, toch vond de partij het nodig om met een ander imago naar buiten te komen. Het voordeel van deze regel is dat ze consistent is. Wanneer een partij een naamsverandering doorvoert, is het immers moeilijk na te gaan wie de precieze “erfgenaam” is van deze partij bij volgende verkiezingen en wie niet.

We kunnen het verkiezingsresultaat C van de bestuurspartijen berekenen voor 255, 228 en 255 gemeenten voor de verkiezingen van respectievelijk 1988, 1994 en 2000. Voor een aanzienlijk aantal observaties konden we het verkiezingsresultaat dus niet berekenen, voornamelijk omdat één of meerdere bestuurspartijen niet meer opkwamen bij de volgende verkiezingen.³⁷ In de mate dat bestuurspartijen mogelijk verdwijnen – fuseren of een naamsverandering doorvoeren – omdat ze

35. BUELENS, J. en K. DESCHOUWER, De gemeenten en de lokale politiek in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, *Res Publica*, 39(1), 1997, 89-99.
36. Het spreekt voor zich dat we door deze werkwijze ook een aantal observaties uit de analyse weglaten waar de naamsverandering *niet* wijst op een fundamentele (inhoudelijke) verandering. De naamsverandering van de liberale partij in Brakel (van PVV naar D.E.C.R.O.O. en vervolgens naar VLD) vormt hiervan een voorbeeld. Echter, om hiermee rekening te houden zou een diepgaande analyse nodig zijn van de evolutie van de respectieve partijen in alle betrokken gemeenten. Het spreekt voor zich dat dit praktisch niet haalbaar is in het kader van voorliggende studie.
37. Bij 5 observaties kwam één van de bestuurspartijen niet op bij de voorafgaande verkiezingen en kunnen we S_1 niet bepalen. Bijvoorbeeld, kunnen twee partijen samen in een kartel opgekomen zijn en kan de ene partij vervolgens aan het bestuur deelnemen terwijl de andere in de oppositie gaat. Bij enkele andere observaties hebben we te maken met een onafhankelijk schepen. Soms is vast te stellen dat de schepen oorspronkelijk tot een oppositiepartij behoorde. In dat geval is het niet duidelijk wat S_1 precies is. Het is echter niet altijd vast te stellen of een onafhankelijk schepen eerst tot een oppositiepartij behoorde of tot een bestuurspartij. Aangezien het niet duidelijk is, hoe we in deze enkele gevallen C precies moeten berekenen, hebben er voor gekozen om deze observaties weg te laten. In de dataset voor de verkiezing van 1994, hebben we ook de gemeente Herstappe weggelaten, aangezien het duidelijk een outlier betreft. De bestuurspartij kwam onveranderd op, maar kende een verkiezingsresultaat C van -71.2%.

een electorale afstraffing vrezen, is onze dataset vertekend. Het is echter niet na te gaan wat het verkiezingsresultaat zou geweest zijn indien deze partijen onveranderd naar de kiezer zouden zijn gegaan.

Tabel 2. Netto-verkiezingsresultaat van de bestuurspartijen in de Vlaamse gemeenten.

Verkiezing	Gemiddelde C (%)	Standaard-afwijking	z	n
1988	-0.73	8.48	-1.37	255
1994	-2.35	8.21	-4.32	228
2000	-3.06	7.91	-6.18	255

Bron: eigen verwerking.

We hebben voor de verkiezingen van 1988, 1994 en 2000 het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat van de bestuurspartijen berekend. De resultaten lezen we in Tabel 2. Bij de drie verkiezingen is het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat C negatief. In de verkiezingen van 2000 verloren de aan de macht zijnde coalities of één-partijbesturen gemiddeld 3.06% van de stemmen. In 1994 was dat een verlies van 2.35%, en in 1988 een kleiner verlies van 0.73%. We gaan ook na of deze gemiddelden significant negatief zijn. Dat komt neer op een eenzijdige test betreffende het populatiegemiddelde van onze datasets. Onze nulhypothese H_0 is dat het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat van de bestuurspartijen gelijk is aan nul. De alternatieve hypothese H_1 stelt dat het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat kleiner is dan nul en dat er dus een *cost of ruling* is. Wanneer onze teststatistiek z kleiner is dan een kritische waarde $-z_\alpha$ verwerpen we dat de gemiddelde C gelijk is aan nul.³⁸ We kunnen besluiten dat het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat voor 1988 significant negatief is met een significantieniveau van 10%. In 1994 en 2000 is het gemiddelde resultaat significant negatief met een significantie van 1%. We vinden bijgevolg een significant electoraal verlies voor de bestuurspartijen bij de drie laatste gemeenteraadsverkiezingen.³⁹

38. Aangezien onze datasets meer dan dertig observaties bevatten, zijn de steekproefgemiddelden bij benadering normaal verdeeld en kunnen we de teststatistiek z berekenen als

$$\frac{\bar{x} - \mu}{s/\sqrt{n}}$$

Hierbij stelt $\bar{x}$ het steekproefgemiddelde voor, s de standaardafwijking en n de steekproefomvang. In dit geval is μ gelijk aan nul. Voor een significantieniveau van 10% is de kritische waarde z_α gelijk aan 1.28. Voor een niveau van 5% is die 1.65, en voor 1% is die 2.33.

39. Wanneer we de gemiddelde *relatieve* verkiezingsresultaten C_{rel} berekenen, dus $(S_2 - S_1)/S_1$, dan vinden we voor de verkiezing van 1988 dat de gemiddelde C_{rel} niet significant negatief is. In 1994 en 2000 vinden we wel een significant negatief gemiddelde. Bij een aantal observaties komt een schepen of burgemeester op een andere lijst dan de oorspronkelijke bestuurspartij op. Deze bestuurspartij verliest doorgaans erg veel stemmen. Het is niet duidelijk of de partij bij deze verkiezing nog dezelfde partij is, omdat deze schepen of burgemeester een belangrijk onderdeel van deze partij was. We hebben bijgevolg ook de gemiddelde verkiezingsresultaten berekend voor datasets waaruit deze observaties werden weggelaten. De gemiddelde verkiezingsresultaten voor de drie verkiezingen zijn dan duidelijk positiever, aangezien de weggelaten observaties een erg negatieve verkiezingsresultaat kenden. Voor 1988 wordt het gemiddeld verkiezingsresultaat

3. Is de *cost of ruling* een "lokale" kost?

Tot hiertoe gingen we er impliciet van uit dat de kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen de partijen in hun gemeente en het gevoerde lokale beleid beoordelen. Het is echter ook mogelijk dat de kiezers niet de lokale partijen maar de partijen op federaal niveau of op Vlaams niveau beoordelen. Verschillende auteurs argumenteren immers dat lokale, regionale en Europese verkiezingen zogenaamde tweede-ordeverkiezingen zijn, in tegenstelling tot de nationale verkiezingen die eerste-ordeverkiezingen zijn. Tweede-ordeverkiezingen worden beïnvloed door nationale en regionale factoren en door de politieke arena van de eerste orde.⁴⁰ In Frankrijk vinden Jérôme en Lewis-Beck dat de kantonale verkiezingen beïnvloed worden door de populariteit van de (nationale) premier op dat ogenblik.⁴¹ Jérôme en Jérôme-Speziari stellen een invloed vast van nationale factoren op de Franse regionale verkiezingen.⁴² In Groot-Brittannië vinden Heath et al. dat zowel nationale als lokale factoren de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen bepalen.⁴³ Ook in Vlaanderen is er dus mogelijk een invloed van nationale factoren op de gemeenteraadsverkiezingen. Een electorale afstraffing van een bestuurspartij zou dan kunnen verklaard worden door een negatieve electorale evolutie van die partij op een hoger niveau en niet door een *cost of ruling* op gemeentelijk niveau.

Tabel 3. Vergelijking verkiezingen Kamer en gemeenten: netto-verkiezingsresultaat C.

	1985	1987	1988	1991	1994	1995	1999	2000
	K	K	G	K	G	K	K	G
CD&V	2*	-1.8*	-0.15*	-2.7*	-6.5*	0.4*	-3.1*	-1.68
Sp.a	2.1	0.4	-0.04*	-2.9*	-3.6*	0.6*	-3.1*	-1.4*
VLD	-2.2*	0.8*	3.81	0.5	1.79	1.1	1.2	1.73*

K: netto-verkiezingsresultaat in percentage van de geldige stemmen voor verkiezingen Kamer (uitgebracht in België).

G: netto-verkiezingsresultaat in percentage van de geldige stemmen uitgebracht in alle Vlaamse gemeenten.

*: maakte op het ogenblik van de verkiezing deel uit van de nationale/federale regering.

(eigen verwerking)

licht positief: de bestuurspartijen winnen 0.37% van de stemmen. Voor de twee overige verkiezingen blijft het gemiddelde verkiezingsresultaat significant negatief.

40. REIF, K. En H. SCHMITT, Nine second-order national elections – A conceptual framework for the analysis of European election results, *European Journal of Political Research*, vol. 8, 1980, 3-44. (Reif en Schmitt, 1980; Heath et al., 1999)
41. JEROME, B. En M.S. LEWIS-BECK, Is local politics local? French evidence, *European Journal of Political Research*, vol. 35, 1999, 181-197. (1999)
42. JEROME, B. en V. JEROME-SPEZIARI, The 1998 French regional elections: why so much instability?, *Electoral Studies*, vol. 19, 2000, 219-236.
43. HEATH, A., McLEAN, I., TAYLOR, B. En J. CURTICE, Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain, *European Journal of Political Research*, vol. 35., 1999, 389-414.

In Tabel 3 berekenen we het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat van de drie voornaamste partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen en de verkiezingen voor de Kamer. In vet gedrukt staan de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen. Sterretjes duiden aan of een partij op het ogenblik van de gemeenteraadsverkiezingen op nationaal niveau aan de macht was. We zien dat het gemiddelde netto-verkiezingsresultaat bij de gemeenteraadsverkiezingen bijna altijd hetzelfde teken heeft als de evolutie in de voorafgaande verkiezing voor de Kamer. In 1999 bijvoorbeeld verliest de CVP 3.1% van de stemmen bij de verkiezingen voor de Kamer. Het jaar daarop verliest de CD&V 1.68% van de stemmen bij de Vlaamse gemeenteraadsverkiezingen. Wanneer een partij wint of verliest bij de federale verkiezingen, dan wint of verliest ze gemiddeld ook bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen. Enkel de (toenmalige) SP verliest licht bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1988 nadat ze er op vooruitgegaan is bij de federale verkiezingen. Natuurlijk worden beide resultaten beïnvloed door dezelfde socio-structurele variabelen. De literatuur rond de tweede-ordeverkiezingen stelt echter dat de populariteit van de partijen op nationaal niveau een invloed heeft op de resultaten van diezelfde partijen bij gemeenteraadsverkiezingen.⁴⁴ Regeringspartijen doen het vaak slecht in tweede-ordeverkiezingen, behalve wanneer de tweede-ordeverkiezingen plaatsvinden kort na de eerste-ordeverkiezingen. In bovenstaande tabel zien we dat de nationale regeringspartijen in vijf van de zes gevallen verliezen in de gemeenteraadsverkiezingen. Enkel de VLD wint bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2000.⁴⁵ Aangezien de gemeenteraadsverkiezingen toen een jaar na de federale verkiezingen vielen, kan men misschien nog spreken van een *honeymoon effect*. In 1988 kwamen de gemeenteraadsverkiezingen echter minder dan een jaar na de eerste-ordeverkiezingen en toen verloren zowel CVP en SP die pas een regering hadden gevormd.

Doorgaans verliezen de regeringspartijen op nationaal niveau dus bij de gemeenteraadsverkiezingen. Er is dus een invloed van de populariteit van partijen op nationaal niveau op het netto-verkiezingsresultaat van deze partijen op gemeentelijk niveau en het verlies van bestuurspartijen kan verklaard worden door een dalende populariteit op nationaal niveau, eerder dan door een *cost of ruling* op gemeentelijk niveau. Om na te gaan of deelname aan de macht in een gemeente electorale voordelen dan wel nadelen oplevert, analyseren we het verkiezingsresultaat van de drie voornaamste bestuurspartijen CD&V, Sp.a en VLD afzonderlijk. Ackaert toonde reeds aan dat de drie traditionele partijen het in 1988 net beter deden wanneer ze aan het gemeentelijk bestuur deelnamen dan wanneer ze in de oppositie zaten.⁴⁶ Dit verschil in kiesuitslag tussen partijafdelingen in het be-

44. REIF en SCHMITT, *a.w.*, 1980. NORRIS, P., Second-order elections revisited, *European Journal of Political Research*, vol. 31, 1997, 109-114. REIF, K., European elections as member state second-order elections revisited, *European Journal of Political Research*, vol. 31, 1997, 115-124.

45. In 1988 en 1994 maakten de toenmalige CVP en SP deel uit van de nationale regering. In 2000 waren dat VLD en SP.

46. ACKAERT, J., *a.w.*, 1989.

stuur en in de oppositie suggereert dat er electorale voordelen zijn verbonden aan bestuursdeelname, een *incumbency advantage* zoals die in de Amerikaanse literatuur wordt genoemd. Ackaert vergeleek partijafdelingen die in het bestuur zaten met afdelingen die in de oppositie zaten. Als de electorale voordelen echter het gevolg zijn van een grotere zichtbaarheid en factoren zoals dienstbetoon, dan zijn die voordelen mogelijk groter voor een partijafdeling die de burgemeester levert dan voor een partij die enkel één of meer schepenen levert. In onze analyse zullen we daarom nagaan of deze *incumbency advantage* enkel bestaat voor partijen die de burgemeester leveren of ook voor partijen die enkel één of meer schepenen leveren. We doen dit aan de hand van een regressie voor elk van de drie traditionele partijen in de drie verkiezingsjaren. De dataset omvat alle partijafdelingen (in bestuur en in oppositie) die zowel bij de vorige verkiezingen als bij de verkiezingen van dat jaar meedoen. De regressie ziet er, in navolging van Gelman en King, als volgt uit⁴⁷:

$$\text{STEM}_i^t = \alpha + \beta \text{STEM}_i^{t-1} + \gamma B_i + \delta S_i + u_i$$

Hierbij is STEM_i^t de verkiezingsuitslag van een partij in een gemeente in een bepaald jaar, STEM_i^{t-1} is de uitslag van die partij bij de vorige verkiezingen, B_i is een dummy-variabele die aangeeft of de partij al dan niet de burgemeester leverde tijdens de voorbije legislatuur en S_i is een dummy-variabele die aangeeft of de partij al dan niet over een schepenen beschikte (maar geen burgemeester). Voor partijafdelingen die in de oppositie zaten, zijn de variabelen B_i en S_i allebei nul. De variabele α ten slotte is een constante en u_i is een storingsterm. Nu geeft de coëfficiënt γ een indicatie van de electorale voordelen (*incumbency advantage*) ten gevolge van de burgemeestersjerp. De coëfficiënt δ geeft de *incumbency advantage* wanneer de partij over een schepenen (of meerdere) beschikt maar geen burgemeester. We schatten deze regressie zoals gezegd voor de partijen CD&V, Sp.a en VLD voor respectievelijk de verkiezingen van 1998, 1994 en 2000. Zoals reeds eerder besproken laat de belangrijke rol die de kartels van de twee eerstgenoemde partijen met respectievelijk NV-A en Spirit een empirische analyse voor 2006 niet 'zomaar' toe. Deze verkiezingen waren volgens een aantal waarnemers nochtans bijzonder interessant vanuit een 'cost of ruling' oogpunt. Immers, werd meermaals gewezen op verschillen in dynamiek tussen stedelijke en niet-stedelijke gemeenten. De indruk bestaat dat de zittende burgemeesters in de steden het relatief beter deden dan in de meer landelijke gemeenten. Echter, definitieve uitspraken hieromtrent vereisen verder onderzoek naar uiteenlopende electorale dynamiek in de verschillende 'types van gemeenten' (behalve de inwoners-dimensie kunnen ook inkomens en andere sociologische verschillen op lokaal niveau resulteren in uiteenlopende reacties vanwege de kiezer).

Tabel 4 toont de resultaten voor de CD&V. We merken dat in het jaar 1988 de burgemeestersjerp een statistisch significant electoraal voordeel opleverde. Een burgemeester in de vorige legislatuur zorgt voor meer dan drie percent extra

47. GELMAN en KING, *a.w.*, 1990.

stemmen. Een schepen daarentegen maakt geen electoraal verschil. We bevestigen dus het resultaat van Ackaert. We vinden echter in onze analyse dat het electoraal voordeel in 1988 voor de CD&V enkel bestond voor die partijafdelingen die over een burgemeester beschikten en niet die afdelingen die enkel één of meer schepenen onder de rangen hadden. Dit resultaat is in overeenstemming met de literatuur over *incumbency advantage*. Als het electoraal voordeel een gevolg is van de middelen die ambtsdragers ter beschikking hebben (informatiekanalen, dienstbetoon) en een grotere zichtbaarheid, dan moeten die voordelen groter zijn voor een partij die de burgemeestersjerp heeft in de voorbije legislatuur dan voor een partij die enkel over een schepen beschikt. Dat het voordeel enkel bestond in 1988 en niet in de verkiezingen erna, kan een gevolg zijn van de sterke achteruitgang van het dienstbetoon in de jaren negentig. Enquêtes over de gemeenteraadsverkiezingen tonen dat in 1988 nog 67% van de partijafdelingen van de CD&V dienstbetoon organiseerden.⁴⁸ In 2000 was dat nog maar 28% van de partijafdelingen. Natuurlijk kunnen omtrent het effect van dienstbetoon op de 'cost of ruling' geen definitieve uitspraken worden gedaan op basis van voorliggende studie. Een diepgaande analyse hiervan vereist een systematisch onderzoek waarbij de evolutie van het dienstbetoon (per partij én per gemeente) wordt gerelateerd aan de ontwikkeling van de verkiezingsresultaten.

Tabel 4. Voordelen van het bestuur – CVP.

	Verkiezingsuitslag CVP (STEM ^{t-1})		
	1988	1994	2000
Vorige uitslag (STEM ^{t-1})	0.788*** (17.09)	0.919*** (19.12)	0.920*** (23.76)
Burgemeester (B)	3.711*** (3.49)	0.227 (0.18)	-0.268 (-0.23)
Schepen (S)	1.859 (1.23)	0.398 (0.27)	-0.861 (-0.65)
Constante	5.869*** (3.29)	0.672 (0.37)	-0.383 (-0.26)
# Observaties	273	243	232
Aangepaste R ²	0.65	0.71	0.80

Noot: * significant op 10%, ** significant op 5%; *** significant op 1%.
T-waarden tussen haakjes.

Tabel 5 toont de regressieresultaten voor de Sp.a. Ook hier vinden we dat een burgemeestersjerp een statistisch significant electoraal voordeel opleverde. In het geval van de Sp.a beperkt dit zich echter niet enkel voor het jaar 1988. We vinden

48. DESCHOUWER, K. et al., *Persvoorstelling Enquête over de gemeenteraadsverkiezingen 2000*, Dexia Bank, 2000.

dat dit voordeel zich ook voordeed voor de verkiezingen van 1994 en 2000 (in 1994 weliswaar slechts significant op 10%). Bovendien leverde het ambt van schepen (zonder dat de partij over een burgemeester beschikt) ook een voordeel op in 1988. Dat voordeel verdwijnt echter in de daaropvolgende verkiezingen.

In tegenstelling tot de CD&V blijft de *incumbency advantage* dus bestaan voor de Sp.a in de verkiezingen na 1988. De enquêtes over de gemeenteraadsverkiezingen leren echter dat het dienstbetoon bij de Sp.a veel minder sterk achteruitging dan bij andere partijen.⁴⁹ In 1988 deed 78% van de partijafdelingen aan dienstbetoon. In het jaar 2000 was dat nog 52%. Mogelijk is dat een verklaring waarom de electorale voordelen van de burgemeestersjerp voor deze partij bleef bestaan.

Tabel 5. Voordelen van het bestuur – SP.

	Verkiezingsuitslag SP (STEM _i)		
	1988	1994	2000
Vorige uitslag (STEM ^{t-1} _i)	0.783*** (22.00)	0.840*** (18.02)	0.876*** (22.66)
Burgemeester (B)	5.469*** (5.47)	2.211* (1.79)	2.478** (2.40)
Schepen (S)	1.485** (2.23)	3.342 (0.40)	0.014 (0.02)
Constante	2.589*** (3.70)	1.244 (1.38)	0.749 (1.06)
# Observaties	249	214	192
Aangepaste R ²	0.78	0.73	0.84

Noot: * significant op 10%, ** significant op 5%; *** significant op 1%.
T-waarden tussen haakjes.

De resultaten voor de VLD ten slotte staan in Tabel 6. Ackaert vond in 1988 geen electoraal voordeel van het besturen voor de VLD en zelfs een nadeel in 1994. Doordat we in onze analyse het onderscheid maken tussen bestuursdeelname met burgemeestersjerp en deelname met enkel het schepenambt en gebruik maken van regressie-analyse vinden we echter een ander beeld. Net als bij de andere partijen ondervond ook de VLD in 1988 electorale voordelen van het ambt van burgemeester. Partijafdelingen die over een burgemeester beschikten vergaarden een drietal extra procent van de stemmen. Net als bij de CD&V, verdwijnt dat voordeel echter in latere verkiezingen. Het schepenambt geeft geen electoraal verschil.

49. DESCHOUWER, K. *et al.*, a.w., 2000.

Tabel 6. Voordelen van het bestuur – VLD.

	Verkiezingsuitslag VLD (STEM ¹)		
	1988	1994	2000
Vorige uitslag (STEM ⁻¹)	0.871*** (16.94)	0.741*** (13.71)	0.923*** (20.71)
Burgemeester (B)	3.189** (2.18)	1.946 (1.30)	0.718 (0.60)
Schepen (S)	0.120 (0.13)	-0.820 (-0.60)	1.261 (1.39)
Constante	3.707*** (4.11)	7.424 (6.66)	4.683 (4.58)
# Observaties	158	183	184
Aangepaste R ²	0.74	0.59	0.77

Noot: * significant op 10%, ** significant op 5%; *** significant op 1%.
T-waarden tussen haakjes.

IV. Discussie

In de laatste drie gemeenteraadsverkiezingen boekten de bestuurspartijen gemiddeld een electoraal verlies. Dit verlies reflecteert echter een algemene daling van die partijen die vaak deelnamen aan het bestuur. Het reflecteert dus eerder een *cost of ruling* van die partijen die op federaal niveau aan de macht zijn dan een lokale *cost of ruling*. Partijafdelingen van de voornaamste bestuurspartijen (CD&V, Sp.a en VLD) doen het immers niet significant slechter in het bestuur dan in de oppositie. In 1988 deden deze partijen het zelfs beter wanneer ze over een burgemeester beschikten. Dit suggereert het bestaan van een *incumbency advantage* – het electorale voordeel van bestuursdeelname.

Tenslotte speelt de *incumbency advantage* mogelijk een grotere rol in de gemeentelijke politiek dan in de nationale politiek. Het is immers mogelijk dat kandidaten van oppositiepartijen op gemeentelijk niveau veel minder toegang hebben tot de media dan dit het geval is bij de nationale politiek. Het persoonlijke contact met de kiezer is erg belangrijk in de gemeentepolitiek en burgemeester en schepenen hebben het voordeel in het kader van hun ambt aanwezig te kunnen zijn op allerhande plaatselijke activiteiten zoals bals en recepties. Bovendien speelt – of speelde – dienstbetoon bij de gemeenteraadsverkiezingen een belangrijke rol bij het stemgedrag.⁵⁰ Ackaert suggereert bovendien dat bestuurspartijen mogelijk over grote campagnefondsen beschikken – of beschikten – doordat “bouwpromotoren en aannemers maar al te graag in ruil voor toegestane vergunningen of werken de partijkassen spekken.”⁵¹ De veranderende politieke zeden rond dienstbetoon

50. ACKAERT, a.w., 1994.

51. ACKAERT, a.w., 1994, p. 69.

en partijfinanciering bieden bijgevolg misschien een verklaring waarom we in 1988 wel een *incumbency advantage* vinden (voor CD&V en VLD) en in de verkiezingen daarna niet.

Op zoek naar een verklaring voor de persoonlijke score van de kandidaten bij lokale verkiezingen

Bart MADDENS
Karolien WEEKERS
Stefaan FIERS
Ine VANLANGENAKKER

ABSTRACT

Explaining the individual score of candidates in the 2006 local elections in Belgium

The number of preference votes for the candidates running in the October 2006 local elections in the thirteen main cities of Flanders is largely determined by the position on the list and the previous political mandate. A multivariate analysis shows that an executive function on the local level yields a comparable electoral bonus as a national mandate. The campaign expenditures also have a significant effect. There is a spending limit, but the candidates on average spend only 22% of what they are allowed to. Christian-democratic candidates generally spend the most, with the liberals ranked second. The gender, age and professional status of the candidates have at most a very marginal effect on their electoral score, controlling for the other relevant variables. Candidates with a foreign name obtain a somewhat better result on average, but this is particularly the case with candidates running for the socialist party.

1. Inleiding

De hervorming van het lokale kiesstelsel was er onder meer op gericht om de kiezer meer zeggenschap te geven in de aanduiding van de gemeenteraadsleden. Aanvankelijk was het de bedoeling om de effectief verkozen kandidaten (maar niet de opvolgers) louter op basis van de voorkeurstemmen aan te duiden en dus de overdracht van lijststemmen af te schaffen. Na de vernietiging van deze regeling door het Arbitragehof werd dan beslist om de stemmenoverdracht te behouden, maar die voor slechts één derde te laten meetellen, in de plaats van voor de helft vroeger. In theorie is het kiesstelsel dus nog steeds geen zuiver open lijststelsel. In de praktijk daarentegen maakt de hervorming niet zoveel verschil uit omdat de impact van de lijfstemmen ook vroeger al beperkt was. Zo blijkt dat in de dertien centrumsteden exact dezelfde kandidaten verkozen zouden zijn enkel

op basis van de voorkeurstemmen, dit wil zeggen op basis van de door het Arbitragehof vernietigde regeling. Dat komt in de eerste plaats omdat het aantal kiezers dat bij gemeenteraadsverkiezingen een voorkeurstem uitbrengt beduidend groter is dan bij federale of regionale verkiezingen.¹ De voorraad van lijststemmen is daardoor snel uitgeput en het aantal kandidaten dat er gebruik van kan maken blijft beperkt. Bovendien zijn het hoe dan ook de eerst geplaatste kandidaten op de lijst die het meeste stemmen halen. Dat komt omdat een lijst normaalgezien de meest populaire kandidaten bovenaan plaatst, maar ook omdat veel kiezers spontaan de neiging hebben om bovenaan de lijst te stemmen.

Het 'quasi-open lijst'-karakter van de gemeenteraadsverkiezingen heeft tot gevolg dat er niet alleen competitie is tussen de verschillende lijsten, maar ook tussen de kandidaten van éénzelfde lijst. Ook al omdat de gemeenteraadsverkiezing een relatief kleinschalig gebeuren is, kan het van een beperkt aantal voorkeurstemmen afhangen of een kandidaat al dan niet een zitje krijgt in de gemeenteraad. Het is dan ook des te relevanter om te onderzoeken welke factoren bepalend zijn voor het aantal voorkeurstemmen van een kandidaat. Het klassieke survey-gebaseerde onderzoek naar het kiesgedrag in proportionele systemen is vooral toegespitst op de keuze van een partij en biedt weinig aanknopingspunten voor het verklaren van de manier waarop de kiezer, binnen de lijst, een keuze maakt voor één of meerdere kandidaten. Voor België is de jongste jaren wel onderzocht hoe het aantal voorkeurstemmen voor individuele kandidaten kan worden verklaard, en dit zowel bij lokale, regionale en federale verkiezingen. Een eerste nauwelijks verrassende vaststelling daarbij is dat veel afhangt van de plaats op de lijst. Hoger geplaatste kandidaten en lijstduwers krijgen automatisch meer stemmen.² Bovendien zijn de kiezers ook meer geneigd om te stemmen voor kandidaten die al een politiek mandaat bekleeden. Logischerwijze zijn het de meest zichtbare mandaten, zoals het ambt van burgemeester of minister, die het grootste aantal stemmen opleveren.³ Daarnaast blijkt vooral de media-aandacht van doorslaggevend belang. Kandidaten die een

1. In 1994 ging het om niet minder dan 84,36% van het electoraat (WAUTERS, B., *De kracht van de voorkeurstem in stad en dorp*. Leuven, Afdeling Politologie, 2000, p. 13). Wat de verkiezingen van 2000 betreft zijn enkel cijfers beschikbaar voor de gemeenten in Vlaams-Brabant. Die doen vermoeden dat het percentage voorkeurstembiljetten nog verder is gestegen. Dit bedroeg (in Vlaams-Brabant) 83,58% in 1994, tegenover 84,93 in 2000 (WAUTERS, B., *De halvering van de voorraad lijststemmen. Een eerste evaluatie van het effect van deze maatregel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2000 aan de hand van de resultaten in de provincie Vlaams-Brabant*. Leuven, Afdeling Politologie, 2000, p. 7). Die percentages zijn beduidend hoger dan voor parlementsverkiezingen. In 2003, bijvoorbeeld, bracht slechts 68% een voorkeurstem uit voor de Senaat en 66,5% voor de Kamer.
2. GEYLS, B., en HEYNDELS, B., Influence of 'cognitive sophistication' on ballot layout effects, *Acta Politica*, 38, 2003, pp. 295-311; MADDENS, B., WAUTERS, B., NOPPE, J. en FIERIS, S., Effects of Campaign Spending in an Open List PR-System. The 2003 Legislative Elections in Flanders/Belgium", *West-European Politics*, 29, 2006, pp. 161-168.
3. MADDENS, B. e.a. 2006; MADDENS, B., Het effect van verkiezingsuitgaven. Een verkennend onderzoek op basis van de aangiften bij de lokale verkiezingen van 8 oktober 2000, *Res Publica*, 46, 2004, pp. 56-79.

paar keer op TV komen tijdens de campagne strijken een aanzienlijke stemmenbonus op, maar ook wie regelmatig in de krant komt tijdens de campagne scoort over het algemeen beter.⁴ Kandidaten kunnen ook zelf zorgen voor een grotere zichtbaarheid tijdens de campagne door intens campagne te voeren. Zowel uit Belgisch als uit internationaal onderzoek blijkt inderdaad dat kandidaten die een duurdere campagne voeren ook meer stemmen halen.⁵ Het geslacht van de kandidaten blijkt nauwelijks een invloed te hebben op het aantal voorkeurstemmen.⁶ Maar over het effect van andere achtergrondkenmerken zoals leeftijd, beroep of etnische origine is nog nauwelijks onderzoek verricht.

In deze bijdrage gaan we na welke van de genoemde variabelen bepalend zijn voor het persoonlijke succes van de kandidaten bij de gemeenteraadsverkiezingen. De enige relevante variabele waarover we geen informatie hebben, en die we bijgevolg buiten beschouwing moeten laten, is de media-aandacht. Om praktische redenen beperken we de analyse ook tot de kandidaten in de dertien centrumsteden en tot de lijsten die op een of andere manier geaffilieerd zijn met de grootste vijf Vlaamse partijen, meer bepaald CD&V, VLD, Sp.a, Vlaams Belang en Groen!⁷ Louter plaatselijke lijsten of lijsten geaffilieerd met kleinere partijen werden buiten beschouwing gelaten. Op die manier bekomen we een databestand met in totaal 61 lijsten en 2575 kandidaten. In wat volgt zullen we eerst de bivariate samenhang tussen het aantal voorkeurstemmen en de verklarende variabelen in kaart brengen, om vervolgens over te stappen naar een multivariaat model. Afhankelijke variabele is daarbij telkens het relatieve aantal voorkeurstemmen als percentage van het totale aantal geldige stemmen in de gemeente.

2. Bivariate analyse

De lijst

In eerste instantie zal het relatieve aantal voorkeurstemmen van een kandidaat natuurlijk afhangen van het succes van de lijst. Hoe meer kiezers op een lijst

4. VAN AELST, P., MADDENS, B en NOPPE, J., Van de studio naar de Kamer? Over de relatie tussen media en voorkeurstemmen tijdens de verkiezingen van 2003. In: FIERS, S. en REY-NAERT, H. (Reds.), *Wie zetelt? De gekozen politieke elite in Vlaanderen doorgelicht*, 2006, Tiel: Lannoo, pp. 163-176; VAN AELST, P., MADDENS B., NOPPE, J. en FIERS, S., Politicians in the news: media or party logic? Media attention and electoral success in the Belgian election campaign of 2003, *European Journal of Communication* (forthcoming).
5. Zie MADDENS e.a. 2006 voor een kort overzicht van de literatuur.
6. MADDENS e.a., 2006.
7. Bij de indeling van de lijsten volgens partij gaan we als volgt te werk: kartellijsten worden ingedeeld bij de grootste partij die er deel van uitmaakte. De 13 CD&V-lijsten, bijvoorbeeld, omvatten zowel de twee afzonderlijke CD&V-lijsten als de elf CD&V-N-VA-lijsten. De kartellijsten waar Groen! deel van uitmaakte, meer bepaald VLD-CDO-Groen! in Mechelen, Prohasselt in Hasselt, Progenk in Genk en Sp.a-spirit-Groen! in Sint-Niklaas, worden ingedeeld bij respectievelijk VLD en Sp.a. Enkel de kandidaten die opkomen op aparte Groen!-lijsten worden hier als kandidaten van Groen! beschouwd.

stemmen, hoe groter het aantal potentiële voorkeurstemmen voor een kandidaat. Anderzijds is het natuurlijk ook zo dat het aantal stemmen op een lijst geen vooraf bepaalde variabele is, maar afhankelijk is van het succes van de individuele kandidaten. Op basis van onze data kunnen we echter niet weten in welke mate een kandidaat op eigen houtje stemmen kan aantrekken naar de partij, dan wel zijn of haar stemmen haalt bij kiezers die om een andere reden al hadden beslist om voor de partij te stemmen. Hoe dan ook is bij een grote partij die tweede groep potentiële kiezers omvangrijker. Daarom mag worden aangenomen dat een kandidaat voor een grote partij, ongeacht zijn of haar populariteit, gemiddeld meer voorkeurstemmen zal halen.

Tabel 1. Het totale stemmenpercentage van de partijen in de centrumsteden, het percentage voorkeurstemmen per kandidaat in totaal en volgens vorig mandaat, geslacht leeftijd, beroep en etnische origine, de Pearson-correlatie tussen voorkeurstempercentage en de kostprijs van de campagne, in totaal en per partij.

	Totaal	Sp.a	VLB	CD&V	VLD	Groen!
Stemmen% lijst	96,10	30,78	22,49	22,44	14,57	5,85
Alle kandidaten (standaarddeviatie)	1,09 (1,86)	1,52 (2,61)	0,84 (1,39)	1,77 (2,20)	0,75 (1,13)	0,37 (0,43)
Burgemeester	18,69	20,45*	–	16,94*	16,82*	–
Schepen of OCMW-vz	3,62	3,88	–	4,39	2,12	0,46*
Gemeenteraadslid	1,97	2,11	2,12	2,33	1,55	0,99
OCMW-raadslid	1,17	1,26	0,65*	1,59	0,77	0,59*
Ministers	5,23	3,14*	–	6,61*	8,71*	–
Parlementairen	4,41	4,58	4,30	5,52	3,42	2,04*
Geen enkel mandaat	0,68	0,85	0,64	1,07	0,52	0,30
Man	1,28	1,81	1,01	2,11	0,90	0,28
Vrouw	0,90	1,23	0,67	1,42	0,61	0,45
Leeftijd < 30	0,82	1,11	0,75	1,12	0,68	0,33
Leeftijd 30-39	1,05	1,41	0,89	1,48	0,69	0,35
Leeftijd 40-49	1,23	1,44	1,13	1,97	0,94	0,37
Leeftijd 50-59	1,40	1,99	0,89	2,51	1,00	0,42
Leeftijd > 59	0,89	1,72	0,64	1,49	0,58	0,31
Niet-actieven	0,72	1,31	0,60	1,01	0,45	0,32
Zelfstandigen + vrije ber.	1,30	1,60	1,10	2,19	0,96	0,39
Bedienden + kaderleden	1,08	1,36	0,95	1,79	0,58	0,37
Ambtenaren + onderwijz.	1,15	1,87	0,95	1,45	0,62	0,42
Partij- + kabinetsmedew.	2,31	1,63	2,63	3,85	1,97	0,56
Arbeiders	0,59	0,70	0,63	0,84	0,49	0,20
Allochtoon	1,05	1,49	0,71*	1,41	0,46	0,46
Niet-allochtoon	1,10	1,52	0,85	1,80	0,77	0,36
Correlatie met uitgaven	0,44	0,35	0,44	0,52	0,53	0,21

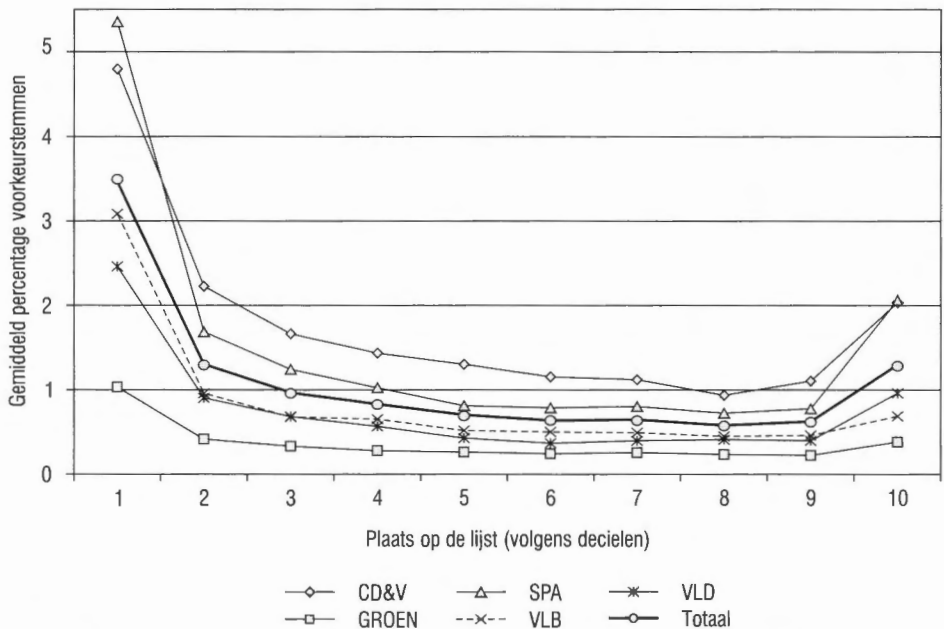
* aantal observaties < 10

Sp.a is met bijna 31% van de stemmen afgetekend de sterkste partij in de centrumsteden, terwijl CD&V en Vlaams Belang met elk 22,4% ongeveer even sterk zijn. VLD daarentegen haalde in totaal maar 14,6% van de stemmen, en Groen!

slechts 5,8%. Die sterkte van de lijsten weerspiegelt zich slechts gedeeltelijk in het gemiddelde aantal voorkeurstemmen per kandidaat. Het zijn de kandidaten op een CD&V-lijst die gemiddeld de hoogste score (1,77%) halen, maar ze worden wel onmiddellijk gevolgd door de Sp.a-kandidaten (1,52%). Bij de Sp.a is de standaarddeviatie (2,61), die de verschillen tussen de sterke en de zwakke kandidaten aangeeft, wel een stuk groter dan bij CD&V (2,20). Dit doet vermoeden dat bij Sp.a de voorkeurstemmen meer geconcentreerd zitten bij een beperkt aantal populaire kandidaten, waardoor het algemene gemiddelde naar beneden wordt getrokken. We stellen daarnaast vast dat de kandidaten op de nochtans beduidend beter scorende Vlaams Belang-lijsten gemiddeld niet zoveel meer voorkeurstemmen halen (0,84%) dan de kandidaten op een VLD-lijst (0,75%). Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat Vlaams Belang-kiezers over het algemeen minder geneigd zijn om een voorkeurstem uit te brengen. Daardoor blijft het aantal potentiële stemmen voor een Vlaams Belang-kandidaat relatief klein, ondanks de sterke score van de lijst als geheel.

De plaats op de lijst

Op zich is de vaststelling dat kandidaten die bovenaan de lijst staan meer voorkeurstemmen hebben niet meer dan het intrappen van een open deur. Vraag is echter in welke mate dit effect zich beperkt tot de absolute top van de lijst, dan wel of de rangorde ook lager op de lijst nog effect heeft.

Grafiek 1. Het percentage voorkeurstemmen volgens de plaats op de lijst (ingedeeld volgens decielen): in totaal en volgens partij.

De prominentie van een bepaalde plaats op een lijst varieert natuurlijk al naargelang de omvang van een lijst. Een tiende plaats op een lijst van 55 kandidaten (zoals in Antwerpen) zal allicht zwaarder wegen dan een tiende plaats op een lijst van 33 (zoals in Turnhout). Daarom delen we de plaatsen op de lijst in decielen in, en baseren we ons daarop om het verband met het aantal voorkeurstemmen in kaart te brengen. Uit grafiek 1 blijkt dat vooral de kandidaten die het eerste tiende van de lijst bezetten van een aanzienlijke electorale bonus genieten. Zij behalen gemiddeld 3,44%. Dit procent is al beduidend lager bij de kandidaten van het tweede deciel, meer bepaald 1,29%. Vervolgens daalt het aantal voorkeurstemmen zeer geleidelijk om een dieptepunt te bereiken (van 0,56%) bij de kandidaten van het achtste deciel. Daarna gaat het weer lichtjes bergop, maar het zijn enkel de kandidaten die het laatste tiende van de lijst bezetten die, met gemiddeld 1,28%, opnieuw fors hoger scoren en daarmee het niveau van het tweede deciel benaderen. Het nadeel van deze analyse is wel dat de aanzienlijke verschillen tussen de eerste en de tweede plaats enerzijds en de laatste en de voorlaatste plaats anderzijds worden genivelleerd. Vooral de eerst geplaatste kandidaten halen opmerkelijk veel voorkeurstemmen, namelijk 8,12%. Bij de tweede kandidaat zakt dit al terug tot respectievelijk 2,61%. De lijstduwer haalt gemiddeld 2,42%, een procent dat bij de voorlaatste kandidaat al terugvalt tot 1,35%.

Bij de Sp.a zit er duidelijk het meest reliëf in de voorkeurstempercentages. Het verschil tussen de kandidaten van het eerste en het tweede deciel is hier veruit het grootst. Hetzelfde geldt voor het verschil tussen het laatste en het voorlaatste deciel. Bij de andere partijen zijn de voorkeurstemmen wat meer gespreid over de hele lijst. Dat is het meest uitgesproken het geval bij Groen!, waar het voorkeurstemmenpercentage praktisch constant blijft, op het eerste en het laatste deciel na. Bij de CD&V is het verloop van de curve het meest lineair en maakt het bijvoorbeeld ook nog een substantieel verschil uit of de kandidaat op het vijfde dan wel het achtste deciel staat. Bij de andere partijen is er al vroeger een afvlakking.

Politieke mandaten van de kandidaat

Kandidaten die al een politiek mandaat hebben zijn beter bekend bij de kiezers en trekken daardoor over het algemeen meer voorkeurstemmen aan. Dat de grootte van dit effect afhangt van het politieke gewicht van de functie blijkt duidelijk uit de data (tabel 1). Een uittredend gemeenteraadslid haalt gemiddeld 1,97% van de geldige stemmen. Dit is meer dan het dubbel dan wat een nieuwkomer zonder enig politiek mandaat krijgt (0,68%). Daartussenin bevinden zich de uittredende OCMW-raadsleden, die gemiddeld 1,17% halen. Een uittredend schepen of OCMW-voorzitter haalt gemiddeld 3,62%, maar de hoofdvogel wordt duidelijk afgeschoten door de uittredende burgemeester die gemiddeld 18,69% van de geldige stemmen haalt. Ook politici met een nationaal of regionaal mandaat blijken een electorale bonus te krijgen, maar die is helemaal niet van dezelfde orde van grootte als de burgemeestersbonus. Een minister haalt gemiddeld maar 5,23% en een parlementslid 4,41%. Die effecten zijn slechts iets groter dan het schepen-effect.

Voor wat betreft de burgemeesters en de ministers heeft het weinig zin om deze gegevens op te splitsen per partij, omdat het aantal eenheden te beperkt wordt. Voor het overige blijken er tussen de verschillende partijen geen grote verschillen te bestaan inzake de electorale bonus die aan de uiteenlopende functies is verbonden. Alleen bij het Vlaams Belang lijkt het lidmaatschap van de OCMW-raad geen extra stemmen op te leveren.

Achtergrondkenmerken van de kandidaat

Dat het aantal voorkeurstemmen ook afhangt van sommige achtergrondkenmerken van de kandidaat ligt minder voor de hand. Maar men kan zich wel voorstellen dat de gemiddelde kiezer liever zal stemmen voor pakweg een jonge vrouwelijke advocate dan voor een werkloze man op middelbare leeftijd. Althans, daar zullen de partijen zelf wel van uit gaan bij het samenstellen van de lijsten.

Zoals blijkt uit tabel 1 halen mannelijke kandidaten gemiddeld iets meer voorkeurstemmen dan vrouwelijke, maar het verschil is niet zo groot: 1,28% tegenover 0,90%. We vinden dit verschil bij alle partijen met uitzondering van Groen!, waar vrouwelijke kandidaten (0,45%) door de band wat hoger scoren dan mannelijke (0,28%).

Er is ook een duidelijk leeftijdsverschil. Het gemiddeld aantal voorkeurstemmen stijgt geleidelijk aan van 0,82% bij de kandidaten jonger dan 30 tot 1,4% bij de kandidaten tussen 50 en 60 jaar. Maar bij de oudere kandidaten (van 60 jaar of meer) valt de score plots weer terug tot het niveau van de jongeren (0,89%). Dit patroon varieert echter lichtjes per partij. Zowel bij CD&V als bij Sp.a-Spirit houden de oudere kandidaten relatief goed stand, in die zin dat ze wel minder stemmen halen dan de leeftijdsgroep die hen voorafgaat, maar toch niet terugvallen tot op het niveau van de allerjongsten. Bij het Vlaams Belang valt het dan weer op dat de terugval al begint in de voorlaatste leeftijdsgroep (van 50 tot 60 jaar). Maar over het algemeen stellen we dus vast dat het verband tussen de leeftijd en de voorkeurstemmen een vergelijkbaar patroon vertoont met dat tussen de leeftijd en de politieke participatie⁸: de participatie stijgt geleidelijk met de leeftijd, om daarna opnieuw terug te vallen vanaf ongeveer 65 jaar. Het is mogelijk dat de meer intense politieke activiteit bij kandidaten van middelbare leeftijd op zich een electoraal voordeel oplevert. Maar evengoed kan het hier om een indirect effect gaan, in die zin dat vooral meer actieve burgers mandaten bekleden en hoger op de lijst staan. Hierover moet de multivariate analyse uitsluitsel brengen.

Arbeiders en kandidaten die geen beroepsactiviteit uitoefenen liggen duidelijk het slechtst in de markt. Een arbeider trekt gemiddeld slechts 0,59% van de stem-

8. Zie bv. THIJSSSEN, P., Politieke participatie van generaties in een ontgroenende en vergrijzende samenleving, in: SWYNGEDOUW, M., BILLIET, J. en GOEMINNE B. (red.), *De kiezer onderzocht. De verkiezingen van 2003 en 2004 in Vlaanderen*. Leuven, Universitaire Pers, 2007, pp. 167-192.

men aan. Van de niet-beroepsactieven zijn het vooral de thuiswerkenden (0,73%), gepensioneerden (0,70) en studenten (0,60%) die zwak scoren, terwijl de werkløzen het met 1,21% iets beter doen. Aan het andere uiterste vinden we de kandidaten die verbonden zijn aan een kabinet of werken voor een partij. Zij halen gemiddeld 2,31% van de stemmen en steken daarmee ver uit boven de zelfstandigen, die het met 1,30% nochtans ook niet slecht doen. Maar bij de zelfstandigen zijn het vooral de uitvoerders van een vrij beroep (1,29%) die het procent naar boven trekken, eerder dan bijvoorbeeld de winkeliers of de zaakvoerders. Die tweede groep haalt gemiddels slechts 0,99%. Ambtenaren (inclusief onderwijzers) halen gemiddeld iets meer stemmen (1,15%) dan bedienden en kaderleden in de privé-sector (1,08%). Dit patroon vinden we grosso modo in elke partij terug, op een paar uitzonderingen na. Zowel bij VLD als Vlaams Belang zijn het niet de arbeiders die het minst voorkeurstemmen halen, maar wel de niet-beroepsactieven. En bij de Sp.a valt op dat ambtenaren gemiddeld hoger scoren dan de partij- of kabinetmedewerkers en de zelfstandigen.

In tegenstelling tot hoger besproken achtergrondkenmerken beschikken we niet over harde informatie betreffende de etnische origine van de kandidaten. Het enige wat we kunnen doen is de kandidaten selecteren met een naam die allochtoon klinkt, en waarvan de kiezer bijgevolg kan vermoeden dat het gaat om een kandidaat uit de migrantengemeenschap, ook al zal dit vermoeden niet altijd correct zijn. Kandidaten met een allochtoonklinkende naam halen gemiddeld iets minder stemmen (1,05%) dan de andere kandidaten (1,10%), maar het verschil is miniem. Hier zijn er echter wel opmerkelijke verschillen tussen de partijen. Bij CD&V en VLD is de voorsprong van de "autochtone" kandidaten beduidend groter: 1,80% tegenover 1,41% bij CD&V, en 0,77% tegenover 0,46% bij VLD. Bij Groen! daarentegen vinden we een omgekeerd verband en halen de "allochtone" kandidaten doorgaans iets meer stemmen (0,46%) dan de "autochtone" (0,36%).

De uitgaven

Sinds 1994 zijn ook de lokale verkiezingen onderworpen aan de regelgeving betreffende de beperkingen van de verkiezingsuitgaven.⁹ Dit houdt onder meer in

9. Decreet van 7 mei 2004 houdende regeling van de controle van de verkiezingsuitgaven en de herkomst van de geldmiddelen voor de verkiezing van het Vlaams Parlement, de provincieraden, de gemeenteraden en de districtsraden. Dit decreet vervangt de wet van 7 juli 1994 betreffende de beperking en de controle van de verkiezingsuitgaven voor de verkiezing van de provincieraden en de gemeenteraden, de districtsraden en voor de rechtstreekse verkiezing van de raden voor maatschappelijk welzijn. Naar aanleiding van de lokale verkiezingen van 8 oktober 2006 publiceerde de Vlaamse Controlecommissie voor de Verkiezingsuitgaven een vademecum met commentaar en aanbevelingen met betrekking tot de interpretatie van de regelgeving. De Vlaamse regelgeving en de wijze waarop de Controlecommissie die interpreteert sluiten dicht aan bij de eerdere federale regelgeving. (<http://www.vlaamsparlement.be/vpWeb/p3app/htmlpages/vp/Pdf/20052006/Brochures/ControleVerkiezingsuitgaven.pdf>).

dat de kandidaten aangifte moeten doen van zowel de uitgaven die ze voor de verkiezingscampagne hebben gedaan als de herkomst van de daarvoor gebruikte financiële middelen. De aangiften van de kandidaten en de lijsten kunnen vanaf de 30^e dag na de verkiezingen gedurende 15 dagen worden ingekeken door de kiezers van de betrokken gemeente. In de dertien centrumsteden werden de aangifteformulieren van de lijsten en kandidaten systematisch geregistreerd door onderzoekers van het Centrum voor Politicologie.¹⁰ Van een aantal kandidaten konden de aangiften echter niet worden teruggevonden. Dit waren er in totaal 80 (3%).¹¹

Bij de lokale verkiezingen geldt per gemeente één enkel maximumbedrag voor alle kandidaten, ongeacht hun plaats op de lijst. De maximumbedragen staan min of meer in verhouding tot het aantal ingeschreven kiezers in de gemeente.¹²

Tabel 2. Gemiddelde uitgave per kandidaat (absoluut en relatief) gemiddelde % besteed ten opzichte van maximum, in totaal en per partij.

Partij (aantal lijsten)	Gemiddelde uitgave per kandidaat (absoluut, in Euro)	Gemiddelde uitgave per kandidaat (relatief, in Eurocent)	Gemiddeld % besteed ten opzichte van maximum
CD&V (13)	1.947,5	2,88	41,48
VLD (13)	1.724,4	2,11	33,01
Sp.a (13)	1.237,2	1,55	23,97
Vlaams Belang (13)	177,1	0,20	3,14
Groen! (9)	52,8	0,04	0,80
Totaal (61)	1.096	1,45	21,9

De kostprijs van een individuele campagne bedraagt gemiddeld 1.096 Euro, dit is 1,45 Eurocent per ingeschreven kiezer (tabel 2). De CD&V-kandidaten geven doorgaans het meest uit (1.947,5 Euro), net iets meer dan de VLD-kandidaten (1.724,4 Euro). Aan het andere uiterste vinden we Groen! en Vlaams Belang,

10. MADDENS, B. en WEEKERS, K. *De verkiezingsuitgaven voor de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 in de 13 Vlaamse centrumsteden, 2006*, 15 p., ongepubliceerde nota: <http://soc.kuleuven.be/pol/gemeenteraadsverkiezingen.htm>
11. Het grootste deel van de ontbrekende aangiften (49 van de 80) betrof kandidaten in Antwerpen. In Antwerpen stelde zich echter het probleem dat de aangiften niet gerangschikt waren volgens partij en ook vermengd waren met de aangiften van de districtraadsverkiezingen. De nogal wanordelijke toestand waarin de Antwerpse aangiften werden aangetroffen doet vermoeden dat de meeste ontbrekende aangiften wel zijn ingediend maar gewoonweg verloren zijn geraakt.
12. Van alle dertien centrumsteden waren de maximumbedragen het hoogst in Antwerpen (8869,12 Euro voor de kandidaten en 9021 Euro voor de lijsten) en het laagst in Turnhout (2421,68 Euro voor de kandidaten en 5.063,62 Euro voor de lijsten). Voor wie tegelijkertijd kandidaat is voor de provincieraadsverkiezingen geldt enkel het hoogste maximumbedrag, tenzij men provinciekandidaat is in een ander district dan waar de gemeente deel van uit maakt. In dat geval mogen de maximumbedragen worden opgeteld.

waarvan de kandidaten heel weinig uitgeven, gemiddeld 52,8 en 177,1 Euro respectievelijk. Gemiddeld besteedt een kandidaat slechts 21,90% van wat hij of zij mag uitgeven. Maar dit procent varieert uiteraard aanzienlijk per partij. Een CD&V-kandidaat besteedt gemiddeld 41,48% van het toegelaten bedrag. Bij VLD en Sp.a bedragen die procenten respectievelijk 33,01% en 23,97%. Kandidaten voor Groen! (0,80%) en Vlaams Belang (3,14%) geven gemiddeld slechts een fractie uit van wat is toegestaan.

Zoals ook al bleek uit eerder onderzoek¹³ stellen we vast dat het uitgavenplafond bij lokale verkiezingen onrealistisch hoog ligt voor de kandidaten. Daardoor kan er moeilijk een remmend effect van uitgaan. Dit in tegenstelling tot de federale en regionale verkiezingen, waarbij het besteedbare bedrag veel dichter wordt benaderd. Dit neemt niet weg dat er toch een aantal kandidaten zijn die wel (bijna) tegen het plafond aanbotsen. 4,6% van alle kandidaten besteedt 90% van wat is toegelaten. Maar bij CD&V en VLD stijgt dit percentage tot telkens 9,2%. Bij Sp.a haalt slechts 3,4% dit percentage en bij Groen! en Vlaams Belang niemand.

De Pearson-correlatie tussen de relatieve kostprijs van de campagne (dit is de uitgave per ingeschreven kiezer) en het voorkeurstempercentage bedraagt 0,44. Bij VLD en CD&V stijgt die correlatie echter tot iets boven de 0,50, terwijl die bij Sp.a terugvalt tot 0,35 en bij Groen! zelfs tot 0,21. Bij Groen! heeft die lage correlatie wellicht te maken met het constant lage uitgavenpatroon van de kandidaten, waardoor het natuurlijk problematisch is om de variatie in voorkeurstemmen te voorspellen aan de hand van de uitgaven. Bij de Sp.a variëren de uitgaven wel aanzienlijk en zou de lagere correlatie erop kunnen wijzen dat die uitgaven er gewoonweg minder toe doen. Hierover moet de multivariate analyse uitsluitsel brengen.

De partijaffiliatie

Tot nu toe hebben we de kartellijsten gemakshalve ingedeeld bij de grootste partij en hebben we abstractie gemaakt van de partijaffiliatie van de kartelkandidaten. Het is evenwel goed mogelijk dat die affiliatie mee bepalend is voor het aantal voorkeurstemmen van een kandidaat. Op het eerste zicht zijn de kandidaten van de grotere kartelpartner bevoordeeld omdat zij een veel grotere vijver vissen. Kandidaten van een kleinere kartelpartner hebben daarentegen minder potentiële kiezers. Daar staat echter tegenover dat die kleinere kartelpartner doorgaans ook minder kandidaten hebben op de lijst, zodat de beschikbare stemmen over een kleiner aantal worden uitgesmeerd. Anderzijds kan men zich ook de vraag stellen of die partijaanhorigheid veel uitmaakt voor de kiezer, die misschien niet eens weet welke kandidaten tot welke partij behoren.

13. MADDENS, B., 2004.

Tabel 3. Het gemiddelde voorkeurstempercentage volgens de partijaanhorigheid.

	Sp.a	VLB	CD&V	VLD	Groen!
Hoofdpartij	1,60	0,84	1,91	0,77	0,38
Vaste kartelpartner	0,96	0,83*	0,89	0,22	–
Onafhankelijken	1,10	–	–	1,16*	0,24
Groene kandidaten	1,85	–	–	0,80	–

* aantal observaties < 10

In tabel 3 maken we telkens een onderscheid tussen de kandidaten van de partij zelf en de kandidaten van de vaste kartelpartners N-VA, Spirit, Vlott en Vivant. Daarnaast stonden er op sommige Groen!-, Sp.a- en VLD-lijsten ook een aantal onafhankelijken. Tenslotte stonden er ook kandidaten van Groen! op drie Sp.a-lijsten (Hasselt, Genk en Sint-Niklaas) en één VLD-lijst (Mechelen).

De kandidaten van de grotere partij halen over het algemeen meer stemmen dan de kandidaten van de vaste kartelpartner.¹⁴ Het verschil is het grootst bij VLD-Vivant, waar een volbloed VLD-er gemiddeld meer dan drie keer zoveel stemmen (0,77%) haalt dan een Vivant-kandidaat (0,22%). Hetzelfde fenomeen vinden we bij CD&V-N-VA, waar een echte CD&V-er gemiddeld dubbel zo hoog scoort (1,91%) als een N-VA-er (0,89%). Bij Sp.a-Spirit is het verschil al wat kleiner, maar toch moet ook hier de gemiddelde Spirit-kandidaat (0,96%) afgetekend de duimen leggen tegenover een Sp.a-er (1,60%). Enkel bij het Vlaams Belang zijn de kandidaten van de moederpartij (0,84%) en de kleinere kartelpartner (0,83%) gemiddeld genomen aan elkaar gewaagd. Dit moet echter in die zin worden genuanceerd dat er maar acht Vlott-kandidaten in ons bestand zitten. De kandidaten van Groen! bij Sp.a en VLD doen het, met respectievelijk 1,85% en 0,80%, relatief goed. Terwijl de onafhankelijke kandidaten op Groen!- en Sp.a-lijsten eerder matig scoren, trekken de zes onafhankelijken bij de VLD juist opmerkelijk veel stemmen aan (1,16%). Maar dit dient opnieuw gerelativeerd omwille van het lage aantal.

14. Het aantal plaatsen dat de kleinere kartelpartner invulde op de lijst, verschilt van kartel tot kartel. Op de VLD-Vivant lijsten stonden 4,5% Vivant-kandidaten, de Spirit-kandidaten bevolkten 11,1% van de plaatsen op de lijsten waar ze in kartel gingen met Sp.a (en soms Groen!), de 8 Vlott-kandidaten op de Antwerpse Vlaams Belang lijst, nemen 14,5% van de plaatsen in en op de CD&V-N-VA lijsten stonden tenslotte 16,1% N-VA-kandidaten.

3. Multivariate analyse

Op basis van een klassieke OLS-regressieanalyse kunnen we vervolgens nagaan in welke mate elk van de hoger besproken variabelen nog een noemenswaardig effect heeft op het aantal voorkeurstemmen als we controleren voor alle andere variabelen. De afhankelijke variabele is opnieuw het aantal voorkeurstemmen als procent van het totale aantal geldige stemmen. Een eerste reeks predictorvariabelen betreft veeleer automatische effecten, die op zich niet zo interessant zijn maar die we moeten opnemen in het model om de effecten van de andere variabelen accurater te kunnen schatten. Eén daarvan is de sterkte van de lijst, dit is het stemmenpercentage van de lijst ten opzichte van het totale aantal geldige stemmen. Op basis van het in de inleiding geciteerde onderzoek weten we ook dat een hogere plaats op de lijst automatisch resulteert in een hoger aantal voorkeurstemmen. Daarbij baseren we ons, zoals hoger uitgelegd, op de lijstdecielen. Dit heeft als bijkomend voordeel (vooral bij de analyse per partij) dat het aantal eenheden per categorie voldoende groot blijft. Het nadeel is wel dat we het aanzienlijke stemmenverschil tussen de eerste en de tweede plaats niet kunnen vatten in de analyse. Ten derde is het aantal voorkeurstemmen intrinsiek afhankelijk van de omvang van de gemeente. Als alle andere factoren constant gehouden worden, dan zal het aantal voorkeurstemmen per kandidaat automatisch kleiner zijn in een grotere gemeente. Dat komt omdat er meer te begeven zetels en dus meer plaatsen op de lijst zijn, waardoor de beschikbare voorkeurstemmen over een groter aantal kandidaten worden verdeeld. Vandaar dat we ook het totale aantal plaatsen op de lijst opnemen als variabele.

Voor wat betreft de politieke mandaten van de kandidaat werken we met binaire variabelen met telkens de groep kandidaten zonder het betrokken mandaat als referentiegroep. Het te beperkte aantal ministers dienden we wel samen te voegen met de parlementsleden. Naast de mandaten die een kandidaat bekleedt houden we ook rekening met zijn partijaffiliatie. Hier maken we een onderscheid tussen de kandidaten die opkomen voor de grootste partij en zij die hetzij onafhankelijk zijn, hetzij tot een kleinere kartelpartner behoren. Die tweede groep krijgt een code één op de binaire variabele 'kartel'.

De leeftijd als achtergrondkenmerk werd eveneens als een binaire categorische variabele ingevoerd (met de vijftigers als referentiegroep), omdat we hierboven hebben vastgesteld dat het bivariate verband tussen de leeftijd en de voorkeurstemmen niet lineair is. Inzake het beroep maken we een onderscheid tussen de niet-actieven, de zelfstandigen en de uitvoerenden van vrije beroepen, de ambtenaren en het onderwyzend personeel, de partij- of kabinetsmedewerkers en de arbeiders, met de bedienden en kaderleden als referentiegroep. De kandidaten met een allochtoonklinkende naam krijgen tenslotte een code één.

Zowel op theoretische als empirische grond mag worden aangenomen dat het effect van de verkiezingsuitgaven (uitgedrukt als Eurocent per ingeschreven kiezer) geleidelijk aan afvlakt naarmate de kandidaat meer uitgeeft. Mocht dat niet

zo zijn, dan zou dat betekenen dat een politicus in theorie 100% van de stemmen kunnen halen door een extreem dure campagne te voeren. Dat verkiezingsuitgaven een afnemend marginaal nut hebben wordt ook bevestigd door empirisch onderzoek.¹⁵ We kunnen de afvlakking van het effect statistisch vatten door naast de verkiezingsuitgaven ook de gekwadrateerde uitgaven op te nemen. Uit een visuele inspectie van de data blijkt dat de relatie tussen de uitgaven en de voorkeurstemmen een vrij lineair verloop kent, behalve bij de kandidaten die in het hoogste uitgavendeciel zitten. Bij deze kandidaten stijgt het aantal voorkeurstemmen plots exponentieel. Vermoedelijk heeft dit vooral te maken met het feit dat het hier tegelijkertijd gaat om de kandidaten die ook omwille van andere redenen (hoge plaats op de lijst, zichtbaar mandaat, grote partij...) in *pole position* staan om veel voorkeurstemmen te halen. Bij de kandidaten aan de top van de voorkeurstemmenpiramide is er met andere woorden een sterke clustering van 'winnende eigenschappen'. Ook al omwille van de relatief beperkte omvang van die groep is het statistisch moeilijk om die verschillende effecten te ontrafelen. Het leek ons dan ook verstandiger om die sterkkandidaten aan de top als outliers te beschouwen. Concreet laten we de 5% kandidaten met het hoogste aantal voorkeurstemmen buiten beschouwing, dit zijn de kandidaten met meer dan 3,45%. Dit betekent dan natuurlijk wel dat we onze twaalf burgemeesters kwijt zijn, maar dit is een prijs die we graag betalen als we daarmee bijvoorbeeld accurater kunnen inschatten op hoeveel méér voorkeurstemmen een doordeweekse kandidaat mag hopen wanneer hij of zij wat dieper in de portemonnee tast.

Alleen al op basis van de automatische effecten (plaats op de lijst, stemmenpercentage van de lijst en aantal plaatsen op de lijst) bekomen we een niet onaardige R^2 van 0,557. In dat basismodel weegt het stemmenpercentage van de lijst veruit het zwaarst door (met een partiële correlatie van 0,40), gevolgd door het al dan niet bovenaan de lijst staan (partiële correlatie van 0,23), en het aantal plaatsen op de lijst (0,16).

Als we de hoger beschreven variabelen toevoegen aan dit basismodel, dan kunnen we de verklarende kracht ervan optrekken tot 0,663 (tabel 4¹⁶). Geen enkele van de toegevoegde kenmerken heeft zo een sterk effect als de hierboven genoemde variabelen. De enige variabele die er (met een partiële correlatie van 0,04) enigszins uitspringt is het uitgavenniveau. Voor elke extra Eurocent per kiezer die een kandidaat uitgeeft krijgt hij of zij 0,14 gemiddeld procentpunten extra

15. PALDA, F., Desirability and Effects of Campaign Spending Limits, *Crime, Law and Social Change*, 1994, 21, pp. 295-317; SAMUELS, D., Incumbents and Challengers on a Level Playing Field: Assessing the Impact of Campaign Finance in Brazil, *Journal of Politics*, 2001, 63, pp. 569-84; MADDENS, B. e.a., 2006.
16. De p-waarden van het effect zijn enkel indicatief, aangezien ons onderzoek betrekking heeft op de totale populatie van kandidaten in de centrumsteden en niet op een steekproef daaruit. Het gaat om de significantie die we zouden bekomen mochten de onderzochte kandidaten een steekproef vormen uit een theoretische populatie.

voorkeurstemmen. Of anders gezegd: een bijkomend percentage voorkeurstemmen kost zeven Eurocent per kiezer. In Antwerpen moet de kandidaat daarvoor een bedrag van 22.723 Euro op tafel leggen, in Turnhout komt hij of zij er met 2.119 Euro van af. Het afnemende marginale nut van de uitgaven is heel beperkt en begint pas licht te spelen vanaf een uitgave van meer dan 2 Eurocent per kiezer.

Tabel 4. Resultaten van OLS-regressie, totaal en per partij: ongestandaardiseerde effectparameters.

	Totaal	Sp.a	VLB	CD&V	VLD	Groen!
Intercept	1,23***	1,60***	1,62***	0,81**	1,24***	0,67***
Omvang lijst	-0,03***	-0,04***	-0,03***	-0,03***	-0,02***	-0,01***
Stemmen % lijst	0,02***	0,02***	0,01***	0,03***	0,01***	0,04***
Plaats: 1ste deciel	0,82***	0,94***	0,93***	0,93***	0,75***	0,51***
Plaats: 2de deciel	0,39***	0,40***	0,51***	0,58***	0,31***	0,17***
Plaats: 3de deciel	0,29***	0,39***	0,25***	0,46***	0,13	0,12*
Plaats: 4de deciel	0,20***	0,20*	0,22***	0,42***	0,04	0,06
Plaats: 5de deciel	0,08	0,06	0,08	0,20*	-0,03	0,05
Plaats: 6de deciel	0,05	0,02	0,08	0,16	-0,08	0,03
Plaats: 7de deciel	0,06	0,06	0,04	0,12	-0,04	0,03
Plaats: 9de deciel	0,04	-0,01	0,03	0,17	-0,05	-0,01
Plaats: 10de deciel (ref = 8ste deciel)	0,22***	0,27**	0,23***	0,39***	0,02	0,10*
Schepen	0,50***	0,42**	–	0,50***	0,67***	–
Raadslid	0,25***	0,30***	0,00	0,37***	0,08	0,42***
OCMW-raadslid	0,09*	0,13	–	0,10	0,09	–
Nationaal mandaat	0,45***	0,42***	0,49***	0,64***	0,68***	–
Kartel	-0,09**	-0,16**	–	-0,13*	-0,17*	–
Man	-0,05**	-0,05	-0,04	-0,01	-0,01	-0,15***
Leeftijd < 30	0,05	0,13	-0,02	0,06	0,04	-0,02
Leeftijd 30-39	-0,01	0,10	0,03	-0,07	-0,07	-0,02
Leeftijd 40-49	-0,00	0,06	-0,05	-0,03	-0,00	0,00
Leeftijd > 59 (ref = 50-59)	-0,01	0,08	-0,06	-0,03	-0,01	-0,01
Niet-actieven	-0,03	-0,04	0,00	0,02	-0,08	0,02
Zelfstandigen + vrije ber.	-0,02	0,00	0,06	0,07	-0,04	-0,00
Ambtenaren + onderwiz.	-0,03	-0,10	-0,09	-0,02	0,02	0,00
Partij- + kabinetsmedew.	0,08	0,08	-0,05	0,24	0,21*	-0,28
Arbeiders (ref = bedienden)	-0,02	-0,17	0,02	-0,13	-0,03	-0,02
Allochtoon	0,21***	0,50***	0,16	-0,05	0,01	0,14*
Uitgaven	0,14***	0,27***	0,09	0,12**	0,06*	-0,01
Uitgaven ²	-0,01**	-0,02***	-0,02	-0,00	0,00	0,29**
Aangepaste R ²	0,663	0,628	0,565	0,678	0,713	0,657

*: p < .05;

** : p < .009;

***: p < .00009.

Naast de uitgaven blijken ook de mandaten een noemenswaardig effect te hebben. Dat het uitoefenen van een uitvoerend mandaat op gemeentelijk niveau (partiële correlatie 0,03) een vergelijkbare impact heeft als een ministerschap of een parlementair mandaat (partiële correlatie 0,02) wordt bevestigd door de multivariate analyse. Beide soort functies leveren ongeveer een half procentpunt aan voorkeurstemmen op. De bonus voor gemeenteraadsleden (partiële correlatie 0,03) is maar de helft daarvan, terwijl een OCMW-raadslid (partiële correlatie 0,002) gemiddeld nog niet een tiende van een procent meer stemmen haalt dan de mandaatloze kandidaat. De analyse bevestigt ook dat onafhankelijke kandidaten of kandidaten die voor de kleinere kartelpartner opkomen doorgaans wat zwakker scoren, maar dit effect is beperkt.

De meeste achtergrondvariabelen dragen nauwelijks bij tot het voorspellen van de voorkeurstemscore. Als we alle andere factoren constant houden, dan halen vrouwelijke kandidaten gemiddeld een twintigste van een procentpunt méér voorkeurstemmen dan mannen. De jongste kandidaten hebben een vergelijkbaar voordeel. In de bivariate analyse deden beide groepen het juist slechter, maar dit komt doordat jongeren en vrouwen doorgaans minder mandaten bekleden en lager op de lijst staan. Dat de kandidaten van middelbare leeftijd electoraal het sterkst scoren, zoals hoger vastgesteld, blijkt dus vooral te hebben met het feit dat ze omwille van andere redenen (mandaten, plaats op de lijst, ...) een betere uitgangspositie hebben.

Kandidaten die geen ander beroep hebben dan de politiek doen het gemiddeld ook wat beter en krijgen een bonus van bijna een tiende procentpunt. Dit kan te maken hebben met het feit dat deze professionele politici gewoonweg meer tijd en energie in de campagne kunnen investeren dan kandidaten die een beroep hebben buiten de politiek.

Maar al bij al zijn deze effecten van de achtergrondkenmerken verwaarloosbaar klein. Het enige achtergrondkenmerk dat echt een substantieel verschil lijkt te maken is het al dan niet hebben van een allochtone naam (partiële correlatie 0,02). Kandidaten waarvan de naam allochtoon in de oren klinkt, en waarvan we dus kunnen vermoeden dat ze van allochtone origine zijn, strijken gemiddeld een electorale bonus op van één vijfde van een procent.

Om toch een benaderend idee te krijgen van het burgemeesters-effect, na controle voor de andere variabelen, hebben we de regressie-analyse ook eens laten lopen op de volledige dataset, met inbegrip dus van de kandidaten met de meeste voorkeurstemmen. Daaruit blijkt dat de stemmenbonus voor burgemeesters gemiddeld 14,8 procentpunten bedraagt. Voornamelijk als gevolg daarvan stijgt de R^2 van het model tot 0,714. Tegelijkertijd stijgt het effect van een schepenambt tot 1,41 en dat van een nationaal mandaat tot 2,02. Als we ook de meest populaire politici meetellen blijken ministers toch een electoraal voetje voor te hebben op schepenen, maar het verschil is al bij al klein. Daarnaast bekomen we nu ook een sterker effect van een plaats binnen het eerste deciel op de lijst, meer bepaald 1,34. Maar zoals eerder geargumenteed vallen die verschillende winnende ken-

merken te sterk samen bij een beperkte groep van topkandidaten om de effecten ervan op een betrouwbare manier te kunnen ontrafelen.

Als we de oorspronkelijke regressie-analyse voor elke partij afzonderlijke doen (tabel 4), dan blijkt dat de verklarende kracht van die verschillende modellen min of meer vergelijkbaar. De uitzondering is het Vlaams Belang, waar de aangepaste R^2 slechts 0,565 bedraagt, tegenover een R^2 van 0,53 voor het basismodel. Die lagere verklarende kracht heeft voor een klein deel te maken met het feit dat het al dan niet bekleden van een uitvoerend mandaat wegvalt als variabele. Maar daarnaast is het opvallend dat het bij het Vlaams Belang geen verschil blijkt uit te maken of een kandidaat al dan niet uittredend gemeenteraadslid is. Bij die partij is het kennelijk moeilijk om via een mandaat als gemeenteraadslid naambekendheid te verwerven.

Bij de Sp.a valt het sterkere effect van de uitgaven op. Sp.a-kandidaten winnen 0,27 procentpunt per extra Eurocent/kiezer (partiële correlatie 0,09). Vermoedelijk botsen we hier opnieuw op het fenomeen dat de voorkeurstemmen bij Sp.a meer geconcentreerd zijn bij een beperkt aantal sterke kandidaten, inbegrepen diegenen die een relatief dure campagne voeren. Wat ook in het oog springt is het feit dat arbeiders slechter scoren dan bij andere partijen, terwijl we bij een arbeiderspartij net het tegenovergestelde zouden verwachten. Daartegenover staat dan weer het opvallend sterke effect van de etnische origine. De bonus voor kandidaten die vermoedelijk van allochtone afkomst zijn bedraagt een half procentpunt. Dit komt waarschijnlijk doordat de socialistische partij relatief veel allochtone kiezers kan aantrekken, die dan ook voor allochtone kandidaten stemmen. Een alternatieve verklaring zou natuurlijk kunnen zijn dat de Sp.a relatief weinig allochtone kandidaten op de lijst had, zodat de allochtone stemmen bij een beperkter aantal kandidaten geconcentreerd zitten. Dit is echter niet zo, want bij de Sp.a stonden er juist uitzonderlijk veel mensen met een allochtoon klinkende naam op de lijst, meer bepaald 11,7% van alle kandidaten. Dat aantal wordt enkel geëvenaard door Groen!, met 12,8%. Maar de groene allochtone kandidaten zijn er blijkbaar minder in geslaagd om ook allochtone stemmen aan te trekken. Bij de andere partijen is het procent kandidaten met een allochtoonklinkende naam veel lager, meer bepaald 5,8% bij CD&V, 3,9% bij VLD en 0,8% bij Vlaams Belang.

Bij CD&V wijken de effecten slechts in beperkte mate af van het algemene patroon. CD&V-raadsleden blijken er opvallend goed in te slagen om dit mandaat electoraal te verzilveren. De electorale bonus voor deze kandidaten bedraagt 0,37 procentpunten, tegenover 0,25 in het algemeen. Het is mogelijk dat dit verschil nog steeds te maken heeft met een standen-effect bij CD&V, waarbij de raadsleden hetzij de stemmen van de ACW-vleugel, hetzij de stemmen van de middenstandsvleugel aantrekken, zodat de stemmen beter over de uiteenlopende raadsleden gespreid zijn. Dit kunnen we echter niet onderzoeken omdat we geen informatie hebben over de zuil-aanhorigheid van de CD&V-kandidaten. Ook nationale mandatarissen trekken in vergelijking met de andere partijen veel stemmen aan. Bij CD&V brengen de partij- of kabinetsmedewerkers het er extra goed

van af, terwijl het effect van de allochtone naam of het geslacht dan weer amper blijkt te spelen.

Ook bij de VLD lijkt een partij-job relatief veel stemmen op te brengen, terwijl geslacht en etnische origine er niet toe doen. Bij VLD komt daar dan nog bij dat een mandaat van gemeenteraadslid, net als bij het Vlaams Belang, gemiddeld relatief weinig stemmen oplevert. Maar daar staat een opvallend grote bonus tegenover voor kandidaten met een uitvoerend gemeentelijk of een nationaal mandaat. Eigenaardig genoeg voeren de VLD-ers kennelijk minder efficiënt campagne, in die zin dat hun uitgaven beduidend minder stemmen opleveren. Voor een extra uitgave van 1 Eurocent per kiezer krijgen de kandidaten amper een twintigste van een procentpunt aan voorkeurstemmen.

Groen! vertoont wat het uitgaveneffect betreft ook een nogal deviant patroon (met een sterk exponentieel effect), maar dat is grotendeels een artefact als gevolg van het constant lage uitgavenniveau van de groene kandidaten. Meer betekenisvol is dat de groene kiezers sterk geneigd zijn om de vrouwelijke kandidaten te bevoordelen. Dat was al gebleken uit de bivariate analyse, en wordt hier bevestigd. Wie het ongeluk heeft om als man op een groene lijst te staan moet het gemiddeld met 0,15 procentpunten minder stellen. Maar daar lijkt de positieve discriminatie van de groene kiezers dan ook te stoppen, want andere ondervertegenwoordigde groepen zoals allochtonen, jongeren, ouderen of arbeiders, worden niet speciaal begunstigd. De groene kiezer heeft het kennelijk ook niet begrepen op kandidaten die professioneel enkel met politiek bezig zijn. Zij moeten het met 0,28 procentpunt bekopen. Toch impliceert dit kennelijk geen algemene afkeer voor politici, want uittredende raadsleden doen het juist uitzonderlijk goed op groene lijsten. Nergens anders is de stemmenbonus voor gemeenteraadsliden zo groot als bij Groen!.

4. Besluit

Het wekt allicht weinig verbazing dat het aantal voorkeurstemmen vooral afhangt van de plaats op de lijst en het electorale succes van de lijst als geheel. Evenmin verrassend is dat kandidaten met een duidelijk zichtbaar politiek mandaat doorgaans beter scoren. Wel opmerkelijk is dat een parlementair mandaat bij lokale verkiezingen slechts een vergelijkbare electorale bonus oplevert als een schependmandaat en bovendien beduidend minder stemmen oplevert dan het burgemeestersambt. Dit wijst erop dat de tendens naar nationalisering van de lokale verkiezingen zelfs in de centrumsteden niet mag worden overschat.

Ook het feit dat kandidaten die een duurder campagne voeren doorgaans meer stemmen halen ligt helemaal in de lijn van wat we al wisten op basis van vroeger onderzoek, zowel in België als internationaal. Het is echter moeilijk hard te maken dat het hier echt om een causaal verband gaat. De kandidaten die veel uitge-

ven zijn vaak dezelfde die so wie so al over een grote naambekendheid en een groot electoraal kapitaal beschikken. In de multivariate analyse hebben we dat natuurlijk voor een stuk onder controle gehouden. Een belangrijke variabele die echter noodgedwongen buiten beschouwing bleef is de aandacht voor de kandidaten in de media. Uit ander onderzoek weten we dat dit een belangrijke determinant is van de persoonlijke electorale score. Maar anderzijds heeft datzelfde onderzoek ook aangetoond dat de effecten van de media enerzijds en de campagne-uitgaven anderzijds grotendeels onafhankelijk zijn van elkaar.¹⁷ Kandidaten kunnen met andere woorden naambekendheid (en dus stemmen) verwerven, hetzij door direct met de kiezers te communiceren via een persoonlijke campagne, hetzij door veel aandacht te krijgen in de media.

De persoonlijke kenmerken van de kandidaten en hun sociaal-economische achtergrond maken over het algemeen niet zoveel verschil uit. Jongeren en vrouwen halen, wanneer we controleren voor alle andere variabelen, doorgaans iets meer stemmen, maar dit verschil is zeer marginaal. Enkel bij de groene kiezers hebben de vrouwen duidelijk een voetje voor. Maar voor het overige staat het geringe effect van leeftijd, geslacht en beroep klaarblijkelijk niet in verhouding tot de drang bij de partijen om zoveel mogelijk jonge en dynamische vrouwen op de lijst te plaatsen.

De zoektocht naar allochtone kandidaten lijkt rendabeler, maar het effect daarvan varieert sterk volgens partij. Vooral bij de Sp.a zijn er aanwijzingen dat de strategie om allochtonen op de lijsten te plaatsen geen windeieren heeft gelegd. En ook in ander opzichten springt de socialistische partij wat uit de band. De voorkeurstemmen zijn hier meer geconcentreerd bij een beperkt aantal kandidaten. Een hoge plaats op de lijst levert een grotere bonus op en ook het rendement van een dure campagne lijkt hoger. Vermoedelijk houden al deze fenomenen direct of indirect verband met het feit dat de Sp.a de grote overwinnaar was in de centrumsteden. Die overwinning is allicht mee te danken aan een aantal sterke kandidaten die als een magneet hebben gewerkt op de massa van vlottende kiezers.

17. VAN AELST, P., MADDENS, B en NOPPE, J., 2006.

Het succes van 'Patrick'

Op zoek naar bewijzen en verklaringen van het Janssens-effect in Antwerpen

Peter VAN AELST
Michiel NUYTEMANS

ABSTRACT

The electoral succes of 'Patrick'

In search of evidence and explanations of the Janssens-effect in Antwerp

In discussing the results of the Belgian local elections of 8 October 2006 the media devoted most attention to Antwerp. Not only because it is Flanders biggest city, but especially because of the remarkable result of mayor Patrick Janssens and his socialist party (Sp.a-Spirit). They won over 35% of the votes and became the biggest party of the city, a position that was taken by the extreme right party for more than ten years. In this article we tried to map and explain the so called 'Janssens-effect'. By analysing the election results and the data of an (inter-university) Internet panel we managed to prove that Patrick Janssens had a large share in the victory of his party. A lot of citizens of Antwerp that normally would not vote for the socialist party supported Janssens. To explain this personal success we suggested four plausible motives: the perceived qualities of Janssens as a mayor; his presidential campaign; the attention of and performance in the media; and finally the statement against extreme right. Our panel data suggest that a combination of these motives can explain the Janssens-effect. The appreciation for Janssens as a very capable mayor was present among the electorate long before the campaign started. This appreciation became the basis for his electoral success. The fact that many voters decided to switch to Janssens in the months and weeks before the election is related to his campaign and the media-attention it generated. The media strengthened the image of Antwerp as a polarised city. Especially the voters that changed their vote intention during the campaign were convinced that supporting Janssens was the most explicit signal against the extreme right image of their city.

1. Inleiding

De verkiezingsavond van 8 oktober had, zeker in Antwerpen, veel weg van een politieke thriller. Door technische problemen liet de uitslag van de grootste stad van Vlaanderen lang op zich wachten. Terwijl men in vele gemeenten en steden al in de namiddag wist hoe de krachtverhoudingen lagen, duurde het tot in de

late avond vooraleer de eerste Antwerpse cijfers binnenliepen. De voorlopige resultaten sloegen in als een bom. Het kartel Sp.a-Spirit had gedaan wat niemand voor mogelijk hield: het Vlaams Belang overtreffen en de grootste partij van de Scheldestad worden. Het VB groeide nauwelijks en kon de vooropgestelde doelstelling niet waarmaken. In de uren en dagen na de bekendmaking werden voornamelijk twee redenen naar voor geschoven om de uitslag te duiden: de toename van 'nieuwe Belgen' met stemrecht en de persoon Patrick Janssens. Over het eerste argument was er discussie, over het tweede veel minder. Alle commentatoren, partijgenoten en politieke tegenstrevers waren eensgezind over het 'Janssens-effect'. Ondersteund door een uitzonderlijk hoog aantal voorkeurstemmen passeerden meerdere verklaringen voor het Janssens-effect de revue gaande van goed (eendrachtig) bestuur, over een hypergepersonaliseerde campagne tot de enorme media-exposure. Een meer wetenschappelijke analyse over het succes van de Antwerpse burgemeester bleef vooralsnog achterwege.

In deze bijdrage trachten we eerst op systematische wijze na te gaan wat de bijdrage is geweest van Patrick Janssens aan de verkiezingsoverwinning van Sp.a-Spirit in Antwerpen. Dit doen we aan de hand van een analyse van de (persoonlijke) uitslagen en een vergelijking met het districtsniveau waar Janssens geen (prominente) kandidaat was. Daarnaast maken we ook gebruik van het Interuniversitair Internetpanel 2006. Dit panel bevat unieke vragen over de lijsttrekkers van de verschillende partijen en laat toe om de stemintenties en uiteindelijke stemkeuze te volgen over een periode van zeven maanden. Zo kan ondermeer worden nagegaan op welk moment Janssens er is in geslaagd kiezers van andere partijen los te weken. Omwille van de niet-representativiteit van het panel (zie bijlage 1) is echter voorzichtigheid geboden bij de interpretatie ervan.

In een tweede deel van dit artikel gaan we dieper in op de verschillende motieven die een (doorslaggevende) rol speelden bij de keuze voor Janssens. Was het de campagne, de media of simpelweg de burgemeesterkwaliteiten die kiezers losweekten van andere partijen? En wat met negatieve motieven, zoals een anti-VB-stem? Elk van deze motieven zal theoretisch worden geduid en empirisch getoetst. Een vergelijking van de deelnemers aan het Internetpanel laat toe om na te gaan of de motieven verschilden naargelang de partij waarvan men afkomstig was. Om een eventuele invloed van de media na te gaan worden de paneldata aangevuld met een kwantitatieve analyse van de Vlaamse kranten.

2. Patrick Janssens: de stemmenkampioen

2.1 Het Janssens-effect in de verkiezingsuitslag

De Sp.a heeft in Antwerpen een reusachtige sprong voorwaarts gemaakt ten opzichte van 2000. De partij scoorde toen met 19,5%, slechts een kleine drie procent

meer dan de VLD en 13% minder dan het toenmalige Vlaams Blok. Zes jaar later is Sp.a-Spirit opnieuw de grootste partij van Antwerpen met meer dan 35%. De bijdrage van Janssens aan deze verkiezingsoverwinning kan op twee manieren uit de uitslag worden afgeleid: een vergelijking van de uitslagen tussen stads- en districtsniveau en de voorkeurstemmen.

Een eerste potentiële manier om op zoek te gaan naar het effect van Janssens is het vergelijken van de scores van de gemeente met die van de districten. Patrick Janssens zette immers alles in op de gemeenteraadsverkiezingen en was enkel lijstduwer in het district Antwerpen. In de andere districten kon men op de districtsl lijst dus niet voor de burgemeester stemmen. Tabel 1 toont de scores van de verschillende partijen in de gemeenteraad en in de districtsraad.¹ De cijfers geven aan dat de Sp.(a) zowel in 2000 als in 2006 beter scoort in de gemeente dan in de districten. Er lijkt dus ook in 2000 een bescheiden burgemeestereffect te zijn op gemeenteniveau. In 2006 is het verschil echter merkkelijk groter (+3.4)² en gaat volledig ten koste van de coalitiepartners. Zelfs binnen de gemeente vinden we een groot verschil tussen het district waar Janssens opkomt en de andere districten. In het district Antwerpen haalt de Sp.a 32%, in de andere omgerekend slechts 29%. Het is natuurlijk niet bewezen dat de oorzaak van dit verschil (alleen) bij Janssens ligt, maar het feit dat hij als lijstduwer hier de meeste voorkeurstemmen haalt suggereert dat het niet los van elkaar staat.

Tabel 1. Verkiezingsuitslagen in Antwerpen van 2000 en 2006 op gemeentelijk en districtsniveau.

	SP/ Sp.a-Spirit	VLD (-Vivant)	Agalev/ Groen!	Vlaams Blok/ Belang	CD&V (-N-VA)	VU-ID
Gemeenteraad 2000	19,5	17,0	11,1	33,0	11,1	3,1
Districtsraad 2000	17,5	17,5	12,8	31,3	12,0	3,6
Verskil	+2	-0.5	-1.7	+1.7	-0.9	-0.5
Gemeenteraad 2006	35,3	9,7	4,7	33,5	11,2	-
Districtsraad 2006	31,9	12,1	5,2	33,3	13,1	-
Verskil	+3.4	-2.4	-0.5	+0.2	-1.9	-

Naast de globale resultaten van de partij zijn de voorkeurstemmen een voor de hand liggende bron voor het aandeel van Janssens in het succes van zijn partij te kunnen inschatten. In 2000 haalde Dewinter nog meer dan dubbel zoveel stemmen als toenmalig SP-kopstuk Leona Detiège. Op 8 oktober werd Sp.a-Spirit lijst-

1. De resultaten voor de districtsraad zijn berekend door de resultaten van alle districten bij elkaar op te tellen en te percenteren op het totaal aantal kiezers dat deelgenomen heeft aan de districtsverkiezingen.
2. Groen! kwam in vier districten op in een kartel met Sp.a en Spirit. We hebben bij de berekening van de districtsresultaten deze resultaten volledig bij het kartel Sp.a-Spirit geteld. Dit wil zeggen dat we het verschil tussen de gemeenteraad en de districtsraad waarschijnlijk onderschatten. Zonder Groen! zou Sp.a-Spirit in 2006 immers lager scoren in de districten.

trekker Janssens de absolute stemmenkampioen van 't stad en zelfs van het land. Natuurlijk is het totaal aantal voorkeursstemmen afhankelijk van het aantal inwoners in de gemeente waar je opkomt en het succes van je partij. Daarom berekenen we in wat volgt de 'penetratiegraad' van verschillende politici in hun stad en hun partij. Dit is het percentage stemmen dat een politicus heeft gehaald ten opzichte van het totale aantal uitgebrachte stemmen in die stad of binnen de eigen partij (zie tabel 2).

Als we dit percentage van stemmen binnen de eigen stad vergelijken met die van de burgemeesters in de vier andere provinciehoofdsteden, blijkt Janssens een zeer hoge maar niet uitzonderlijke score te behalen. Bijna één op vier Antwerpenaren stemde (24%) voor de burgemeester. De penetratiegraad van Moenaert in Brugge (20%) en Tobback (22%) in Leuven is niet veel lager, deze van burgemeester Reynders in Hasselt ligt zelfs iets hoger (29%). In enkele kleinere steden en gemeenten werd uitzonderlijk een nog hogere penetratiegraad opgetekend.³ Het is opvallend dat Filip Dewinter eveneens een erg hoge persoonlijke score heeft gehaald (21%). De polarisatie tussen de coalitie en oppositie verpersoonlijkt door respectievelijk Janssens en Dewinter heeft dus in het voordeel van beide gewerkt. De sprong vooruit ten opzichte van 2000 is echter vooral voor de Sp.a lijsttrekker bijzonder groot. Leona Detiège bereikte zes jaar vroeger immers slecht 9% van de Antwerpse kiezers, Filip Dewinter behaalde toen reeds 18%.

Als we de penetratiegraad van de politici binnen hun partij vergelijken, blijkt de uitzonderlijke positie van Janssens veel duidelijker (zie tabel 2). 71% van de kiezers die een stem uitbrachten op de Sp.a in Antwerpen bracht ook een voorkeursstem uit op de lijsttrekker. Enkel Dewinter haalt een enigszins vergelijkbare score. Bij de andere Antwerpse partijen krijgt de lijsttrekker een stuk minder steun van de eigen kiezers en ook de burgemeesters van de andere provinciehoofdsteden halen lagere scores in hun eigen partij.

We kunnen besluiten dat het aandeel van Janssens in de verkiezingsoverwinning van zijn partij duidelijk uit de uitslag valt af te lezen. Dat blijkt voornamelijk uit de lagere score van Sp.a-Spirt in de districten waar Janssens geen kandidaat was en uit de hoge penetratiegraad binnen zijn eigen partij. Tot slot, een minder wetenschappelijk, maar veelzeggend voorbeeld van het Janssens-effect in de Antwerpse verkiezingsuitslag. Op 8 oktober haalde Patrick Janssen, een onbekende kandidaat op de 17de plaats van de Antwerpse CD&V-N-VA lijst, 1333 stemme. Dat is drie tot vier keer meer dan zijn partijgenoten op een vergelijkbare plaats.

3. Zo behaalde bijvoorbeeld CD&V-burgemeester Pieter De Crem in Aalter een penetratiegraad van 42%.

Tabel 2. Aantal kiezers van de stad of partij die voor de lijsttrekker hebben gestemd.

	Lijsttrekkers Antwerpen					Burgemeesters Provinciehoofdsteden			
	Hyelen CD&V	Piryns Groen!	Dewinter VB	Campen- hout VLD	Janssens Sp.a	Moenaert Brugge	Termont Gent	Reynders Hasselt	Tobback Leuven
Aantal voorkeursstemmen	9.206	3.749	62.642	9.288	71.289	17.450	19.800	15.052	13.260
Penetratiegraad binnen de stad (in %)	3,2	1,3	21,4	3,2	24,4	20,2	12,2	28,7	21,6
Penetratiegraad binnen de partij (in %)	29,1	28,1	66,0	33,8	71,3	54,4	40,2	61,6	58,5

Bron: Verkiezingsuitslagen.

Tabel 3. Aard van de (voorkeur)stem van de panelleden per partij (%).

	Partijen Antwerpen					Partijen burgemeesters Provinciehoofdsteden			
	CD&V-N-VA	Groen!	Vlaams Belang	VLD	Sp.a-Spirit	CD&V Brugge	Sp.a-Spirit Gent	Sp.a-Spirit Hasselt	Sp.a-Spirit Leuven
Enkel op lijsttrekker gestemd	11,0	8,9	18,5	16,8	37,9	11,3	17,7	14,7	15,7
Op lijsttrekker en andere kandidaten gestemd	28,4	34,6	40,3	23,0	43,3	50,5	49,8	55,4	45,5
Enkel op andere kandidaten gestemd	50,7	37,3	27,5	41,3	12,0	31,3	14,5	20,5	26,3
Lijststem uitgebracht	9,9	19,3	13,7	18,9	6,8	6,9	18,0	9,4	12,5
N	363	327	444	196	1.178	275	569	415	950

Bron: Interuniversitair Internetpanel.

2.2 Het Janssens-effect in het Internetpanel

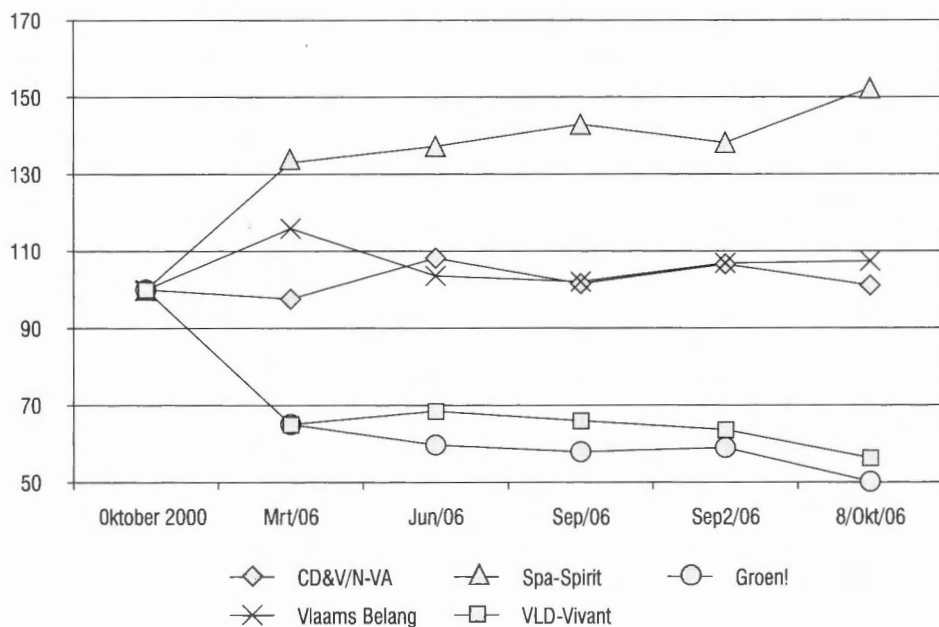
Sinds de verkiezingen van 2003 wordt door de Antwerpse onderzoeksgroep 'Media, Middenveld en Politiek' (M²P) exploratief onderzoek gedaan naar de intenties van kiezers in de aanloop naar de verkiezingen. Voor de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober werd in samenwerking met politicologen aan andere Vlaamse universiteiten opnieuw een internetpanel opgezet dat hoofdzakelijk gericht was op kiezers in de provinciehoofdsteden. Het gaat om een grootschalige, maar niet representatieve bevraging. Voor meer toelichting bij de opzet en methode zie bijlage 1. Het voordeel van dit internetpanel is dat we een grote groep mensen gedurende langere tijd hebben gevolgd en kunnen nagaan op welk moment en om welke redenen de stemintentie vorm krijgt. Alvorens dieper op de stemmotieven in te gaan, bekijken we hoe 'exclusief' de voorkeurstemmen van Janssens waren.

We vroegen aan onze respondenten of ze een lijststem dan wel één of meerdere voorkeurstemmen hebben uitgebracht. Vooral het onderscheid tussen diegenen die 'enkel voor de lijsttrekker stemden' en diegenen 'die voor de lijsttrekker en andere kandidaten stemden' is interessant en onmogelijk na te gaan op basis van de verkiezingsuitslag. Kiezers mogen immers voor meerdere kandidaten een stem uitbrengen en het is dan ook moeilijk af te leiden hoe uniek de bijdrage is van de lijsttrekker aan de verkiezingsoverwinning. Vooreerst dienen we op te merken dat onze respondenten vaker een voorkeurstem uitbrengen in vergelijking met het totale electoraat. Dit geldt voor de kiezers van alle partijen in het Internetpanel en is voornamelijk te wijten aan de oververtegenwoordiging van hoger geschoolde kiezers in ons panel.⁴ Los van deze algemene vertekening blijkt uit tabel 3 het afwijkende stemgedrag van de Antwerpse Sp.a-Spirit kiezers. 38% van onze panelleden die in Antwerpen Sp.a-Spirit steunden, hebben enkel voor Janssens een voorkeurstem uitgebracht. Bij de andere Antwerpse partijen heeft de lijsttrekker een lagere, en zeker een minder exclusieve aantrekkingskracht gehad. Dat geldt ook voor de burgemeesters in de andere provinciehoofdsteden. Zij kunnen rekenen op heel wat voorkeurstemmen van de kiezers van hun partij, maar die steun is minder exclusief aan hun persoon gebonden.

Vraag is of deze kiezers die exclusief voor Janssens stemden ook pas op het laatste moment hun keuze maakten of reeds lang voor de campagne de intentie hadden dit te doen. Is met andere woorden het Janssens-effect voornamelijk een cam-

4. Het werkelijke aandeel lijststemmen voor Sp.a-Spirit bedroeg 13%, in ons panel slechts 7%. Ook bij de andere partijen wordt het percentage lijststemmen in ons panel licht (Groen!, VLD, VB) tot sterk (CD&V-N-VA) onderschat. Dit is voornamelijk te wijten aan het feit dat hoger geschoolde kiezers (oververtegenwoordigd in ons panel) vaker een voorkeurstem uitbrengen. De penetratiegraad van de lijsttrekker in ons panel ligt bijgevolg ook hoger dan in de werkelijkheid het geval is. Dit geldt echter niet voor Dewinter, die iets lager scoort bij de panelleden die voor het VB hebben gestemd, voornamelijk omwille van het grote aandeel panelleden met een exclusieve voorkeur voor kartelgenoot Coveliers.

pagne-effect? Zoals eerder besproken, laat het panel toe om de stemintenties van de respondenten in de aanloop naar de verkiezingen te volgen. Figuur 1 toont op basis daarvan de evolutie van de verschillende partijen doorheen de zes maanden voor de verkiezingen. Omdat ons panel niet representatief is en het aantal kiezers per partij sterk van de werkelijkheid afwijkt, zetten we de verkiezingsuitslag van elke partij in het panel in 2000 op 100. We bekijken verder enkel de stijgingen of dalingen van alle partijen ten opzichte van hun score in 2000. Wanneer we deze evolutie voor het kartel Sp.a-Spirit⁵ bekijken, blijkt duidelijk dat de Sp.a op twee momenten een sprong vooruit heeft gemaakt. De grootste winst boekt de partij tussen 2000 en de eerste golf (maart 2006). Dit lijkt er op te wijzen dat de belangrijkste verschuiving al gebeurd is lang voor de lokale campagne. Toch is er voor de Sp.a nog een tweede moment waarop er duidelijk iets beweegt. In de laatste twee weken voor de verkiezingen, tussen golf 4 en golf 5, is er nog een duidelijke stijging ten koste van de coalitiepartners.

Bron: Interuniversitair Internetpanel.

Figuur 1. Stemverschuivingen van Antwerpse panelleden tussen maart 2006 (Golf 1) en het uiteindelijke stemgedrag op 8 oktober (Golf 5). Vertrekpunt is stemgedrag in 2000 (N = 2109).

Als we de kiezers die pas de laatste tien dagen, na golf 4, beslist hebben voor Sp.a-Spirit te kiezen vergelijken met diegenen die al eerder een stemintentie had-

5. De score van Sp.a-Spirit in 2000 is volledig gebaseerd op de score van de SP.

den voor het socialistische kartel te stemmen dan blijkt duidelijk de invloed van Janssens. Bij de zogenaamde 'late beslissers' in ons panel heeft meer dan de helft (56%) enkel een voorkeursstem voor Patrick Janssens uitgebracht. Dit ligt beduidend hoger dan bij de panelleden die dit al eerder hadden besloten (34%). Deze resultaten lijken er op te wijzen dat Patrick Janssens bij de twijfelaars een doorslaggevende rol heeft gespeeld en kiezers heeft kunnen losweken die anders niet voor de socialistische partij zouden stemmen. Toch betekent dit niet dat Janssens geen aanhangers heeft bij de traditionele achterban: 32% van de panelleden die in 2000 al voor de SP stemden, bracht nu enkel een voorkeursstem voor Janssens uit. Dit is nog steeds ruim meer dan de andere lijsttrekkers in Antwerpen en de burgemeesters van de andere provinciehoofdsteden.

Een laatste en meest expliciete indicatie van het Janssens-effect in ons panel leidde we af uit de algemene stemmotieven. Na de uiteindelijke stemkeuze (golf 5) werden een tiental verschillende motieven aan de panelleden voorgelegd. Een daarvan, "het vertrouwen in de kandidaat burgemeester van de partij", verwijst uitdrukkelijk naar de lijsttrekker. Maar liefst 78% van de respondenten die in Antwerpen voor Sp.a-Spirit stemden, beschouwen dit motief als 'heel belangrijk' voor hun partijkeuze (niet in tabel). Bij de kiezers van de andere Antwerpse partijen ligt dit percentage de helft (Vlaams Belang) tot tien keer lager (Groen!). Bij de kiezers van de partijen van de burgemeesters Moenaert (60%), Reynders (68%), of Tobback (64%) is het percentage dat dit motief heel belangrijk vindt meer vergelijkbaar. Toch is ook op deze manier bekeken het Janssens-effect sterker dan het klassieke burgemeestereffect dat in andere steden speelt.

We kunnen besluiten dat er verschillende indicatoren zijn die erop wijzen dat het succes van Spa.-Spirit in Antwerpen voor een aanzienlijk deel te danken is aan Janssens. Het is niet zo dat hij enkel maar de stemmen van de socialistische kiezers in zijn persoon concentreert. In een volgende deel trachten we zicht te krijgen op de oorzaken van het electorale succes van Janssens. We steunen daarbij voornamelijk op de specifieke motieven die onze panelleden gaven voor hun voorkeursstem.

3. Patrick Janssens: het succes verklaard?

3.1 Inleiding

Het verklaren waarom mensen voor een bepaalde partij of persoon stemmen is allerminst eenvoudig. Kiezers stemmen om verschillende redenen en kunnen vaak moeilijk precies verwoorden wat de doorslag gaf. Bovendien steunen we zoals eerder aangegeven op een niet representatieve bevraging. Beide redenen maken dat we de antwoorden met de nodige voorzichtigheid dienen te interpreteren en onze analyse nooit een volledige verklaring kan geven van het succes van

Janssens. Aan de andere kant biedt onze werkwijze ook enkele voordelen. Voor eerst zijn de vragen naar de stemmotieven over de lijsttrekker gesteld slechts enkele dagen na de verkiezingen (zie bijlage 1). Eerder onderzoek heeft aangetoond dat stemmotieven kunnen veranderen naarmate ze langer na de stembusgang werden afgenomen. Dit heeft ondermeer te maken met de mediaberichtgeving die meestal bepaalde motieven meer benadrukt dan anderen en de respondenten kan beïnvloeden.⁶ In deze studie is deze invloed van de media dus eerder beperkt maar niet, zoals bij een exit poll, volledig uit te sluiten.

Het grootste voordeel is dat het Interuniversitair Internetpanel vragen bevat die expliciet peilen naar de reden waarom een voorkeurstem voor de lijsttrekker is uitgebracht, en niet enkel voor de partij zoals meer gebruikelijk is in verkiezingsonderzoek.⁷ Op die manier kunnen we de stemmotieven voor Janssens vergelijken met andere lijsttrekkers in Antwerpen, en met de populaire kandidaten voor het burgemeesterschap in de andere provinciehoofdsteden. Door de panelopzet wordt het ook mogelijk om na te gaan of die kiezers die pas in de laatste maanden of weken beslist hebben voor Janssens te stemmen dit deden om andere redenen dan de kiezers die al eerder een stemintentie voor Sp.a-Spirit hadden uitgesproken.

We onderscheiden een viertal mogelijke hypothesen die als verklaring kunnen worden aangereikt om het Janssens-effect te duiden. Het betreft de kwaliteiten en prestaties van Janssens als burgemeester, de veel besproken presidentiële campagne, de media-aandacht en, ten slotte, verhinderen dat het Vlaams Belang beter zou doen. Om na te gaan in welke mate deze vier motieven een rol speelden in het electorale succes van Janssens legden we ze voor aan de respondenten die een voorkeurstem voor een lijsttrekker hebben uitgebracht (zie tabel 4). Deze motieven verwijzen uitdrukkelijk naar de lijsttrekker als persoon en wijken duidelijk af van de lijst met mogelijke stemmotieven die na de partijkeuze werd voorgelegd.

6. MEERSSEMAN, E., & SWYNGEDOUW, M. (2004). De invloed van de media op de subjectieve stemmotieven. Een geaggregeerde data-analyse. In M. Swyngedouw & J. Billiet (ed.), *De kiezer heeft zijn redenen. 13 juni 1999 en de politieke opvattingen van Vlamingen*. (pp. 111-128).
7. Het verkiezingsonderzoek van ISPO-PIOP werkt steeds met een open vraag naar de stemmotieven voor de partijkeuze. Ondermeer door de vele kieskringen en het feit dat meerdere voorkeurstemmen op één lijst kunnen worden uitgebracht is onderzoek naar de motieven voor de keuze voor een bepaalde persoon in ons land erg ongewoon. Een uitzondering op deze regel is de studie van Lieven Dewinter en Patrick Janssens, toenmalig directeur van onderzoeksbureau Dimarso uit 1988. DE WINTER, L., & JANSSENS, P. (1988). De stemmotivaties van de Belgische kiezer. Onderzoeksrapport Dimarso. Brussel.

3.2 De vier hypothesen getoetst

A. De goed bestuurder

Meest voor de handliggend is dat kiezers op een lijsttrekker stemmen bij lokale verkiezingen omdat ze denken dat hij of zij een goed bestuurder is voor de stad of gemeente. Sinds de jaren '60 worden, voornamelijk in het verkiezingsonderzoek in de VS, de kwaliteiten en prestaties van leiders beschouwd als een belangrijke verklaring voor het stemgedrag. Veelal worden deze leiderschapskwaliteiten verder opgedeeld.⁸ Ook in deze studie hebben we dit motief verder opgedeeld in drie submotieven. Vooreerst de algemene verwijzing naar de geschiktheid van de lijsttrekker voor het burgemeesterschap. Dit algemene motief werd ook gesteld in eerdere golven van het Internetpanel en laat toe om na te gaan of de respondenten deze kwaliteiten hoger inschatten naarmate de verkiezingen naderden (zie verder). Ten tweede, welke indruk lieten de lokale bestuursprestaties na op het terrein? Iets doen voor de stad kan allicht het meest zichtbaar als burgemeester, maar ook als schepen of zelfs als gemeenteraadslid is het niet uitgesloten dat de lijsttrekker een goede beurt heeft gemaakt tijdens de afgelopen legislatuur. Tot slot, gaan we er ook vanuit dat een politicus wordt gekozen omdat hij of zij weet wat er leeft bij de bevolking. Zeker op het lokale vlak kunnen we ervan uit gaan dat kiezers zulke betrokkenheid van hun 'burgervader' verwachten.⁹

Op het eerste zicht wordt de 'goed bestuurder hypothese' in het geval van Patrick Janssens uitgesproken bevestigd. Maar liefst 94% van de Antwerpse respondenten aan ons internetpanel die een voorkeurstem voor Janssens uitbrachten, beschouwen hem als een geschikte burgemeester (zie tabel 4). De andere Antwerpse lijsttrekkers scoren op dit vlak heel wat lager bij hun kiezers. Bovendien vindt tweederde van Janssens electoraat dat hij de afgelopen zes jaar veel gedaan heeft voor de stad. Rekeninghoudend met het feit dat Janssens nog maar drie jaar als burgemeester aan de slag is, is dat een hoog percentage. Alleen VLD-lijsttrekker Van Campenhout doet op dit vlak bij zijn electoraat iets beter. Bij het derde aspect van de goede lokale bestuurder, namelijk weten wat er leeft bij de bevolking, zijn de kiezers van Janssens minder eensgezind positief. Hier wijkt Patrick Janssens minder af van zijn collega Antwerpse lijsttrekkers, en wordt deze motivatie zelfs beduidend vaker aangehaald door de panelleden die voor Filip Dewinter (70%) een voorkeurstem uitbrachten. Ondanks de iets mindere score op dit laatste punt kunnen we stellen dat de grote meerderheid van de Janssens-kiezers een

8. MCALLISTER, I. (1996). Leaders. In R. LeDuc, L. Niemi & P. Norris (ed.), *Comparing Democracies: Elections and voting in global perspective* (pp. 280-298). London: Sage.

9. Uit onderzoek van Ackaert blijkt dat veel burgemeester (42%) zichzelf eerder als een vertrouwenspersoon zien van de bevolking, die luistert naar hun kleine bekommernissen, en minder als beleidsmaker. ACKAERT, J., *De burgemeesterfunctie in België. Analyse van haar legitiemering en van de bestaande rolpatronen en conflicten*. Leuven: Faculteit Sociale Wetenschappen, 2006, pp. 434-435.

voorkeurstem op hem uitbrachten omdat ze zijn capaciteiten om de stad goed te besturen hoog inschatten.

Dat deze motivatie al sterk aanwezig was lang voor de start van de campagne blijkt ook uit tabel 5. In elke golf vroegen we aan onze respondenten om de burgemeester capaciteiten van de lijsttrekkers te scoren op een schaal van 0 tot 10. De kiezers met een stemintentie voor Sp.a-Spirit gaven in maart (golf 1), ruim een half jaar voor de verkiezingen, al een gemiddelde score van 9 op 10. Deze hoge waardering blijft nagenoeg stabiel doorheen de campagne. Het valt op dat deze 'burgemeesterscore' voor Janssens ook zeer hoog is bij de kiezers die niet aangeven voor het socialistische kartel te zullen stemmen. Vooral voor de groene kiezers is Patrick Janssens uiterst geschikt als burgemeester. Groen! maakte er ook geen geheim van dat ze in Antwerpen met Janssens als burgemeester verder wilden. De panelleden met een voorkeur voor VLD en CD&V-N-VA schatten Janssens gemiddeld als burgemeester ongeveer even capabel in als hun eigen lijsttrekker (zie tabel 6). VB-Lijsttrekker Dewinter is de enige die bij zijn eigen electoraat in de buurt komt van de score van Janssens in zijn eigen partij.

Tabel 5. Burgemeesterscore (0-10) voor Patrick Janssens bij de Antwerpse respondenten naar stemintentie op vier verschillende momenten (golf1 – golf4).

	Golf 1	Golf 2	Golf 3	Golf 4	N-waarde
CD&V-N-VA	6,0	6,2	6,2	5,9	289
Groen!	7,7	7,9	8,0	7,8	308
Sp.a-Spirit	9,0	9,1	9,1	8,9	809
Vlaams Belang	3,0	3,2	3,4	2,6	361
VLD-Vivant	6,5	6,5	6,5	6,1	175
Gemiddelde score	6,9	7,0	7,1	6,7	2024

Bron: Interuniversitair Internetpanel.

Tabel 6. Burgemeesterscore (0-10) voor lijsttrekkers bij respondenten met stemintentie voor de partij van de lijsttrekker.

	Golf 1	Golf 2	Golf 3	Golf 4	N-waarde
Heylen (CD&V-N-VA)	5,9	5,7	6,1	5,9	281
Piryns (Groen!)		5,4	5,3	5,2	280
Dewinter (Vl. Belang)	7,9	7,4	7,5	7,4	372
Van Campenhout (VLD)	6,8	6,6	6,5	6,3	174
Janssens (Sp.a-Spirit)	9,0	9,1	9,1	8,9	809
Moenaert (Brugge)	8,7	8,6	8,6	8,3	203
Termont (Gent)	7,2	7,2	7,5	7,4	449
Reynders (Hasselt)	8,9	8,7	8,6	8,7	300
Tobback (Leuven)	8,8	8,9	8,8	8,7	339

Bron: Interuniversitair Internetpanel.

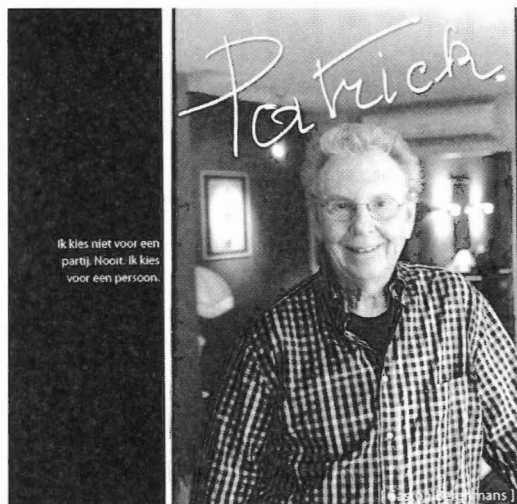
Patrick Janssens onderscheidt zich duidelijk van de andere lijsttrekkers als het om de geschikte persoon gaat voor het burgemeesterschap. Hij wordt bij zijn eigen kiezers, zeer hoog ingeschat en ook veel kiezers van de andere partijen zien hem als capabel voor de job. Wanneer we deze gegevens echter vergelijken met de gegevens voor de burgemeesters in de vier andere provinciehoofdsteden is het beeld genuanceerder. Janssens doet het soms iets beter dan zijn collega's, maar de verschillen blijven veeleer beperkt. Zowat 9 op 10 kiezers die een voorkeurstem uitbrachten voor Moenaert (Brugge), Termont (Gent), Reynders (Hasselt) of Tobback (Leuven) acht hun lijsttrekker geschikt voor het burgemeesterschap (zie tabel 4). Bovendien verwijzen ook meer van hun kiezers naar het motief "de afgelopen zes jaar veel gedaan voor mijn stad". Bij de kiezers van Termont speelt deze motivatie minder omdat niet hij, maar Frank Beke de afgelopen zes jaar burgemeester was. De Gentse lijsttrekker van de Sp.a wordt wel aanzien als iemand die goed weet wat er leeft bij de bevolking. De vier burgemeesters doen op dit vlak beter dan Janssens. Ook wat betreft de 'burgemeesterscores' die de panelleden in de maanden en weken voor de verkiezingen aan de lijsttrekkers toekenden, moeten de burgemeesters van Brugge, Gent, Hasselt en Leuven niet of weinig onderdoen (zie tabel 6). We kunnen dus besluiten dat Janssens in Antwerpen dé kandidaat burgemeester was, en dat ook de kiezers van andere partijen zich hierbij neerlegden. Deze situatie is evenwel minder uitzonderlijk in vergelijking met de positie die Herman Reynders in Hasselt bekleedde of Louis Tobback in Leuven. Er bestaat dus weinig twijfel dat de burgemeesterkwaliteiten de basis vormden voor het succes van Janssens, maar dat er nog andere verklaringen nodig zijn om het uitzonderlijke Janssens-effect te kunnen duiden.

B. De presidentiële campagne

Naast de kwaliteiten en prestaties van politici wordt in de literatuur ook veel aandacht besteed aan de campagnes die partijen en politici voeren. Toch zijn onderzoekers allerm minst eensgezind over het effect van campagnes op de kiezer.¹⁰ De precieze omstandigheden, de mate waarin de partijen aan elkaar gewaagd zijn, en opvallende gebeurtenissen tijdens de laatste weken kunnen het belang van een bepaalde campagne sterk beïnvloeden.¹¹ De campagne van Janssens werd in de aanloop naar 8 oktober druk besproken in de media. Door het ontbreken van elke verwijzing naar zijn partij werd de campagne al snel als 'presidentieel' bestempeld. Janssens liet een affiche posten in alle Antwerpse bussen waarin telkens één bekende Antwerpenaar het opnam voor "Patrick" als kandidaat burgemeester (zie afbeelding 1). In het weekend van de verkiezingen verscheen er in verschil-

10. Voor een overzicht van de literatuur over campagne effecten zie: SCHMITT-BECK, R., & FARRELL, D. M. (2002). Studying political campaigns and their effects. In R. Schmitt-Beck & D. M. Farrell (ed.), *Do political campaigns matter?* (pp. 1-21) London: Routledge.
11. VAN AELST, P. (2007). Toeschouwer, speler of scheidsrechter? Een studie naar de rol van de media in de verkiezingscampagne van 2003. Brugge: Vanden Broele.

lende dagbladen een advertentie in dezelfde vorm maar nu met Janssens zelf op. Na de verkiezingen werd in meerdere kranten de loftrumpet gestoken over de campagne en geduid als een onderdeel van het Janssens-effect. In deze bijdrage gaan we na in hoeverre de kiezers van Janssens meer belang hechten aan de campagne dan de kiezers van de andere Antwerpse lijsttrekkers en van de andere burgemeesters in de provinciehoofdsteden.

Afbeelding 1. Gaston Berghmans, één van de 52 bekende Antwerpenaren die de 'Patrick' campagne verpersoonlijkte.¹²

Uit tabel 4 blijkt dat de ruim 40% van onze panelleden die een voorkeurstem uitbrachten op Janssens aangeven dat de campagne van de lijsttrekker daarbij een rol speelde. Dit betekent niet noodzakelijk dat de meerderheid van de respondenten de campagne van Janssens afkeurden of niet opmerkten, maar wel dat ze deze niet linkten aan hun voorkeurstem. Toch is deze 40% een zeer hoog percentage, zowel in vergelijking met de collega Antwerpse lijsttrekkers als met de andere burgemeesters in de provinciehoofdsteden. Met 19% van de kiezers van Filip Dewinter die dit motief aanhalen komt de lijsttrekker van het Vlaams Belang nog het dichtst in de buurt. De campagne van Ludo Van Campenhout (6%) of van Louis Tobback (4%) lijken voor hun kiezers zelfs totaal onbelangrijk te zijn geweest. De vele panelleden die verwijzen naar de campagne van Janssens betekent minstens dat de campagne veel sterker is opgevallen dan deze van andere politici. Dit kan niet los worden gezien van de massale aandacht die in de weken voor de verkiezingen aan 'de spraakmakende' campagne werd besteed. Veel van die aandacht was wel niet eenduidig positief en er werd vanuit verschillende hoeken

12. Verschillende andere prominenten gezichten uit de culturele- en de sportwereld verleenden hun expliciete steun aan Patrick Janssens. Onder de 52 bevonden zich ook enkele minder bekende Antwerpenaars, die het volkse karakter van de campagne moesten benadrukken.

kritiek geleverd op het te hoge BV-gehalte of te partijloze karakter van de campagne.¹³ Ter Zake 06 weidde ook een volledige uitzending aan de campagne van Janssens. Het precieze effect van al deze aandacht op de kiezers is onmogelijk na te gaan, maar het zorgde wel voor extra publiciteit. We gaan in een volgend punt dieper in op de media-aandacht en de optredens van Janssens in de media.

C. De gemediatiseerde politicus?

De laatste decennia zijn de nieuwsmedia als voornaamste informatiebron een steeds centralere rol gaan spelen in de verkiezingsstrijd. De media berichten ook onafhankelijker van politieke partijen en meer volgens hun eigen logica over de campagne.¹⁴ Net zoals bij de effecten van campagnes is ook het onderzoek over de invloed van de media op de kiezers niet eenduidig. Terwijl sommigen de media beschouwen als de ultieme scheidsrechter in de electorale strijd,¹⁵ wijzen anderen er op dat kandidaten en partijen de toonaangevende spelers blijven.¹⁶ Het is evenwel van belang onderscheid te maken tussen de hoeveelheid aandacht een bepaalde kandidaat geniet in de media, en de manier waarop de kandidaat aan bod komt en presteert in de debatten. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de loutere hoeveelheid media-aandacht een bescheiden, maar effectieve bijdrage levert aan het electorale succes van een kandidaat.¹⁷ In deze bijdrage gaan we na of Janssens in de aanloop naar de verkiezingen meer aandacht heeft genoten in de geschreven pers in vergelijking met zijn tegenstanders. De analyse steunt op een zuiver kwantitatieve meting in de periode tussen 7 februari en 7 oktober 2006.¹⁸

13. De kritiek kwam niet onverwachts van de oppositie, die vooral het BV-gehalte van de campagne op de korrel nam (HET NIEUWSBLAD, "Patrick is dat een nieuwe coiffeur"?, 12/09/06). De VLD uitte bij monde van Van Campenhout kritiek op het feit dat Janssens met zijn campagne met alle aandacht ging lopen (HET LAATSTE NIEUWS, "Janssens is een tribune speler", 15/09/06). Tot slot werd meermaals verwezen naar het feit dat de klassieke socialistische achterban (met spreekbuizen Maya en Leona De Detiège) het moeilijk had met het partijloze karakter van de campagne (DE MORGEN, "BV-campagne van Patrick Janssens onder vuur in eigen partij", 13/09/06).
14. VAN AELST, 2007.
15. HARROP, M. (1987). Voters. In J. Seaton & B. Pimlott (ed.), *The media in British politics* (pp. 45-63). Aldershot: Dartmouth.
16. DALTON, R., BECK, P., HUCKFELDT, R., & KOETZLE, W. (1998). A test of the media-centered agenda-setting: newspaper content and public interests in a presidential election. *Political Communication*, 15, 463-481. NORRIS, P., CURTICE, J., SANDERS, D., SCAMMELL, M., & SEMETKO, H. A. (1999). *On Message. Communicating the campaign*. London: SAGE.
17. VAN AELST, P., MADDENS, B., & NOPPE, J., FIERS, S. (2006). Van de studio naar de Kamer? Over de relatie tussen media en voorkeurstemmen tijdens de verkiezingen van 2003. In S. Fiers & H. Reynaert (eds.), *Wie zetelt? De gekozen politieke elite in Vlaanderen doorgelicht* (pp. 163-176). Heverlee: Lannoo.
18. Het gaat om een telling van alle krantenartikels waarin de naam van de lijsttrekker werd vermeld. Er werd geen rekening gehouden met plaats of grootte van het artikel. De telling gebeurde op basis van Mediargus door studenten PSW van de UA in het kader van het leeronderzoek.

Uit tabel 7 blijkt dat Patrick Janssens in de maanden voor de verkiezingen het vaakst in de vijf onderzochte kranten werd vermeld. Voor een zittende burgemeester is zulke mediabonus niet ongewoon. In heel wat situaties van bijvoorbeeld (zware) ordeverstoring bepaald de wet dat de burgemeester betrokken moet worden. Hij of zij is voor de media dan ook het meest aangewezen aanspreekpunt. Ook op een hoger politiek niveau kan de regeringsleider los van zijn populariteit of kwaliteit steeds rekenen op extra media-aandacht.¹⁹ Toch blijft de mediabonus voor Janssens in vergelijking met uitdager Filip Dewinter eerder beperkt, en zo goed als onbestaande in de berichtgeving van De Standaard en De Morgen. Het is opvallend dat vooral bij de kwaliteitskranten de polarisering Janssens versus Dewinter veel sterker aanwezig is dan bij de meer populaire kranten. Bij de andere kranten krijgen de lijsttrekkers van CD&V en VLD een groter aandeel van de aandacht. De *Gazet van Antwerpen* telt zelfs meer artikels die naar Van Campenhout verwijzen dan naar Dewinter. De focus van de krant op de Antwerpse politiek speelt hier duidelijk in het voordeel van de lokale bestuurders. Groen!-lijsttrekster Piryns kan in alle kranten op een slechts bescheiden interesse rekenen. Ze beschikte niet over een schepenmandaat, speelde geen rol in de nationale politiek en haar partij deed het duidelijk minder goed in de peilingen.

Tabel 7. Aandacht lijsttrekkers per krant (in %).

	De Standaard	De Morgen	Gazet v Antwerpen	Het Laatste Nieuws	Het Nieuwsblad	Totaal
Patrick Janssens	34,6	38,5	35,0	34,7	36,8	35,9
Filip Dewinter	34,8	36,3	18,5	27,5	26,4	28,7
Ludo van Campenhout	15,5	9,2	23,0	20,5	18,9	17,4
Philip Heylen	10,0	10,4	16,4	12,1	11,8	12,1
Freya Piryns	4,9	5,5	7,1	5,1	6,0	5,7
N	566	595	840	916	777	3694

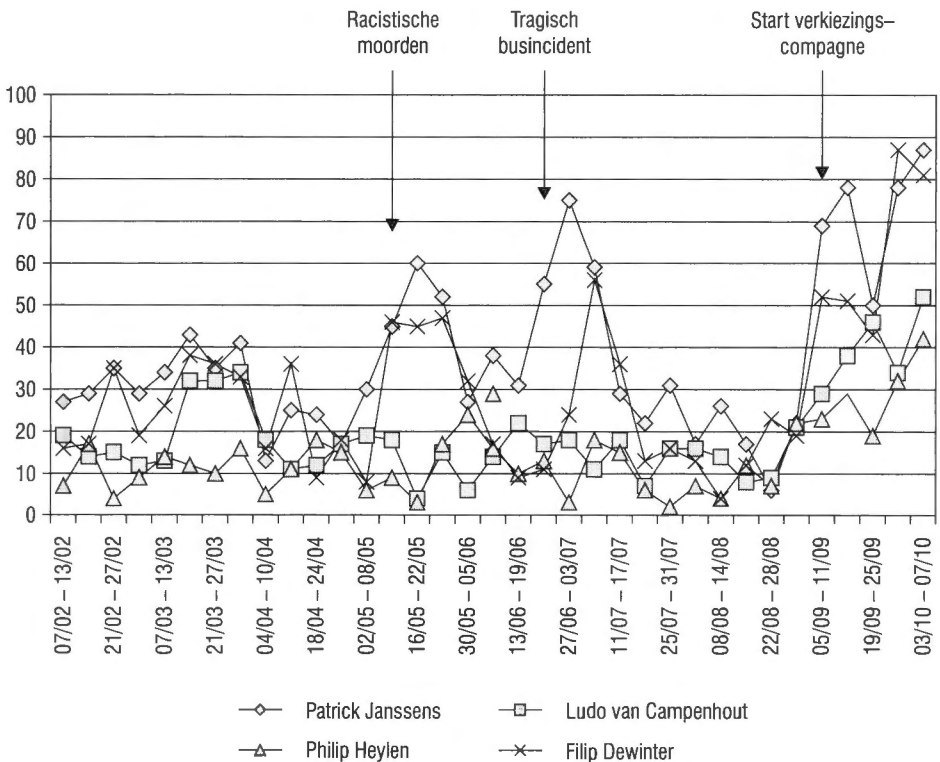
Bron: Mediargus.

Het overwicht van Janssens in de pers is een constante in de onderzochte periode. Er zijn echter enkele periodes waarin Janssens nog sterker domineert. Het gaat meer bepaald om de weken waarin zich enkele dramatische gebeurtenissen in Antwerpen voordeden, met name de racistische moorden door Hans Van Temsche (11 mei) en de dood van Guido De Moor op een Antwerpse bus na een vechtpartij met allochtone jongeren (24 juni). Op zulke momenten staat de aan-

19. Voor eerder onderzoek naar deze zogenaamde kanseliersbonus zie: DE SWERT, K., & WALGRAVE, S. (2002). De kanseliersbonus in de Vlaamse pers. Een onderzoek naar regering en oppositie in drie Vlaamse kranten (1991-2000), *Tijdschrift voor Sociologie*, 23(3-4), 371-403.; WALGRAVE, S., & DE SWERT, K. (2006). De 'kanseliersbonus' revisited. Over de dominante aanwezigheid van de regering en de premier op het nieuws. In M. Hooghe, K. Deswert & S. Walgrave (eds.), *Nieuws op televisie. Televisiejournals als venster op de wereld*. (pp. 79-98). Leuven: Acco.

dacht voor de reacties van de burgemeester in schril contrast met deze voor de schepenen. Het valt wel op dat de aandacht voor Dewinter mee fluctueert met deze voor Janssens, wat het idee van de polarisatie door de media versterkt. Janssens vertegenwoordigt het beleid, Dewinter is de stem van de oppositie. Het feit dat ze zelden met elkaar in debat gingen blijkt voor de Vlaamse pers geen rem om ze in één journalistiek verhaal te verwerken.

Tijdens de campagne stijgt de aandacht voor alle lijsttrekkers al blijft Janssens het nieuws wel domineren onder meer door de lancering van zijn opmerkelijke campagne begin september. Tijdens de laatste twee weken lijkt alles te draaien rond de tweestrijd Janssens versus Dewinter. Het is niet uitgesloten dat Janssens, maar ook Dewinter van deze extra aandacht hebben geprofiteerd. Er is echter een meer diepgaande kwalitatieve analyse nodig om na te gaan of de toon van deze aandacht vergelijkbaar is. Uit een eerste oppervlakkige analyse blijkt immers dat Janssens op een meer positieve berichtgeving kan rekenen, met name tijdens de

Bron: Mediargus (som van artikels uit De Morgen, De Standaard, Gazet v. Antwerpen, Het Laatste Nieuws, en Het Nieuwsblad).

Figuur 2. Aandacht voor vier Antwerpse lijsttrekker in vijf kranten per week tussen 7 februari en 7 oktober 2006.

periode van de racistische moorden waar het optreden van Janssens neutraal of positief werd beoordeeld terwijl Dewinter vanuit verschillende hoeken kritiek kreeg. Nader kwalitatief onderzoek is hier echter nodig om deze eerste analyses te bevestigen.

Voor de manier waarop Janssens overkwam in de debatten kunnen we enkel terugvallen op de inschatting ervan door onze panelleden. Ruim een derde van de respondenten die een voorkeurstem uitbrachten op Janssens verwijst naar 'het sterke optreden in de debatten' (zie tabel 4). Op zich geen lage score, maar in vergelijking met de andere Antwerpse lijsttrekkers nauwelijks beter en zelfs beduidend lager dan het percentage kiezers van Piryns en Dewinter. Een gedeeltelijke verklaring ligt allicht in het zeer beperkt aantal debatten dat Janssens is aangegaan.²⁰ De kans is dan ook klein dat veel kiezers Janssens aan het werk hebben gezien tijdens een debat, al dan niet op televisie. Toch valt op dat Janssens beter scoort op dit punt dan zijn collega burgemeesters in de andere provinciehoofdsteden. In Hasselt verwijst slechts een beperkte groep panelleden naar de optredens van Reynders (18%) in de debatten, terwijl heel wat meer kiezers van uitdager Ivo Belet (31%) dat doen. In Gent doet Termont (30%) het niet slecht in de debatten, maar heel wat minder goed dan de indruk die Vera Dua (64%) nalaat bij haar kiezers in het panel. Het lijkt er dus niet op dat de debatten een cruciale bijdrage hebben geleverd aan het succes van Janssens, noch van de andere Vlaamse burgemeesters.

D. De anti-VB stem

De eerste drie hypothesen kunnen allen als positieve motieven worden bestempeld, maar het is niet uitgesloten dat ook negatieve motieven een rol spelen. Men kan voor een bepaalde partij of persoon stemmen omdat men een afkeer heeft van zijn directe tegenstander of wil vermijden dat een andere partij aan de macht komt. Dit soort overwegingen worden beschouwd als strategisch stemgedrag. In de Antwerpse situatie kunnen dit soort motieven niet los worden gezien van het Vlaams Belang. Een stem voor het VB wordt vaak in verband gebracht met een stem tegen de gevestigde politiek, een proteststem.²¹ Dit soort negatieve motieven kunnen ook bij de tegenstanders van het VB hebben gespeeld: vermijden dat het VB de grootste partij zou blijven in Antwerpen. Of nog concreter: vermijden dat Filip Dewinter zich de absolute stemmenkampioen zou mogen kronen. Een stem

20. Janssens aanvaardde slechts vier debatten met de andere lijsttrekkers (VRT, ATV, VTM, Antwerpse Kamer van Koophandel).

21. Uit een exit poll afgenomen na de verkiezingen van 1999 bleek dat 17% van de toenmalige Vlaams Blok stemmers een 'anti-politiek' motief opgaf. SWYNGEDOUW, M., MEERSSEMAN, E., & BILLIET, J. (2001). Motieven in de partijkeuze. De nationale verkiezingen van 13 juni 1999. Resultaten van de VRT-Tijd-ISPO-exit poll. *ISPO-bulletin 2001/42*. Leuven, ISPO. Zie ook VAN DER BRUG, W. & M. FENNEMA (2003), 'Protest or mainstream? How the European anti-immigrant parties have developed into two separate groups by 1999'. *European Journal of Political Research* 42(1): 55-76.

voor Dewinters' opponent Janssens zou deze motivatie het meest duidelijk kunnen maken.

Bijna de helft van Janssens kiezers in ons panel verwijst naar het motief "vermijden dat de lijsttrekker van een andere partij meer stemmen haalde". Zeker in vergelijking met de andere lijsttrekkers is dit een bijzonder hoge score. Voor de burgemeesters in de andere steden lijkt dit motief ook van weinig tel geweest, al werd het wel vaker aangeduid door kiezers van andere lijsttrekkers die de burgemeester in die steden blijkbaar niet genegen waren.²² Nergens werd echter de hoge score van Janssens geëvenaard. De unieke Antwerpse situatie met het Vlaams Belang al jaren als sterkste partij stelt zich dan ook niet in de andere steden. Bovendien speelde de eerder aangehaalde polarisering tussen Dewinter en Janssens in de media een rol. Het is duidelijk dat heel wat kiezers met hun stem voor Janssens een signaal tegen Dewinter en het VB hebben wilden maken. Het blijft echter moeilijk te achterhalen of deze motivatie eerder aanvullend was of ook de voornaamste reden was om voor Janssens te kiezen.

Het valt wel op dat de kiezers die pas tijdens de laatste maanden of weken beslisten voor Sp.a-Spirit te zullen stemmen veel vaker aangeven dat 'het vermijden dat een andere lijsttrekker meer stemmen haalde' een rol speelde. 56% van diegenen die zich pas na golf 1 (maart 2006) tot het socialistische kartel bekeerden, verwijzen naar dit motief. Bij de kiezers die nog niet in 2000, maar wel al bij de start van het onderzoek, een voorkeur hadden voor Sp.a-Spirit daalt dit percentage tot 51%. Bij de groep van trouwe socialistische kiezers, die al in 2000 voor de SP stemden, gaat het om slechts 43%. Hoe later men zich tot het socialistische kartel bekeerde, hoe vaker dit motief wordt aangehaald. Dit versterkt het idee dat Janssens kiezers heeft aangetrokken die met hun stem een duidelijk signaal tegen het Vlaams Belang wilde geven.²³

4. Besluit

Een grondige lezing van de verkiezingsuitslag leert ons dat Patrick Janssens een zeer grote persoonlijke bijdrage heeft geleverd aan het succes van zijn partij in Antwerpen. Een vergelijking met de andere provinciehoofdsteden toont ook aan

22. Het dichtst in de buurt komt Filip Van Laecke lijsttrekker voor CD&V-N-VA in Gent: 47% van zijn kiezers in ons panel verwijzen naar dit motief.
23. In een multivariate-analyse blijft dit verschil tussen deze drie groepen kiezers significant. Het gaat om een binaire logistische regressie met het al dan niet vermelden van het motief als afhankelijke variabele. De groep 'campagnekiezers' wijkt significant af van de 'trouwe kiezers'. Het gaat vooral om kiezers die in het verleden voor de groene partij stemden die iets vaker naar dit motief verwijzen. Verder wordt dit motief ook iets vaker aangehaald door vrouwen en universitaire panelleden. De significantie van de variabelen is wel telkens eerder laag ($p < .05$) en de verklaarde variatie van het model uiterst beperkt (adj. R^2 .03).

Tabel 4. Percentage respondentent dat onderstaande redenen had om een voorkeurstem voor de lijsttrekker uit te brengen.

	Lijsttrekkers Antwerpen				Burgemeesters Provinciehoofdsteden				
	Hyelen CD&V	Piryns Groen!	Dewinter VB	Campen- hout VLD	Janssens Sp.a	Moenaert Brugge	Termont Gent	Reynders Hasselt	Tobback Leuven
Goede kandidaat voor het burgemeesterschap	52,2	20,0	65,0	62,0	93,9	89,8	91,4	89,3	91,3
Laatste zes jaar veel gedaan voor mijn gemeente	47,8	27,7	18,3	69,6	66,2	80,8	61,8	78,3	90,2
De campagne van de lijsttrekker was erg sterk	18,1	17,7	19,1	6,3	40,5	16,8	11,5	10,7	4,7
Laatste zes jaar goed oppositie gevoerd	–	–	64,6	–	–	–	–	–	–
Overtuigend in de debatten met andere politici	34,1	55,4	57,6	32,9	35,7	23,4	29,9	17,6	31,9
Weet goed wat er leeft bij de mensen	43,5	50,8	70,4	34,2	45,2	53,3	66,1	56,6	65,0
Vermijden dat de lijsttrekker van een andere partij meer stemmen haalde	14,5	20,0	18,3	22,8	48,3	6,6	18,8	8,3	13,0
Gemiddeld aantal antwoorden	2.6	2.0	3.7	2.9	4.2	3.6	3.6	3.5	3.6
N	138	130	257	79	949	167	304	290	254

Bron: Interuniversitair Internetpanel.

dat het Janssens-effect sterker heeft gespeeld dan het klassieke burgemeester-effect. In het Interuniversitair Internetpanel werd de uitzonderlijke positie van Janssens bevestigd. Heel wat panelleden gaven aan alléén voor Janssens een voorkeurstem te hebben uitgebracht. Bij de Sp.a-Spirit kiezers die pas tijdens de laatste tien dagen beslist hebben, heeft zelfs meer dan de helft een exclusieve voorkeur voor Janssens. We kunnen veronderstellen dat velen van hen zonder Janssens niet voor het socialistische kartel zouden gekozen hebben.

Het feit dat vooral de late beslissers een uitgesproken voorkeur voor Janssens hebben, versterkt het idee dat het Janssens-effect vooral een campagne-effect is. Die vaststelling kunnen we gedeeltelijk onderschrijven. De basis voor het succes is zonder enige twijfel het feit dat vele Antwerpenaren in Janssens de meest geschikte burgemeester zien. Die appreciatie is niet nieuw en stelden we al vast in onze eerste bevraging vele maanden voor de start van de campagne. Uit een vergelijking met de burgemeesters van Leuven, Gent, Hasselt en Brugge bleek evenwel dat zulke appreciatie voor de zittende burgemeester niet uniek is. Er dienen dus bijkomende redenen voor het Janssens-effect te worden aangereikt. Op basis van onze data schuiven we met twee verklaringen naar voor. Ten eerste de permanente media-aandacht voor Janssens in de aanloop naar de verkiezingen. Ondermeer door enkele dramatische gebeurtenissen kwam Antwerpen, en dus ook Janssens, vaak in beeld. Tijdens de laatste maand was er vooral aandacht voor de opmerkelijke campagne van Janssens. Door de kritiek van partijgenoten en politieke tegenstanders was dit los van de directe invloed op de kiezer, minstens de meest besproken campagne in Vlaanderen. Ten tweede heeft de gepolariseerde Antwerpse situatie in het voordeel van Janssens gewerkt. Ondanks het feit dat Patrick Janssens het rechtstreekse duel zoveel mogelijk uit de weg ging, is in Antwerpen het idee ontstaan dat een stem voor Janssens het meest duidelijke signaal tegen het Vlaams Belang was. Vooral voormalige groene kiezers hebben met een stem voor Janssens Antwerpen van haar extreemrechts etiket willen verlossen. Het blijft echter onduidelijk hoe dit idee precies ontstaan is en in welke mate een doorslaggevend argument was. De kans is klein dat dit motief ook in 2012 zulke belangrijke rol zal spelen. Antwerpen is niet langer een stad met een Vlaams Belang stempel. Toch blijven één op drie Antwerpenaren trouw aan het VB. Deze groep is vooralsnog niet onder de indruk van Janssens als burgemeester. Er resten 'Patrick' nog zes jaar om de diepe kloof met hen te overbruggen.

Bijlage 1: Interuniversitair internetpanel 2006

Opzet

Het Interuniversitair Internetpanel omvat, kort samengevat, een bevraging in 5 golven van een grote groep respondenten via het internet in de aanloop naar de

gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Deze bevraging was reeds de derde in een reeks van drie internetpanels; rond de federale verkiezingen van 2003 en de regionale verkiezingen van 2004 werden gelijkaardige *surveys* georganiseerd. In elke bevraging werd wel een groot aantal nieuwe respondenten opgenomen (zie verder: werving van de respondenten). Aangezien het in 2006 om lokale verkiezingen ging, concentreerde de aandacht zich op de vijf provinciehoofdsteden. Voor elk van deze steden werden specifieke vragen in de vragenlijst opgenomen. De respondenten van de andere Vlaamse gemeenten kregen een meer algemene vragenlijst. Het onderzoek werd gecoördineerd door de Universiteit Antwerpen, en werd uitgevoerd in samenwerking met drie Vlaamse universiteiten: UGent (Carl Devos, Herwig Reynaert, Dries Verlet), Universiteit Hasselt (Johan Ackaert) en KULeuven (Stefaan Fiers, Bart Maddens, Karolien Weekers).

Werving van de respondenten

Op 13 maart 2006 startte de eerste bevraging. Op verschillende fronten werd er reclame gemaakt. In de eerste plaats werd een mail rondgestuurd naar deelnemers van voorgaande onderzoeken uit 2003 en 2004 met de vraag om mee te doen en zelf contacten aan te schrijven. Daarnaast werden banners geplaatst op tal van sites en blogs, duizenden flyers uitgedeeld en verschenen er verschillende aankondigingen in de (lokale) media. Hierbij werd er gestreefd naar een zo divers mogelijk publiek. Banners waren er bijvoorbeeld op de site van De Standaard en de VRT, maar evengoed op de site van Sportwereld en Seniorennet. Ondanks al die inspanningen zijn het nog steeds de respondenten zelf die kiezen of ze meedoen of niet. Hierdoor hebben we geen zicht op de non-respons bij de werving. Op 10 april werd eerste golf afgesloten met 24583 deelnemers. In de volgende golven konden alleen de respondenten deelnemen die aan deze 1ste golf hadden deelgenomen. Door de eerste golf zo vroeg voor de verkiezingen te plannen en foutieve en onbestaande adressen niet mee te nemen in de resultaten, werd manipulatie vermeden.

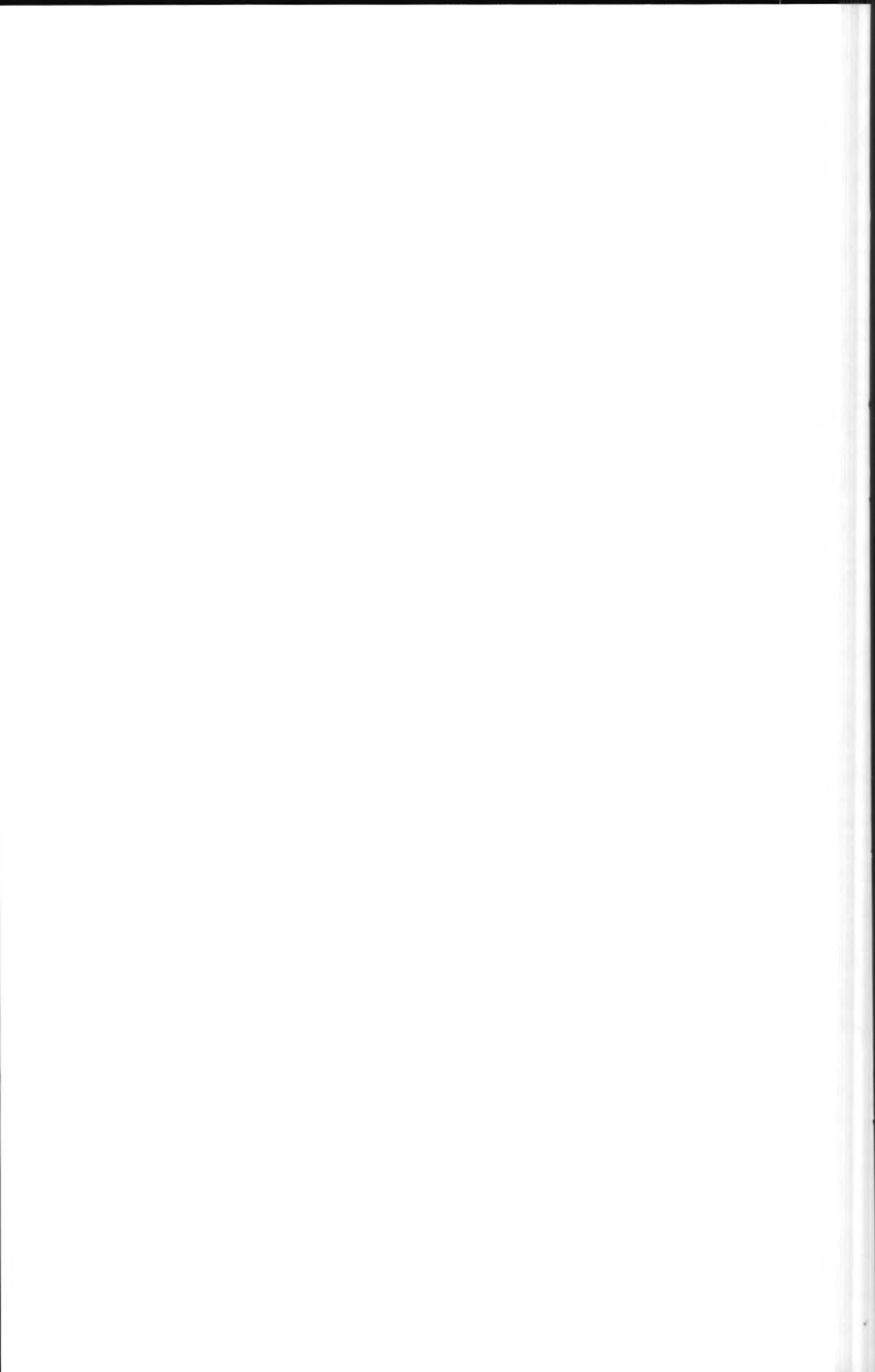
Timing & Respons doorheen de golven

De eerste twee golven werden afgenomen voor het eigenlijke begin van de campagne. Golf 3 en 4 bevonden zich in de verkiezingscampagne, en golf 5 werd afgenomen kort na de verkiezingen. Aangezien het een panelonderzoek betreft, werd de steekproef niet gewijzigd of uitgebreid. Van de 24.583 respondenten die in de eerste golf deelnamen, bleven er in de vijfde golf nog 15.709 over. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de timing van de bevragingen en de respons doorheen de golven, uitgesplitst per stad.

	Golf1		Golf2		Golf3		Golf4		Golf 5	
	13/03-10/04		18/06-14/07		30/08-15/09		20/09-30/09		11/10-8/11	
	N	%	N	% resp.	N	% resp.	N	% resp.	N	% resp.
Antwerpen	4165	16,9	3119	74,9	2648	63,6	2541	61,0	2660	63,9
Brugge	1167	4,7	851	72,9	725	62,1	669	57,3	707	60,6
Gent	1929	7,8	1492	77,3	1286	66,7	1243	64,4	1305	67,7
Hasselt	1212	4,9	912	75,2	769	63,4	719	59,3	768	63,4
Leuven	1477	6,0	1128	76,4	967	65,5	921	62,4	967	65,5
Andere gem.	1463	59,5	1080	73,9	9461	64,7	8994	61,5	9302	63,6
Totaal	2458	100,0	1831	74,5	1585	64,5	15087	61,4	1570	64,0

Representativiteit

De vragenlijsten werden door de deelnemers via een website ingevuld: we (her)contacteerden onze respondenten via email en vroegen hen naar onze site te gaan om daar de nieuwe versie van onze vragenlijst in te vullen. Dat wil zeggen dat geen enkele deelnemer van het panel niet over een internetaansluiting beschikte (of er frequente toegang toe had). Dit betekent meteen dat het internetpanel per definitie niet representatief is samengesteld. Internetgebruikers zijn immers een specifieke groep. Dit betekent dat met deze data heel wat vragen simpelweg niet, of in ieder geval niet betrouwbaar kunnen worden beantwoord. Uitspraken over meningen en houdingen van de bevolking of van bevolkingscategorieën kunnen op basis van het panel niet gedaan worden. Het panel bevat een sterke oververtegenwoordiging van mannen (65%); hooggeschoolden (70%) en kiezers jonger dan 25 (29%).

DEEL IV

ANTWERPEN ONT(K)LEED

Het IMBY-syndroom: de (on)zin van de Antwerpse districtraadsverkiezingen¹

Peter THIJSSSEN

ABSTRACT

Together with the city council elections, the citizens of Antwerp elected on 8 October 2006 for the second time their district councils. This new decentralised political level is primarily initiated to restore the confidence of the citizens in the city (and district) government(s). By analysing the results of the city and the district elections we try to find indications whether citizens feel closer to their new district governments or not. Firstly district elections resulted definitely not in less blank votes. Secondly, the number of list votes is higher on the district elections than on the city elections, while we would have expected a higher number of preferential votes. Thirdly, we see that the differences between the electoral results of the city elections and the district elections are becoming more pronounced. Although this last result seems to support the legitimacy of the decentralised district they merely reflect changes in the logic of the city elections. Mainly as a result of media coverage the city elections were direct elections of the mayor. Therefore voters used the district elections to vote for their preferred political party. This was not always possible at city level, because some parties did not have an eligible candidate for mayor. Generally spoken, we can conclude that the district elections do not give much proof of a closer connection between the citizens and the city government.

1. Inleiding

Stemmen kiezers anders bij sublokale districtraadsverkiezingen dan bij de lokale gemeenteraadsverkiezingen? Met deze vraagstelling voor ogen onderzochten we eerder reeds de eerste Antwerpse districtraad- en verkiezingen van 2000 en vonden slechts zeer beperkte verschillen.² Dit onderzoek kon echter niet meer zijn dan een eerste verkenning. De districtsraden en hun districtscolleges moesten hun waarde immers nog bewijzen. Op 8 oktober 2000 vonden deze sublokale verkiezingen namelijk voor het eerst plaats en werden in Antwerpen naast provin-

1. IMBY = "In my backyard".

2. THIJSSSEN, P. & VAN ASSCHE, D. In het oog, in het hart? De Antwerpse districtraadsverkiezingen en de kloof tussen burger en bestuur, *Res Publica*, 2002, 44(4), pp. 523-548.

cieraad en gemeenteraad ook negen districtsraden rechtstreeks verkozen.³ Het was lang wachten. Maar nu, zes jaar later, na de tweede districtsraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 en bij het aflopen van de eerste legislatuur van de Antwerpse districtsraden, kunnen we eindelijk echt evalueren of dit nieuwe bestuursniveau op electoraal vlak een verschil heeft gemaakt.

De binnengemeentelijke decentralisatie is in België grondwettelijk beperkt tot gemeenten met meer dan 100.000 inwoners. Vooralsnog is Antwerpen de enige 'grootstad' die hiervan gebruik heeft gemaakt. Dit is ook geen toeval want vooral Antwerpse politici effenden de lange wettelijke weg die moest worden afgelegd voordat de binnengemeentelijke decentralisatie mogelijk werd. In de loop van de jaren negentig werd het steeds duidelijker dat er een steeds wijder wordende kloof gaapte tussen het Antwerpse stedelijke bestuur en de lokale bevolking. Zo toonden de opeenvolgende verkiezingsoverwinningen van Vlaams Blok/Belang volgens velen onmiskenbaar aan dat de vroegere, louter adviserende, districtsraden geen gevoelige en ook geen legitieme antennes waren. De Antwerpse bewindslieden waren de voeling met de Antwerpse bevolking verloren en ze hoopen die in districten terug te vinden.

In tegenstelling tot het verleden worden de nieuwe districtsraden sinds 2000 rechtstreeks verkozen maar tevens beschikken ze over een aantal autonome bevoegdheden met betrekking tot jeugd-, senioren-, sport-, verkeersveiligheid- en infrastructureel beleid.⁴ Het centrale uitgangspunt van een binnengemeentelijke decentralisatie is dat het beleid van sublokale politieke elites responsiever, legitimer en in bepaalde gevallen zelfs effectiever is. Hiervoor zijn er zowel theoretische als empirische argumenten.

Qua theoretische onderbouw verwijzen we in eerste instantie naar het communautaristische gedachtegoed dat ervan uitgaat dat een lokaal bestuur beter floreert als het geënt is op een lokale gemeenschap waar een zekere 'sense of place' leeft.⁵ In die zin is het enigszins begrijpelijk dat het stadsbestuur niet zozeer heeft gekozen voor een herindeling van het grondgebied van de stad in nieuwe, klein en even grote entiteiten, maar wel voor een herstel van de gemeentelijke entiteiten van voor de fusie.⁶ De negen Antwerpse districten zijn: Antwerpen, Berchem, Berendrecht-Zandvliet-Lillo ("Bezali"), Borgerhout, Deurne, Ekeren, Hoboken,

3. De Antwerpse districtsraden bestonden weliswaar vanaf 1983. Maar de districtsraadsleden werden eerder aangeduid door de partijen vertegenwoordigd in de gemeenteraad en dit in verhouding tot hun aantal zetels. Bovendien beschikten de vroegere districtsraden enkel over adviesbevoegdheid.
4. Per 1 januari 2004 werden deze bevoegdheden en de daarmee verbonden middelen enigszins uitgediept.
5. PUTNAM, R., *Making democracy work. Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1993, pp. 83 e.v.
6. Het district Bezali is een samenvoeging van de vroegere gemeenten Berendrecht, Zandvliet en Lillo. Het grondgebied van het district Ekeren is kleiner dan dat van de pre-fusie gemeente, aangezien de wijk "Hoogboom" naar de gemeente Kapellen werd overgeheveld.

Merksem en Wilrijk (zie kaart in bijlage). Op deze wijze hoopte men de nieuwe politieke instellingen dus te enten op de gemeenschapsgevoelens eigen aan de pre-fusie gemeenten. Het is niettemin twijfelachtig of een dergelijke 'espace identitaire' binnen elk district even sterk aanwezig is. In het qua bevolkingsomvang kleine en territoriaal ietwat geïsoleerde district "Bezali" (9.551 inwoners op 1 januari 2005) bestaan er wellicht veel meer gemeenschapsgevoelens dan in het mastodontdistrict Antwerpen (165.749 inwoners). Niettemin lijken ook de inwoners van de kleinere districten zich in eerste instantie verbonden te voelen met hun buurt of hun wijk.⁷

Qua empirisch draagvlak voor de binnengemeentelijke decentralisatie steunen we op diverse enquêtes die uitwijzen dat burgers meer vertrouwen hebben in lokale overheden dan in hogere overheden. Levi en Stoker geven hiervoor als verklaring dat burgers op het lokale niveau ook de meeste interpersoonlijke vertrouwensbanden opbouwen en grijpen dus ipso facto eveneens terug naar communautaristische theorieën.⁸ Als we deze redenering doortrekken naar grootsteden en hun districten zouden hier eveneens significante verschillen kunnen bestaan. Van Assche, die zich specifiek richtte op de Antwerpse situatie, vond trouwens ondersteuning voor deze veronderstelling. 'Het vertrouwen in de lokale niveaus (district en wijk) is groter en wordt anders verklaard dan het vertrouwen in de centrale niveaus (stad en politiek in het algemeen).'⁹

2. Probleemstelling en onderzoekshypothesen

In deze bijdrage gaan we ten eerste op zoek naar de gelijkenissen en verschillen tussen het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen en bij de districtsraadsverkiezingen. Meer in het bijzonder willen we aan de hand van deze vergelijking nagaan of er tekenen zijn die wijzen op een andere en eventueel sterkere betrokkenheid van de Antwerpse burger bij de districtsraadsverkiezingen dan bij gemeenteraadsverkiezingen. Ten tweede zullen we ook kijken naar de verschillen tussen de verkiezingsuitslagen in de onderscheiden districten. Gezien de verscheidenheid van de negen Antwerpse districten is het immers niet denkbeeldig dat er inzake betrokkenheid frappante verschillen bestaan. Uit vroeger onderzoek

7. DE RYNCK, F. & KALK, E., pp. 453-479, Burgerbetrokkenheid en bewonersparticipatie in de Vlaamse steden, in: Boudry, L., et al. (red.), *De eeuw van de stad: over stadsrepublieken en rastersteden. Voorstudies*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Binnenlandse aangelegenheden. VAN ASSCHE, D., *Binnengemeentelijke decentralisatie in Antwerpen: Herstel van het vertrouwen? Zoektocht naar het belang van lokale politiek*, Proefschrift, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, 2005 p. 251.
8. LEVI, M. & STOKER, L., Political trust and trustworthiness, in: *Annual Review of Political Science*, 3, p. 479.
9. VAN ASSCHE, D., a.w., p. 151.

bleek alvast dat de inwoners van het kleine district "Bezali" zich duidelijk meer betrokken voelden bij hun eigen lokale politici.¹⁰

Niettemin lijkt op het eerste gezicht vreemd om te veronderstellen dat de burger meer betrokken zal zijn bij de districtsverkiezingen dan bij stedelijke verkiezingen. In de politieke wetenschap worden lokale – en zeker sub-lokale – verkiezingen vaak omschreven als 'second-order elections'. Omdat er minder op het spel staat, fungeren dergelijke verkiezingen als een tussentijdse evaluatie van de performantie van de politieke actoren in de first-order arena. Districtsraadsverkiezingen zouden in dat opzicht sterk beïnvloed worden door de gemeenteraadsverkiezingen.¹¹

Deze interpretatie gaat echter voorbij aan het feit dat er tussen 'first-order' en 'second-order' verkiezingen vaak zeer opvallende discrepanties bestaan. Zo zijn er blijkbaar dikwijls toch heel wat kiezers die verschillend stemmen bij enerzijds first-order en anderzijds second-order verkiezingen. Bij simultane verkiezingen worden deze kiezers trouwens 'split ticket voters' genoemd. Heath *et al.* (1999) verklaren dit doordat de kiezers in de lokale second-order arena eerder met hun hart, en dus minder instrumenteel stemmen.¹² De Antwerpse gemeenteraadsverkiezingen van 2006 werden in de media voortdurend geframed als een burgemeesterstrijd, een strijd tussen Janssens en De Winter. In die zin is het best mogelijk dat de kiezers op dit niveau in eerste instantie voor of tegen een bepaalde burgemeester stemmen, terwijl ze op districtsniveau in eerste instantie kiezen voor de partij van hun keuze.

Bovendien stemmen kiezers op districtsniveau misschien eerder voor een kandidaat die ze min of meer persoonlijk kennen. De afstand tussen de kiezer en de kandidaten is hier immers veel kleiner. Het is zelfs niet denkbeeldig dat een kiezer zal stemmen voor een kandidaat die hij/zij persoonlijk kent, ook al staat die niet noodzakelijk op een lijst van de partij van zijn/haar voorkeur. In de mate dat de electorale steun voor sub-lokale politieke kandidaten vaker steunt op persoonlijk contact, zou dit ook tot een grotere legitimiteit kunnen leiden voor de districtsmandatarissen in het bijzonder en de stedelijke politiek in het algemeen. De sociale psychologie leert ons immers dat nabijheid een 'voorwaarden-scheppende factor' is voor de ontwikkeling van sympathiegevoelens of een vertrouwensrelatie.¹³

10. THIJSSSEN, P. & VAN ASSCHE, D., a.w., p. 547.

11. HEATH, A., MCLEAN, I. & TAYLOR, B. *How much is at stake? Electoral behaviour in second-order elections*, CREST, University of Oxford, 1997.

12. HEATH, A., MCLEAN, I., TAYLOR, B. & CURTICE, J., Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain, In: *European Journal of Political Research*, 35, 1999, pp. 389-414.

13. REMMERSWAAL, J., *Groepsdynamika II. Kommunikatie*, Baarn, Nelissen, 1982.

Op welke facetten van het electoraal gedrag van de Antwerpenaars bij de recente districtsraadsverkiezingen zullen we ons toespitsen? We vertrekken hiervoor van een drietal hypothesen.

2.1 Hypothese 1 en de blanco stemmen

Een van de redenen waarom de relatie van de Antwerpenaars met hun stadsbestuur enigszins vertroebeld is, lijkt verband te houden met het feit dat lokale behoeftes op grootstedelijk niveau onvoldoende aan bod (kunnen) komen. Lokale 'backyard' strijdpunten, zoals de properheid van lokale straten en pleinen, krijgen van de modale Antwerpenaar nochtans meer dan gewone aandacht.¹⁴ De grootstedelijke politiek kan hier echter onvoldoende op inspelen want ze vertoont veel meer gelijkenissen met de nationale politiek dan met de 'lokale' gemeentepolitiek. Grootstedelijke debatten zijn duidelijk minder casus-gestuurd en behelzen meer algemene principiële beslissingen. In die zin kan het districtsniveau een belangrijke leemte invullen en zijn de Antwerpenaars misschien minder vervreemd van de districtspolitiek.

Een van de meest genoemde symptomen van politieke vervreemding is een afname van de politieke participatie, meer bepaald een daling van de opkomst bij verkiezingen.¹⁵ Als de burger zich meer betrokken voelt bij het districtsniveau dan bij het stedelijk niveau zou dit ceteris paribus kunnen resulteren in een grotere opkomst bij de districtsraadsverkiezingen. Het is echter niet mogelijk om wel deel te nemen aan de districtraadsverkiezingen en niet aan de gemeenteraadsverkiezingen of vice versa. Bij de verkiezingen van 2006 in Antwerpen werden via een elektronische weg achtereenvolgens de gemeenteraad, de districtsraad en de provincieraad gekozen en geregistreerd op één en dezelfde magneetkaart. Doordat de geaggregeerde opkomst voor de districtraadsverkiezingen over de negen districten dus per definitie gelijk is aan de opkomst voor de gemeenteraadsverkiezingen is de opkomst dus alvast geen geschikt criterium. Vermits België nog één van de weinige landen is waar opkomstplicht bestaat, is de electorale opkomst trouwens sowieso een ietwat onzuivere indicator. In die zin is de proportie blanco-stemmen ogenschijnlijk een beter criterium. Een blanco-stem kan immers worden opgevat als het legaal alternatief voor het illegale electorale absentisme.¹⁶

Hypothese 1: Als het zo is dat de relatie van de burger met het districtniveau beter is, verwachten we hier dus minder blanco-stemmen dan bij gemeenteraadsverkiezingen.

14. ABTS, K. & SWYNGEDOUW, M., 'Antwerpenaren en hun stad' Onderzoek in opdracht van ATV-vzw, Brussel, IPSOM, 2000 p. 20.
15. VAN GUNSTEREN, H. & ANDEWEG, R., *Het grote ongenoegen. Over de kloof tussen burgers en politiek*, Haarlem, Aramith Uitgevers, 1994.
16. De elektronische procedure laat niet toe om ongeldig te stemmen.

2.2 Hypothese 2 en de electorale verhoudingen tussen de partijen

Hoe dan ook blijft het een open vraag of de Antwerpenaar effectief een inhoudelijk verschil heeft opgemerkt tussen het beleid van enerzijds het stadsbestuur en anderzijds het districtsbestuur. Een ruwe electorale graadmeter voor deze onderzoeksvraag is de mate waarin de districtsuitslagen verschillen van de gemeenteraadsuitslag.

Ook het gebruik van deze indicator is helaas niet onproblematisch. De gemeenteraadsresultaten zijn immers niet beschikbaar op districtsniveau. We kunnen bijgevolg niet nagaan hoe een individuele kiezer gestemd heeft voor enerzijds districtraad en anderzijds gemeenteraad. We zijn dus aangewezen op geaggregeerde resultaten. Enerzijds kunnen we in kaart brengen in welke mate de over de negen districten geaggregeerde districtsuitslagen verschillen van de gemeenteraadsuitslag. Anderzijds kunnen we nagaan in welke mate de afzonderlijke districtsuitslagen verschillen van de gemeenteraadsuitslag. Wanneer de districtraadsuitslag duidelijk verschilt van de gemeenteraadsuitslag biedt dit immers sowieso ondersteuning voor het nut van een binnengemeentelijke decentralisatie. De districtraad is dan immers een betere afspiegeling van de (partij)politieke voorkeuren van de districtbewoners dan de gemeenteraad. In de mate dat representativiteit samenhangt met legitimiteit zouden de districtsraadsverkiezingen dus ook op deze manier kunnen leiden tot een inperking van de kloof tussen burger en stedelijke politiek.

Hypothese 2: We gaan ervan uit dat enerzijds de afzonderlijke districtsuitslagen en anderzijds de geaggregeerde districtsuitslag (inzake partijverhoudingen) verschillen van de gemeenteraadsuitslag. In dit geval zal de samenstelling van de districtraad beter aansluiten bij de partijpolitieke voorkeuren van de districtbewoners dan de samenstelling van de gemeenteraad.

2.3 Hypothese 3 en de lijststemmen

Uit survey-onderzoek van 2004 bleek dat de districtsmandatarissen alvast niet zo bekend waren bij de Antwerpenaars.¹⁷ Een belangrijke vraag is of de verkiezingsuitslagen dit bevestigen. Indien men een of meerdere naamstemmen uitbrengt, wijst dit immers meestal op het feit dat men die kandidaten direct of indirect kent. Een lijststem daarentegen, wijst meestal op een meer onpersoonlijke en diffusere identificatie met een partijproject.¹⁸ Als de interpersoonlijke kloof kleiner is op districtsniveau zouden we hier dus minder lijststemmen verwachten dan bij de gemeenteraadsverkiezingen. Uit onze analyse van de eerste districtraadsverkiezingen in 2000 bleek alvast dat dit eigenlijk enkel in het district "Bezali" op-

17. VAN ASSCHE, D., a.w., pp. 174-176.

18. WAUTERS, B., *De kracht van de voorkeurstem in stad en dorp*, Afdeling Politologie, Leuven, 2000, p. 20.

gaat. Ook op partijniveau zagen we trouwens opvallende verschillen. Enkel de toenmalige CVP en VU-ID kregen op districtsniveau doorgaans meer voorkeurstemmen. Het interessante van deze analyse is dat we enerzijds kunnen nagaan in welke mate deze vaststellingen nog steeds opgaan en anderzijds ook kunnen vergelijken in welke mate het aantal voorkeurstemmen op districtsniveau meer gestegen is dan op gemeenteraadsniveau. Omdat in 2000 voor het eerst verkiezingen op districtsniveau werden georganiseerd, waren de meeste kandidaten althans op politiek vlak doorgaans nobele onbekenden. Nu de eerste legislatuur van de districtsraden en -colleges achter de rug is, is hier misschien enige verandering in gekomen. Maar het zou kunnen dat die lijststemproporties ten gevolge van andere factoren gedaald zijn. Ten eerste werd bij de verkiezingen van 2006 nog slechts een derde van de lijststemmen verdisconteerd in de zeteltoewijzing, terwijl in 2000 nog de helft van de lijststemmen meetelden. Het is echter zeer twijfelachtig of de kiezers rekening gehouden hebben met deze al bij al vrij technische ingreep in de kieswetgeving. Hoe dan ook zullen we de bevindingen voor de districtsraadverkiezingen van 2006 ter controle vergelijken met die van de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Bij beide verkiezingen gold immers dezelfde kieswetgeving. Ten tweede zouden er een aantal nieuwe kandidaten op de districtraadslijsten van 2006 kunnen prijken die zeer bekend zijn uit andere (politieke) sferen. Daarom zullen we ter controle kijken naar de evolutie van de voorkeurstemaantallen van de uittreedende leden van de districtcolleges.

Hypothese 3: In de mate dat de districtsmandatarissen tijdens de afgelopen legislatuur politieke bekendheid hebben opgebouwd zullen de proporties lijststemmen op districtsniveau gedaald zijn.

3. De input van het verkiezingsproces: blanco stemmen

Wat de blanco stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen betreft, werd er in 2000 een opvallende daling geregistreerd. In 1994 liet nog 5,4% van de opgedaagde kiezers zijn keuze onbeslist. Het aandeel blanco stemmen daalde in 2000 tot 3,1%. In 2006 bleef deze proportie met 3,0% nagenoeg stabiel. Maar belangrijker in het kader van deze bijdrage is het aantal blanco stemmen bij de recente districtsraadsverkiezingen. Vermits de districtsraden dichter bij de burger zouden staan, verwachten we dus een lager aantal blanco stemmen bij de districtsverkiezingen. In 2000 was dit alvast niet het geval. Voor de districtsraden bleef gemiddeld 3,6% van de stemmen blanco (versus 3,1% voor de gemeenteraad). Ook in 2006 worden er op districtsniveau zeker niet minder blanco stemmen opgetekend. 4,4% van de kiezers liet zijn stembiljet voor de districtsraad blanco, terwijl deze proportie voor de gemeenteraad 3,0% bedroeg. Een mogelijke verklaring hiervoor vormt het feit dat de districtraadsverkiezingen bij de elektronische stemming na de gemeenteraadsverkiezingen kwamen. Maar dit was in 2000 ook al het geval. Een andere en betere verklaring voor het verschil tussen gemeenteraad en districtsraad is moge-

lijk te vinden bij de partij 'Nee'. Deze partij kwam in 2006 voor het eerst voor op de kieslijsten. Ze richt zich expliciet op de proteststemmers 'die hun stem verlopen zien gaan als ze blanco stemmen'. Bij de gemeenteraadsverkiezingen behaalde Nee 4.286 stemmen (1,5%). Op districtsniveau diende de partij 'Nee' echter geen kieslijsten in. Indien een groot deel van de kiezers die bij de gemeenteraadsverkiezingen voor 'Nee' stemden voor de districtraadsverkiezingen blanco stemden, vormt dit misschien een verklaring voor de groter wordende discrepantie.

Maar hoe dan ook zien we dat de proportie blanco stemmen op districtsniveau in 2006 duidelijk gestegen is (+0,8 procentpunten) in vergelijking met 2000. Dit is een ontnuchterend gegeven dat erop lijkt te wijzen dat de districtsverkiezingen mensen vaker totaal koud laten dan gemeenteraadsverkiezingen. Maar het is ietwat voorbarig om hieruit te besluiten dat de districten electoraal een maat voor niets waren.

Omdat het geaggregeerde cijfer op districtsniveau in belangrijke mate wordt beïnvloed door het district Antwerpen,¹⁹ is het hier eveneens nuttig om een vergelijking te maken tussen de verschillende districten (Tabel 1). Hoewel het gemiddelde van de districtsscores (3,7%) ditmaal niet kleiner is dan de gemeenteraadscore zien we ook hier een behoorlijke variatie. We kunnen er nochtans niet naast dat het percentage blanco stemmen in geen enkel district lager is dan voor de gemeenteraad. Deze vaststelling biedt alvast ondersteuning voor het feit dat de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 in vergelijking met de districtraadsverkiezingen meer dan ooit 'first-order elections' waren.

Tabel 1. Proportie blanco stemmen in de Antwerpse districten.

Blanco stemmen 2000 (Gemeenteraad = 3,1%)									
Blanco stemmen 2006 (Gemeenteraad = 3,0%)									
A'pen	Berchem	Bezali	Borgerhout	Deurne	Ekeren	Hoboken	Merksem	Wilrijk	
3,6	2,9	5,1	3,4	4,0	2,9	3,7	4,3	3,0	
3,9	3,8	5,6	4,7	5,5	3,7	4,0	5,4	3,9	

4. De output van het verkiezingsproces: Partijverhoudingen

Een vergelijking van de verkiezingsresultaten voor de gemeenteraad met de gecumuleerde uitslag voor de negen districten (zie Tabel 2) geeft aan dat sommige partijen beter scoren in de districten dan in de stad, en omgekeerd. In 2000 stelden we bijvoorbeeld vast dat Agalev, CVP, VU-ID en VLD beter scoorden op dis-

19. 32,3% van de geregistreerde kiezers voor de districtsraadsverkiezingen wonen in het district Antwerpen.

Tabel 2. Stemmenaantallen en stemproporties per partij/kartel.

Uitslagen Gemeenteraad Antwerpen in 2000

Uitslagen Gemeenteraad Antwerpen in 2006

CVP	VU-ID	CD&V + N-VA	VB	VLD	Vi-vant	VLD + vivant	SP	Sp.a + Spirit	Groen!
30.096	8.422	35.711	89.213	45.903	4.193	50.096	52.700	55.507	29.966
11,1%	3,1%	13,2%	32,9%	17,0%	1,5%	18,5%	19,5%	20,5%	11,1%
		31.638	94.909			27.476		99.920	13.326
		11,2%	33,5%			9,7%		35,3%	4,7%
		-11%	6%			-45%		80%	-56%
		-2%p	+0,6%p			-8,8%p		+14,7%p	-6,4%p

Geaggregeerde uitslagen Districtsraden Antwerpen in 2000

Geaggregeerde uitslagen Districtsraden Antwerpen in 2006

CVP	VU-ID	CD&V + N-VA	VB	VLD	Vi-vant	VLD + vivant	SP	Sp.a + Spirit ¹	Groen ²
32.208	9.617	38.619	84.375	47.096	3.582	50.678	47.024	61.194	34.383
11,9%	3,6%	14,3%	31,3%	17,5%	1,3%	18,8%	17,5%	22,7%	12,7%
		36.633	92.999			33.682		89.078	22.297
		13,1%	33,3%			12,1%		31,9%	8,0%
		-5%	10%			-29%		46%	-35%
		-1,2%p	+2%p			-6,7%p		-9,2%p	-4,7%p

Vergelijking districtsuitslag met gemeenteraadsuitslag Antwerpen in 2000

Vergelijking districtsuitslag met gemeenteraadsuitslag Antwerpen in 2006

CVP	VU-ID	CD&V + N-VA	VB	VLD	VI - vant	VLD + vivant	SP	Sp.a + Spirit	Groen!
+2112	+1195	+2908	-4838	+1193	-611	+582	-5676	-5277	+4417
+0,8%p	+0,5%p	+1,1%p	-1,6%p	+0,5%p	-0,2%p	+0,3%p	-2,0%p	-1,8%p	+1,6%p
		+4995	-1910			+6206		-10842	+8971
		+1,9%p	-0,2%p			+2,4%p		-3,4%p	+3,3%p

1. In de districten Bezali, Borgerhout, Deurne en Merksem kwam in 2006 een kartel sp.a – spirit – groen! op. Met het oog op de vergelijkbaarheid werden de Agalev-uitslagen voor de bewuste districten ook verdisconteerd in de geaggregeerde districtsuitslagen voor 2000.
2. In 2006 kwam groen! slechts in vijf districten op. Met het oog op de vergelijkbaarheid maken we een schatting voor de overige vier districten op basis van de gemiddelde stemproportie van de districten waarin Groen! zich wel zelfstandig aan de kiezer aanbod.

trictsniveau dan op gemeenteraadsniveau. Voor SP en Vlaams Blok gold het omgekeerde. Maar al bij al waren de verschillen vrij beperkt.

De vergelijking met de verkiezingen van 2006 wordt enigszins bemoeilijkt omdat er verschillende kartels opkwamen. In tabel 2 worden de stemmenaantallen van de partijen die in 2006 samen een kartel vormen opgeteld om zodoende een vergelijkingspunt voor 2000 te bekomen.²⁰ Qua teken liggen de resultaten van 2006 niettemin duidelijk in het verlengde van die van 2000. Groen! en de kartels 'CD&V – N-VA' en 'VLD – VIVANT' doen het beter op districtsniveau, terwijl de kartels 'sp.a – spirit' en 'Vlaams Belang – VLOT' betere resultaten boeken op stedelijk niveau. Maar wat de omvang van het effect betreft, zijn er toch enige verschillen. Waar Vlaams Blok in 2000 op districtsniveau nog 4.838 stemmen (-1,6 procentpunten) minder haalde dan op stedelijk niveau, is dit verschil in 2006 gedaald tot 1.910 stemmen (-0,2 procentpunten). Als de latente doelstelling van de gemeentelijke decentralisatie was om het succes van het Vlaams Blok/Belang (VB) af te blokken, lijkt dit niet gelukt. Het stemmenaantal van VB is op districtsniveau met 10% of 2 procentpunten gestegen, terwijl de stijging van het stemmenaantal op stedelijk niveau slechts 6% of 0,6 procentpunten bedraagt. Op districtsniveau is er blijkbaar sprake van een soort inhaaloperatie. Vandaag scoort VB dus nagenoeg even goed op stedelijk dan op districtsniveau.

Voor de overige partijen/kartels zien we integendeel dat de verschillen groter geworden zijn. Het kartel 'sp.a – spirit' behaalde op districtsniveau 10.842 stemmen minder dan op stedelijk niveau (-3,4 procentpunten). Gegeven dat 'sp.a – spirit' in vier vrij grote districten de krachten bundelde met Groen! is dit verschil trouwens nog enigszins onderschat. Een en ander is een pertinente illustratie van wat men momenteel genoegzaam het 'Janssens-effect' noemt. Veel Antwerpenaars hebben voor de gemeenteraad pragmatisch – lees voor of tegen een bepaalde burgemeester – gestemd. Omdat er (voor de media) slechts twee plausibele kandidaten – Janssens (sp.a) en De Winter (VB) – leken te bestaan, betekende dit dat een deel van de kiezers die deze pragmatische logica volgden voor de gemeenteraad niet voor de partij van hun voorkeur konden stemmen (zie in dit verband ook de bijdrage van Nuytemans en Van Aelst in dit nummer). Op districtsniveau konden de aanhangers van Groen!, CD&V, N-VA, VLD en VIVANT die om pragmatische redenen voor de gemeenteraad op Janssens stemden, wel voor de partij van hun voorkeur stemmen. In die zin is het begrijpelijk dat Groen! en de kartels 'VLD – VIVANT' en 'CD&V – N-VA' in 2006 op districtsniveau beduidend beter scoorden dan op stedelijk niveau. Ze behaalden respectievelijk 3,3, 2,4 en 1,9 procentpunten meer stemmen.

20. Het stemmenaantal voor VU-ID wezen we voor 2/3de toe aan 'NVA' en voor 1/3de aan Spirit. Dit is een schatting die geïnspireerd is de resultaten van de ledenbevraging zoals die werd bekendgemaakt op de laatste VU-partijraad van 15 september 2001. Zie in dit verband NOPPE, J. & WAUTERS, B., Het uiteenvallen van de Volksunie en het ontstaan van de N-VA en Spirit: een chronologisch en morfologisch overzicht (juni 1999-juli 2002), In: *Res Publica*, 44, (2-3), 2002, p. 431 en 434.

Dit gezegd zijnde, is het wel opmerkelijk dat er geen sprake was van een 'De Winter-effect'. VB scoort niet beter voor de gemeenteraad dan voor de districtsraad. Schijnbaar is het niet mogelijk om de electorale spreidstand tussen De Winter (voor de gemeenteraadsverkiezingen) en een andere partij dan VB (voor de districtraadsverkiezingen) te maken. Een en ander is dus een aanwijzing voor het feit dat er weinig 'split ticket-voters' voorkomen bij VB. Als mensen overstappen naar VB dan doen ze het blijkbaar volledig, dit wil zeggen zowel voor de gemeente- als de districtsraad.

De bovenstaande vergelijking is evenwel enigszins kunstmatig omdat de eigenheid van de verschillende districten wordt miskend. In de onderstaande tabel geven we daarom een detailoverzicht van de resultaten per district en per partij/kartel. De stemmenaandelen die meer dan 1 standaardafwijking boven het gemeenteraadsresultaat bevinden, worden vet weergegeven. De 'uitschieters' naar beneden toe worden cursief weergegeven.

Tabel 3. Verkiezingsresultaten per district per partij/kartel (in %).

	Groen!	Sp.a spirit	CD&V N-VA	VLD – VIVANT	VI. Blok VLOT
Gemeenteraad	4,7	35,2	11,2	9,7	33,5
Antwerpen	9,0	37,7	11,2	12,7	30,0
Berchem	10,3	28,8	16,2	16,7	25,7
Bezali		32,5	10,5	7,3	35,8
Borgerhout		42,5	13,0	8,0	30,7
Deurne		31,4	11,6	9,1	43,5
Ekeren	7,8	17,7	15,8	12,5	33,4
Hoboken	3,7	26,7	10,5	6,4	41,0
Merksem		27,6	15,4	14,1	41,5
Wilrijk	7,1	23,6	18,5	17,6	31,7
Gewogen Gemiddelde	8,0	31,9	13,1	12,1	33,3
σ	2,2	6,94	2,74	3,86	6,07

Zoals op grond van de bovenstaande resultaten te verwachten was, zijn de negatieve discrepanties geconcentreerd bij het kartel 'sp.a – spirit'. In Ekeren behaalt 'sp.a spirit' de helft van de stemmenproportie die het in de gemeenteraad behaalt (-17,7 procentpunten). Opmerkelijk is de score van Borgerhout. Daar behaalde het kartel 'sp.a spirit GROEN!' niet minder dan 42,5% van de stemmen. Dit is aanzienlijk meer dan de som van de stemmenaandelen van Agalev en SP in 2000 (30,2%). Enkel 'Vlaams Belang VLOT' deed het met 43,5% beter in het district Deurne.

Hoewel we eerder zagen dat 'Vlaams Belang – VLOT' in 2006 het nagenoeg even goed deed op districtsniveau dan op stedelijk niveau boekt dit kartel in drie districten toch een beduidend betere uitslag. Het gaat om Deurne, Merksem en Ho-

boken. In deze districten behaalt 'Vlaams Belang – VLOT' meer dan 40% van de stemmen. Antwerpen is dus wat het succes van VB betreft zeker geen monolithisch geheel. De verschillen worden groter. In 2006 is de standaardafwijking van de districtsuitslagen gelijk aan 6,07 terwijl die in 2000 nog 4,84 bedroeg. De uitslagen van 'Vlaams Belang – VLOT' in Deurne, Merksem en Hoboken contrasteren dan ook vrij sterk met die van met name Berchem, Antwerpen en Borgerhout. In deze laatste districten is 'Vlaams Belang – VLOT' niet langer de grootste partij. De rand van de inktvlek kleurt stilaan zwarter dan de kern.

Wat de andere partijen betreft (Groen!, 'CD&V – N-VA' en 'VLD – VIVANT'), zien we in vergelijking met de gemeenteraadsuitslag alleen maar positieve discrepanties. Dit is geen verrassing vermits deze partijen zoals gezegd op districtsniveau beduidend betere scores boekten.

Afsluitend kunnen we stellen dat de verschillen tussen enerzijds gemeenteraad en anderzijds districtsraad beduidend groter waren in 2006 dan in 2000. Vooral in de districten Merksem, Wilrijk, Ekeren en Berchem werd een verkiezingsuitslag opgetekend die aanzienlijk verschilt van die voor de Antwerpse gemeenteraad. Drie of vier partijen/kartels behaalden in deze districten een beduidend betere of slechtere uitslag dan voor de gemeenteraad.

5. De output: Lijststemmen

Aanvankelijk namen we aan dat er bij de districtsraadsverkiezingen minder kiezers een lijststem zouden uitbrengen omdat de kandidaten op dit bestuursniveau letterlijk dichter bij de bevolking staan en dus beter 'bekend' zijn. De kans dat kiezers een persoonlijke bekende zullen terugvinden op de kieslijst(en) (van hun voorkeur) lijkt op het eerste gezicht immers groter te zijn in de districten. Onze analyses van de eerste districtraadsverkiezingen toonden echter aan dat eerder het tegenovergestelde opgaat. Voor de meeste partijen worden er op districtsniveau meer lijststemmen en dus minder voorkeurstemmen uitgebracht dan op stedelijk niveau. Er waren echter twee uitzonderingen. De kiezers van CD&V en van VU-ID brachten in 2000 doorgaans meer voorkeurstemmen uit op districtsniveau dan op stedelijk vlak. Ook opvallend was dat de kiezers in het kleine district "Bezali" ook bij de andere partijen doorgaans meer voorkeurstemmen uitbrachten. We concludeerden dan ook eerder dat "Bezali" eigenlijk het enige district is waar een 'sense of place' leeft die ertoe leidt dat meer kandidaten gekend zijn bij de kiezers. Ter verklaring hiervan wezen we op de relatief kleine bevolkingsomvang, de beperkte bevolkingsdichtheid en de relatief geïsoleerde ligging.

De gegevens in tabel 4 laten toe om te evalueren hoe het zes jaar later is gesteld met de lijststemproporties. Allereerst zien we dat de lijststemproporties zowel op gemeenteraadsniveau als op districtraadsniveau duidelijk afgenomen zijn. Voor de gemeenteraad zien we een daling met 10,6 procentpunten. Op districtsniveau

Tabel 4. Procentueel aandeel van de lijststemmen op het totaal aantal stemmen.

[D = procentueel verschil tussen uitslag in 2000 en uitslag in 2006, %p = procentpunten]

2000 2006	AGALEV Groen!		SP Sp.a-spirit (-groen!)		CVP CD&V – N-VA		VU-ID 2000	VLD VLD(-Vivant)		Vlaams Blok VI. Belang – VLOT		Gewogen gemiddelde	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006		2000	2006	2000	2006	2000	2006
Gemeenteraad	28,1	23,9	20,3	12,6	27,3	23,1	35,3	30,5	20,0	28,4	16,6	27,2	16,6
	D = -4,2%p		D = -7,7%p		D = -4,2%p			D = -10,5%p		D = -11,8%p		D = -10,6%p	
Districtsraad Antwerpen	33,7	36,2	28,7	21,9	24,9	29,0	37,8	41,5	37,9	45,3	25,5	36,8	27,1
	D = +2,5%p		D = -6,8%p		D = +4,1%p			D = -3,6%p		D = -19,8%p		D = -9,7%p	
Berchem	41,7	32,6	38,0	28,2	31,7	29,6	31,5	46,6	28,4	49,8	37,4	42,5	31,3
	D = -9,1%p		D = -9,8%p		D = -2,1%p			D = -18,2%p		D = -12,4%p		D = -11,2%p	
Bezali	33,5		13,7	14,0	19,5	15,7	23,9	16,9	24,7	27,9	22,4	21,3	18,6
			D = +0,3%p		D = -3,8%p			D = +7,8%p		D = -5,5%p		D = -2,7%p	
Borgerhout	31,4		41,0	31,5	28,4	24,3	31,7	47,3	39,7	41,6	34,4	38,4	32,1
			D = -9,5%p		D = -4,1%p			D = -7,6%p		D = -7,2%p		D = -6,3%p	
Deurne	43,6		37,5	26,2	41,0	30,8	39,4	44,4	34,7	42,4	32,0	41,7	30,2
			D = -11,3%p		D = -10,2%p			D = -9,7%p		D = -10,4%p		D = -11,5%p	
Ekeren	45,7	29,6	37,6	36,0	22,1	20,4	27,5	37,8	25,3	29,6	20,8	32,7	25,3
	D = -16,1%p		D = -1,6%p		D = -1,7%p			D = -12,5%p		D = -8,8%p		D = -7,4%p	
Hoboken	41,7	34,9	34,1	30,0	18,2	21,7	33,2	42,2	31,9	43,8	31,1	37,6	29,9
	D = -6,8%p		D = -4,1%p		D = +3,5%p			D = -10,3%p		D = -12,7%p		D = -7,7%p	
Merksem	36,3		36,2	30,0	22,5	25,4	31,6	38,6	24,8	42,0	32,3	36,4	29,5
			D = -6,2%p		D = +2,9%p			D = -13,8%p		D = -9,7%p		D = -6,9%p	
Wilrijk	49,5	37,6	34,9	33,6	27,9	29,4	26,2	47,0	35,1	46,1	25,3	40,9	30,7
	D = -11,9%p		D = -1,3%p		D = +1,5%p			D = -11,9%p		D = -20,8%p		D = -10,2%p	
Gemiddelde Standaardafw	39,7	34,2	33,5	27,9	26,2	25,1	31,4	40,2	31,4	40,9	29,0	36,5	28,3
	6,2	2,8	8,2	6,3	7,0	4,8	5,1	9,4	5,5	7,4	5,4	5,7	3,7
	D = -5,5%p		D = -5,6%		D = -1,1%p			D = -8,8%p		D = -11,9%p		D = -8,2%p	

zien we een afname met 8,2 procentpunten. Dit betekent weliswaar dat de kloof tussen de lijststemproporties op districtsniveau en stedelijk niveau groter is geworden. In 2000 brachten 27,2% en 36,5% van de kiezers een lijststem uit voor respectievelijk de gemeenteraad en de districtsraad. In 2006 waren de overeenkomstige proporties 16,6% en 28,3%. Het verschil is bijgevolg opgelopen van 9,3 tot 11,7 procentpunten. Gegeven dat de leden van de eerste rechtstreeks verkozen districtsraden en districtscolleges zes jaar de tijd hebben gehad op om hun politieke bekendheid op te schroeven, is dit een opmerkelijke vaststelling.

Maar zoals gezegd, zijn de lijststemproporties ook op districtsniveau significant gedaald. Er zijn dus wel degelijk meer voorkeurstemmen uitgebracht voor de districtsraadsverkiezingen. Een en ander lijkt er wederom op te wijzen dat 'media-bekendheid' een sterker effect sorteert dan 'plaatselijke persoonlijke bekendheid'.²¹ De Antwerpse gemeenteraadsverkiezingen hebben immers een nooit geziene hoeveelheid aandacht van de media gekregen. Doordat de media bovendien vaak een voorkeur hebben voor gepersonaliseerde berichtgeving, betekent dit dat de voornaamste protagonisten voortdurend in het voetlicht stonden. Hierbij denken we in eerste instantie aan Patrick Janssens en Filip De Winter. In die zin is het trouwens opvallend dat de daling van het aantal lijststemmen het sterkste is bij 'Vlaams Belang – VLOT'. Hiervoor lijken twee verklaringen in aanmerking te komen. Enerzijds zullen veel van hun kiezers Filip De Winter, hun burgemeesterkandidaat, expliciet willen steunen. Anderzijds hebben VLOT-kiezers zich wellicht kenbaar willen maken door voor 'hun' kandidaten te stemmen.

Ook de vergelijkingen over partijen/kartels en districten leveren een aantal interessante vaststellingen op. De lijststemproporties voor districten waar een partij/kartel een lagere lijststemproportie behaalde dan voor de gemeenteraad werden vet gemarkeerd weergegeven. Het is opvallend dat er in 2006 nog nauwelijks gemarkeerde proporties voorkomen. Hiervoor bestaat een tweeledige verklaring. Enerzijds scoort ook het kartel 'CD&V – N-VA' op dit punt slechter dan in 2000. Zoals gezegd, behaalden beide kartelpartners in 2000 lagere lijststemproporties op districtsniveau dan voor de gemeenteraad. Toch zou de kartelformule een verklaring kunnen bieden voor het feit dat het kartel in een heel aantal districten een hogere lijststemproportie behaalt dan de CVP in 2000. De kiezers van de vroegere VU-ID brachten weliswaar minder lijststemmen uit op districtsniveau dan op stedelijk niveau, maar toch waren deze lijststemproporties in de districten nog altijd substantieel groter dan bij CVP. Anderzijds zien we dat ook de uitzonderingspositie van het district "Bezali" in 2006 afbrokkelt. In 2000 behaalden nog bijna alle partijen (enige uitzondering: Agalev) relatief meer voorkeurstemmen in "Bezali" dan voor de Antwerpse gemeenteraad. In 2006 blijft die uitzonderingspositie en-

21. Zie in dit verband ook THIJSSSEN, P. & JACOBS, K. Determinanten van voorkeurstemproporties bij (sub-)lokale verkiezingen. De Antwerpse districtraadsverkiezingen van 8 oktober 2000, In *Res Publica*, 46 (4), 2004, pp. 460-485.

kel bij 'CD&V – N-VA' overeind. Dit is op het eerste gezicht opvallend omdat lokale bekendheid van de kandidaten in principe redelijk stabiel is in de tijd. De verklaring moet dan ook wellicht niet in eerste instantie op districtsniveau gezocht worden maar wel op gemeenteraadsniveau. De persoonlijke bekendheid van de verkiezingskandidaten in Berendrecht, Zandvliet en Lillo wordt kennelijk overtroffen door de mediabekendheid van de kandidaten voor de gemeenteraad. Ook op politiek-electoraal vlak had Mc Luhan wellicht gelijk dat de media ervoor zorgen dat de wereld een dorp wordt.

De bovenstaande vaststelling wordt nog versterkt indien we eens in detail gaan kijken naar de kandidaten die de meeste voorkeurstemmen kregen. Als we ons bijvoorbeeld toespitsen op de drie districten waar het percentage lijststemmen het krachtigste daalde, dan merken we dat hiervoor meestal nieuwe kandidaten verantwoordelijk zijn. Doorgaans gaat het hier om politieke BV's, die mediabekendheid hebben verworven vanuit hun werk in andere politieke arena's. Bij 'Vlaams Belang – VLOT' daalde de lijststemproportie in de districten Wilrijk en Antwerpen met respectievelijk 20,8 en 19,8 procentpunten. Niet toevallig zien we dat enerzijds Anke Van Dermeersch en Jurgen Verstrepen en anderzijds Gerolf Annemans en Roel Coveliers voor het eerst op die lijst opduiken. Beide duo's boeken respectievelijk 84,1% en 77,0% van de voorkeurstemmen. Ook bij de lijst van 'VLD – VIVANT' in het district Berchem, daalde de lijststemproportie met 18,2 procentpunten. Hier duikt Fons Borginon voor het eerst op. Een en ander kadert trouwens in een meer algemene tendens. Het valt op dat de partijen/kartels bij de districtraadsverkiezingen van 2006 al hun politieke zwaargewichten in de strijd werpen. Een opvallend voorbeeld in dit verband is Patrick Janssens. Hij kwam in 2000 niet op bij de districtsraadsverkiezingen. Als lijstduwer behaalt hij nog 37,4% van de voorkeurstemmen en scoort daarbij beter dan de lijsttrekker Maya Detiège.

Het aantal voorkeurstemmen op districtsniveau zit weliswaar in de lift maar dit lijkt alvast ten dele te wijten aan de aanwezigheid van meer politieke prominenten die bekend zijn uit hogere bestuurlagen. Hoe zit het dan met de uittreedende mandatarissen? Uit survey-onderzoek bleek dat ze weliswaar minder bekend zijn dan hun collega's uit de gemeenteraad of het schepencollege.²² Maar hoe zit het met hun individuele populariteit zoals die blijkt uit de verkiezingsresultaten van de districtraadsverkiezingen? In tabel 5 hebben we een vergelijking gemaakt voor de leden van de districtscolleges die in 2000 op dezelfde plaats stonden op de kieslijsten als in 2006. De plaats die ze innamen op de kieslijst staat achter hun naam. In totaal stonden 19 van de 42 districtsschepenen op dezelfde plaats op de kieslijst van 2000 en 2006.²³ Opvallend is dat het aantal voorkeurstemmen voor 13 van de 19 districtsschepenen meer toenam of minder afnam dan het aantal voor-

22. VAN ASSCHE, D., a.w., p. 175.

23. Alle districtscolleges bestaan uit 5 leden, behalve Ekeren en "Bezali" die respectievelijk 4 en 3 leden tellen.

keurstembiljetten voor de lijst waarop ze staan. De districtsschepenen lijken er bijgevolg toch sterker op vooruit te gaan dan de meeste andere kandidaten op de lijst. Of dit te wijten is aan hun activiteiten als districtschepenen kunnen we niet met zekerheid zeggen maar onze analyses lijken er wel op te wijzen.

Tabel 5. Evolutie van het aantal voorkeurstemmen voor uitredende leden van het districtscollege, die in 2000 en in 2006 eenzelfde plaats innamen op de kieslijst, in vergelijking met het totaal aantal voorkeurstemformulieren voor de corresponderende kieslijst.

Naam lid (plaats)	Voorkeurstemmen	Voorkeurstemmen	Ratio
Partij/kartel 2000/2006	2000	2006	2006/2000
Districtscollege A'pen			
Chris Anseeuw (2)	575	1421	2,47
SP/sp.a – SPIRIT	11845	26437	2,23
Jan Somers (3)	406	1256	3,09
SP/sp.a – SPIRIT	11845	26437	2,23
Lieve Stallaert (1)	2139	1944	0,91
AGALEV/GROEN!	8957	5160	0,58
Districtscollege Berchem			
Luc Thiessen (1)	735	1024	1,39
CVP/CD&V – N-VA	1213	2913	2,40
Districtscollege B'hout			
Patrick Marivoet Vz. (1)	596	2268	3,81
SP/sp.a – SPIRIT – GROEN!	1797	6637	3,69
Walter Van Den Branden (1)	849	913	1,08
CD&V/CD&V – N-VA	1922	2249	1,17
Patrick Pardaens (2)	63	166	2,63
VU-ID/CD&V – N-VA	536	2249	4,20
Districtscollege Deurne			
Marleen De Backer (1)	2049	1254	0,61
VLD/VLD-VIVANT	3948	2658	0,67
Luc Mahieu (2)	270	303	1,12
VLD/VLD-VIVANT	3948	2658	0,67
Districtscollege Ekeren			
Christophe Thomas (1)	656	820	1,25
VLD/VLD-VIVANT	1372	1414	1,03
Freddy Wens (1)	320	351	1,10
CVP/CD&V – N-VA	1656	1906	1,15
Districtscollege Hoboken			
Marc Van Muylem (1)	831	1321	1,59
SP/sp.a – SPIRIT	3012	4212	1,40

Naam lid (plaats) Partij/kartel 2000/2006	Voorkeurstemmen 2000	Voorkeurstemmen 2006	Ratio 2006/2000
Districtscollege Merksem			
Kris Janssens (1) Vz.	963	1147	1,19
VLD/VLD – VIVANT	2813	2843	1,01
Koen De Cock (1)	844	1245	1,48
CVP/CD&V – N-VA	3075	3076	1,00
Sonja De Meyer (2)	305	582	1,91
CVP/CD&V – N-VA	3075	3076	1,00
Districtscollege Wilrijk			
Gilbert Van Nuffel (1)	1059	1007	0,95
VLD/VLD – VIVANT	3009	2927	0,97
Thierry Vanderkindere (1)	534	1130	2,12
SP/sp.a – SPIRIT	2286	4019	1,76
Viviane Wittock (2)	286	515	1,80
SP/sp.a – SPIRIT	2286	4019	1,76
Wendy Geens (1)	639	566	0,89
AGALEV/GROEN!	1510	1136	0,75

5. Conclusies

In deze bijdrage onderzochten we de uitslagen van de districtraadsverkiezingen die op 8 oktober 2006 voor de tweede maal plaatsvonden. We lieten ons hierbij in eerste instantie leiden door de initiële reden voor de installatie van dit nieuwe rechtstreeks verkozen bestuursniveau. In grootsteden blijkt er steeds vaker een kloof te gapen tussen de bevolking en het stadsbestuur. Het nieuwe districts-niveau werd dan ook expliciet in het leven geroepen om die kloof enigszins te overbruggen. Vooralsnog is Antwerpen de enige grootstad die effectief van deze institutionele mogelijkheid gebruik maakt. De electorale machtsbasis van het Vlaams Blok/Belang maakt de kloof tussen burger en stedelijk bestuur hier dan ook zeer zichtbaar.

Nu de negen rechtstreeks verkozen districtsraden hun eerste bestuursperiode achter de rug hebben, is de tijd rijp voor een evaluatie. Concreet baseren we ons op een drietal electorale indicatoren waarvoor we telkens een specifieke hypothese formuleerden. Ten eerste gaan we ervan uit dat er op districts-niveau minder blanco stemmen worden uitgebracht dan op stedelijk niveau. Blanco stemmen kunnen dan ook opgevat worden als een uiting van politieke desinteresse en wantrouwen. In de mate dat de districtsraden precies opgericht zijn om die negatieve politieke gevoelens in te dijken, verwachten we hier dus minder blanco stemmen. Ten tweede verwachten we ook dat er substantiële verschillen bestaan tussen de verkiezingsuitslag voor de gemeenteraad enerzijds en die voor de dis-

trictsraden anderzijds. Het districtsniveau zal in dit geval immers een betere afspiegeling zijn van de partijpolitieke voorkeuren van het districtscollege dan de gemeenteraad. Tussen representativiteit en legitimiteit bestaat er immers een duidelijke relatie. Ten derde veronderstellen we dat er minder lijststemmen worden uitgebracht op districtsniveau dan op stedelijk niveau. In de mate dat de kandidaten op de districtraadslijsten letterlijk dichter bij de districtsbevolking staan dan de kandidaten voor de grootstedelijke gemeenteraad, zal er misschien vaker voor individuele kandidaten worden gestemd.

Onze bevindingen worden schematisch weergegeven in tabel 6. Indien een hypothese bevestigd wordt, geven we dit weer met één of meerdere plustekens naargelang de intensiteit. Bij een falsificatie maken we gebruik van één of meerdere mintekens.

Tabel 6. Overzicht onderzoeksbevindingen.

	2000	2006
Hypothese 1: Blanco stemmen op districtsniveau	-	--
Hypothese 2: Substantiële verschillen tussen verkiezingsuitslagen	±	+
Hypothese 3: Minder lijststemmen op districtsniveau	-	--

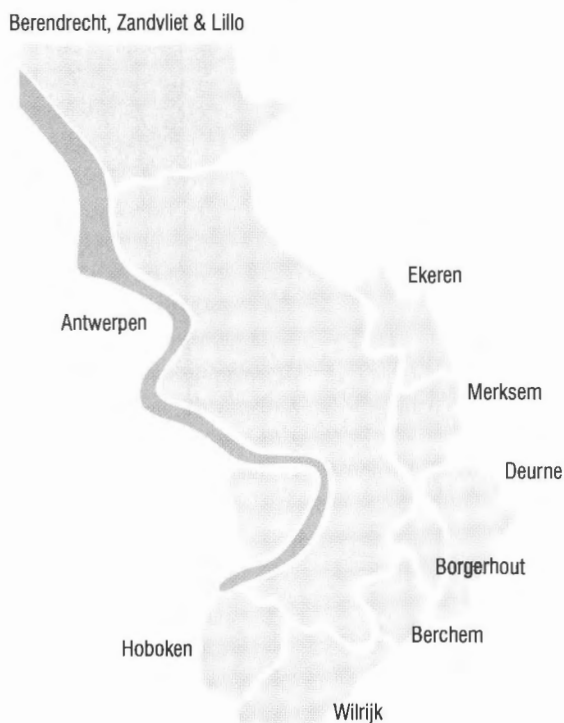
De eerste hypothese wordt alvast niet bevestigd. Minder kiezers brengen een blanco stem uit voor de gemeenteraadsverkiezingen dan voor de districtraadsverkiezingen. Het feit dat de Antwerpse kiezer enkel voor de gemeenteraadsverkiezingen voor de partij 'Nee' kon stemmen, is misschien belangrijk in dit verband. Deze partij richtte zich immers uitdrukkelijk op de groep van de protestkiezers. Maar, hoe dan ook stellen we vast dat het aantal blanco stemmen op districtsniveau gestegen is in vergelijking met 2000.

De tweede hypothese daarentegen wordt wel bevestigd. In 2000 zagen we al enige verschillen maar in 2006 zijn die duidelijk groter geworden. Het is echter twijfelachtig of deze grotere verschillen ondersteuning bieden voor de legitimiteit van het districtsniveau. Er bestaan immers nogal wat aanwijzingen voor het feit dat een aanzienlijk aantal kiezers op gemeenteraadsniveau uitdrukkelijk zijn steun wilde betuigen aan burgemeester Patrick Janssens. Daarvoor moesten ze sp.a – spirit stemmen terwijl dit misschien niet echt de partij van hun voorkeur was. Dit Janssens-effect zou dan aan de basis liggen van bijvoorbeeld het feit dat sp.a – spirit beduidend beter scoorde op stedelijk dan op districtsniveau. Als deze interpretatie juist is, zijn de districtraadsverkiezingen overduidelijk 'second order'-verkiezingen die onlosmakelijk verbonden zijn met de specificiteit van de 'first order'-arena, de gemeenteraadsverkiezingen.

Ook ten aanzien van de derde hypothese zien we weinig bevestiging. Bij de gemeenteraadsverkiezingen worden immers minder lijststemmen uitgebracht dan bij de districtraadsverkiezingen. Hoewel onze onderzoeksresultaten wel degelijk

uitwijzen dat de uittredende leden van de districtscolleges er electoraal op vooruit zijn gegaan, vormt de interpersoonlijke politieke bekendheid absoluut geen tegengewicht voor de meestal onpersoonlijke mediatische bekendheid die leden van de hogere politieke fora vaak verkrijgen. Al bij al blijft het onduidelijk waarom mensen beweren dat ze meer vertrouwen hebben in de lagere politieke echelons. Als ze mogen stemmen, kiezen ze toch massaal voor de bekende koppen uit de hogere bestuurslagen. In een steeds onpersoonlijkere samenleving lijkt het zelfs op het laagste niveau aartsmoelijk om zonder de hulp van de media politieke bekendheid en politiek vertrouwen te genereren.

Bijlage 1. Kaart van de Antwerpse districten

Stemgedrag in Antwerpse stadswijken: op zoek naar verklaringen op mesoniveau¹

Lien WARMENBOL
Marjolein MEIJER

ABSTRACT

Official results of local elections are especially interesting when collected at the lowest level possible, to enable analyses of voting behaviour on the smallest social unit. In Antwerp, together with the city-level results, the voting results for the city districts are public too. Yet, still no possibility exists to review the official results at the neighbourhood level. This lack of data makes it difficult to relate specific neighbourhood characteristics to voting behaviour in those neighbourhoods and to compare them. Thus, to collect the data on neighbourhood voting behaviour, we organised an exit-poll in 18 neighbourhoods of seven districts in Antwerp, during the recent county, local and district elections. This article briefly sketches the exit-poll and its organisation and presents the main results. These results will be compared with the formal results on district level, and the neighbourhoods will be compared to one another. The results are – as expected – slightly biased, although in some districts more than in others. Voting behaviour in neighbourhoods turns out to vary strongly. We try to explain the voting behaviour with the help of several neighbourhood characteristics, like the proportion of immigrants and unemployed. The analysis confirms some important correlations, but refutes others.

Inleiding

De gemeenteraads- en districtraadsverkiezingen van acht oktober in Antwerpen vormden een tweede kans om stemgedrag op districts-niveau te onderzoeken en een eerste om de districten op democratische wijze te evalueren. Tegelijkertijd is het sinds kort in Antwerpen onmogelijk om de officieuze resultaten per stembureau vast te stellen via de partijen en hun 'observatoren' in het telbureau, door de stadsbrede invoering van stemcomputers. Om de geheimhouding van de stem-

1. De auteurs danken alle studenten die meewerkten aan de dataverzameling – en met name die van het leeronderzoek Gemeenteraadsverkiezingen in de wijken van Antwerpen.

mingen ook op een geaggregeerd niveau te garanderen, gebeurt het totaliseren van de uitgebrachte stemmen in België volgens een procedure die de resultaten van verschillende kiesbureaus combineert alvorens deze te tellen. De resultaten worden uitsluitend vrijgegeven voor het niveau waarop de verkiezingen georganiseerd werden: de districten in Antwerpen of de gemeente/stad.

Dit is jammer aangezien het bijzonder interessant kan zijn om zicht te hebben op het stemgedrag op een lager aggregatieniveau zoals wijken. Zo komt men immers dicht bij de keuze van de kiezer, die kan worden beïnvloed door zijn directe omgeving. Men zou dan de officiële cijfers van wijken met elkaar kunnen vergelijken en naar verklaringen voor de verschillen zoeken. Met het oog hierop organiseerden we een grootschalige exit-poll in bepaalde wijken van Antwerpen. Een exit-poll is geen ideale onderzoeksmethode door de kans op vertekening van de resultaten. Deze kans wordt bovendien verwacht groter te zijn in geval van een politieke situatie waarin steun voor tenminste één van de partijen sterk in de taboesfeer is geplaatst.² We hebben in dit onderzoek dan ook veel aandacht besteed aan de anonimiteit van de exit-poll, zodat de resultaten zo betrouwbaar mogelijk zouden zijn.

Het doel van dit artikel is in de eerste plaats het vaststellen van de mate van variatie in stemgedrag tussen verschillende Antwerpse wijken. Daarnaast willen we achterhalen of deze variatie samenhangt met bepaalde sociaal-economische, demografische en omgevingskenmerken met betrekking tot de leefbaarheid van deze wijken. Daarmee is dit artikel te plaatsen in de traditie van socio-structurele verklaringen voor stemgedrag.³ Het gros van dit onderzoek focust zich echt specifiek op anti-immigratiepartijen en bovendien nog op verklaringen op het micro-niveau.⁴ De uitkomsten van dergelijk onderzoek zijn bovendien vooralsnog onbest.⁵ Momenteel kunnen verklaringen voor de verschillen tussen de wijken dus moeilijk breed gebaseerd worden op bevindingen uit eerder kiezersonderzoek. Het doel van dit artikel is een aanzet te geven voor socio-economische verklaringen van stemgedrag op het mesoniveau, waarbij niet enkel naar steun voor de Vlaamse anti-immigratiepartij wordt gekeken, maar alle partijen worden betrok-

2. Zie onder andere SWYNGEDOUW, M., MEERSSEMAN, E., et al., *Motieven in Partijkeuze: de Nationale Verkiezingen van 13 Juni 1999, Resultaten van de Vrt-Tijd-Ispo Exit-Poll*, Leuven, ISPO, 2001.
3. Zie bijvoorbeeld BETZ, H.-G., *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*, Basingstoke, UK, Macmillan, 1994; KNIGGE, P., *The Ecological Correlates of Right-Wing Extremism in Western Europe*, *European Journal of Political Research*, 34, 1998, 249-279; LUBBERS, M. and SCHEEPERS, P., *Individual and Contextual Characteristics of the German Extreme Right-Wing Voting in the 1990s, a Test of Complementary Theories*, *European Journal of Political Research*, 38, 2000, 63-94.
4. Behalve bijvoorbeeld SWYNGEDOUW, M., *De Keuze van de Kiezer: Naar Een Verbetering van de Schattingen van Verschuivingen en Partijvoorkeur Bij Opeenvolgende Verkiezingen en Peilingen*. Leuven, KUL, 1989.
5. VAN DER BRUG, W., FENNEMA, M., et al., *Why Some Anti-Immigrant Parties Fail and Others Succeed: A Two-Step Model of Aggregate Electoral Support*, *Comparative Political Studies*, 38(5), 2005, 537-573.

ken. Een dergelijke aanpak houdt oog voor het feit dat de keuze voor anti-immigratiepartijen en voor overige partijen voor een belangrijk deel gebaseerd is op gelijkaardige overwegingen.⁶ Bovendien focussen we ons op de buurtomgeving (het mesoniveau) en niet op de individuele kenmerken van de kiezers (het micro-niveau).

In dit artikel wordt eerst de caseselectie, de opzet van de exit-poll en de onder- en oververtegenwoordiging in onze exit-poll kort behandeld. Vervolgens gaan we over tot de beschrijvende weergave van het stemgedrag in de geselecteerde wijken. Daarna vergelijken we de wijken op een aantal cruciale omgevingskenmerken. Ten slotte bespreken we de verbanden tussen het stemgedrag en deze buurtgerelateerde kenmerken. Omgevingsfactoren die in de literatuur regelmatig genoemd worden zijn onder andere werkloosheidscijfers en immigratiecijfers, door ons geoperationaliseerd als het percentage allochtonen in een wijk. Beide variabelen kunnen ook het karakter van een wijk sterk bepalen of zelfs veranderen. Er zijn verschillende andere omgevingsfactoren beschikbaar op het niveau van de wijk.⁷ Wat betreft de sociaal-economische positie van de wijk wordt door ons niet alleen gekeken naar het aantal werklozen, maar ook naar het aantal personen dat een OCMW-uitkering ontvangt en het gemiddelde inkomen. Rationele modellen die stemgedrag verklaren, gaan er bovendien van uit dat kiezers zich in eerste instantie in hun keuze voor een partij laten leiden door de wens het beleid over bepaalde zaken te beïnvloeden.⁸ In lijn met dit model, lijkt het dus waarschijnlijk dat kiezers hun oordelen over hun leefomgeving meewegen in de keuze voor een partij bij lokale verkiezingen. Aangezien de stad zowel als de districten de leefbaarheid in een wijk kunnen beïnvloeden zou deze overweging dus bij allebei een rol kunnen spelen, hoewel de verwachting is dat de leefbaarheidsfactor een grotere rol speelt bij de districtsverkiezingen. Dit omdat deze bestuurslaag het dichtst bij de wijk staat en bovendien (mede) zeggenschap heeft over de problematiek. Om zicht te krijgen op de leefbaarheid doen we een beroep op cijfers van het aantal leegstaande en verkrotte panden en het aantal sluikstortmeldingen. Opgenomen in een typologie ontstaat een tweedeling tussen enerzijds kansarmere, minder leefbare wijken en anderzijds kansrijkere, meer leefbare wijken. Het aantal allochtonen vormt echter een aparte categorie omdat deze factor het verschil zou kunnen maken in de stemkeuzes in kansarmere wijken.

6. VAN DER BRUG, W., FENNEMA, M., et al., Anti-Immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote?, *European Journal of Political Research* (37), 2000, 77-102.
7. Bron van alle demografische gegevens in Antwerpen over het jaar 2006 is de DSPA, www.dspa.be, geraadpleegd 11 december 2006. Gegevens zijn gepubliceerd op het niveau van de statistische sector en omgerekend naar wijkniveau.
8. Aangaande anti-immigratiepartijen is hierover redelijk veel gepubliceerd, zie bijvoorbeeld TILLIE, J. and FENNEMA, M., A Rational Choice for the Extreme Right, *Acta Politica*, 33, 1998, 223-249; VAN DER BRUG, FENNEMA, et al., Anti-Immigrant Parties in Europe.

Vertrekkend vanuit het onderzoek op microniveau kunnen we een aantal hypothetische verbanden over het stemgedrag en wijkenmerken formuleren.⁹ We verwachten dat zowel Sp.a-Spirit als VB-Vlott het beter zullen doen in kansarme en minder leefbare wijken omdat zij een “traditionele” lagergeschoolde achterban kennen. Het aantal allochtonen is hierbij een discriminerende factor: daar waar het percentage allochtonen zeer hoog is (dat wil zeggen: in de praktijk veel numerieke invloed hebben op de stemuitslag), zal Sp.a-Spirit de overhand nemen, terwijl VB-Vlott dat doet in wijken waar minder allochtonen wonen. De groei van het VB is immers geplafonneerd door de groei van het aantal allochtonen in een bepaald gebied. Verder verwachten we dat zowel Groen! als VLD-Vivant het beter doen in de kansrijkere, leefbare wijken. Voor CD&V kunnen we geen eenduidig beeld krijgen en we verwachten dan ook dat zij even goed scoren in beide “soort” wijken. Deze verwachtingen gebaseerd op socio-economische kenmerken, leefbaarheidsfactoren en het aantal allochtonen, kunnen we evenwel niet tot harde hypotheses maken door het gebrek aan gelijkaardige studies.

Keuze van de wijken

Voor deze exit-poll werd gestreefd naar een zo groot mogelijke spreiding van enerzijds het vermoedelijke stemgedrag en de cruciale wijkenmerken anderzijds. De selectie van wijken met een vermoedelijk verschillend stemgedrag werd gebaseerd op recente surveys in Antwerpen.¹⁰ Langs de andere kant werd een selectie gemaakt van de wijken op basis van de kenmerken van de bewonersgroep en de omgevingsfactoren van de wijk.

We namen alle districten behalve Berendrecht-Zandvliet-Lillo op in de exit-poll. Per district werd tenminste één wijk geselecteerd en per wijk werd één stembureau gekozen.¹¹ Er werd naar gestreefd om twee wijken per district te selecteren om goede vergelijkingen te kunnen maken. Maar de combinatie van de twee factoren (kansarmoede en stemintenties) maakte dat in sommige districten meer dan twee wijken in aanmerking kwamen (Antwerpen, Berchem, Wilrijk, Hoboken en Deurne). Tegelijkertijd was er in sommige districten geen geschikte tweede wijk. Daarom is er in Merksem, Ekeren en Borgerhout maar één wijk opgenomen. Uiteindelijk zijn op die manier 20 wijken geselecteerd, waarvan er twee (Hoboken

9. VAN CRAEN, M. and SWYNGEDOUW, M., *Het Vlaams Blok Doorgelicht: 25 Jaar Extreem Rechts in Vlaanderen*, Leuven, ISPO, 2002. en BILLIET, J., SWYNGEDOUW, M., et al., *Structurele Determinanten van het Stemgedrag en Culturele Kenmerken van de Kiezerscorpsen in Vlaanderen*, Leuven, ISPO, 2001.
10. VAN ASSCHE, D., *Binnengemeentelijke Decentralisatie in Antwerpen: Herstel van het Vertrouwen?* Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2005. We baseerden ons ook op het internetpanel (www.gemeente2006.be/Gemeente06_onderzoeksnota.pdf). Zie Van Aelst en Nuytemans in dit nummer voor toelichting bij deze data.
11. Berendrecht-Zandvliet-Lillo is veruit het kleinste district van Antwerpen met 9551 inwoners en wijkt vanwege de afgelegen ligging van het stadscentrum en het landelijke karakter sterk af van de overige districten in Antwerpen.

Zuid-Oost en Oud-Merksem) om pragmatische redenen (te weinig pollers) later weer zijn afgevallen.

Opzet van de exit-poll

De exit-poll is gehouden tijdens de provincie-, gemeente- en districtraadsverkiezingen in Antwerpen op zondag 8 oktober 2006, van 08:00 tot 16:00 uur. De interviewers waren 37 bachelorstudenten van de Universiteit Antwerpen die uitgebreid gebriefd werden over het afnemen van de exit-polls. De studenten werden twee aan twee verdeeld over de wijken.¹² De stembureaus zijn uitgekozen op basis van hun centrale ligging in de wijk.

Om de sociale wenselijkheid van antwoorden en vertekening van de resultaten te beperken, maar ook om de non-respons te beperken, is anonimiteit van het grootste belang.¹³ Daarom kregen de respondenten een formulier en werd hen gevraagd om dit in te vullen zonder aanwezigheid van de interviewer. Het formulier kon vervolgens in een gesloten stembus worden gestoken.

Om de respons te verhogen, is het vragenformulier zo kort mogelijk gehouden. Op het formulier stonden slechts vier vragen. Drie daarvan waren gesloten vragen, waarin de kiezer werd gevraagd naar zijn of haar stem voor respectievelijk de gemeenteraads-, districtraads- en provincieraadsverkiezingen.¹⁴ Vervolgens werd het adres van de respondent gevraagd. Om deze vraag minder bedreigend te laten overkomen is voor elk stembureau een apart formulier gemaakt, met daarop een kaartje. De respondent kon daarop aankruisen waar hij woonde, maar bijvoorbeeld ook een ruimere cirkel trekken.

In alle wijken werd op de zelfde tijdstippen geïnterviewd, namelijk telkens anderhalf uur aan een stuk. Telkens is de derde kiezer gevraagd om mee te werken. In sommige gevallen bleek de toeloop van kiezers op bepaalde momenten zo groot dat de interviewers er niet in slaagden elke derde persoon te vragen om mee te werken. In dat geval waren de instructies dat na een 'gemiste' respondent de interviewer opnieuw moest beginnen met tellen om selectiviteit tegen te gaan.

12. In de wijk Deurne-Zuid werd een derde interviewer toegevoegd aan het team van twee.

13. BISHOP, G. F. and FISHER, B. S., "Secret Ballots" and Self-Reports in an Exit-Poll Experiment, *Public Opinion Quarterly*, 59(4), 1995, 568-588. TRAUGOTT, M. W. and PRICE, V., A Review: Exit Polls in the 1989 Virginia Gubernational Race: Where Did They Go Wrong?, *The Public Opinion Quarterly*, 56(2), 1992, 245-253.

14. De resultaten met betrekking tot de provincieraad zijn hier van minder belang maar werden oorspronkelijk verzameld met het oog op het meten van het Janssens-effect, iets waar onze data zich gemakkelijk toe lenen.

Respons en non-respons

De respons van onze exit-poll is met 65,9% relatief hoog. In tegenstelling tot wat de verwachting zou kunnen zijn, hangt de non-respons in de wijken niet samen met het percentage stemmen voor het kartel Vlaams Belang-Vlott in de wijken ($r = 0,152$ en $p = 0,273$; eenzijdig getoetst). Tussen de verschillende wijken zijn echter wel grote verschillen zichtbaar. Wijken die met meer dan één standaarddeviatie (11,3%) afwijken van het gemiddelde staan in Tabel 1.

Tabel 1. Wijken met veel of weinig non-respons.

Wijk	Respons %	Wijk	Respons %
Deurne Noord	46,6	Antwerpen Zurenborg	77,3
Hoboken-Centrum	48,3	Hoboken West	92,1
Borgerhout EMN	51,4		
Ekeren-Centrum	53,7		

Uit de tabel blijkt duidelijk dat de respons in Hoboken-West zeer hoog heeft gelegen. Maar zelfs als we deze wijk met opvallend hoge respons niet meenemen in de berekening van de gemiddelde respons over de wijken, ligt deze met 64% nog steeds hoger dan de meeste eerdere exit-polls in Vlaanderen, die een respons van 60% rapporteren.¹⁵ De non-respons is door de dag heen duidelijk afgenomen. Hiervoor zijn meerdere verklaringen, zoals het feit dat er 's middags minder kiezers op de stembureaus waren dan 's ochtends (er was in de middag dus ook minder respons) en de lange wachttijd 's ochtends in een aantal stembureaus, waardoor kiezers na het stemmen minder geneigd waren nog langer te blijven. Er waren geen noemenswaardige verschillen in non-respons voor de verschillende interviewers. Ook de interviewer van Marokkaanse afkomst (voor de gelegenheid zonder hoofddoek maar met petje) en de alternatief ogende interviewer met dreadlocks hadden niet meer non-respons dan hun Vlaamse collega die in dezelfde wijk pollde. Het vestje dat ze aan hadden en de pet die ze op hadden, zullen in de uniformiteit wellicht een rol hebben gespeeld.

Vertekening

Alvorens we ons op de resultaten van de exit-poll richten, bekijken we eerst de mate van vertekening die tot voorzichtigheid noopt bij het maken van conclusies. De vertekening bestaat uit een verwachte aanzienlijke ondervertegenwoordiging van Vlaams Belang enerzijds en de oververtegenwoordiging van Sp.a-Spirit-

15. SWYNGEDOUW, M., BEERTEN, R., et al., *De Veranderingen in de Samenstelling van de Kiezerskorpussen 1995-1999*, Leuven, ISPO, 1999; SWYNGEDOUW, MEERSSEMAN, et al., *Motieven in Partijkeuze*.

stemmen anderzijds.¹⁶ De mogelijke redenen die wij hiervoor zien, zijn drievoudig. Ten eerste zijn de wijken niet geselecteerd met het oog op representativiteit voor de hele stad. De focus ligt op de vergelijking van wijken. Bovendien verschilt het aantal respondenten per stembureau aanzienlijk, daardoor wegen grote wijken zwaarder door in het (stads- of districts-) gemiddelde. Ten slotte kampen we zoals elke exit-poll in België met het probleem van de sociale wenselijkheid, wat leidt tot een lagere rapportering voor het Vlaams Belang.

We leggen in dit artikel de nadruk op de vergelijking tussen verschillende wijken, maar toch is het van belang eerst de omvang van de vertekening te bekijken. De omvang van de vertekening leiden we af door de vergelijking van de gegevens uit de exit-poll met de officiële stemuitslagen, voor de stad en per district. Men kan uit de gemeenteraadsgegevens ten eerste afleiden dat de VB-Vlott-stem met 11,4% ten opzichte van de officiële gemeenteraadsuitslag sterk ondervertegenwoordigd is in onze exit-poll. De anonieme bevraging heeft deze ondervertegenwoordiging wellicht enigszins beperkt, maar niet kunnen opheffen. Deze ondervertegenwoordiging gaat gepaard met een oververtegenwoordiging van de Sp.a-Spirit-stemmen van 7,5%. Groen! en PVDA + worden in de exit-poll ook lichtjes groter gemaakt dan ze werkelijk zijn op gemeenteraadsniveau (resp. 1,9% en 1,4% meer). Opvallend is dat CD&V-N-VA en VLD-Vivant met resp. 0,8% en 0,5% meer dit fenomeen nauwelijks kennen.

Tabel 2 vergelijkt voor elk district de gegevens van de exit-poll met de officiële gegevens. Nog steeds geldt dat de keuze voor bepaalde wijken in een district als Antwerpen de uitslag van de exit-poll sterk beïnvloedt. In districten als Berchem, Wilrijk en Deurne werden echter uit alle wijken die het district telt stembureaus gekozen.

In Antwerpen is de vertekening duidelijk het grootst: Sp.a-Spirit is met 6,6% sterk oververtegenwoordigd en VB-Vlott is met een verschil van 14,1% met de officiële resultaten sterk ondervertegenwoordigd. Treffend is in Antwerpen ook de oververtegenwoordiging van Groen!-stemmen met 7,8%; een vertekening die in de andere districten veel minder sterk is. Ook de ondervertegenwoordiging van VLD-Vivant (-2,8%) is opmerkelijk. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat uit dit grote en divers district "slechts" vijf wijken geselecteerd zijn. Wijken waarin rechtser gestemd wordt, waren dus ondervertegenwoordigd in de exit-poll.

In Wilrijk is de scheefheid vergelijkbaar met die van Antwerpen (dus aanzienlijk) wat betreft Sp.a-Spirit en VB-Vlott. VLD-Vivant wordt hier eveneens ruim 2% negatiever gerapporteerd terwijl CD&V-N-VA 3% groter lijkt dan in de officiële resultaten. Berchem en Deurne zijn vergelijkbaar qua inschatting van de resultaten, ook hier zien we een behoorlijke overschatting van de Sp.a-Spirit-stem en een behoorlijke ondervertegenwoordiging van de VB-Vlott-stem (-9,5% in Berchem en -9,4% in Deurne). Borgerhout is het enige district is waar de Sp.a-Spirit-stem

16. Zie onder andere SWYNGEDOUW, BEERTEN, et al., *Veranderingen in de Samenstelling van Kiezerskorpsen.*; SWYNGEDOUW, MEERSSEMAN, et al., *Motieven in Partijkeuze.*

Tabel 2. Vergelijking officiële districtsraadsuitslagen met de exit-polls per district in %.

	Antwerpen (n = 1244)			Berchem (n = 831)			Wilrijk (n = 869)		
	DR	DR*	DR*-DR	DR	DR*	DR*-DR	DR	DR*	DR*-DR
SP.A-Spirit	37,7	44,3	+6,6	28,8	33,7	+4,9	23,6	30,1	+6,5
VLD-Vivant	12,7	9,9	-2,8	16,7	17,8	+1,1	17,6	15,4	-2,2
Groen!	9,0	16,8	+7,8	10,3	11,0	+0,7	7,1	9,8	+2,7
VB-Vlott	27,0	12,9	-14,1	25,7	16,2	-9,5	31,8	18,9	-12,9
CD&V-N-VA	11,2	10,7	-0,5	16,2	16,6	+0,4	18,5	21,5	+3,0
PVDA+	1,7	3,1	+1,4	1,3	2,4	+1,2	1,4	2,8	+1,4
Andere	0,7	2,3	+1,6	1,1	2,2	+1,1		1,5	+1,5
	Ekeren (n = 183)			Hoboken (n = 567)					
	DR	DR*	DR*-DR	DR	DR*	DR*-DR			
SP.A-Spirit	17,7	19,1	+1,4	26,7	32,4	+5,7			
VLD-Vivant	12,5	12,6	+0,1	6,4	5,9	-0,5			
Groen!	7,8	9,8	+2,0	3,7	3,9	+0,2			
VB-Vlott	33,4	34,4	+1,0	41,0	36,2	-4,8			
CD&V-N-VA	15,8	10,4	-5,4	10,5	9,5	-1,0			
PVDA+	0,7	0,0	-0,7	8,3	8,2	-0,1			
Andere	12,1	13,7	+1,6	3,4	3,8	+0,4			
	Bergerhout (n = 168)			Deurne (n = 691)					
	DR	DR*	DR*-DR	DR	DR*	DR*-DR			
SP.A-Spirit-Groen!	42,5	39,2	-3,3	31,4	37,8	+6,5			
VLD-Vivant	8,0	13,1	+5,1	9,1	8,5	-0,6			
VB-Vlott	30,7	24,4	-6,3	43,5	34,1	-9,4			
CD&V-N-VA	13,0	17,9	+4,9	11,6	10,8	-0,8			
PVDA+	2,4	2,4	+0,0	4,4	7,0	+2,6			
Andere	3,5	3,0	-0,5		1,9	+1,9			

DR* = uitslag exit-poll voor de districtsraad

Bron: Officiële resultaten: www.vlaanderenkiest.be.

wordt ondervertegenwoordigd (-3,3%). Verder worden in dit district VLD-Vivant en CD&V-N-VA opvallend sterker weergegeven dan het gemiddelde. Deze bevindingen kunnen alleen verklaard worden door het feit dat Extra-Muros Noord een afwijkende wijk is binnen het district. Hoewel Ekeren-Centrum ook de enige wijk is die werd bevraagd in het hele district, benaderen de resultaten van de exit-poll die er werd gehouden wel sterk de werkelijke districtsraadsuitslagen, op de sterke ondervertegenwoordiging van CD&V-N-VA (-5,4%) na. Het is ook één van de twee wijken waar de VB-Vlott-stem zelfs iets over het officiële districtsresultaat zit, een veelzeggend resultaat dat kan duiden op een ontwikkeling waarin stemmen op VB-Vlott uit de taboesfeer geraakt. In Hoboken ligt nog zo een wijk, namelijk Hoboken West, waar de VB-Vlott-stem met 2,2% positiever werd ingeschat dan het officiële resultaat.

Resultaten

Hieronder worden de eigenlijke resultaten van dit onderzoek besproken. In eerste instantie wordt een beschrijving gegeven van de data per wijk, waarna we deze zullen analyseren in samenhang met de vooropgestelde variabelen.

Wijkvergelijking

Hoewel de vertekening van de resultaten om enige voorzichtigheid vraagt, zijn we in dit artikel met name geïnteresseerd in een vergelijking van de wijken en het traceren en verklaren van onderlinge verschillen, wat de vertekening minder van belang maakt.¹⁷ In dit onderdeel zullen we ons concentreren op het blootleggen van de verschillen tussen de wijken en de exit-pollgegevens per stembureau presenteren. Hierbij baseren we ons enkel op de exit-pollgegevens van de districtsraadsverkiezingen, omdat zij een meer realistische weergave van de sublokale stemintenties van kiezers lijken te geven, namelijk dichter bij hun directe leefomgeving en gezuiverd van het Janssens-effect.¹⁸

Uit Tabel 3 blijkt dat de spreiding tussen de wijken in de exit-poll aanzienlijk is. De standaardafwijkingen van vooral Sp.a-Spirit (8,5%) en de VB-Vlott (10,5%) zijn erg groot. Voor Sp.a-Spirit liggen de hoogste scores uitsluitend in wijken van het district Antwerpen. Omgerekend naar zetels zouden deze scores een absolute meerderheid betekenen. De laagste scores haalt de partij van de burgemeester in Ekeren-Centrum. Behalve een enkele afwijking scoort de partij echter in de mees-

17. Hoewel beargumenteerd kan worden dat VB-kiezers in bepaalde wijken door de groepsfeer meer voor hun stem durven uitkomen en sociale wenselijkheid er een kleinere rol speelt.

18. Het fenomeen dat kiezers op gemeenteraadsniveau hebben gestemd voor Patrick Janssens of Sp.a-Spirit, terwijl zij op districtraadsniveau voor hun 'echte' partij hebben gestemd, zie Van Aelst en Nuyrtmans in deze bijdrage.

Tabel 3. Stemuitslag volgens de exit-poll naar partij per wijk in %.

Wijknaam	District	Sp.a-Spirit	VLD-Vivant	Groen!	VB-Vlott	CD&V-N-VA	PVDA+	Andere	N
Deurne Zuid	Deurne	31,5	10,3	4,5	26,7	14,4	10,6	2,1	292
Deurne Noord	Deurne	35,5	7,7	3,9	36,1	9,0	5,2	2,6	155
Deurne-Centrum	Deurne	36,0	6,7	2,9	41,8	7,5	3,8	1,3	239
Valaar	Wilrijk	36,5	8,9	10,1	20,2	18,3	4,1	1,8	436
Oosterveld-Elsdonk	Wilrijk	21,8	29,1	9,8	13,7	23,9	0,4	1,3	234
Wilrijk-Centrum	Wilrijk	25,8	13,4	9,3	22,2	25,8	2,6	1,0	194
Nieuwkwartier	Berchem	25,6	24,6	6,4	12,5	25,9	2,4	2,7	297
Groenenhoek	Berchem	40,9	6,2	13,0	22,5	11,6	3,3	2,5	252
Oud-Berchem	Berchem	35,3	22,6	14,3	13,9	11,1	1,6	1,2	276
Borgerhout EMN	Borgerhout	31,5	13,1	7,7	24,4	17,9	2,4	3,0	347
Brederode	Antwerpen	43,6	10,4	20,8	11,6	9,3	1,2	3,1	211
Zurenborg	Antwerpen	41,1	12,6	22,0	9,1	8,3	4,3	2,4	168
Stuivenberg	Antwerpen	47,0	7,2	8,8	17,7	14,5	2,4	2,4	183
Sint Andries	Antwerpen	44,7	10,7	15,3	13,0	11,6	3,7	0,9	137
Amandus Atheneum	Antwerpen	48,9	5,1	11,7	16,8	11,7	3,6	2,2	249
Hoboken-Centrum	Hoboken	36,5	5,7	6,6	24,6	12,3	11,8	2,4	372
Hoboken West	Hoboken	30,0	6,1	2,3	43,2	7,8	6,1	4,6	259
Ekeren-Centrum	Ekeren	19,1	12,6	9,8	34,4	10,4	0,0	13,7	215
N		1586	538	462	996	631	180	123	4516
Gemiddelde		35,1	11,9	10,2	22,1	14,0	4,0	2,7	
Standaardafwijking		8,5	6,9	5,6	10,5	6,0	3,1	2,8	

te wijken vergelijkbaar. Voor VB-Vlott ligt de scorereange tussen 9,1% en 43,2%, met extreem lage scores in dezelfde Antwerpse wijken aangevuld met de residentiële wijken Oosterveld-Elsdonk in Wilrijk en twee wijken uit Berchem (Nieuwkwartier en Oud-Berchem). De partij scoort hoog in de wijken van Deurne (26,7%, 36,1%, 41,8%), Hoboken (24,6% en 43,2%) en Ekeren-Centrum (34,4%), waar ze in sommige gevallen, de ondervertegenwoordiging in acht nemend, ook absolute meerderheden zou halen in een denkbeeldige wijkraad.

De spreiding voor VLD-Vivant (6,9%), Groen! (5,6%) en CD&V-N-VA (6,0%) is kleiner maar eveneens aanzienlijk. CD&V-N-VA kent gemiddelde steun in de verschillende wijken, met echter enkele belangrijke uitschieters. Die liggen in alle wijken van Wilrijk (gemiddeld 22,6%) en in Berchem-Nieuwkwartier (25,9%); ze scoort opvallend slechter in Hoboken-West en Deurne-Centrum. VLD-Vivant scoort met name goed in Oosterveld-Elsdonk en Nieuw- en Oud-Berchem en slechter in de verschillende wijken van Antwerpen, Hoboken en Deurne en in Groenenhoek. De range voor dit kartel beslaat de afstand tussen 5,1% en 29,1%. Groen! haalt haar hoogste scores in Zurenborg en in de Brederodebuurt en haar laagste in Deurne (in Deurne-Centrum zelfs maar 2,9%). PVDA + haalt over het algemeen lage scores, zo sterk zelfs dat nauwelijks iemand in Ekeren-Centrum en Oosterveld-Elsdonk voor deze extreemlinkse partij kiest. Dat is alleen anders in Deurne-Zuid (met 10,6%) en in Hoboken (West 6,1%, Centrum 11,8%). De 'andere partijen' scoren eigenlijk nergens erg goed, behalve in Ekeren (-Centrum) waar de afscheidingspartij 'Ekeren 2070' sterk gesteund werd.

Als we de wijken per district gaan vergelijken, kunnen we het volgende opmerken. De geselecteerde wijken in het district Antwerpen vertonen zeer uniform stemgedrag. De respondenten stemmen massaal op Sp.a-Spirit, minder dan gemiddeld voor VLD-Vivant, CD&V-N-VA en VB-Vlott en meer dan gemiddeld voor Groen!. Enkel wat betreft de stemmen voor VB-Vlott kan een opmerkelijke variatie binnen het district worden waargenomen, met een verschil van 8,6% tussen Zurenborg en Stuivenberg.

In Berchem is het beeld gevarieerder, al zijn er belangrijke overeenkomsten tussen de wijken. Zo scoort Sp.a-Spirit hoog in zowel Groenenhoek als Oud-Berchem en stemmen bewoners van Berchem-Nieuwkwartier en Oud-Berchem meer dan gemiddeld voor VLD-Vivant en minder dan gemiddeld voor VB-Vlott. Groenenhoek is beduidend meer gewonnen voor tegelijkertijd VB-Vlott en Groen!, een opvallende vaststelling die duidt op een sterke polarisatie.

Wilrijk staat bekend om een traditioneel sterke steun voor CD&V-N-VA. Dit komt ook uit de exit-polls naar voren in alle wijken. Wilrijk stemt minder dan gemiddeld voor VB-Vlott, maar in Oosterveld-Elsdonk is de score van deze partij nog beduidend lager dan in de andere twee bevroegde wijken. Tegelijkertijd zien we hoge score van VLD-Vivant in deze wijk. Qua stemgedrag voor Sp.a-Spirit is dit district zeer verdeeld.

Deurne heeft een vrij eenduidig profiel. In overeenstemming met de officiële uitslag kiest dit district vaker dan gemiddeld voor VB-Vlott, hoewel er nog een enorm verschil van 15,1% tussen de wijken Centrum en Zuid zit. Hiermee

samenhangend scoren de wijken alledrie lager op zowel Sp.a-Spirit als VLD-Vivant en Groen!. Het centrum en het Noorden van Deurne stemt ook minder dan gemiddeld voor de andere traditionele partij, CD&V-N-VA, terwijl Deurne-Zuid wel meer dan gemiddeld gewonnen is voor dat kartel. In dezelfde wijk concentreert zich ook een opvallend groot aandeel van de PVDA + -stemmen, dat vergelijkbaar is met dat van de Hobokense wijken. Als we naar dat district kijken, valt het dan ook meteen op dat haar bewoners meer dan in andere districten kiezen voor de extremen van het politieke spectrum: enerzijds de PVDA + en anderzijds VB-Vlott scoren er zeer hoog. Ook gaat de stem van de Hobokenaren uit het centrum en het westen beduidend minder uit naar de traditionele partijen en Groen!

Socio-demografische verklaringen voor stemgedrag

Aan de hand van deze gegevens kunnen we dan komen tot de eigenlijke verklaringen voor deze verschillen. De resultaten van de exit-poll zijn per wijk getoetst op correlaties met volgende sociaal-economische factoren: ten eerste het percentage werklozen op de actieve bevolking van de wijk en het aantal OCMW-steuntrekkers op het aantal huishoudens in de wijk. Hierbij aansluitend betrekken we het gewogen mediaaninkomen van de bewoners van de wijken. Verder bekijken we de etniciteitsverdeling in een wijk, uitgedrukt in het percentage allochtonen.¹⁹ Ten slotte maten we de leefbaarheid van de wijk aan de hand van het aantal sluikestormmeldingen per km² en per 1000 inwoners en het aandeel verkrotte, leegstaande of onbewoonbare panden in het totaal woningbestand van de wijk.²⁰ Wij zijn ons er van bewust dat een correlatieanalyse gezien het beperkte aantal cases (18) niet de meest aangewezen analyse is. We hebben echter getracht de cases zo te kiezen dat zich voldoende spreiding in de steekproef bevindt. Bovendien denken wij met 18 van 41 wijken een voldoende grote subset in beschouwing te hebben genomen en zijn sommige correlaties dermate hoog dat het toch opportuun is de resultaten te bespreken. Alle correlaties zijn enkelzijdig getoetst. We verwachten dat Sp.a-Spirit het beter zou doen in de socio-economisch lagere en minder leefbare wijken met veel allochtonen, en VB-Vlott in dezelfde met weinig allochtonen. Groen! en VLD zou het beter doen in meer kansrijke wijken die leefbaarder zijn, terwijl CD&V het in alle wijken ongeveer even goed zou doen.

Uit de correlaties (zie Tabel 4) blijkt ten eerste dat er – niet onverwacht – een sterke samenhang is tussen de sociaal-economische factoren onderling. Zo hangen het percentage werklozen en OCMW-steuntrekkers sterk positief samen en correleren ze negatief met het gewogen gemiddelde inkomen. Bovendien correleren ze sterk met de indexen van kansarmoede en -rijkdom die de Databank Sociale Plan-

19. We bekeken de etniciteit van de bewoners in plaats van de nationaliteit. Dat laat toe een juist oordeel te vormen over het aandeel allochtonen, aangezien in sommige wijken veel van de bewoners van vreemde origine de Belgische nationaliteit hebben verworven.
20. Het cijfer van de mate van sluikestorten kan beïnvloed zijn door de bereidwilligheid van de bewoners om er melding van te doen.

ning Antwerpen heeft ontwikkeld.²¹ De kansarmoede-index omvat naast het percentage werklozen en steuntrekkers ook het inkomen en het percentage leerlingen met een achterstand. De index voor kansrijkdom omvat het percentage werklozen en steuntrekkers, alsmede het gemiddelde inkomen, het percentage werkenden en de verhouding tussen eigenaars en huurders. Daarom en om het overzicht te bewaren bij de correlatieanalyse gebruiken we deze twee schalen als maat voor de sociaal-economische situatie in de wijken. De indexen omvatten echter niet het percentage allochtonen in een wijk. Bovendien zijn in de indexen geen variabelen opgenomen die iets zeggen over de leefbaarheid van de wijken, zoals de mate van sluikstort of de hoeveelheid verkrotte, onbewoonde of vervallen woningen in een wijk. Deze variabelen blijken sterk met de kansarmoede-index te correleren, zowel het percentage allochtonen: $r = 0,973$, $p < 0,001$, als de factoren van leefbaarheid: de sluikstortmeldingen en het aandeel slechte woningen (resp. $r = 0,896$ en $r = 0,869$, $p < 0,001$). Dit is een sterke indicatie voor het feit dat in de wijken bepaalde problemen geconcentreerd zijn – of juist ontbreken en dat we dus wel degelijk kunnen uitgaan van een soort tweedeling wanneer men wijken wil categoriseren.

Hiervan vertrekkeende levert de correlatieanalyse (waarbij de socio-economische variabelen samengenomen worden in de kansarmoede- en kansrijkdom-index) een handvat voor mogelijke verklaringen van stemgedrag in de wijken van Antwerpen. Zeer opmerkelijk is dat het aantal stemmen voor Sp.a-Spirit in een wijk zeer sterk correleert met alle in de analyse opgenomen variabelen. Het stemmen-aantal vertoont een sterk positief verband met het de graad van kansarmoede ($r = 0,852$), negatief met kansrijkdom ($r = -0,872$) en ook positief met het aantal allochtonen in een wijk ($r = 0,809$). Verder geldt dat in de wijken waar de leefbaarheid (gemeten naar sluikstort en verkrotting) lager is, meer Sp.a-Spirit gestemd wordt. Dit stemt overeen met de eerdere verwachtingen. Kijkend naar de meer kansarme en minder leefbare wijken in ons bestand, kunnen we besluiten dat het vooral gaat om wijken met een grote populatie allochtonen. Aangezien zij wellicht sneller stemmen op leden van hun eigen etnische gemeenschap, die sterk op de lijst van Sp.a-Spirit vertegenwoordigd waren, kunnen we de hoge correlaties wellicht op die manier verklaren.²²

Omgekeerd kan dit gelden voor de lage correlaties van de factoren met de VB-Vlott-stem. Het percentage stemmen voor VB-Vlott correleert immers minder sterk en minder significant met de voorgestelde variabelen. Er is een negatieve correlatie met het aantal allochtonen ($r = -0,395$, $p = 0,052$). Deze negatieve correlatie bevestigt wat wij vermoedden: de scores voor VB-Vlott kunnen verondersteld worden toe te nemen wanneer meer allochtonen in een wijk komen wonen,

21. ROTTHIER, P., *Atlas van Kansarme en Kansrijke Buurten in Antwerpen*, Antwerpen, Databank Sociale Planning, 2005.
22. Er waren negen allochtone kandidaten op een totaal van 55 op de lijst van Sp.a-Spirit voor de gemeenteraad. Ter vergelijking: voor VLD-Vivant waren dat er vijf, voor Groen! zes en voor CD&V-N-VA zeven. In de meeste districtslijsten is hetzelfde patroon terug te vinden.

Tabel 4. Correlaties.

		Kans- rijkdom	Sluikstort- meldingen per km ² per 1000 inwoners	% verkrotte woning	% eticiteit	% stemmen op VB-Vlott	% stemmen op Sp.a-Spirit	% stemmen op VLD- Vivant	% stemmen op Groen!	% stemmen op CD&V- N-VA	% stemmen op PVDA+
Kans- armoede	PearsonCorrelation	-,945(**)	,896(**)	,869(**)	,882(**)	-,208	,852(**)	-,493(*)	,202	-,343(#)	-,024
	Sig. (1-tailed)	,000	,000	,000	,000	,203	,000	,019	,211	,082	,463
	N	18	15	18	18	18	18	18	18	18	18
Kansrijk- dom	Pearson Correlation	1	-,939(**)	-,899(**)	-,927(**)	,369(#)	-,872(**)	,408(*)	-,323(#)	,276	,023
	Sig. (1-tailed)		,000	,000	,000	,066	,000	,047	,096	,134	,464
	N	18	15	18	18	18	18	18	18	18	18
Sluikstort- meldingen per km ² per 1000 inwoners	Pearson Correlation		1	,964(**)	,929(**)	-,364(#)	,852(**)	-,315	,377(#)	-,296	-,303
	Sig. (1-tailed)			,000	,000	,091	,000	,127	,083	,142	,136
	N		15	15	15	15	15	15	15	15	15
% verkrotte woningen	Pearson Correlation			1	,875(**)	-,363(#)	,728(**)	-,311	,339(#)	-,215	-,124
	Sig. (1-tailed)				,000	,069	,000	,104	,085	,196	,313
	N			18	18	18	18	18	18	18	18
% etniciteit	Pearson Correlation				1	-,395(#)	,809(**)	-,289	,396(#)	-,317	-,072
	Sig. (1-tailed)					,052	,000	,122	,052	,100	,388
	N				18	18	18	18	18	18	18

** Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (1-tailed).

Correlation is significant at the 0.20 level (1-tailed).

maar die groei is geplafonneerd wanneer het aantal allochtonen blijft stijgen. Eens zij een "substantiële" groep wijkbewoners vormen, zijn zij immers ook een numeriek belangrijk electoraat dat niet voor VB-Vlott zal stemmen. De mate van onleefbaarheid correleert eveneens negatief met het percentage stemmen op VB-Vlott ($r = -0,363$ en $r = -0,364$) en is licht significant. Ook het positieve verband met kansrijkdom is licht significant ($r = 0,369$). Dit betekent dat VB-Vlott het iets beter doet in kansrijkere wijken die leefbaarder zijn. Dit laatste gaat tegen onze vermoedens in en duidt dus op een verschuiving van de VB-achterban van de traditionele kansarme arbeiderswijken naar kansrijkere wijken. Het gedachtegoed van het VB leeft dus meer onder mensen buiten de kansarme, allochtone buurten wonen en misschien vanuit een schrikreactie voor eenzelfde evolutie in hun eigen buurt voor deze partij stemmen. Toch moeten we voorzichtig zijn met deze tamelijk zwakke verbanden.

Voor het percentage stemmen op VLD-Vivant is er een negatieve correlatie met kansarmoede en een positieve met kansrijkdom gevonden ($r = -0,493$ en $r = 0,408$ resp.). Dit bevestigt ons vermoeden dat VLD-Vivant het beter doet in kansrijkere wijken. Met de leefbaarheidsfactoren en het aantal allochtonen is evenwel geen significant verband gevonden voor dit kartel.

Het percentage stemmen voor Groen! correleert met het percentage allochtonen in een wijk ($r = 0,396$), wat eventueel door de traditioneel positieve houding van deze partij tegenover allochtonen kan verklaard worden. Licht significante correlaties zijn er voor Groen! met de onleefbaarheidsfactoren ($r = 0,339$ en $r = 0,396$) en er bestaat een licht significante negatieve correlatie met kansrijkdom ($r = -0,323$). Tegen onze verwachtingen in scoort Groen! dus licht beter in minder kansrijke en minder leefbare wijken met meer allochtonen en is in die zin voor een deel vergelijkbaar met Sp.a-Spirit.

Opmerkelijk is dat het aantal allochtonen in een wijk niet positief correleert met het aantal stemmen voor CD&V-N-VA, ondanks het feit dat deze partij ook een heel aantal kandidaten van allochtone afkomst op haar lijst had staan. Uitsluitend met kansarmoede correleert de CD&V-N-VA negatief ($r = -0,343$), maar gek genoeg niet positief met kansrijkdom. De "neutraliteit" die we van deze partij verwacht hadden, wordt dus redelijk goed weergegeven in de cijfers, als men kansarmoede buiten beschouwing laat.

Concluderend kunnen we stellen dat we de samenhang tussen stemgedrag en wijkenmerken voor een deel hebben kunnen voorspellen. De verbanden die onze vermoedens significant bevestigen, zijn in Tabel 4 vetgedrukt. Het valt op dat we vooral die wijken waar Sp.a-Spirit het hoogst scoort, goed hebben kunnen voorspellen. Deze wijken tellen meer allochtonen, zijn kansarmer en daarmee ook minder kansrijk en onleefbaarder. Dit lijkt op het profiel van de wijken waar de oude SP traditioneel veel stemmen haalde. De correlaties met de stemmen voor CD&V-N-VA bevestigen ons aanvoelen dat deze partij in beide soort wijken goed scoort, al is er een licht negatief verband met kansarmoede. VLD-Vivant hebben we ook redelijk goed kunnen voorspellen, zij het wel alleen op de socio-economische as: in kansrijke wijken wordt er meer voor dit kartel gekozen. VB-Vlott

hebben we niet goed kunnen aanvoelen op voorhand, zij het dat de scores voor deze partij bevestigen dat er een plafond is aan hun succes wanneer er in een wijk meer allochtonen komen. Groen! hebben we helemaal niet goed ingeschat aangezien zij omgekeerde verbanden vertoont dan wat we verwacht hadden; de partij volgt eerder het patroon van Sp.a-Spirit dan van VLD-Vivant.

We kunnen besluiten dat de indexen voor kansarmoede en kansrijkdom de sterkste correlaties met het stemgedrag vertonen. Zij zouden dan ook in verdere analyses moeten worden opgenomen. Maar ook de leefbaarheidsfactoren zijn voor VB-Vlott en Groen! bijna significant – en voor Sp.a-Spirit zeer significant. Dat is een aanwijzing dat leefbaarheid en stemgedrag in zekere mate gekoppeld kunnen zijn, hoewel dat met het beperkte aantal cases moeilijk vast te stellen is. Verder is ook gebleken dat het aantal allochtonen wel degelijk een discriminerende factor kan zijn.

Besluit

Het blijkt dat niet alleen tussen districten maar ook tussen wijken binnen hetzelfde district grote variatie zit op het stemgedrag. Dit geeft aanleiding om te veronderstellen dat wijken homogener zijn dan districten, wanneer het gaat om het stemgedrag van inwoners. Er bestaat echter nog nauwelijks onderzoek over de factoren die de verschillen tussen wijken kunnen verklaren, vandaar dat wij in dit artikel een eerste verkenning presenteren. Vooral de etnische samenstelling, een variabele die slechts weinig onderzocht werd – en dan nog op microniveau,²³ is van belang: deze variabele vertoont significante correlaties met Sp.a-Spirit, Groen! en VB-Vlott. Het is opgefallen dat vooral stemmen voor Sp.a-Spirit sterk samenhangt met de gekozen variabelen. VLD-Vivant scoort zoals verwacht beter in kansrijkere wijken, en kent het kartel geen correlaties met het aantal allochtonen of de mate van leefbaarheid. CD&V-N-VA lijkt een partij te zijn die in alle soorten wijken rekruteert, misschien iets meer in de minder kansarme wijken. Verder vertonen zowel Groen! als VB-Vlott een verband met de etnische samenstelling van de wijk, iets wat in beide gevallen waarschijnlijk eerder iets zegt over de stemkeuzes van de allochtonen dan over die van de autochtone bewoners.

Door deze bevindingen kunnen een aantal heersende beelden bijgesteld worden. We kunnen besluiten dat het oude idee dat VB-Vlott vooral goed scoort in kansarme buurten die weinig leefbaar zijn, ontkracht wordt door deze data. Er is geen correlatie te vinden tussen VB-Vlott scores en de mate van leefbaarheid of de graad van kansarmoede, en een negatieve met het aantal allochtonen. Het “working-class racism” of wanhoopsracisme dat in deze zogenaamde probleebuurten zou heer-

23. TILLIE, J. N., Na de Implosie, de Inspiratie: de Strategieën van de Allochtone Kiezer, *Socialisme en Democratie* (63), 2006, 20-27.

sen, en waarschijnlijk ook geheerst heeft, moet dus plaats maken voor het idee van 'distantiëringsracisme' in kansrijkere wijken die niet meteen leefbaarheidsproblemen kennen.²⁴ Later onderzoek zou dus meer in deze richting kunnen zoeken.

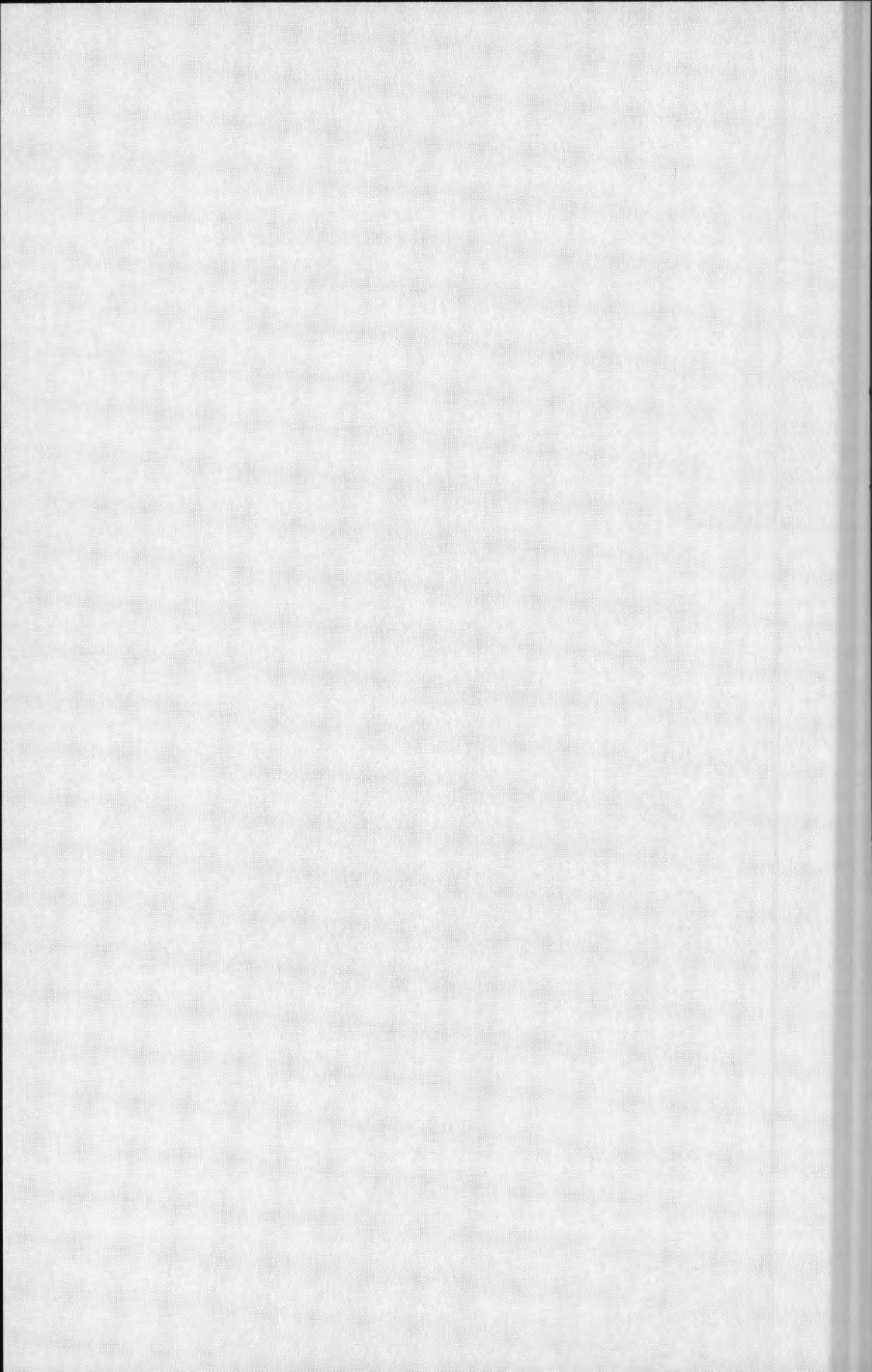
Wat betreft Sp.a kunnen we eveneens een aanvaard beeld doorprikken: de partij scoort (nog steeds) goed in oude arbeidersbuurten, al is met dit onderzoek niet aangetoond dat ze stemmen haalt bij die arbeiders zelf. Het is aannemelijk te denken dat het vooral de allochtonen zijn met daarbij aangevuld jonge hoogopgeleide tweeverdieners die bewust voor de kansarmere, minder leefbare wijken kiezen, die voor deze partij stemmen. Dat zou onderzoek op microniveau moeten uitwijzen natuurlijk. Hier speelt dus met name een gedeeltelijke *gentrification* een rol die in oude stadswijken in het voordeel van de socialistische partij speelt. Groen! vist overigens ten dele uit dezelfde wijken, maar minder uitgesproken.

Dit onderzoek nodigt dan ook uit tot meer onderzoek van allerlei slag. Enerzijds is uitgebreider soortgelijk kwantitatief onderzoek op basis van bijvoorbeeld exit-polls gepast, op microniveau zoals nu al gebeurt maar ook op mesoniveau. Grootschalig survey-onderzoek met vragen die peilen naar de wijk behoort ook tot de mogelijkheden. Dit zou immers toelaten om uitgebreidere vergelijkingen te maken en meer variabelen te toetsen, eventueel aan de hand van een regressieanalyse. Anderzijds heeft deze branche ook nood aan meer hypothese genererend onderzoek op mesoniveau dat meer kwalitatief van aard is, waarbij te toetsen variabelen kunnen worden aangeleverd op basis van diepgaande casestudies of gelijkaardig onderzoek.

24. Voor zover het hier echt racisme betreft, maar dit is de term die het meest gebruikt wordt om naar dit proces te verwijzen (zie o.a. VAN SAN, M. and LEERKES, A., *Criminaliteit en Criminalisering: Allochtone Jongeren in België*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2001; VERMEULEN, H., De Multi-Etnische Samenleving Op Buurtniveau, in: Entzinger and Stijnen, eds. *Etnische Minderheden in Nederland*, Amsterdam, Boom, 1990, 216-243.).

BESLUIT

Hoe duurzaam is de heraangelegde Dorpsstraat?

Lessen uit 8 oktober 2006

Johan ACKAERT
Herwig REYNAERT
Peter VAN AELST

ABSTRACT

Drawing lessons from the 2006 local elections in Belgium

Although the 2006 local elections can hardly be described as 'historical', there is sufficient evidence to distinguish remarkable characteristics associated with this elections. For the first time in decades, turnout has been growing. This evolution can be explained by several factors. This article emphasizes besides the impact of changes in the electoral rules, transformations in demographic structure of the population and the stake of the elections the importance of the media campaign surrounding the elections. However, in spite of this (national) campaigns, there are more than enough indications that local politics keeps its local 'nature'.

Secondly, the 2006 elections were the first ones organised after the transfer of the responsibility for municipality legislation from the federal state to the regions. This means that each region designed its own local government architecture and electoral rules. Yet, in practice, the consequences of this transformations seem to be very limited.

Thirdly, and particular in the Flemish region, 'strong mayors' arose from the ballot stations (with the Antwerp mayor as the most spectacular case). The consequences of this trend will in the future be the issue of a new debate concerning the relations between council, board of alderman and mayor.

Politologen zijn in regel zeer omzichtig met het toekennen van het attribuut 'historisch' aan verkiezingen. Toch zijn er redenen om te wijzen op een aantal opmerkelijke kentrekken van de lokale stembusslag van 8 oktober 2006. Deze houden verband met de mobilisatie rond de gemeenteraadsverkiezingen, de inzet van de verkiezingen, de consequenties van de regionalisering van de organieke wetgeving op de gemeenten, particuliere ontwikkelingen in de steden en het verschuiven van de focus van partijen naar individuele kandidaten.

1. De mobilisatie rond de gemeenteraadsverkiezingen

Laat ons eerst starten met een gegeven dat na de gemeenteraadsverkiezingen aanzienlijk minder becommentarieerd werd: de participatie. Deze steeg voor het eerst sedert de samenvoeging van gemeenten. Over heel het rijk daalde het aandeel afwezig van 8,4 naar 7 procent. Voorts daalde ook het aandeel blanco/ongeldige stemmen van 5,1 naar 4,7 procent.¹ De opkomst bij verkiezingen kan door verschillende factoren worden verklaard. Milbrath en Goel verwijzen o.a. naar de betekenis van socio-demografische kenmerken, de impact van bepaalde stimuli en de rol van omgevingskenmerken. De volgende paragrafen neemt hun draad in dit verhaal op.²

Afwezigheden bij verkiezingen zijn in het verleden vaak in verband gebracht met veranderingen in de socio-demografische structuur van de bevolking.³ Zodoende wees onderzoek op het verband tussen de groei van het absentisme in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw en de veroudering van de bevolking.⁴ In het licht van een voortschrijdende vergrijzing zou het aandeel afwezig bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 zich moeten doorgezet hebben. De cijfers wijzen echter, zoals gesteld, een totaal andere richting uit. Mogelijk remmen transformaties in sociaalculturele achtergrondkenmerken van senioren (toegenomen scolarisatie, betere gezondheidszorgen, hogere welvaart in vergelijking met vorige cohortes senioren) een groei van de stemverzakingen af.

Met betrekking tot de omgevingskenmerken wordt een onderscheid gemaakt tussen de 'rules of the game' en de aard van het partijstelsel. Hoewel de fundamentele spelregels m.b.t. opkomst, m.n. de opkomstplicht ongewijzigd bleef, veranderden wel een aantal modaliteiten omtrent de wijze waarop die plicht vervuld kan worden. In de Vlaamse gemeenten bleven de stembureaus een uur langer open. De traditionele stembureaus sloten om 14 uur, de elektronische om 16 uur (tegenover respectievelijk 13 uur en 15 uur in 2000). In Wallonië en Brussel bleef de regelgeving m.b.t. de openingsuren ongewijzigd. Dit brengt mee dat kiezers, althans in het Vlaamse landsgedeelte, over ruimere mogelijkheden beschikten om hun stem uit te brengen. In de tweede plaats veranderde ook de regelgeving inzake het stemmen met volmacht. De redenen zelf waarom kiezers andere kiezers kunnen machtigen om in hun naam te stemmen bleven ongewijzigd. Wel veranderde in het Vlaamse Gewest de procedure waarop dit recht kan uitgeoefend

1. De cijfers waarop deze paragraaf steunt, verschijnen in: ACKAERT, J., De CEUNINCK, K., REYNAERT, H., STEYVERS, K., VALCKE, T., De gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006. In: *Res Publica*, 49, (2007), 3-4.
2. MILBRATH, L. & GOEL, M., *Political participation. How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand Mc Nally, 1977.
3. Voor de algemene impact van leeftijd, zie: MILBRATH, L. & GOEL, C., o.c., pp. 114-116.
4. FROGNIER, A.-P. & ACKAERT, J., La participation aux élections communales en Belgique. In: X., *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek*. Brussel: Gemeentekrediet, 1992, pp. 565-566.

worden. Tot aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2000 kon alleen de echtgeno(o)t(e) of een bloed- of aanverwant tot de derde graad, die zelf kiesgerechtigd is, tot volmachtdrager worden aangeduid.⁵ In het Waalse en Brusselse Gewest bleef deze regel behouden.⁶ In Vlaanderen versoepelde de mogelijkheid om bij volmacht te stemmen door het schrappen van de voorwaarde omtrent familieverwantschap voor het dragen van een volmacht.⁷ Hierdoor verruimde niet alleen de keuze van de volmachtgever, maar vereenvoudigde ook de administratieve procedure rond het verlenen van een volmacht aanzienlijk (de verwantschap diende immers niet meer door de burgemeester van de gemeente van de volmachtgever vastgesteld te worden). Bijgevolg verlaagde de administratieve drempel om gebruik te maken van het volmachtrecht. Samenvattend, Vlaamse kiezers kregen meer middelen toebedeeld om hun kiesrecht uit te oefenen. Eerder argumenteerden Milbrath en Goel dat 'states with the least facilitative legal systems have the lowest turnout'.⁸ Bijgevolg zou dan ook vooral in het Vlaamse Gewest een verhoogde participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen moeten kunnen waargenomen worden. De cijfers bevestigen dit maar tot op zekere hoogte. In Vlaanderen daalde het aantal afwezige kiezers van 6,9 naar 5,6 procent, in Wallonië van 9,1 naar 8,1 procent en in Brussel van 17,1 naar 13 procent. Dit doet m.a.w. twijfelen aan de grootschalige impact van de wijzigingen aan de kieswetgeving op de opkomst.

De aard van het partijsysteem verwijst naar de intensiteit van de competitie tussen partijen. Hoe hoger het aantal deelnemende partijen en kandidaten, hoe minder duidelijk de strijd voor de kiezer.⁹ Onderzoek legde in het verleden al een relatie tussen het aantal deelnemende partijen aan de gemeenteraadsverkiezingen en de opkomst in België. Hoe meer kandidatenlijsten zich aandienen, hoe hoger het aandeel afwezigen bij de gemeenteraadsverkiezingen. De auteurs schreven toen dat het feit dat het absentisme stijgt naarmate het aantal ingediende lijsten bij de gemeenteraadsverkiezingen toeneemt erop kan wijzen dat een groter aanbod van partijen de keuze van de kiezer tussen partijen en kandidaten veeleer bemoeilijken en er hem bijgevolg kan toe aanzetten om zijn stem niet uit te brengen.¹⁰ Op het eerste gezicht voeden de cijfers over de kandidatenlijsten die stelling. Over heel het Rijk daalde het aantal kandidatenlijsten per gemeente gemid-

5. Deze verwantschap was wel niet vereist voor het geval religieuze redenen werden ingeroepen als verhindering van de stembusgang.
6. Zie artikel L4132, § 2 van de Code de la démocratie locale et de la décentralisation. *Belgisch Staatsblad*, 12 augustus 2004, pp. 59699 e.v.
7. Zie artikel 19 van het decreet van 10 februari 2006 houdende de wijziging van de Gemeentekieswet gecoördineerd op 4 augustus 1932, de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, de wet tot organisatie van de geautomatiseerde stemming van 11 april 1994 en het decreet van 7 mei 2004 houdende regeling van de controle van de verkiezingsuitgaven en de herkomst van de geldmiddelen voor de verkiezing van het Vlaams Parlement – *Belgisch Staatsblad*, 10 maart 2006.
8. MILBRATH, L. & GOEL, C., o.c., p. 130.
9. MILBRATH, L. & GOEL, C., o.c., p. 133-134.
10. FROGNIER, A.-P. & ACKAERT, J., o.c., pp. 571-572.

deld van 4,9 naar 4,5. Vooral de vorming van tal van kartellijsten is hier blikvanger.¹¹ Hierbij moet echter opgemerkt worden dat die afname zich al in 2000 inzette (van 5,1 naar 4,9) zonder dat dit gepaard ging met een daling van het aandeel afwezige kiezers. Toch valt het op dat vooral in het Brusselse Gewest minder kandidatenlijsten zijn ingediend (van 11 naar 7,4) en dat juist daar, zoals al aangehaald, het aandeel afwezige kiezers het meest slonk.¹²

Tot slot moet luidens Milbrath en Goel rekening worden gehouden met de impact van specifieke stimuli op het niveau van politieke participatie.¹³ Hierbij kan niet voorbijgegaan worden aan het mobiliserend karakter van de verkiezingscampagne voor de opkomst. De inleiding van dit themanummer stond al stil bij de cascade in de berichtgeving omtrent de gemeenteraadsverkiezingen in de loop van 2006. Maar er zijn ook indicaties dat, vergeleken met de gemeenteraadsverkiezingen van 2000, de algemene aandacht voor deze stembusgang exponentieel groeide. Hoewel het meten van media-aandacht door transformaties in het mediaveld en -aanbod methodologisch een mijnenveld is, geven we toch een aantal frappante cijfers ter overweging mee. In de krant *De Standaard* verschenen in de loop van 2000 1262 artikels waarin het trefwoord 'gemeenteraadsverkiezingen' voorkwam.¹⁴ In 2006 liep dit volume op tot 2533 eenheden. Het invoeren van het trefwoord 'burgemeester' tekende nog een sterkere trend uit. In 2000 vermeldde de betrokken krant dit woord 2536 maal. In 2006 liep het op tot 7419. De verhoogde media-aandacht werd voor een deel aangestuurd door tal van metingen over voorkeuren en appreciaties van kiezers in heel wat steden en gemeenten. In het totaal zijn minstens dertig uiteenlopende vormen van opiniepeilingen (van wisselende kwaliteit) uitgevoerd. In minstens één stad zou dit de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen beïnvloed hebben.¹⁵ Hoewel de media-aandacht een belangrijke stimulus is die rechtstreeks de participatie kan verhogen, werkt de invloed ook onrechtstreeks. De aard van de berichtgeving en de gevoerde campagne kan ook de perceptie van de inzet van de verkiezingen beïnvloeden. Naarmate de kiezers de inzet van verkiezingen als belangrijk ervaren, dagen ze meer op in het stemhokje.¹⁶ *Peter Van Aelst* en *Michiel Nuytemans* illustreren in hun bijdrage over het Janssens-effect treffend hoe de kiesstrijd in Antwerpen kan begrepen worden als een presidentiële campagne waarbij de keuze tussen twee

11. Zo diende in Vlaanderen in 137 de CD&V samen met de N-VA een kartellijst in. De SP.A trad in 64 gemeenten met SPIRIT naar voren en in 47 gemeenten met GROEN! (al dan niet samen met SPIRIT).
12. In Vlaanderen daalde het aantal kandidatenlijsten gemiddeld van 5,2 naar 4,8 per gemeente, in Wallonië van 4,1 naar 3,9.
13. MILBRATH, L. & GOEL, M., *o.c.*, pp. 35-42.
14. We selecteerden *De Standaard* omdat deze krant in regel minder sterk focust op lokale en regionale berichtgeving. De cijfers zijn het resultaat van een meting in het elektronisch archief van deze krant (www.standaard.be).
15. VAN AELST P. & NUYTEMANS, M. 8 oktober gepeild. In: *Samenleving en politiek* 13, (2006), 9, 24-31.
16. MILBRATH, L. & GOEL, M., *o.c.*, pp. 138-139.

personen als mogelijke burgemeester de facto de inzet werd van 8 oktober 2006, wat de mobilisatie dan ook verhoogde. Ook de andere centrumsteden sturen, zij het wellicht op minder sterke schaal, signalen uit over semi-presidentiële campagnes.

Afrondend: de hogere participatie aan de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober lijkt veeleer verband te houden met de specifieke politieke constellatie rond die verkiezingen en de verhoogde media-aandacht dan met gesleutel aan de 'rules of the game'. De mediamobilisatie rond de gemeenteraadsverkiezingen zou de participatie in positieve zin beïnvloed hebben. Meer onderzoek is evenwel onontbeerlijk om die stelling overtuigend hard te maken.

2. De inzet: lokaal of nationaal

Het behoort zowat tot een van de vaste tradities dat uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen nationaal worden ingekleurd en systematisch de vraag wordt gesteld over het 'lokale' versus 'nationale' karakter van gemeenteraadsverkiezingen. Die relevantie van die vraag groeide vooral n.a.v. de gemeenteraadsverkiezingen van 1976, die aan de grote samenvoegingoperatie van 1977 vooraf gingen. In die context wees Wilfried Dewachter op een groeiend gewicht van nationale partijen op het lokale erf.¹⁷ Deschouwer onderzocht in 1991 de vraag 'lokaal versus nationaal' later binnen een vijf-dimensioneel denkraam. Dit model bevat naast de aanwezigheid van lokale afdelingen in de gemeenten ook de ideologische gelijkenissen tussen de lokale afdelingen van nationale partijen, de structuren van partijafdelingen, de verkiezingsuitslagen en tot slot de politieke strategieën. Deschouwer besloot toen dat de vermeende nationalisatie van de lokale politiek enkel in de eerste dimensie tot uiting kwam.¹⁸

Wat leren de gemeenteraadsverkiezingen dertig jaar na de samenvoeging van gemeenten? In hun bijdrage leveren *Kris Deschouwer* en *Fanny Wille* een gemengd beeld. Dit construeerden ze aan de hand van het partijpolitieke aanbod en het stemgedrag. In grote lijnen volgen gemeenteraadsverkiezingen de globale trends die uitgezet worden bij parlementsverkiezingen. Over de mate dat gemeenteraadsverkiezingen een voorspellende betekenis hebben voor volgende parlementsverkiezingen bestaat minder eensluidendheid. Het verleden toonde immers aan dat dit verband sterk varieert van partij naar partij. Zo doen de christendemocraten het altijd beter op het lokale erf, zonder dat daarom noodzakelijkerwijze verkiezingswinst volgt bij federale verkiezingen. Omgekeerd is het Vlaams Be-

17. DEWACHTER, W., Het effect van de samenvoeging van gemeenten op de gemeenteraadsverkiezingen. In: *Res Publica*, 18, (1976), 3-4, pp. 445-460.

18. DESCHOUWER, K., The nationalization of local politics. Some conceptual and empirical remarks with reference to local politics in Belgium, *Paper prepared for presentation at the XIth World Congress of the International Political Science Association*, Buenos Aires, 1991, 15 p.

lang (vooral nog) minder sterk ingeplant in de gemeenten, maar slaagt ze er toch in om bij daaropvolgende parlementsverkiezingen aanzienlijk hogere scores te behalen dan bij de lokale stembuslag. Al bij al neemt de lokale eigenheid (variërend aanbod van partijen, variaties in uitslagen enz.) van de gemeenteraadsverkiezingen niet af. Deschouwer en Wille besluiten dan ook dat voor de traditionele partijen 'de Dorpsstraat zwaar weegt en blijft doorwegen in de betekenis van gemeenteraadsverkiezingen'. Dit is minder het geval voor de nieuwkomers in de Belgische politiek.

Een analyse van de relaties tussen lokale partijafdelingen met hogere echelons enerzijds en de uniformisering van lokale verkiezingsprogramma's levert opnieuw een genuanceerd beeld op. *Carl Devos, Dries Verlet* en *Herwig Reynaert* vonden maar weinig sporen terug van 'bemoeizucht' van provinciale en arrondissementale bestuursorganen op lokale afdelingen inzake coalitievorming en stellen 'dat er nauwelijks sprake is van inmenging van bovenaf'. Wat het 'inhoudelijke' luik betreft, komen ze tot de conclusie dat 'lokale afdelingen van een nationale partij in belangrijke mate uit één mond spreken'.

Interferenties tussen het lokale en nationale politieke bedrijf kunnen ook worden afgeleid uit de combinaties van de twee niveaus in het rolgedrag van politieke elites. Die cumulaties vinden een belangrijke voedingsbodem in electorale berekeningen (gemeenten als electorale visvijver voor parlementsverkiezingen en parlementsleden als 'joker' bij gemeenteraadsverkiezingen).¹⁹ De gegevens die *Bart Maddens, Karolien Weekers, Stefaan Fiers* en *Ine Vanlangenakker* verzamelden over de persoonlijke score van de kandidaten bij de gemeenteraadsverkiezingen in de centrumsteden bevestigen die wetmatigheid nogmaals. Die vorm van nationalisering komt nog versterkt uit de bijdrage over de impact van gewijzigde instituties op de uitkomst van de gemeenteraadsverkiezingen naar voren. Nog nooit namen zoveel parlementsleden (van de verschillende niveaus) een zetje in de gemeenteraden in. Bij wijze van beeld, na de installatie van de Gentse gemeenteraad trakteerden de media ons op plaatjes van een Eerste-Minister die de eed als raadslid aflegde. De laatste keer dat dit gebeurde was in de jaren zeventig van de vorige eeuw.

En toch blijft het debat open. De reeds vermelde bijdrage van Maddens en co. onderstreept immers meer dan voldoende de lokale dimensie van de gemeenteraadsverkiezingen. Het burgemeesterschap blijkt immers de electorale troefkaart bij uitstek te zijn bij gemeenteraadsverkiezingen. Burgemeesters bekoren als boegbeeld van het lokaal bestuur in de betrokken steden bijna één op de vijf kiezers. Finaal worden we hier geconfronteerd met een 'halfvol tegenover halfleeg glas' debat. De verkiezingsuitslagen benadrukken de lokale component binnen

19. ACKAERT, J., De nationalisatie van de gemeentepolitiek. Een onderzoek naar de verwevenheid tussen nationale politiek en gemeentepolitiek op het niveau van de politieke mandatarissen. In: X, *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek. Handelingen van het 16de Internationaal Colloquium van het Gemeentekrediet*. Brussel: Gemeentekrediet van België, 1994, pp. 587-604.

het nationale politieke geweld. Daartegenover staat dan weer dat de actoren zelf (lokale partijafdelingen en politici) in hun gedrag duidelijk tekenen vertonen van een nationale oriëntatie.

3. Gewijzigde regels: gewijzigde uitkomst?

Dat de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006 toch bijzondere kentrekken vertoonden, vloeide voort uit wijzigingen aan het institutionele decor. Een van de waarden die immers worden toegekend aan de lokale politiek is de experimenteerfunctie.²⁰ Gemeenten fungeren dan als laboratorium voor politieke en bestuurlijke innovaties die later hun weg vinden naar hogere bestuurslagen. Met de regionalisering van de organieke wetgeving op de lokale overheden kregen de verschillende gewesten de ruimte om een morfologisch kader te tekenen dat aansluit bij al ingezette regionaal uiteenlopende bestuurlijke ontwikkelingen.²¹ Het Waalse Gewest vatte zowel de organieke regelgeving als de kieswetgeving in één acte: de 'Code de la démocratie locale et de la décentralisation'. Het Vlaamse Gewest scheidde de organieke wetgeving van de electorale spelregels. Het Gemeentedecreet van 6 juli 2005 regelt de samenstelling en werking van de gemeenten, de finale versie van het Gemeentekiesdecreet volgde ruim een jaar later. Opvallend en nieuw in de Vlaamse regelgeving is het invoeren van een aantal facultatieve regelingen.

Tot de grootste blikvangers van de wijzigingen in de electorale spelregels behoren het afzwakken van de betekenis van het effect van de lijststem op de aanwijzing van de gekozenen en de aanscherping van de gender-quota. Het Waalse Gewest behield de oude regeling uit de gemeentekieswet waarbij het volume te verdelen lijststemmen wordt gehalveerd vooraleer over te gaan tot de overdracht aan de kandidaten, maar sluit de opvolgers uit van die verdeling. In de finale versie van het Vlaamse kiesdecreet kunnen zowel effectieve gekozenen als opvolgers genieten van de lijststemmen, zij het dat slechts een derde van het volume lijststemmen in aanmerking wordt genomen. Om de resultaten van deze ingrepen te beoordelen wordt teruggesproken naar het onderscheid dat Duverger maakte tussen mechanische en psychologische effecten van electorale spelregels. Mechanische effecten zijn deze die rechtstreeks (als het ware wiskundig) voortvloeien uit de electorale regels daar waar psychologische effecten vooral betrekking hebben op (al dan niet anticiperende) reacties van kiezers, partijen en kandidaten.²²

20. MAES, R., Het profiel van de lokale politiek. In: *Res Publica*, 49, (1997), 1, pp. 13-14.

21. Zie hierover: REYNAERT, H. & STEYVERS, K., Een Noord-Zuid kloof in de lokale politiek? Een vergelijking tussen de Vlaamse en de Waalse burgemeester. In: *Burger, Bestuur & Beleid. Tijdschrift voor Bestuurskunde en Bestuursrecht*, 2005, 3, pp. 223-241.

22. DUVERGER, M., *Les partis politiques*. Paris: Armand Collin, 1951, p. 224.

Tot dusver zijn er nog maar weinig gegevens bekend over de mechanische effecten van die gewijzigde spelregels. Zo suggereren Maddens en co. in hun analyse van de centrumsteden dat het inperken van de lijststem bij de aanwijzing van de gekozenen, niet mag overschat worden. Meer onderzoek is aangewezen om na te gaan in welke mate die vaststelling mag veralgemeend worden naar alle Vlaamse gemeenten en in welke mate de Vlaamse cijfers significant afwijken van de vaststellingen in Wallonië en Brussel (waar een ander regime gold). M.b.t. de psychologische effecten liggen enkel cijfers over Vlaanderen op tafel. Deze leren dat, vergeleken met de gemeenteraadsverkiezingen van 1994, het gebruik van de voorkeurstem bij de gemeenteraadsverkiezingen op het eerste gezicht niet echt toenam. Nochtans groeide bij elke partij het gebruik van de voorkeurstem. Het contradictoir karakter van beide vaststellingen kan worden verklaard door de grote algemene winst bij de gemeenteraadsverkiezingen van een partij waarvan de kiezers verhoudingsgewijze minder voorkeurstemmen uitbrengen (Vlaams Belang). Uiteraard is niet aangetoond of het feit dat de verschillende partijelectoraten meer gebruikt maakten van de voorkeurstem volledig samenhangt met de afzwakking van de impact van de lijststem dan wel een continuering van veranderingen in het gedrag van kiezers dat al langer is ingezet.²³

Omtrent de genderquota legden alle gewesten, vergeleken met de gemeenteraadsverkiezingen van 2000, de lat hoger. De eisen m.b.t. man-vrouw evenwichten zijn op het eerste gezicht strenger in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen. Dit komt tot uiting in de regel dat in Wallonië de twee eerste plaatsen op de kandidatenlijsten moeten wisselen tussen man en vrouw daar waar in Vlaanderen de regel geldt dat de hoogste drie plaatsen op een lijst niet kunnen worden ingenomen door kandidaten behorende tot hetzelfde geslacht. Globaal groeide de vrouwelijke vertegenwoordiging in de gemeenteraden in alle gewesten aan ongeveer hetzelfde ritme. Vrouwen zijn thans het best vertegenwoordigd in de Brusselse gemeenteraden, maar er is geen sluitend bewijs dat dit het rechtstreeks gevolg is van de invoering van het ritsprincipe voor de eerste twee plaatsen op de kandidatenlijsten in het hoofdstedelijke gewest. In 2000 kenden de Brusselse gemeenteraden vergeleken met deze in de andere gewesten al een grotere vrouwelijke aanwezigheid. Ondanks de grotere doorstroming van vrouwen naar de lokale politiek twijfelt *Petra Meier* in haar bijdrage over het mechanisch effect van de ingevoerde quotaregels. Immers, vergeleken met de evolutie zoals deze zich ontwikkelde vanaf het einde van de jaren tachtig kan geenszins gewaagd worden van een versnelde inhaalbeweging. Daarenboven reguleert het glazen plafond nog altijd de doorstroming naar de uitvoerende politieke organen. Zeker m.b.t. het burgemeesterschap zijn de effecten van de quotaregels quasi onbestaande. Wel stromen vrouwen vandaag beduidend meer door naar de schepencolleges. Het is hierbij wel zeer de vraag in welke mate deze trend een manifest gevolg is van de quotaregeling m.b.t. kandidatenlijsten dan wel van de nieuw opgelegde minima-

23. WAUTERS, B., Het gebruik van voorkeurstemmen bij de federale parlementsverkiezingen van 18 mei 2003. In: *Res Publica*, 45, (2003), 2-3, p. 403.

le aanwezigheid van vrouwen in de schepencolleges. In de bijdrage over de effecten van het electoraal en institutioneel gesleutel lezen we immers dat in de vorige zittingsperiode, althans in Vlaanderen, één op de vier schepencolleges een exclusief mannelijke aangelegenheid was.

Finaal mag niet worden vergeten dat quotaregelingen slechts een element vormen in het rekruterings- en selectieproces van uitvoerende mandatarissen. Vooraleer gekozenen worden aangesteld tot schepen of burgemeester gaat vooreerst een vrij complexe coalitievorming vooraf die begrepen moet worden binnen een multidimensioneel denkraam. Hierbij komen naast institutionele spelregels ook ervaringen tussen partijen en politici opgebouwd in het verleden, motivationele factoren van de verschillende actoren, eventuele controle van centrale partijleidingen, partij-interne spelregels en cultuur en omgevingsfactoren om het hoekje kijken.²⁴ Onderzoek naar coalitievorming in Vlaamse gemeenten dat steunde op dit denkraam wees uit dat naast programmatische motieven ook de persoonlijke verhoudingen tussen lokale politici en een gemeenschappelijk opgebouwde ervaring tussen coalitiepartners (weze het voorheen in de oppositie dan wel in het bestuur) van essentieel belang zijn.²⁵ In de tweede plaats gaat aan het selectieproces dat leidt tot het opnemen van een mandaat een heel socialisatieproces vooraf. Over de socialisatie tot het ambt van schepen zijn vooralsnog geen gegevens bekend. Van de burgemeesters weten we wel dat gemiddeld 85 procent ervaring opbouwde via andere mandaten (gemeenteraad, schepen, OCMW, provincieraad, parlement) vooraleer ze de tricolore sjerp omgordden. Die 'overgang' neemt gemiddeld tussen de 7 tot 10 jaar tijd in beslag.²⁶ Daarenboven gaf de bijdrage over de effecten van het institutioneel gesleutel aan dat gemiddeld drie vierden van de Vlaamse burgemeesters wordt herbenoemd. Het ligt dan ook voor de hand dat de gewenste gevolgen van quotaregelingen op de selectie van uitvoerende mandatarissen tijd vergt...

De aanstelling van de burgemeester vormt een derde blikvanger in het institutioneel gesleutel. Aan Vlaamse zijde koos me na het aantreden van de regering Leterme voor het behoud van het status-quo. Voorstellen omtrent een rechtstreekse verkiezing van burgemeesters belandden in de spreekwoordelijke politieke koelkast. Wallonië voerde daarentegen wel een nieuwe praktijk in. De kandidaat met de meeste voorkeurstemmen van de grootste fractie binnen de politieke meerderheid wordt immers benoemd tot burgemeester. De eerste onderzoeksresultaten suggereren in dit verband dat andere wegen niet altijd naar spectaculaire andere

24. PRIDHAM, G., An inductive theoretical framework for coalitional behaviour: political parties in multi-dimensional perspective in Western-Europe. In: G. PRIDHAM, *Coalitional behaviour in theory and practise*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, pp. 26-31.
25. ACKAERT, J., De kiezers delen de kaarten uit, de partijen spelen ermee... In: BUELENS, J. & DESCHOUWER, K., *De Dorpsstraat is de Wetstraat niet*. Brussel: VUB-Press, 1996, pp. 49-74.
26. STEYVERS, K., Van burger tot burgervader. Het politieke rekruteringsproces van de Belgische burgemeester. Brugge: Vanden Broele, 2004, pp. 143-145.; ACKAERT, J., De burgemeesterfunctie in België. Analyse van haar legitimering en van de bestaande rolpatronen en conflicten. Leuven: Faculteit Sociale Wetenschappen, 2006, pp. 205-207.

uitkomsten leiden. Ruim acht op de tien Vlaamse burgemeesters zijn gekozenen die het hoogste aantal voorkeurstemmen behaalden. De bijdrage over de impact van wijzigende instituties gewaagt zelfs van een toename van de stemmenkampioenen in de burgemeesterszetels (die voor een groot deel kan verklaard worden door het *incumbency effect*). In Wallonië kromp, tegen de verwachtingen in, het aandeel burgemeesters niet-lijsttrekkers. *Jean-Benoit Pilet, Pascal Delwit* en *Emilie van Haute* verklaren dit fenomeen door partijstrategieën met het oog op de lijstvorming waarbij de hoogste plaats op de kandidatenlijst wordt toegekend aan de vermeende populairste kandidaat. Ze besluiten dan ook dat de nieuwe regels weinig tastbare gevolgen nalieten.

Nog altijd omtrent hervormingen in de uitvoerende politieke organen vallen, aan Vlaamse kant althans, innovaties op m.b.t. het voorzitterschap van de gemeenteraden, de (tijdelijk) facultatieve opname van de OCMW-voorzitter in het schepencollege en de eveneens facultatieve beperking van het aantal schepenen. Om met dit laatste te beginnen. Nog geen handvol gemeenteraden besloten tot een reducering van het aantal schepenen en behielden dus het toegestane maximum. Wetende dat regelingen omtrent de verdeling van 'offices' als onderdeel van coalitieakkoorden belangrijker zijn dan afspraken over het te voeren beleid, hoeft dit niet echt te verwonderen.²⁷ Het ontkoppelen van het burgemeesterschap van het voorzitterschap van de gemeenteraad kreeg ietwat meer navolging maar toch neemt maar in 29 procent van de Vlaamse gemeenten een gemeenteraadslid die rol op zich. De opname van de OCMW-voorzitter in het schepencollege kan van de verschillende innovaties op het breedste draagvlak rekenen. Juist 62 procent van de gemeenten koos voor dit bestuurlijk model. Met uitzondering van de nieuwe regeling omtrent de OCMW-voorzitters maken maar weinig gemeenten gebruik van de aangereikte mogelijkheden. De toekomst zal moeten uitmaken in welke mate we hier te maken hebben met tijdelijke (lokale) pleinvrees. Veel zal afhangen van de effecten die de vermelde innovaties ressorteren in de betrokken gemeenten die er wel degelijk gebruik van maken (bv. al dan niet grotere betrokkenheid van de gemeenteraden bij beleidsontwikkeling daar waar het voorzitterschap ontkoppeld is van het burgemeesterschap). In het algemeen suggereren de bijdragen over de bestuurlijke en electorale hervormingen weinig spectaculaire gevolgen. Lokale politieke cultuur laat zich niet snel veranderen bij decreet.

4. Andere verhoudingen bestuurde-bestuurder?

Hoger belichtten we de mobiliserende kracht van de mediaberichtgeving in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen. Luc Huyse plaatst, in de aanloop

27. ACKAERT, J., DE WINTER, L. & DUMONT, P., De vorming van lokale bestuursmeerderheden. In: *Het Tijdschrift van Dexia Bank*, 55, (2001), 2, p. 32.

naar de federale verkiezingen van 10 juni 2007, echter bedenkingen bij de te grote fixatie op verkiezingen. Het vertroebelt het zicht op de vele andere plaatsen waar er een intense productie van politieke beslissingen plaatsgrijpt. Ook vanuit het lokale niveau ontvangen we signalen over de verplaatsing van de 'locus decisiones'. Lokaal beleid krijgt veeleer vorm in diverse verticale en horizontale beleidsnetwerken waarin de bestuurders dreigen het noorden kwijt te geraken.²⁸ Huyse vervolgt: "Dat kan nare consequenties hebben. Een deel van het wantrouwen dat velen ten aanzien van de politiek koesteren, is op een vervelend misverstand gebaseerd. De bevolking verwacht nog altijd van de beroepspolitici dat ze alle problemen, grote en kleine, moeten aankunnen. Maar in vele dossiers hebben zij die slagkracht niet of niet meer. Dat veroorzaakt voortdurend kortsluiting tussen burger en politicus. Met de maandenlange mediahype over de verkiezingen wordt dat misverstand nog aangewakkerd."²⁹

Maakte die vraagstelling het voorwerp uit van de voorbije stembusslag? Zeggen de resultaten van de lokale stembusslag iets over wijzigingen in de verhouding bestuurde-bestuurder? In hun bijdrage schrijven Jan Vermeir en Bruno Heyndels dat verkiezingen gelden 'als dé ultieme test waaraan beleidsvoerders worden onderworpen'. De kiezer kan het gevoerde beleid afstraffen of belonen, of zijn vertrouwen in de politieke beloftes van de respectieve partijen uitspreken.' De wijze waarop dit gebeurt toetsen ze binnen twee denkramen: 'cost of ruling' en 'incumbency advantage'. Het eerste komt erop neer dat aan de macht zijnde partijen verkiezingen verliezen, het tweede dat deelname aan het bestuur electorale voordelen biedt. Uit de verzamelde cijfers leiden ze af dat het 'incumbency'-effect verzwakt na 1988 en eigenlijk verdwijnt in 2000 (over 2006 zijn er nog geen analyse-resultaten bekend). Wel zouden socialistische partijen nog profiteren van een 'burgemeesterseffect'. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren dat vooral steden worden geleid door socialistische burgemeesters. Op de particuliere positie van burgemeesters in steden komen we later terug. Het tanend karakter van het 'incumbency'-effect schrijven de betrokken auteurs voorts toe aan transformaties in de (lokale) politieke cultuur (afname politiek dienstbetoon, reglementering partijfinanciering enz.).

Toch kan de vraag worden gesteld of geen meer diepgaande veranderingen in de verhouding bestuurde-bestuurder het verdwijnen van het 'incumbency'-effect in de hand werken. Eisse Kalk en Filip De Rynck spreken in dit verband over de vervreemding van 'polis en politiek'. Ze stellen dat "de politieke partijen als intermediairen tussen burgers en bestuur ernstig functieverlies hebben geleden."³⁰ Politieke partijen slagen er omwille van tal van socio-culturele ontwikkelingen veel minder in om maatschappelijke behoeften te vertalen naar de beleidsagenda.

28. Zie over deze problematiek: BOUCKAERT, G., Proliferatie van lokale besturen: beleids- en beheersimplicaties. In: *Res Publica*, 39, (1997), 1, pp. 109-123.

29. HUYSE, L. Verkiezingen in Niemandsland. In: *De Standaard*, 10 maart 2007.

30. KALK, E. & DE RYNCK, F. Burgerbetrokkenheid en bewonersparticipatie in de Vlaamse steden. In: KESTELOOT, C. e.a., *De eeuw van de stad. Voorstudies*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, p. 460.

Meteen worden dan ook vragen gesteld bij de performantie van het vehikel 'representatieve democratie' als kanaal voor maatschappelijke vraagverwoording.³¹ Aan de andere kant leerden de voorbije gemeenteraadsverkiezingen dat, zeker in stedelijk verband, sterk geprononceerd politiek leiderschap electoraal wordt beloond. De bijdrage over het succes van de Antwerpse burgemeester zette de toon. Maar ook de reeds vermelde gegevens over de 'burgemeestersbonus' zoals geïllustreerd in de bijdrage van Maddens en co. illustreren dit. De opkomst van 'strong mayors' is binnen internationaal comparatief perspectief geen uniek gegeven. Clark en Hoffmann-Martinott vonden in diverse steden in verschillende continenten al aanwijzingen dat een van de transformaties achter de opkomst van een 'New Political Culture' de verzwakking is van de partijapparaten en de opkomst van sterke burgemeesters.³² Sterk politiek leiderschap wordt in die context bekeken als een bestuurlijk-politiek antwoord op enerzijds fiscale soberheid en anderzijds toegenomen vragen van inwoners: responsiviteit haalt in dit verhaal de bovenhand op vertegenwoordiging.³³ In feite illustreert de bijdrage van Peter Thijssen over de districtsraadsverkiezingen in Antwerpen die trend op een treffende manier. Hij voert aan dat het 'Janssens-effect' aan de basis ligt van de vaststelling dat de SP.A-SPIRIT lijst het op stedelijk niveau aanzienlijk beter deed dan op het niveau van de verschillende stadsdistricten. Het heeft daarbij de schijn dat kiezers op gemeenteraadsniveau uitdrukkelijk hun steun wilden betuigen aan de zittende burgemeesters. De districten worden dan veeleer beschouwd als 'second order elections' en (bijgevolg) het niveau waarbij het meer aangewezen is om de verschillende partijpolitieke voorkeuren te weerspiegelen. Het stemgedrag op districtsniveau werd nog meer in detail onderzocht in de bijdrage van Lien Warmenbol en Marjolein Meijer. Zij kwamen tot de vaststelling dat bepaalde economische en demografische kenmerken van verschillende wijken in Antwerpen de stemkeuze mee bepalen. Verder onderzoek moet uitwijzen of ook andere lokale factoren in de wijken het stemgedrag beïnvloeden.

31. DE RYNCK, F. Hoe responsief is mijn gemeente? In: *Tijdschrift voor de Vlaamse gemeentesecretaris*. 1999, 3, pp. 8-23.
32. 'New Political Culture' is bij Clark en Hoffmann-Martinott geen synoniem voor het begrip 'Nieuwe Politieke Cultuur' zoals het op het einde van de jaren negentig in het Belgische politieke discours naar voren kwam. Met 'New Political Cultures' verwijzen de auteurs naar verschillende gelijklopende ontwikkelingen binnen een stedelijk verband. Daartoe behoren o.a. de transformatie van de klassieke links-rechts tegenstellingen, de opkomst van 'issue-politics' en nieuwe vormen van burgerparticipatie en de verzwakking van traditionele hiërarchische politieke organisaties. Zie: CLARK, T.N & HOFFMANN-MARTINOTT, V., *The new political culture*. Boulder: Westview Press, 1998, 298 p.
33. LARSEN, H. Transforming political leadership: models, trends and reforms. In: BERG, R. & RAO, N., *Transforming local political leadership*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005, p. 208.

5. Bij wijze van uitleiding

Met deze bundeling van uiteenlopende bijdragen over de voorbije gemeenteraadsverkiezingen zijn niet alle vragen beantwoord. We weten nog altijd niet in welke mate de architecten, die de heraanleg van de Dorpsstraat uittekenden, voldoende duurzame materialen benuttigden. Eigenlijk geeft deze bundel een aanzet tot verder onderzoek en verfijning. Het is bijvoorbeeld niet denkbeeldig dat als 'eerder beperkt omschreven' effecten van het institutioneel gesleutel op termijn, na een bestuurlijk en politiek rijpingsproces, uitdijen. In de tweede plaats zijn in deze bijdragen ook niet alle vragen beantwoord over de consequenties van de opkomst van 'sterke burgemeesters'. Voorlopig blijft het nog koffiedik kijken naar de gevolgen van deze trend voor de verhouding raad – college – burgemeester. In de mate dat het profileren van sterke burgemeesters geen eenmalig feit is (dat misschien voor een groot deel tijdelijk verklaard kan worden door het inzoomen van media en specifieke wijzen van electorale campagnevoering) wordt vroeg of laat het debat terug geopend over de positie en wijze van aanstelling van de burgemeester en over de verhouding tussen de gemeenteraad en de uitvoerende organen in het lokaal bestuur.³⁴ Kortom, blijft het monistisch model houdbaar of evolueren we met de Noorderburen mee naar een dualistisch model? Evenmin kan de vraag worden ontweken naar de rekrutering en selectie van het lokaal politiek personeel in het licht van aangehaalde storingen in het functioneren van politieke partijen. Deze kunnen verregaand zijn. We weten dat ook bij het lokaal politiek personeel er al langer een trend leeft waarbij lokale politieke elites minder en minder, naar sociale status gemeten, een correcte afspiegeling zijn van de bevolking.³⁵ Anderzijds is er in het verleden op gewezen dat politieke partijen en grote sociale organisaties die 'elitisering' afremmen. Voor verhoudingsgewijze minder geprivilegieerde groepen boden juist zij de socialisatie- en rekruteringskanalen aan die toch nog een zekere toegang tot het politiek mandaat mogelijk maken.³⁶ Ook hier is meer onderzoek nodig om de consequenties van de verschraving van het lokaal partijleven afdoende in te schatten.

34. Hiertoe is reeds een aanzet gegeven door: STEYVERS, K., VALCKE, T., REYNAERT, H., DE CEUNINCK, K., DEVOS, C. & VERLET, D., Leiderschap loont? Bruggebouwers en boegbeelden in de hedendaagse stadspolitiek. In: *Samenleving en politiek*, 13, (2006), 9, pp. 32-38.

35. FIERS, S. & REYNAERT, H., *Wie zetelt? De gekozen elite in Vlaanderen doorgelicht*. Leuven: Lanoo, 2006, 203 p.

36. ACKAERT, J., De loopbaan van socialistische burgemeesters: de partij als politieke academie. In: *Brood en Rozen, Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*. 5, (2000), pp. 97-113.

Auteurs

Johan Ackaert is docent aan de Universiteit Hasselt. Hij promoveerde tot doctor in de sociale wetenschappen aan de KU Leuven op een proefschrift over de rol van de burgemeester. Zijn onderzoek richt zich enerzijds op politieke en maatschappelijke participatie en anderzijds op het lokale bestuur, beleid en politiek.

Koenraad De Ceuninck is Licentiaat in de Politieke Wetenschappen, wetenschappelijk medewerker aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, lid van het Centrum voor Lokale Politiek van de Universiteit Gent en van de Urban Policy Research Group van de Ghent University Association. Hij bereidt een doctoraat voor over de gemeentelijke fusies in België. Zijn onderzoek en publicaties behandelen onder meer de besluitvorming en de hervormingen op lokaal vlak.

Pascal Delwit is professor politieke wetenschappen aan de Université libre de Bruxelles. Zijn werken en publicaties focussen hoofdzakelijk op de Belgische en Europese politiek, de verkiezingen en de politieke partijen.

Kris Deschouwer is gewoon hoogleraar aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel. Hij doet onderzoek naar politieke vertegenwoordiging in systemen met een complexe institutionele context.

Carl Devos is docent aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, voorzitter van het vakgebied Belgische binnenlandse politiek, directeur van het Instituut voor Politieke Besluitvorming en Conflictmanagement en lid van het Centrum voor Lokale Politiek van de Universiteit Gent. Hij doceert o.a. over politieke besluitvorming, federalisme en conflictmanagement.

Bruno Heyndels is hoogleraar in de economie aan de VUB. Hij verricht onderzoek omtrent de interactie economie & politiek, economie & cultuur en economie & sport. Hij is auteur van talrijke publicaties in (internationale) tijdschriften.

Bart Maddens is hoofddocent aan het Centrum voor Politicologie van de K.U.Leuven. Hij doceert onder meer vergelijkende politiek en kiesstelsels. Zijn onderzoek betreft hoofdzakelijk verkiezingen en partijfinanciering.

Karolien Weekers is wetenschappelijk medewerker aan het Centrum voor Politicologie van de K.U.Leuven. Ze werkt aan een doctoraatsonderzoek over partij- en campagnefinanciering en maakt sinds 2006 deel uit van het team dat de KANDI-gegevens inzamelt en analyseert.

Stefaan Fiers is docent aan het Centrum voor Politicologie van de K.U.Leuven en doceert politieke wetenschappen aan de Campus Kortrijk van de K.U.Leuven. Hij nam mee het initiatief tot de zogenaamde KANDI-onderzoeken, die voor elke verkiezing sinds 2003 de belangrijkste sociografische en electorale kenmerken van alle verkiezingskandidaten op Vlaamse lijsten verzamelt.

Ine Vanlangenakker is assistente aan de Faculteit Sociale wetenschappen van de K.U.Leuven en bereidt een doctoraat voor over het carrièreverloop van leden van regionale parlementen in comparatief perspectief. In 2006 maakte ze deel uit van het team dat de KANDI2006-gegevens inzamelde en analyseerde.

Petra Meier is docente politieke wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Haar onderzoek draait rond de relatie tussen democratie, vertegenwoordiging en gelijkheid, met een speciale klemtoon op de relatie tussen gender en politiek. Recent publiceerde zij 'De macht van het geslacht. Gender, politiek en beleid' (samen met Karen Celis, Acco, 2006).

Marjolein Meijer werkt aan haar doctoraat in de politieke wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Haar onderzoek richt zich op de Europese Unie, democratie en uitbreidingen. In het afgelopen jaar verzorgde zij met Lien Warmenbol een leeronderzoek over de gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen.

Michiel Nuytemans is onderzoeker aan het departement Politieke Wetenschappen en lid van de onderzoeksgroep 'Media, Middenveld en Politiek' (M2P) aan de Universiteit Antwerpen. Hij doet onderzoek naar agendasetting, verkiezingen en de relatie tussen media en politiek.

Jean-Benoit Pilet is doctor in de politieke wetenschappen en FNRS-postdoctoraal onderzoeker aan de Université libre de Bruxelles. Zijn werken en publicaties gaan hoofdzakelijk over de kieswet, de keshervormingen en de lokale politiek.

Herwig Reynaert is hoogleraar aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, voorzitter van het vakgebied lokale en regionale politiek en van het Centrum voor Lokale Politiek, lid van het Instituut voor Politieke Besluitvorming en Conflictmanagement van de Universiteit Gent en hoofd van de Urban Policy Research Group van de Ghent University Association. Hij publiceerde als auteur en/of coauteur talrijke boeken en is auteur van tientallen wetenschappelijke artikels en hoofdstukken in boeken over politieke rekrutering, politieke elites, verkiezingen en tevredenheid over lokaal beleid. Hij doceert o.a. de vakken lokale politiek, vergelijkende politiek, Belgische binnenlandse politiek. Hij is eveneens promotor van onderzoeksprojecten rond de provincies, de fusies van gemeenten, schepenen en gemeenteraadsleden, ...

Kristof Steyvers is doctor in de politieke wetenschappen, doctor-assistent aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, lid van het Centrum voor Lokale Politiek, van het Instituut voor Politieke Besluitvorming en Conflictmanagement van de Universiteit Gent en van de Urban Policy Research Group van de Ghent University Association. Hij schreef een doctoraal proefschrift over

de politieke rekrutering van de Belgische burgemeesters. Zijn onderzoek situeert zich onder meer op het vlak van lokale politieke elites, de vergelijkende lokale politiek en de gemeenteraadsverkiezingen.

Peter Thijssen doceert methodologie en politieke sociologie aan de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, de Faculteit Rechten en de Managementschool van de Universiteit Antwerpen. Zijn onderzoek spitst zich toe op politieke attitudes en politieke participatie, in het bijzonder van verschillende leeftijdsgroepen. Recente boeken zijn 'Van beschrijving naar inzicht' (Acco, 2006) en 'Babybom? Draagvlak van de intergenerationele solidariteit' (Acco, 2006, met De Pauw).

Tony Valcke is historicus, assistent aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, lid van het Centrum voor Lokale Politiek van de Universiteit Gent en van de Urban Policy Research Group van de Ghent University Association. Hij bereidt een doctoraat voor over de gouverneurs in Vlaanderen en de commissarissen van de Koningin in Nederland. Zijn onderzoek en publicaties situeren zich op het vlak van politieke elites, (provincieraads-) verkiezingen en de geschiedenis van de (provinciale) politieke instellingen.

Peter Van Aelst is postdoctoraal assistent politieke wetenschappen en lid van de onderzoeksgroep 'Media, Middenveld en Politiek' (M2P) aan de Universiteit Antwerpen. Hij doctoreerde over de rol van de media tijdens de verkiezingscampagne van 2003 en publiceerde eerder in diverse tijdschriften over protestgedrag, nieuwe media, en agenda-setting.

Emilie van Haute is promovenda in de politieke wetenschappen en assistente aan de Université libre de Bruxelles. Haar werken en publicaties handelen in hoofdzaak over de politieke participatie, de partijleden en de Belgische politiek.

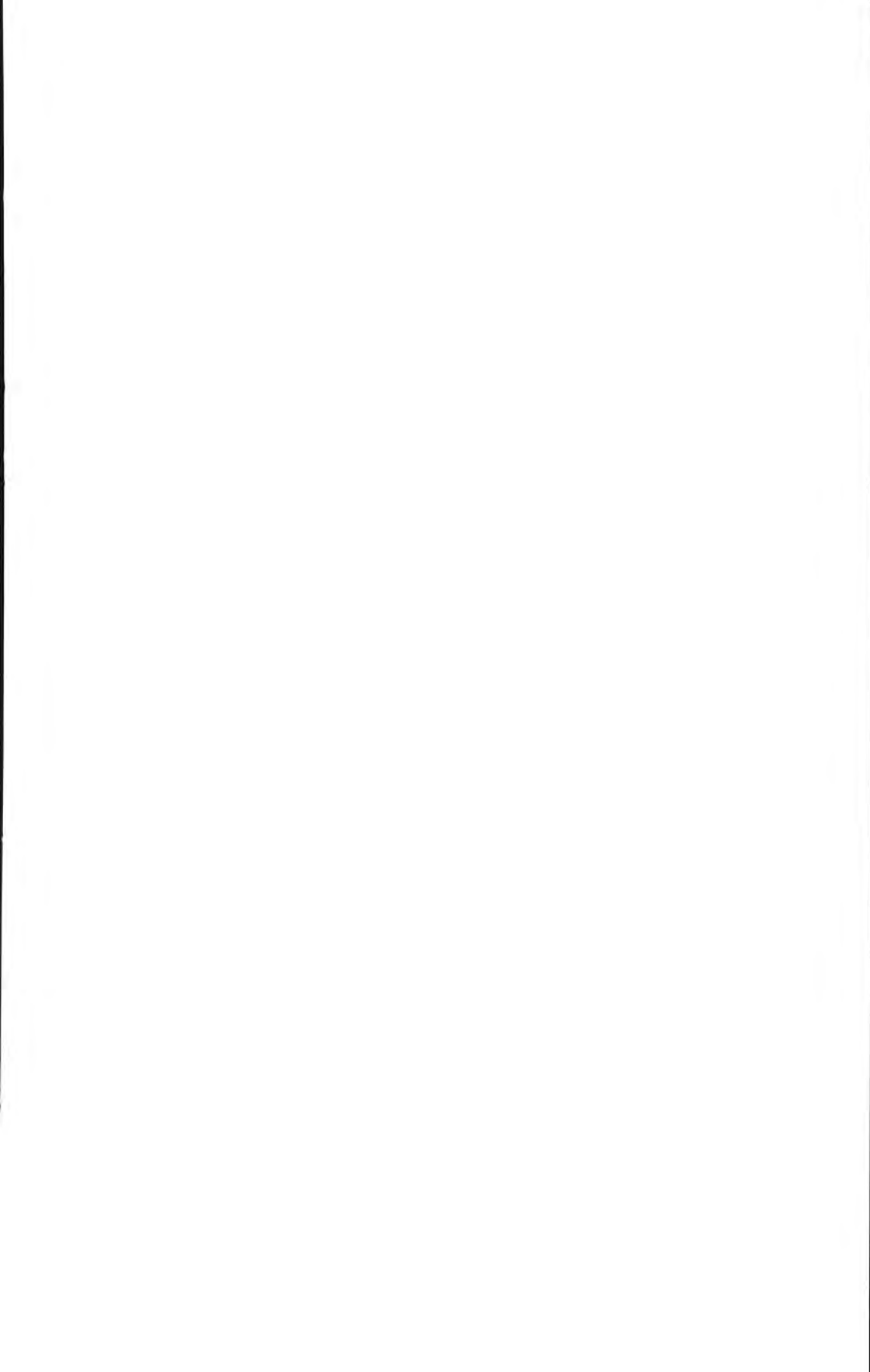
Dries Verlet is doctor in de politieke wetenschappen, doctor-assistent aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent, lid van het Centrum voor Lokale Politiek, van het Instituut voor Politieke Besluitvorming en Conflictmanagement van de Universiteit Gent en van de Urban Policy Research Group van de Ghent University Association. Hij schreef een doctoraal proefschrift over tevredenheid en subjectief welzijn op lokaal vlak. Zijn onderzoek situeert zich in de domeinen lokale politiek, methodologie, statistiek, verkiezingen, tevredenheid en de studie van de kwaliteit van het leven.

Jan Vermeir promoveerde in 2006 tot dr. in de economische wetenschappen aan de VUB met een proefschrift 'Essays on Elections and Coalition Formation'. Hij is auteur van artikels in *European Journal of Political Research*, *Electoral Studies*, *Applied Economics*, ...

Lien Warmenbol werkt na een onderzoeksproject over probleemjongeren in problematische buurten momenteel aan haar doctoraat in de politieke wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Dit onderzoek richt zich op de buurtgerelateerde processen die spelen bij het stemgedrag in Antwerpen.

Fanny Wille is verbonden als assistent/vorser aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen en de Vakgroep Micro-economics of the Profit and Non-Profit Sectors aan de Vrije Universiteit Brussel. Zij doet onderzoek naar lokale coalitievorming.

Gedrukt bij Acco, Leuven

Richtlijnen voor auteurs - Avis aux auteurs - Instructions to contributors

De redactie van Res Publica beoordeelt elk voorstel voor publicatie van een artikel over een politiek-wetenschappelijk onderwerp, op voorwaarde dat het een originele bijdrage betreft, die niet gelijktijdig aan andere tijdschriften ter beoordeling werd gestuurd en geschreven werd in de Nederlandse, Franse, Duitse of Engelse taal. De redactie neemt een beslissing tot opname op basis van anonieme peer reviews.

De auteurs wordt gevraagd de volgende regels in acht te nemen. Een inzending wordt op elektronische wijze doorgestuurd (adres: res publica@soc.kuleuven.be) en bevat zowel een Nederlandse als een Engelse samenvatting van maximaal 150 woorden. Met het oog op de peer review, bevat het bestand geen enkele aanduiding van de identiteit van de auteur. De lengte van een artikel bedraagt maximaal 10.000 woorden (inclusief voetnoten!). Het artikel wordt persklaar aangeboden: dit wil zeggen dat het een paginanummering bevat, dat tabellen (voorzien van een korte titel en een bronverwijzing) reeds geïntegreerd zijn in de tekst. Tabellen worden niet in een apart bestand aangeleverd. Res Publica gebruikt het klassieke voetnotensysteem, wat inhoudt dat voetnoten onderaan de pagina staan. Er wordt niet gewerkt met eindnoten. Manuscripten die niet aan deze richtlijnen voldoen, worden geweigerd. De volledige richtlijnen kunnen worden geraadpleegd op de website <http://www.respublica.be>.

Les manuscrits devront être envoyés par courrier électronique (res publica@soc.kuleuven.be), et ne pas compter plus de 10.000 mots (y compris les notes infra paginales). Ils devront être accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en français et en anglais. Vous retrouvez plus d'information sur les avis aux auteurs sur le site <http://www.respublica.be>.

Manuscripts offered for publication should conform to the following requirements: the maximum number of words is 10.000 (footnotes included). The manuscripts must be anonymous and they include a summary in English, no longer than 150 words. All should be sent via email to the assistant editor (res publica@soc.kuleuven.be). More details can be found on the webpages of the journal: <http://www.respublica.be>.

Res Publica is abstracted in the following journals: ABC POL SCI. Advanced Bibliography of Contents. Political Science and Government; International Political Science Abstracts. Documentation politique internationale; International Bibliography of Political Science. Bibliographie internationale de science politique; International Bibliography of the Social Sciences. Bibliographie internationale des sciences sociales; International Bibliography of Economics. Bibliographie internationale de science économique; Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences; Sociological Abstracts; Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine; United Nations. Monthly Bibliography. Selected Articles. Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés; Bulletin de renseignements documentaires. Communauté Européennes. Documentation bulletin. European Communities.

Wordt uitgegeven met de steun van de Universitaire Stichting België

Nooit ging zoveel aandacht uit naar de gemeenteraadsverkiezingen als in 2006. Gewapend met peilingen en stadsrapporten hebben de media getracht de kiesstrijd in elke dorpsstraat in kaart te brengen. Nu, enkele maanden na 8 oktober, is het tijd voor een eerste wetenschappelijke analyse van de verkiezingen. In dit themanummer van Res Publica laat een brede waaier van politieke wetenschappers uit Gent, Leuven, Antwerpen, Brussel en Hasselt in twaalf bijdragen haar licht schijnen op verschillende aspecten van de stembusgang. Vooreerst wordt stilgestaan bij de veelbesproken wijzigingen in het institutionele decor van de lokale verkiezingen. Wat zijn de effecten van de nieuwe wetgeving op onze gemeenteraadsleden? Daarbij worden ook de veranderingen in Wallonië en Brussel niet over het hoofd gezien. In een tweede deel wordt nagegaan hoe lokaal de verkiezingen van 8 oktober 2006 wel waren. Waren deze verkiezingen meer dan een lokale kopie van de nationale politiek? Deze vraag wordt zowel beantwoord op niveau van de partijprogramma's, de stemmotieven, als de uiteindelijke uitslag. In een derde deel wordt dieper ingegaan op de verkiezingsuitslag zelf. Welke factoren hebben een invloed op winst en verlies? Gaat het om goed bestuur of telt vooral de burge-meesterbonus? In een laatste deel wordt ingezoomd op de slag om Antwerpen. Heeft het Vlaams Belang nu gewonnen of verloren? Hoe zit het met het Janssens-effect? De auteurs beperken zich niet tot het Antwerpse stadhuis, maar gaan ook kijken wat er zich heeft afgespeeld op niveau van de districten. Steunend op de verschillende bijdragen zoekt het slothoofdstuk naar sporen van continuïteit of discontinuïteit in de lokale politiek. Voor wie wil meepraten over 8 oktober is dit nummer een absolute must.

JOHAN ACKAERT is docent aan de Universiteit Hasselt. Hij promoveerde aan de K.U.Leuven over de rol van de burgemeester. Zijn onderzoek richt zich enerzijds op politieke en maatschappelijke participatie en anderzijds op het lokale bestuur, beleid en politiek.

HERWIG REYNAERT is hoogleraar verbonden aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent. Hij doceert en publiceert over onder andere lokale politiek, vergelijkende politiek en Belgische binnenlandse politiek.

PETER VAN AELST is postdoctoraal assistent Politieke Wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Hij promoveerde over de rol van de media tijdens de verkiezingscampagne van 2003 en publiceerde eerder over protestgedrag, nieuwe media en agenda-setting.

